

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Samyuttanikāye

Nidānavagga-aṭṭhakathā

1. Nidānasamyuttaṃ

1. Buddhavaggo

1. Paṭiccasamuppādasuttavaṇṇanā

1. **Evam** (2.0001) **me sutanti**- nidānavagge paṭhamam paṭiccasamuppādasuttaṃ. Tatrāyaṃ anupubbapadavaṇṇanā- **tatra kho bhagavā bhikkhū āmantesīti**, ettha **tatrāti** desakālaparidīpanam. Tañhi “yaṃ samayaṃ viharati, tatra samaye, yasmiñca jetavane viharati, tatra jetavane”ti dīpeti. Bhāsitabbayutte vā desakāle dīpeti. Na hi bhagavā ayutte dese kāle ca dhammaṃ bhāsati. “Akālo kho tāva bāhiyā”ti-ādi (udā. 10) cettha sādhamam. **Khoti** padapūraṇamatte, avadhāraṇe ādikālatthe vā nipāto. **Bhagavāti** lokagarudīpanam. **Bhikkhūti** kathāsavanayuttapuggalavacanam. Apicettha “bhikkhakoti bhikkhu, bhikkhācariyam ajjhūpagatoti bhikkhū”ti-ādinā (pārā. 45; vibha. 510) nayena vacanatto veditabbo. **Āmantesīti** ālapi, abhāsi, sambodhesi, ayamettha attho. Aññatra pana ñāpanepi hoti. Yathāha- “āmantayāmi (2.0002) vo, bhikkhave, paṭivedayāmi vo, bhikkhave”ti. Pakkosanepi. Yathāha- “ehi tvaṃ, bhikkhu, mama vacanena sārīputtaṃ āmantehī”ti (a. ni. 9. 11). **Bhikkhavoti** āmantanākārādīpanam. Tañca bhikkhanasīlatādiguṇayogasi-dhattā vuttaṃ. Bhikkhanasīlatāguṇayuttopi hi bhikkhu, bhikkhanadhammatāguṇayuttopi bhikkhane sādhu-kāritāguṇayuttopi saddavidū maññanti. Tena ca tesam bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhena vacanena hīnādhikajanasevitavuttiṃ pakā-sento uddhatadīnabhāvaniggamaṃ karoti. “Bhikkhavo”ti iminā ca karuṇāvipphāra-sommahadayanayanānipātapubbaṅgamaṃ vacanena te attano abhimukhe karonto teneva kathetukamyatādīpakena nesam vacanena sotukamyataṃ janeti, teneva ca sambodhanatthena sādhu-kam manasikārepi niyojati. Sādhu-kam manasikārāyattā hi sāsanasampatti.

Aparesupi devamanussesu vijjamānesu kasmā bhikkhūyeva āmantesīti ce? Jeṭṭhaseṭṭhāsannasādāsannihitabhāvato. Sabbaparisasādhāraṇā hi bhagavato

dhammadesanā, parisāya jeṭṭhā bhikkhū paṭhamam uppannattā, seṭṭhā anagāriya-
bhāvaṃ ādiṃ katvā satthucariyānuvidhāyakattā sakalasāsanapaṭiggāhakattā ca,
āsannā tattha nisinnesu satthusantikattā, sadāsannihitā satthusantikāvacarattāti.
Apica te dhammadesanāya bhājanam yathānusitṭham paṭipattisabbhāvato. Vise-
sato ca ekacce bhikkhūyeva sandhāya ayam desanāpīti evam āmantesi.

Kimattham pana bhagavā dhammam desento paṭhamam bhikkhū āmantesi, na
dhammameva desesīti? Satijananattham. Bhikkhū aññam cintentāpi vikkhittaci-
ttāpi dhammam paccavekkhantāpi kammaṭṭhānam manasikarontāpi nisinnā honti.
Te anāmantetvā dhamme desiyamāne “ayam desanā kiṃnidānā kiṃpaccayā kata-
māya aṭṭhuppattiyā desitā”ti sallakkhetum asakkontā duggahitam vā gaṇheyyum,
na vā gaṇheyyum, tena nesam satijananattham bhagavā paṭhamam āmantetvā
pacchā dhammam deseti.

Bhadanteti gāravavacanametam, satthuno paṭivacanadānam vā. Apicettha
“bhikkhavo”ti vadamāno bhagavā bhikkhū ālapati. “Bhadante”ti vadamānā te
bhagavantam paccālapanti. Tathā hi “bhikkhavo”ti bhagavā ābhāsati, “bhadante”-
ti (2.0003) paccābhāsanti. “Bhikkhavo”ti paṭivacanam dāpeti, “bhadante”ti paṭiva-
canam denti. **Te bhikkhūti** ye bhagavā āmantesi, te. **Bhagavato paccassosunti**
bhagavato āmantanam pati-assosum, abhimukhā hutvā suṇiṃsu sampaṭicchimṃsu
paṭiggahesunti attho. **Bhagavā etadavocāti**, bhagavā etam idāni vattabham sakala-
suttam avoca. Ettāvatā Yam āyasmata ānandena atthabyañjanasampannassa
buddhānam desanāññāṅagambhīrabhāvasamṣūcakassa imassa suttassa sukhāva-
gāhaṇattham kāladesadesakaparisāpadesappaṭimaṇḍitam nidānam bhāsitam,
tassa atthavaṇṇanā samattā.

Idāni **paṭiccasamuppādam** voti-ādinā nayena bhagavatā nikkhittassa suttassa
samvaṇṇanāya okāso anuppatto. Sā panesā suttavaṇṇanā yasmā suttanikkhepaṃ
vicāretvā vuccamānā pākaṭā hoti, tasmā suttanikkhepaṃ tāva vicāressāma.
Cattāro hi suttanikkhepā- attajjhāsayo, parajjhāsayo, pucchāvasiko, aṭṭhuppatti-
koti. Tattha yāni suttāni bhagavā parehi anajjhīṭṭho kevalam attano ajjhāsayeneva
katheti, seyyathidaṃ- dasabalasuttantahāraṅko candopama-viṇopama-sammappa-
dhāna-iddhipāda-indriyabala-bojjhaṅgamaggaṅga-suttantahārakoti evamādīni,
tesam **attajjhāsayo** nikkhepo.

Yāni pana “paripakkā kho rāhulassa vimuttiparipācanīyā dhammā. Yamnū-
nāham rāhulam uttariṃ āsavānam khaye vineyyan”ti (sam. ni. 4.121; ma. ni.
3.416) evam paresam ajjhāsayaṃ khantiṃ nijjhānakkhamam manam abhinīhāram
bujjanabhāvañca apekkhitvā parajjhāsayavasena kathitāni, seyyathidaṃ- cūlarā-
hulovādasuttam, mahārāhulovādasuttam, dhammacakkappavattanam, anattala-
kkhaṇasuttam, āsivisopamasuttam, dhātuvibhaṅgasuttanti, evamādīni, tesam **para-
jjhāsayo** nikkhepo.

Bhagavantam pana upasaṅkamitvā catasso parisā cattāro vaṇṇā nāgā supaṇṇā
gandhabbā asurā yakkhā mahārājāno tāvatimsādayo devā mahābrahmāti evamā-
dayo “bojjhaṅgā bojjhaṅgāti, bhante, vuccanti- (sam. ni. 5.202) nīvaraṇā nīvara-
ṇāti, bhante, vuccanti- ime nu kho, bhante, pañcupādānakkhandhā, kiṃsūdhā

vittam purisassa setṭhan”ti-ādinā (saṃ. ni. 1.246; su. ni. 183) nayena pañham pucchanti. Evaṃ puṭṭhena bhagavatā yāni (2.0004) kathitāni bojjaṅgasamṃyuttā-dīni, yāni vā panaññānipi devatāsamṃyutta, mārasamṃyutta, brahmasamṃyutta, sakka-pañha, cūḷavedalla, mahāvedalla, sāmaññaphala-āḷavaka, sūciloma, kharalomasuttādīni, tesam **pucchāvasiko** nikkhepo.

Yāni pana tāni uppannam kāraṇam paṭicca kathitāni, seyyathidaṃ- dhammadāyādaṃ. Cūḷasihanādasuttam puttamaṃsūpamaṃ dārukkhandhūpamaṃ aggikkhandhūpamaṃ pheṇapiṇḍūpamaṃ pāricchattakūpamanti evamādīni, tesam **aṭṭhupattiko** nikkhepo.

Evametesu catūsu nikkhepesu imassa paṭiccasamuppādasuttassa parajjhāsayo nikkhepo. Parapuggalajjhāsayavasena hidam bhagavatā nikkhittam. Katamesam puggalānam ajjhāsayavasenāti? Ugghaṭitaññūnam. Cattāro hi puggalā ugghaṭitaññū vipaṇcitaññū neyyo padaparamoti. Tattha yassa puggalassa saha udāhaṭavelāya dhammābhisamayo hoti, ayam vuccati puggalo **ugghaṭitaññū**. Yassa puggalassa saṃkhittena bhāsitassa vitthārena atthe vibhajiyamāne dhammābhisamayo hoti, ayam vuccati puggalo **vipaṇcitaññū**. Yassa puggalassa uddesato paripucchato yoniso manasikaroto, kalyāṇamitte sevato, bhajato, payirupāsato, anupubbena dhammābhisamayo hoti, ayam vuccati puggalo **neyyo**. Yassa puggalassa bahumpi suṇato, bahumpi dhārayato, bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayam vuccati puggalo **padaparamo**. Iti imesu catūsu puggalesu ugghaṭitaññūpuggalānam ajjhāsayavasena idam suttam nikkhittam.

Tadā kira pañcasatā janapadavāsikā bhikkhū sabbeva ekacarā dvicarā ticarā catucarā pañcacarā sabhāgavuttino dhutaṅgadharā āradhaviṇḍiyā yuttayogā vipassakā saṅham sukhumaṃ suññataṃ paccayākāradesanam patthayamānā sāyanhasamaye bhagavantam upasaṅkamtivā, vanditvā, rattakambalasāṇiyā parikkhipamānā viya desanam paccāsīsamānā parivāretvā nisīdiṃsu. Tesam ajjhāsayavasena bhagavā idam suttam ārabhi. Yathā hi cheko cittakāro aparikkammakatabhittim labhitvā, na āditova rūpaṃ samuṭṭhāpesi, mahāmatikalepādīhi pana bhittiparikammaṃ tāva katvā, kataparikkammāya (2.0005) bhittiyā rūpaṃ samuṭṭhāpeti, kataparikkammaṃ pana bhittim labhitvā, bhittiparikammabyāpāraṃ akatvā, raṅgajātāni yojetvā, vaṭṭikaṃ vā tūlikaṃ vā ādāya rūpameva samuṭṭhāpeti, evameva bhagavā akatābhinivesam ādikammikakulaputtaṃ labhitvā nāssa āditova arahattapadaṭṭhānam saṅham sukhumaṃ suññataṃ vipassanālakkaṇam ācikkhati, sīlasamādhikammassakatādiṭṭhisampadāya pana yojento pubbabhāgapaṭipadam tāva ācikkhati. Yam sandhāya vuttam-

“Tasmātiha tvam, bhikkhu, ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalānam dhammānam? Sīlaṅca suvisuddham diṭṭhi ca ujukā. Yato kho te, bhikkhu, sīlaṅca suvisuddham bhavissati diṭṭhi ca ujukā. Tato tvam, bhikkhu, sīlam nissāya sīle patiṭṭhāya cattāro satipaṭṭhāne tividhena bhāveyyāsi. Katame cattāro? Idha tvam, bhikkhu, ajjhattam vā kāye kāyānupassī viharāhi ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhiijhādomanassam. Bahiddhā vā kāye ...pe ...

ajjhatabhiddhā vā kāye ...pe... dhammesu dhammānupassī viharāhi ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṃ. Yato kho tvamaṃ, bhikkhu, sīlaṃ nissāya sīle patitthāya ime cattāro satipaṭṭhāne evamaṃ tividhena bhāve-ssasi, tato tuyamaṃ, bhikkhu, yā ratti vā divaso vā āgamissati, vuddhiyeva pāṭi-kañkhā kusalesu dhammesu, no parihānī”ti (saṃ. ni. 5.369).

Evamaṃ ādikammikakulaputtassa sīlakathāya parikammaṃ kathetvā, arahattapa-daṭṭhānaṃ saṅhaṃ sukhumaṃ suññataṃ vipassanālakkaṇaṃ ācikkhati.

Parisuddhasīlaṃ pana āradhaviṛiyaṃ yuttayogaṃ vipassakaṃ labhitvā, nāssa pubbabhāgapaṭipadaṃ ācikkhati, ujukameva pana arahattapadaṭṭhānaṃ saṅhaṃ sukhumaṃ suññataṃ vipassanālakkaṇaṃ ācikkhati. Ime pañcasatā bhikkhū pubbabhāgapaṭipadaṃ parisodhetvā tṭhitā sudhantasuvaṇṇasadisā suparimajjita-maṇikkhandhasannibhā, eko lokuttaramaggova nesaṃ anāgato. Iti tassāgamana-tthāya satthā tesamaṃ ajjhāsayaṃ apekkhamāno idaṃ suttaṃ ārabhi.

Tattha (2.0006) **paṭiccasamuppādaṃ** paccayākāraṃ. Paccayākāro hi añña-maññaṃ paṭicca sahite dhamme uppādeti. Tasmā paṭiccasamuppādoti vuccati. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana visuddhimaggato gahetabbo.

Voti ayaṃ vo-saddo paccatta-upayogakaraṇa-sampadāna-sāmvacana-padapū-raṇesu dissati. “Kacci pana vo anuruddhā samaggā sammodamānā”ti-ādīsu (ma. ni. 1.326; mahāva. 466) hi paccatte dissati. “Gacchatha, bhikkhave, paṇāmemi vo”-ti-ādīsu (ma. ni. 2.157) upayoge. “Na vo mama santike vatthabban”ti-ādīsu (ma. ni. 2.157) karaṇe. “Vanapatthapariyāyaṃ vo, bhikkhave, desessāmī”ti-ādīsu (ma. ni. 1.190) sampadāne. “Sabbesaṃ vo, sārīputta, subhāsitan”ti-ādīsu (ma. ni. 1.345) sāmvacane. “Ye hi vo ariyā parisuddhakāyakammantā”ti-ādīsu (ma. ni. 1.35) padapūraṇamate. Idha panāyaṃ sampadāne daṭṭhabbo. **Bhikkhveti** patissa-vena abhimukhībhūtānaṃ puna ālapanāṃ. **Desessāmīti** desanāpaṭijānaṃ. **Taṃ suṇāthāti** taṃ paṭiccasamuppādaṃ taṃ desanaṃ mayā vuccamānaṃ suṇātha.

Sādhukaṃ manasi karoṭhāti ettha pana sādhukaṃ sādhuṭi ekatthametaṃ. Ayañca sādhusaddo āyācana-sampaṭicchana-sampahaṃsana-sundara-daḷhīka-mmādīsu dissati. “Sādhu me, bhante, bhagavā saṃkhittena dhammaṃ desetū”ti-ādīsu (a. ni. 4.257; saṃ. ni. 4.65; 5.381) hi āyācane dissati. “Sādhu, bhanteti kho so bhikkhu bhagavato bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā”ti-ādīsu (ma. ni. 3.86) sampaticchane. “Sādhu sādhu, sārīputtā”ti-ādīsu (dī. ni. 3.349) sampahaṃsane.

“Sādhu dhammarucī rājā, sādhu paññāṇavā naro;
sādhu mittānamaddubbho, pāpassa akaraṇaṃ sukhan”ti.-

Ādīsu (jā. 2.18.101) sundare. “Tena hi, brāhmaṇa, sādhukaṃ suṇāhī”ti-ādīsu (a. ni. 5.192) sādhuкасaddoyeva daḥhīkamme āṇattiyantipi vuccati. Idha panāyaṃ ettheva daḥhīkamme āṇattiyā ca attho veditabbo, sundaratthepi vaṭṭati. Daḥhīkaraṇatthena hi “daḥhaṃ imaṃ dhammaṃ suṇātha, suggahitaṃ gaṇhantā”, āṇatti-atthena “mama āṇattiyā suṇātha” sundaratthena “sundaramimaṃ bhaddakaṃ dhammaṃ suṇāthā”ti (2.0007) etaṃ dīpitaṃ hoti. **Manasi karoṭhāti** āvajjetha. Samannāharathāti attho. Avikkhittacittā hutvā nisāmetha, citte karoṭhāti adhippāyo.

Idānettha **taṃ suṇāthāti** sotindriyavikkhepanivāraṇametam. **Sādhukaṃ manasi karoṭhāti** manasikāre daḥhīkammaniyojanena manindriyavikkhepanivāraṇam. Purimañcetha byañjanavipallāsagāhanivāraṇam, pacchimaṃ atthavipallāsagāhanivāraṇam. Purimena ca dhammassavane niyojeti, pacchimena sutānaṃ dhammānaṃ dhāraṇūpaparikkhāsu. Purimena ca “sabyañjano ayaṃ dhammo, tasmā savanīyo”ti dīpeti, pacchimena “sāttho, tasmā manasi kātabbo”ti. Sādhu-kapadaṃ vā ubhayapadehi yojetvā, “yasmā ayaṃ dhammo dhammagambhīro ca desanāgambhīro ca, tasmā suṇātha sādhukaṃ. Yasmā atthagambhīro ca paṭivedhagambhīro ca, tasmā sādhukaṃ manasi karoṭhā”ti evaṃ yojanā veditabbā. **Bhāsissāmīti** desessāmi. “Taṃ suṇāthā”ti ettha paṭiññātaṃ desanaṃ saṃkhittatova na desessāmi, apica kho vitthāratopi naṃ bhāsissāmīti vuttaṃ hoti. Saṅkhepavitthāravācakāni hi etāni padāni. Yathāha vaṅgīsatthero-

“Saṃkhittenaṃpi deseti, vitthārenaṃpi bhāsati;

sālikāyiva nigghoso, paṭibhānaṃ udīrayī”ti. (saṃ. ni. 1.214; theragā. 1241);

Evaṃ vutte ussāhajātā hutvā **evaṃ, bhanteti kho te bhikkhū bhagavato pacca-ssosum** satthu vacanaṃ sampaṭicchimsu, paṭiggahesunti vuttaṃ hoti.

Atha nesam **bhagavā etadavoca**- etaṃ idāni vattabbaṃ “katamo ca, bhikkhave, paṭiccasamuppādo”ti-ādiṃ sakalaṃ suttaṃ avoca. Tattha **katamo ca, bhikkhave, paṭiccasamuppādoti** kathetukamyatāpucchā. Pañcavidhā hi pucchā adiṭṭhajotanāpucchā diṭṭhasaṃsandanāpucchā vimaticchedanāpucchā anumatipucchā kathetukamyatāpucchāti, tasmaṃ idaṃ nānattaṃ-

Katamā **adiṭṭhajotanā pucchā** (mahāni. 150; cūḷani. puṇṇakamāṇavapucchāni-ddesa 12)? Pakatīyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ hoti adiṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ. Tassa ñāṇāya dassanāya (2.0008) tulanāya tīraṇāya vibhūtāya vibhāvanatthāya pañhaṃ pucchati. Ayaṃ adiṭṭhajotanāpucchā.

Katamā **diṭṭhasaṃsandanāpucchā**? Pakatīyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ. So aññehi paṇḍitehi saddhiṃ saṃsandana-tthāya pañhaṃ pucchati. Ayaṃ diṭṭhasaṃsandanāpucchā.

Katamā **vimaticchedanāpucchā**? Pakatīyā saṃsayapakkhando hoti vimatipakkhando dveḥhakajāto- “evaṃ nu kho, na nu kho, kathaṃ nu kho”ti, so vimaticchedanatthāya pañhaṃ pucchati, ayaṃ vimaticchedanāpucchā.

Katamā **anumatipucchā**? Bhagavā bhikkhūnaṃ anumatiyā pañhaṃ pucchati- “taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā”ti, aniccaṃ, bhante. Yaṃ panāniccaṃ dukkhaṃ vā taṃ sukhaṃ vāti, dukkhaṃ, bhante. Yaṃ panā-

niccaṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ, kallaṃ nu taṃ samanupassituṃ- “etaṃ mama esohamasmi eso me attā”ti, no hetamaṃ bhanteti (saṃ. ni. 3.79). Ayaṃ anumatipucchā.

Katamā **kathetukamyatāpucchā**? Bhagavā bhikkhūnaṃ kathetukamyatāya pañhaṃ pucchati- “cattārome, bhikkhave, satipaṭṭhānā. Katame cattāro”ti? Ayaṃ kathetukamyatāpucchāti.

Tattha buddhānaṃ purimā tisso pucchā natthi. Kasmā? Buddhānañhi tīsu addhāsu kiñci saṅkhataṃ addhāvimuttaṃ vā asaṅkhataṃ adiṭṭhaṃ ajotitaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ nāma natthi. Tena nesaṃ adiṭṭhajotanāpucchā natthi. Yaṃ pana bhagavatā attano ñāṇena paṭividdhaṃ, tassa aññaena samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā saddhiṃ saṃsandanakiccaṃ natthi. Tenassa diṭṭhasaṃsandanaṃpucchā natthi. Yasmā panesa akathaṃkathī tiṇṇavicikiccho sabbadhammesu vihatasaṃsayo. Tenassa vimaticchedanaṃpucchā natthi. Itarā pana dve pucchā bhagavato atthi. Tāsu ayaṃ kathetukamyatā pucchāti veditabbā.

Idāni tāva pucchāya puṭṭhaṃ paccayākāraṃ vibhajanto **avijjāpaccayā, bhikkhave, saṅkhārā**ti-ādimāha. Ettha ca yathā nāma “pitaraṃ kathessāmi”ti āradhho (2.0009) “tissassa pitā soṇassa pitā”ti paṭhamataraṃ puttampi katheti, evameva bhagavā paccayaṃ kathetuṃ āradhho “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti-ādinā nayena saṅkhārādīnaṃ paccaye avijjādidhamme kathento paccayuppanampi kathesi. Āhāra-aggassa pana pariyosāne “paṭiccasamuppādañca vo, bhikkhave, desessāmi paṭiccasamuppanne ca dhamme”ti (saṃ. ni. 2.20) ubhayaṃ ārabhitvā ubhayampi kathesi. Idāni **avijjāpaccayā saṅkhārā**Ti-ādīsu pana avijjā ca sā paccayo cāti avijjāpaccayo. Tasmā avijjāpaccayā saṅkhārā sambhavantīti iminā nayena attho veditabbo. Ayamettha saṅkhepo, vitthārena pana sabbākārasampannā anulomapaṭiccasamuppādakathā visuddhimagge kathitā, tasmā sā tattha kathitavaseneva gahetabbā.

Paṭilomakathāyaṃ pana **avijjāya tvevā**ti avijjāya tu eva. **Asesavirāganirodhā**ti virāgasāṅkhātena maggena asesanirodhā. **Saṅkhāranirodho**ti saṅkhārānaṃ anuppādanirodho hoti. Evaṃnirodhānaṃ pana saṅkhārānaṃ nirodhā viññāṇādīnañca nirodhā nāmarūpādīni niruddhāniyeva hontīti dassetuṃ **saṅkhāranirodhā viññāṇa-nirodho**ti-ādīni vatvā, **evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotī**ti āha. Tattha **kevalassā**ti sakalassa, suddhassa vā, sattavirahitassāti attho. **Dukkha-kkhandhassā**Ti dukkharāsissa. **Nirodho hotī**ti anuppādo hoti. Iti bhagavā anulomato dvādasahi padehi vaṭṭakathaṃ kathetvā tameva vaṭṭaṃ vinivaṭṭetvā paṭilomato dvādasahi padehi vivaṭṭaṃ kathento arahattena desanāya kūṭaṃ gaṇhi. Desanāpariyosāne te pañcasatā āradhavi-passakā ugghaṭitaññūpuggalā sūriyara-smisamphuṭṭhāni paripākagatāni padumāni viya saccāni bujjhitvā arahattaphale patiṭṭhahiṃsu.

Idamavoca bhagavāti idaṃ vaṭṭavivaṭṭavasena sakalasuttaṃ bhagavā avoca. **Attamanā te bhikkhū**Ti tuṭṭhacittā te pañcasatā khīṇāsavā bhikkhū. **Bhagavato bhāsitaṃ abhinanduntī** karavīkarutamañjunā kaṇṇasukhena paṇḍitajanahada-

yānaṃ amatābhisekasadisena brahmassarena bhāsato bhagavato (2.0010)
vacanaṃ abhinandiṃsu, anumodiṃsu ceva sampañcchiṃsu cāti attho. Tenetaṃ
vuccati-

“Subhāsitaṃ sulapitaṃ, sādhu sādhiṃti tādino;
anumodamānā siraṣā, sampañcchiṃsu bhikkhavo” ti.

Paṭhamapaṭiccasamuppādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā

2. Dutiye pi vuttanayeneva suttanikkhepo veditabbo. Ayaṃ pana viseso-
paṭhamaṃ ugghaṭitaññūpuggalānaṃ vasena saṅkhepato dassitaṃ, idaṃ vipañci-
taññūnaṃ vasena vitthāratoti. Imasmiṃca pana sutte catasso vallihāra kapurisu-
pamā vattabbā, tā visuddhimagge vuttā eva. Yathā hi vallihāra ko puriso vallyā
aggamaṃ disvā tadanusārena mūlaṃ pariyesanto taṃ disvā vallyā mūle chetvā
ādāya kamme upaneyya, evaṃ bhagavā vitthāradesanaṃ desento paṭiccasamu-
ppādassa aggabhūtā jarāmarañā paṭṭhāya yāva mūlabhūtaṃ avijjāpadaṃ, tāva
desanaṃ āharitvā puna vaṭṭavivaṭṭaṃ desento niṭṭhapesi.

Tatrāyaṃ jarāmarañādīnaṃ vitthāradesanāya atthanicchayo- jarāmarañani-
ddese tāva **tesaṃ tesanti** ayaṃ saṅkhepato anekesaṃ sattānaṃ sādharmaṇanidde-
soti viññātabbo. Yā devadattassa jarā, yā somadattassāti evañhi divasampi kathe-
ntassa neva sattā pariyādānaṃ gacchanti. Imehi pana dvīhi padehi na koci satto
apariyādinno hoti. Tasmā vuttaṃ, “ayaṃ saṅkhepato anekesaṃ sattānaṃ sādharma-
ṇaniddeso” ti. **Tamhi tamhīti** ayaṃ gatiyāvasena anekesaṃ sattanikāyānaṃ
sādharmaṇaniddeso. **Sattanikāyeti** sādharmaṇaniddesena niddiṭṭhassa sarūpanida-
ssanaṃ. **Jarā jiraṇatāti**-ādīsu pana **jarā** Ti sabhāvaniddeso. **Jiraṇatāti** ākāra-
niddeso. **Khaṇḍiccanti**-ādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā, pacchimā dve pakati-
niddesā. Ayañhi **jarāti** iminā padena sabhāvato dīpitā, tenassāyaṃ sabhāvani-
ddeso (2.0011). **Jiraṇatāti** iminā ākārato, tenassāyaṃ ākāraniddeso. **Khaṇḍi-
ccanti** iminā kālātikkame dantanakhānaṃ khaṇḍitabhāvakaraṇakiccato. **Pāli-
ccanti** iminā kesalomānaṃ palitabhāvakaraṇakiccato. **Valittacatāti** iminā maṃsaṃ
milāpetvā tacavalibhāvakaraṇakiccato dīpitā. Tenassā ime khaṇḍiccanti-ādayo
tayo kālātikkame kiccaniddesā. Tehi imesaṃ vikārānaṃ dassanavasena pākaṭi-
bhūtā pākaṭajarā dassitā. Yatheva hi udakassa vā vātassa vā agginō vā tiṇaru-
kkhādīnaṃ saṃbhaggapalibhaggatāya vā jhāmatāya vā gatamaggo pākaṭo hoti,
na ca so gatamaggo tāneva udakādīni, evameva jarāya dantādīsu khaṇḍiccādiva-
sena gatamaggo pākaṭo, cakkhuṃ ummīletvāpi gayhati na ca khaṇḍiccādīneva
jarā. Na hi jarā cakkhuviññeyyā hoti.

Āyuno saṃhāni indriyānaṃ paripākoti imehi pana padehi kālātikkameyeva
abhibyattāya āyukkhaya-cakkhādi-indriya-paripākasaññitāya pakatiyā dīpitā.
Tenassime pacchimā dve pakatiniddesāti veditabbā. Tattha yasmā jaraṃ

pattassa āyu hāyati, tasmā jarā “āyuno saṃhānī”ti phalūpacārena vuttā. Yasmā ca daharakāle suppasannāni sukhumampi attano visayaṃ sukheveva gaṇhanasamatthāni cakkhādīni indriyāni jaraṃ pattassa paripakkāni āluṭitāni avisadāni, oḷārikampi attano visayaṃ gahetuṃ asamatthāni honti, tasmā “indriyānaṃ paripāko”ti phalūpacāreneva vuttā.

Sā panāyaṃ evaṃ niddiṭṭhā sabbāpi jarā pākaṭā paṭicchannāti duvidhā hoti. Tattha dantādīsu khaṇḍādibhāvadassanato rūpadhammesu jarā **pākaṭajarā** nāma, arūpadhammesu pana jarā tādīsassa vikārassa adassanato **paṭicchannajarā** nāma. Tattha yvāyaṃ khaṇḍādibhāvo dissati, so tādīsānaṃ dantādīnaṃ suviññeyyattā vaṇṇoyeva, taṃ cakkhunā disvā manodvārena cintetvā “ime dantā jarāya pahaṭā”ti jaraṃ jānāti udakaṭṭhāne baddhāni gosīsādīni oloketvā heṭṭhā udakassa atthibhāvaṃ jānanaṃ viya. Puna (2.0012) avīci savīcīti evampi duvidhā hoti. Tattha maṇi-kanaka-rajata-pavāḷacandasūriyādīnaṃ viya mandadasakādīsu pāṇīnaṃ viya ca pupphaphalapallavādīsu ca apāṇīnaṃ viya antarantarā vaṇṇavisesādīnaṃ duviññeyyattā jarā **avīcijarā** nāma, nirantarajarāti attho. Tato aññesu pana yathāvuttesu antarantarā vaṇṇavisesādīnaṃ suviññeyyattā jarā **savīcijarā** nāmāti veditabbā.

Ito paraṃ **tesaṃ tesanti**-ādi vuttanayeneva veditabbaṃ. **Cuti cavanatāti**-ādīsu pana **cutīti** cavanakavasena vuccati, ekacatupañcakkhandhasāmaññavacanametam. **Cavanatāti** bhāvavacanena lakkhaṇanidassanaṃ. **Bhedoti** cutikkhandhānaṃ bhaṅgupattiparidīpanaṃ. **Antaradhānanti** ghaṭasseva bhinnassa bhinnānaṃ cutikkhandhānaṃ yena kenaci pariyāyena ṭhānābhāvaparidīpanaṃ. **Maccu maraṇanti** maccusañkhātaṃ maraṇaṃ, tena samucchadamaraṇādīni nisedheti. Kālo nāma antako, tassa kiriyā **kālakiriyā**. Evaṃ tena lokasammutiyā maraṇaṃ dīpeti.

Idāni paramatthena dīpetuṃ **khandhānaṃ bhedoti**-ādimāha. Paramatthena hi khandhāyeva bhijjanti, na satto nāma koci marati. Khandhesu pana bhijjamānesu satto marati, bhinnesu matoti vohāro hoti. Ettha ca catupañcavokāravasena khandhānaṃ bhedo, ekavokāravasena kaḷevarassa nikkhepo. Catuvokāravasena ca khandhānaṃ bhedo, sesadvayavasena kaḷevarassa nikkhepo veditabbo. Kasmā? Bhavadvayepi rūpakāyasañkhātassa kaḷevarassa sabbhāvato. Atha vā yasmā cātumahārājikādīsu khandhā bhijjanteva, na kiñci nikkhipati, tasmā tesam vasena khandhānaṃ bhedo, manussādīsu kaḷevarassa nikkhepo. Ettha ca kaḷevarassa nikkhepakāraṇato maraṇaṃ “kaḷevarassa nikkhepo”ti vuttanti evamattho daṭṭhabbo. **Iti ayañca jarā idañca maraṇaṃ, idaṃ vuccati, bhikkhaveli** idaṃ ubhayampi ekato katvā jarāmaraṇanti kathiyati.

Jātiniddese (2.0013) **jāti sañjātīti**-ādīsu jāyanaṭṭhena **jāti**, sā aparipuṇṇāyatana vasena yuttā. Sañjāyanaṭṭhena **sañjāti**, sā paripuṇṇāyatana vasena yuttā. Okkamaṇaṭṭhena **okkanti**, sā aṇḍajalābujavasena yuttā. Te hi aṇḍakosañca vatthikosañca okkamantā pavisantā viya paṭisandhiṃ gaṇhanti. Abhinibbattaṇaṭṭhena **abhinibbatti**, sā saṃsedaja-opapātikavasena yuttā. Te hi pākaṭāyeva hutvā nibbattanti. Ayaṃ tāva vohāradesanā.

Idāni paramatthadesanā hoti. Khandhāyeva hi paramatthato pātubhavanti, na satto. Tattha ca **khandhānanti** ekavokārabhave ekassa, catuvokārabhave catunnaṃ, pañcavokārabhave pañcannampi gahaṇaṃ veditabbaṃ. **Pātubhāvo** Ti uppatti. **Āyatanānanti** ettha tatra tatra uppajjamānāyatana vasena saṅgaho veditabbo. **Paṭilābhoti** santatiyaṃ pātubhāvoyeva. Pātubhavantāneva hi tāni paṭiladdhāni nāma honti. **Ayaṃ vuccati, bhikkhave, jātīti** iminā padena vohārato paramatthato ca desitāya jātiyā nigamaṇaṃ karotīti.

Bhavaniddese **kāmabhavoti** kammabhavo ca upapattibhavo ca. Tattha kammabhavo nāma kāmabhavūpagakammameva. Tañhi tattha upapattibhavassa kāraṇattā “sukho buddhānaṃ uppādo (dha. pa. 194) dukkho pāpassa uccayo”ti-ādīni (dha. pa. 117) viya phalavohārena bhavoti vuttaṃ. Upapattibhavo nāma tena kammena nibbattaṃ upādiṇṇakkhandhapañcakaṃ. Tañhi tattha bhavatīti katvā bhavoti vuttaṃ. Sabbathāpi idaṃ kammañca upapattiñca ubhayampetamidha “kāmabhavo”ti vuttaṃ. Esa nayo rūpārūpabhavesūti.

Upādānaniddese **kāmupādānanti**-ādīsu vatthukāmaṃ upādiyanti etena, sayam vā taṃ upādiyati **kāmupādānaṃ**, kāmo ca so upādānañcāti kāmupādānaṃ. **Upādānanti** daḷhaggahaṇaṃ vuccati. Daḷhattho hi ettha upasaddo upāyāsa-upakaṭṭhādīsu viya. Pañcakāmaguṇikarāgassetam adhivacanaṃ. Ayamettha sañkhepo. Vitthārato panetaṃ, “tattha katamaṃ kāmupādānaṃ? Yo kāmesu kāmacchando”-ti (dha. sa. 1220; vibha. 938) vuttanayeneva veditabbaṃ.

Tathā (2.0014) diṭṭhi ca sā upādānañcāti **diṭṭhupādānaṃ**. Atha vā diṭṭhiṃ upādiyati, upādiyanti vā etena diṭṭhinti diṭṭhupādānaṃ. Upādiyati hi purimadiṭṭhiṃ uttara-diṭṭhi, upādiyanti ca tāya diṭṭhiṃ. Yathāha- “sassato attā ca loko ca idameva saccaṃ moghamaññan”ti-ādi (ma. ni. 3.27). Silabbatupādāna-attavādupādānavajjassa sabbadiṭṭhigatassetam adhivacanaṃ. Ayamettha sañkhepo, vitthārato

panetaṃ, “tattha katamaṃ diṭṭhupādānaṃ? Natthi dinnan”ti (dha. sa. 1221) vuttanayeneva veditabbaṃ.

Tathā sīlabbatamupādiyanti etena, sayamaṃ vā taṃ upādiyati, sīlabbatañca taṃ upādānañcāti vā **sīlabbatupādānaṃ**. Gosīlagovatādīni hi “evaṃ suddhī”ti (dha. sa. 1222; vibha. 938) abhinivesato sayameva upādānānīti. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṃ, “tattha katamaṃ sīlabbatupādānaṃ? Ito bahiddhā samaṇabrāhmaṇānaṃ sīlena suddhī”ti vuttanayeneva veditabbaṃ.

Idāni vadanti etenāti vādo, upādiyanti etenāti upādānaṃ, kiṃ vadanti upādiyanti vā? Attānaṃ. Attano vādupādānaṃ **attavādupādānaṃ**. Attavādamattameva vā attāti upādiyanti etenāti attavādupādānaṃ. Visativatthukāya sakkāyadiṭṭhiyā etaṃ adhivacanaṃ. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṃ, “tattha katamaṃ attavādupādānaṃ? Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī”ti vuttanayeneva veditabbaṃ.

Taṇhāniddese **rūpataṇhā ...pe... dhammataṇhāti** etaṃ cakkhudvārādīsu javana-vīthiyā pavattāya taṇhāya “seṭṭhiputto brāhmaṇaputto”ti evamādīsu pitito nāmaṃ viya pitisadisārammaṇato nāmaṃ. Ettha ca rūpārammaṇā taṇhā, rūpe taṇhāti **rūpataṇhā**. Sā kāmarāgabhāvena rūpaṃ assādentī pavattamānā **kāmataṇhā**, sassatadiṭṭhisahagatarāgabhāvena “rūpaṃ niccaṃ dhuvamaṃ sassatan”ti evaṃ assādentī pavattamānā **bhavataṇhā**, ucchedadiṭṭhisahagatarāgabhāvena “rūpaṃ ucchijjati vinassati pecca na bhavati”ti evaṃ assādentī pavattamānā **vibhavataṇhāti** rūpataṇhā evaṃ tividhā hoti. Yathā ca rūpataṇhā, tathā saddataṇhādayopīti evaṃ tāni aṭṭhārasa taṇhāvicaritāni honti. Tāni ajjhatarūpādīsu aṭṭhārasa, bahiddhārūpādīsu aṭṭhārasāti chattimṣa. Iti atītāni chattimṣa, anāgatāni chattimṣa, paccuppannāni (2.00 chattimṣāti evaṃ aṭṭhasataṃ taṇhāvicaritāni honti. “Ajhattikassa upādāya asmīti hoti, itthasmīti hoti”ti (vibha. 973) vā evamādīni ajhattikarūpādinissitāni aṭṭhārasa, “bāhirassa upādāya iminā asmīti hoti, iminā itthasmīti hoti”ti (vibha. 975) vā evamādīni bāhirarūpādinissitāni aṭṭhārasāti chattimṣa, iti atītāni chattimṣa, anāgatāni chattimṣa, paccuppannāni chattimṣāti evampi aṭṭhasataṃ taṇhāvicaritāni honti. Puna saṅgahe kariyamāne rūpādīsu ārammaṇesu chaḷeva taṇhākāyā tissoyeva kāmataṇhādayo hontīti. Evaṃ-

“Niddesatthena niddesa, vitthārā vitthārassa ca;
puna saṅgahato taṇhā, viññātabbā vibhāvinā”ti.

Vedanāniddese **vedanākāyāti** vedanāsamūhā. **Cakkhusamphassajā vedanā ...pe... manosamphassajāvedanā** Ti etaṃ “cakkhusamphassajāvedanā atthi kusalā, atthi akusalā, atthi abyākatā”ti evaṃ vibhaṅge (vibha. 34) āgatattā cakkhudvārādīsu pavattānaṃ kusalākusalābyākatavedanānaṃ “sāriputto mantāṇiputto”ti evamādīsu mātito nāmaṃ viya mātisadisato vatthuto nāmaṃ. Vacanattho panettha- cakkhusamphassahetu jātā vedanā cakkhusamphassajā vedanāti. Eseva nayo sabbattha. Ayamaṃ tāvettha sabbasaṅgāhikā kathā. Vipākavasena pana cakkhudvāre dve cakkhuvīññāṇāni, dve manodhātuyo, tisso manoviññāṇadhātuyoti etāhi sampayuttavasena vedanā veditabbā. Eseva nayo sotadvārādīsu. Manodvāre manoviññāṇadhātusampayuttāva.

Phassaniddese **cakkhūsamphasso**ti cakkhūmhi samphasso. Esa nayo sabbattha. **Cakkhūsamphasso ...pe... kāyasamphasso**ti ettāvata ca kusalākusalavipākā pañcavatthukā dasa phassā vuttā honti. **Manosamphasso**ti iminā sesabāvisatilokiyavipākamanasampayuttā phassā.

Saḷāyatanaiddese **cakkhāyatana**nti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ visuddhimagge khandhaniddese ceva āyatanaiddese ca vuttameva.

Nāmarūpaniddese (2.0016) namanalakkhaṇaṃ **nāmaṃ**. Ruppanalakkhaṇaṃ **rūpaṃ**. Vibhajane panassa **vedanā**ti vedanākkhandho, **saññā**ti saññākkhandho, **cetanā phasso manasikāro**ti sañkhārakkhandho veditabbo. Kāmañca aññepi sañkhārakkhandhasaṅgahitā dhammā santi, ime pana tayo sabbadubbalesupi cittesu santi, tasmā etesaṃyeva vasenettha sañkhārakkhandho dassito. **Cattāro ca mahābhūtā**ti ettha **cattāro**ti gaṇanaparicchedo. **Mahābhūtā**ti pathavī-āpatejavāyānametaṃ adhivacanaṃ. Yena pana kāraṇena tāni mahābhūtānīti vuccanti, yo cettha añño vinicchayanayo, so sabbo visuddhimagge rūpakkhandhaniddese vutto. **Catunnañca mahābhūtānaṃ upādāyā**ti ettha pana **catunna**nti upayogathe sāmivacanaṃ, cattāri mahābhūtānīti vuttaṃ hoti. **Upādāyā**ti upādiyitvā, gahetvāti attho. Nissāyātipi eke. “Vattamānan”ti ayañcettha pāṭhaseso. Samūhatthe vā etaṃ sāmivacanaṃ, catunnaṃ mahābhūtānaṃ samūhaṃ upādāya vattamānaṃ rūpanāti ettha attho veditabbo. Evaṃ sabbathāpi yāni ca cattāri pathavī-ādīni mahābhūtāni, yañca catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāya vattamānaṃ cakkhāyatanaḍi-bhedena abhidhammapāḷiyameva vuttaṃ tevīsatividhaṃ rūpaṃ, taṃ sabbampi rūpanāti veditabbaṃ.

Viññāṇaniddese **cakkhūviññāṇanti** cakkhūmhi viññāṇaṃ, cakkhuto vā jātaṃ viññāṇanti **cakkhūviññāṇaṃ**. Evaṃ sotaghānajivhākāyaviññāṇāni. Itaraṃ pana manoyeva viññāṇanti **manoviññāṇaṃ**. Dvipañcaviññāṇavajjitatebhūmakavipākacittasetaṃ adhivacanaṃ.

Sañkhāraniddese abhisāṅkharaṇalakkhaṇo **sañkhāro**. Vibhajane panassa **kāya-sañkhāro**ti kāyato pavattasañkhāro. Kāyadvāre copanavasena pavattānaṃ kāmāvacarakusalato aṭṭhannaṃ, akusalato dvādasannaṃti vīsatiyā kāyasañcetanānametaṃ adhivacanaṃ. **Vacīsañkhāro**ti vacanato pavattasañkhāro, vacīdvāre vacanabhedavasena pavattānaṃ vīsatiyā eva vacīsañcetanānametaṃ adhivacanaṃ. **Cittasañkhāro**ti cittato pavattasañkhāro, kāyavacīdvāre copanaṃ akatvā raho nisīditvā cintentassa pavattānaṃ lokiyakusalākusalavasena ekūnatimsamanosañcetanānametaṃ adhivacanaṃ.

Avijjāniddese (2.0017) **dukkhe aññāṇanti** dukkhasacce aññāṇaṃ, mohassetamaṃ adhivacanaṃ. Esa nayo **dukkhasamudaye aññāṇanti**-ādīsu. Tattha catūhi kāraṇehi dukkhe aññāṇaṃ veditabbaṃ antogadhato vatthuto ārammaṇato paṭicchādanato ca. Tathā hi taṃ dukkhasaccapariyāpannattā dukkhe antogadhaṃ, dukkhasaccañcassa nissayapaccayabhāvena vatthu, ārammaṇapaccayabhāvena ārammaṇaṃ, dukkhasaccaṃ etaṃ paṭicchādeti tassa yāthāvalakkhaṇapaṭivedhanivāraṇena ñāṇappavattiyā cettha appadānena.

Dukkhasamudaye aññāṇaṃ tihi kāraṇehi veditabbaṃ vatthuto ārammaṇato

paṭicchādanato ca. Nirodhe paṭipadāya ca aññāṇaṃ ekeneva kāraṇena vedītabbaṃ paṭicchādanato. Nirodhapaṭipadānañhi paṭicchādakameva aññāṇaṃ tesam yāthāvalakkhaṇapaṭivedhanivāraṇena tesu ca ñāṇappavattiyā appadānena. Na pana taṃ tattha antogadhaṃ tasmim saccadvaye apariyāpannattā, na tassa taṃ saccadvayaṃ vatthu asahajātattā, nārammaṇaṃ, tadārabba appavattanato. Pacchimañhi saccadvayaṃ gambhīrattā duddasaṃ, na tattha andhabhūtaṃ aññāṇaṃ pavattati. Purimaṃ pana vacanīyattena sabhāvalakkhaṇassa duddasattā gambhīraṃ, tattha vipallāsagāhavasena pavattati.

Apica “dukkhe”ti ettāvatā saṅgahato vatthuto ārammaṇato kiccato ca avijjā dīpitā. “Dukkhasamudaye”ti ettāvatā vatthuto ārammaṇato kiccato ca. “Dukkhanirodhe dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāyā”ti ettāvatā kiccato. Avisesato pana “aññāṇa”ti etena sabhāvato niddiṭṭhāti ñātabbā.

Iti kho, bhikkhaviti evaṃ kho, bhikkhave. **Nirodho hotīti** anuppādo hoti. Api cettha sabbeheva tehi nirodhapadehi nibbānaṃ desitaṃ. Nibbānañhi āgamma te te dhammā nirujjhanti, tasmā taṃ tesam tesam nirodhoti vuccati. Iti bhagavā imasmim sutte dvādasahi padehi vaṭṭavivaṭṭaṃ desento arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhapesi. Desanāpariyosāne vuttanayeneva pañcasatā bhikkhū arahatte patiṭṭhahiṃsūti.

Vibhaṅgasuttaṃ dutiyaṃ.

3. Paṭipadāsuttavaṇṇanā

3. Tatiye (2.0018)

micchāpaṭipadanti ayam tāva aniyyānikapaṭipadā. Nanu ca avijjāpaccayā puññābhisaṅkhāropi atthi āneñjābhisaṅkhāropi, so katham micchāpaṭipadā hotīti. Vaṭṭasīsattā. Yañhi kiñci bhavattayasaṅkhātam vaṭṭam patthetvā pavattitam, antamaso pañcābhiññā aṭṭha vā pana samāpattiyo, sabbam tam vaṭṭapakkiyam vaṭṭasīsanti vaṭṭasīsattā micchāpaṭipadāva hoti. Yam pana kiñci vivaṭṭam nibbānam patthetvā pavattitam, antamaso uḷṅkayāgumattadānampi paṇṇamuṭṭhidānamattampi, sabbam tam vivaṭṭapakkiyam vivaṭṭanissitam, vivaṭṭapakkihattā sammāpaṭipadāva hoti. Appamattakampi hi paṇṇamuṭṭhimattadānakusalam vā hotu mahantam velāmadānādikusalam vā, sace vaṭṭasampattim patthetvā vaṭṭanissitavasena micchā ṭhapitam hoti, vaṭṭameva āharitam sakkoti, no vivaṭṭam. “Idam me dānam āsavakkhayāvaham hotū”ti evam pana vivaṭṭam patthentena vivaṭṭavasena sammā ṭhapitam arahattampi paccekabodhiññānampi sabbaññutaññānampi dātum sakkotiyeva, na arahattam appatvā pariyosānam gacchati. Iti anulomavasena micchāpaṭipadā, paṭilomavasena sammāpaṭipadā desitāti veditabbā. Nanu cettha paṭipadā pucchitā, nibbānam bhājitam, niyyātanepi paṭipadāva niyyātītā. Na ca nibbānassa paṭipadāti nāmam, savipassanānam pana catunnam maggānametaṃ nāmam, tasmā pucchāniyyātanehi padabhājanam na sametīti. No na sameti, kasmā? Phalena paṭipadāya dassitattā. Phalena hettha paṭipadā dassitā. “Avijjāya tveva asesavirāganirodhā saṅkhāranirodho”ti etaṃ nirodhasaṅkhātam nibbānam yassā paṭipadāya phalam, ayam vuccati, bhikkhave, sammāpaṭipadāti ayamettha attho. Imasmiñca atthe asesavirāganirodhāti ettha virāgo nirodhasseva vevacanam, asesavirāgā asesanirodhāti ayañhettha adhippāyo. Yena vā virāgasāṅkhātena maggena asesanirodho hoti, tam dassetum etaṃ padabhājanam vuttam. Evañhi sati sānubhāvā paṭipadā vibhattā hoti. Iti imasmimpi sutte vaṭṭavivaṭṭameva kathitanti. Tatiyam.

4. Vipassīsuttavaṇṇanā

4. Catutthe (2.0019) **vipassissāti** tassa kira bodhisattassa yathā lokiyamanussānam kiñciveva passantānam parittakammābhinibbattassa kammajapasādassa dubbalattā akkhīni vipphandanti, na evam vipphandiṃsu. Balavakammanibbattassa pana kammajapasādassa balavattā avipphandantehi animisehi eva akkhīhi passi seyyathāpi devā tāvatīṃsā. Tena vuttam- “animisanto kumāro pekkhatīti kho, bhikkhave, vipassissa kumārassa ‘vipassī vipassī’tveva samaññā udapādī”ti (dī. ni. 2.40). Ayañhettha adhippāyo- antarantarā nimisajanitandhakāravirahena visuddham passati, vivaṭṭehi vā akkhīhi passatīti **vipassī**. Ettha ca kiñcāpi pacchimabhavikānam sabbabodhisattānam balavakammanibbattassa kammajapasādassa balavattā akkhīni na vipphandanti, so pana bodhisatto eteneva nāmam labhi.

Apica viceyya viceyya passatīti **vipassī**, vicinitvā vicinitvā passatīti attho. Ekadivasam kira vinicchayaṭṭhāne niṣiditvā atthe anusāsantassa rañño alaṅkatapaṭiyattam mahāpurisam āharitvā aṅke ṭhapayiṃsu. Tassa tam aṅke katvā palālaya-

mānasseva amaccā sāmikaṃ assāmikaṃ akaṃsu. Bodhisatto anattamana-
saddaṃ nicchāresi. Rājā “kimetaṃ upadhārethā”ti āha. Upadhārayamānā aññaṃ
adisvā “aṭṭassa dubbinicchittā evaṃ kataṃ bhavissati”ti puna sāmikameva
sāmikaṃ katvā “ñatvā nu kho kumāro evaṃ karoti”ti? Vīmaṃsantā puna sāmikaṃ
assāmikamakāṃsu. Puna bodhisatto tatheva saddaṃ nicchāresi. Atha rājā
“jānāti mahāpuriso”ti tato paṭṭhāya appamatto ahosi. Tena vuttaṃ “viceyya
viceyya kumāro atthe panāyati ñāyenāti kho, bhikkhave, vipassissa kumārassa
bhiyyosomattāya ‘vipassī vipassī’ tveva samaññā udapādī”ti (dī. ni. 2.41).

Bhagavatoti bhāgyasampannassa. **Arahatoti** rāgādi-arīnaṃ hatattā, saṃsāraca-
kkassa vā arānaṃ hatattā, paccayānaṃ vā arahattā arahāti evaṃ guṇato uppa-
nnaṃmadheyyassa. **Sammāsambuddhassāti** sammā nayena hetunā sāmaṃ
paccattapurisakārena cattāri saccāni buddhassa. **Pubbeva sambodhāti** (2.0020)
sambodho vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ, tato pubbeva. **Bodhisattasseva satoti**
ettha **bodhīti** ñāṇaṃ, bodhimā satto **bodhisatto**, Ñāṇavā paññavā paṇḍitoti attho.
Purimabuddhānañhi pādamūle abhinīhārato paṭṭhāya paṇḍitova so satto, na
andhabālōti bodhisatto. Yathā vā udakato uggantvā ṭhitāṃ paripākagataṃ
padumaṃ sūriyasmisamphassa avassaṃ bujjhissatīti bujjhanakapadumanti
vuccati, evaṃ buddhānaṃ santike byākaraṇassa laddhattā avassaṃ anantarā-
yena pāramiyo pūretvā bujjhissatīti bujjhanakasattotipi **bodhisatto**. Yā ca esā catu-
maggāñāṇasaṅkhātā bodhi, taṃ patthayamāno pavattatīti bodhiyaṃ satto āsatto-
tipi **bodhisatto**. Evaṃ guṇato uppannaṃmavasena bodhisattasseva sato.
Kicchanti dukkhaṃ. **Āpannoti** anuppatto. Idaṃ vuttaṃ hoti- aho ayaṃ sattaloko
dukkhaṃ anuppattoti. **Cavati ca upapajjati cāti** idaṃ aparāparaṃ cutipaṭisandhiva-
sena vuttaṃ. **Nissaraṇanti** nibbānaṃ. Tañhi jarāmaraṇadukkhato nissaṭattā tassa
nissaraṇanti vuccati. **Kudāssu nāmāti** katarasmiṃ nu kho kāle.

Yoniso manasikārāti upāyamanasikārena pathamanasikārena. **Ahu paññāya**
abhisamayoti paññāya saddhiṃ jarāmaraṇakāraṇassa abhisamayo samavāyo
samāyogo ahosi, “jātipaccayā jarāmaraṇaṃ”ti idaṃ tena diṭṭhanti attho. Atha vā
yoniso manasikārā ahu paññāyāti yoniso manasikārena ca paññāya ca abhisa-
mayo ahu. “Jātiyā kho sati jarāmaraṇaṃ”ti, evaṃ jarāmaraṇakāraṇassa paṭivedho
ahosīti attho. Esa nayo sabbattha.

Iti hidanti evamidam. **Samudayo samudayoti** ekādhasasu ṭhānesu saṅkhārā-
dīnaṃ samudayaṃ sampiṇḍetvā niddisati. **Pubbe ananussutesūti** “avijjāpaccayā
saṅkhārānaṃ samudayo hoti”ti. Evaṃ ito pubbe ananussutesu dhammesu,
catūsu vā ariyasaccadhammesu. **Cakkhanti-ādīni** ñāṇavevacanāneva. Ñāṇameva
hettha dassanaṭṭhena **cakkhu**, ñātaṭṭhena **ñāṇaṃ**, pajānanaṭṭhena **paññā**, paṭive-
dhanatṭhena **vijjā**, obhāsanatṭhena **ālokoti** vuttaṃ (2.0021). Taṃ panetaṃ catūsu
saccesu lokiyalokuttaramissakaṃ niddiṭṭhanti veditabbaṃ. Nirodhavārepi imināva
nayena attho veditabbo. Catutthaṃ.

5-10. Sikhīsuttādivaṇṇanā

5-10. Pañcamādīsu **sikhissa, bhikkhavi-**ādīnaṃ padānaṃ “sikhissapi, bhikkhave”ti na evaṃ yojetvā attho veditabbo. Kasmā? Ekāsane adesitattā. Nānāṭhānesu hi etāni desitāni, attho pana sabbattha sadiso yeva. Sabbabodhisattānañhi bodhipallaṅke nisinnānaṃ na añño samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā ācikkhati- “atīte bodhisattā paccayākāraṃ sammāsivā buddhā jātā”ti. Yathā pana paṭhamakappikakāle deve vuṭṭhe udakassa gatamaggeneva aparāparaṃ vuṭṭhi-udakaṃ gacchati, evaṃ tehi tehi purimabuddhehi gatamaggeneva pacchimā pacchimā gacchanti. Sabbabodhisattā hi ānāpānecatutthajjhānato vuṭṭhāya paccayākāre ñāṇaṃ otāretvā taṃ anulomapaṭilomaṃ sammāsivā buddhā hontīti paṭipāṭiyā sattasu suttesu buddhavipassanā nāma kathitīti.

Buddhavaggo paṭhamo.

2. Āhāravaggo

1. Āhārasuttavaṇṇanā

11. Āhāravaggassa paṭhame **āhārā**ti paccayā. Paccayā hi āharanti attano phalaṃ, tasmā āhārāti vuccanti. **Bhūtānaṃ vā sattānanti-**ādīsu **bhūtā**ti jātā nibbattā. **Sambhavesinoti** ye sambhavaṃ jātiṃ nibbattiṃ esanti gavesanti. Tattha catūsu yonīsu aṇḍajalābujā sattā yāva aṇḍakosaṃ vatthikosañca na bhindanti, tāva sambhavesino nāma, aṇḍakosaṃ vatthikosañca bhinditvā bahi nikkhantā bhūtā nāma. Saṃsedajā opapātikā ca paṭhamacittakkaṇe sambhavesino nāma, dutiyacittakkaṇato pabhuti bhūtā nāma. Yena vā iriyāpathena jāyanti, yāva tato aññaṃ na pāpuṇanti, tāva sambhavesino nāma, tato paraṃ bhūtā nāma. Atha vā **bhūtā**ti jātā abhinibbattā, ye bhūtā abhinibbattāyeva, na puna (2.0022) bhavissantīti saṅkhaṃ gacchanti, tesaṃ khiṇāsavānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Sambhavame-santīti **sambhavesino**. Appahīnabhavasamyojanattā āyatimpi sambhavaṃ esantānaṃ sekkhaputhujjanānametaṃ adhivacanaṃ. Evaṃ sabbathāpi imehi dvīhi padehi sabbasatte pariyādiyati. **Vāsaddo** cettha sampiṇḍanattho, tasmā bhūtānañca sambhavesīnañcāti ayamatto veditabbo.

Ṭhitiyāti ṭhitatthaṃ. **Anuggahāyā**ti anuggahatthaṃ. Vacanabhedoyeva cesa, attho pana dvinnampi padānaṃ ekoyeva. Atha vā **ṭhitiyā**ti tassa tassa sattassa uppannadhammānaṃ anuppabandhavasena avicchedāya. **Anuggahāyā**ti anuppannānaṃ uppādāya. Ubhopi cetāni “bhūtānaṃ vā ṭhitiyā ceva anuggahāya ca, sambhavesīnaṃ vā ṭhitiyā ceva anuggahāya cā”ti evaṃ ubhayattha daṭṭhabbānīti.

Kabalīkāro āhāroti kabaḷaṃ katvā ajjhoharitabbako āhāro, odanakummāsādivatthukāya ojāyetaṃ adhivacanaṃ. **Oḷāriko vā sukhumo vā**ti vatthu-oḷārikatāya oḷāriko, sukhumatāya sukhumo. Sabhāvena pana sukhumarūpapariyāpannattā kabalīkāro āhāro sukhumova hoti. Sāpi cassa vatthuto oḷārikatā sukhumatā ca uppādā-

yupādāya veditabbā. Kumbhīlānañhi āhāraṃ upādāya morānaṃ āhāro sukhumo. Kumbhīlā kira pāsāṇe gilanti, te ca nesam kucchippattā vilīyanti. Morā sappavichchikādipāṇe khādanti. Morānaṃ pana āhāraṃ upādāya taracchānaṃ āhāro sukhumo. Te kira tivassachadditāni visāṇāni ceva atthīni ca khādanti, tāni ca nesam kheḷena temitamattāneva kandaṃ vīya mudukāni honti. Taracchānaṃ āhāraṃ upādāya hatthīnaṃ āhāro sukhumo. Te hi nānārukkhasākhādayo khādanti. Hatthīnaṃ āhārato gavayagokaṇṇamigādīnaṃ āhāro sukhumo. Te kira nissārāni nānārukkhapaṇṇādīni khādanti. Tesampi āhārato gunnaṃ āhāro sukhumo. Te allasukkhatīṇāni khādanti. Tesam āhārato sasānaṃ āhāro sukhumo. Sasānaṃ āhārato sakuṇānaṃ āhāro sukhumo. Sakuṇānaṃ āhārato paccantavāsīnaṃ āhāro sukhumo. Paccantavāsīnaṃ āhārato gāmabhojakānaṃ āhāro (2.0023) sukhumo. Gāmabhojakānaṃ āhārato rājarājamahāmattānaṃ āhāro sukhumo. Tesampi āhārato cakkavattino āhāro sukhumo. Cakkavattino āhārato bhummānaṃ devānaṃ āhāro sukhumo. Bhummānaṃ devānaṃ āhārato cātumahārājikānaṃ. Evaṃ yāva paranimmitavasavattīnaṃ āhārā vitthāretabbā. Tesam panāhāro sukhumotveva niṭṭhaṃ patto.

Ettha ca oḷārike vatthusmiṃ oḷā parittā hoti dubbalā, sukhome balavatī. Tathā hi ekapattapūrampi yāguṃ pīto muhutteneva jighacchito hoti yaṃkiñciveva khādītukāmo, sappiṃ pana pasatamattaṃ pivitvā divasaṃ abhottukāmo hoti. Tattha vatthu kammajatejasaṅkhātāṃ parissayaṃ vinodeti, na pana sakkoti pāletuṃ. Oḷā pana pāleti, na sakkoti parissayaṃ vinodetuṃ. Dve pana ekato hutvā parissayañceva vinodenti pāleti cāti.

Phasso dutiyoti cakkhusamphassādi chabbidhopi phasso etesu catūsu āhāresu dutiyo āhāroti veditabbo. Desanānayo eva cesa, tasmā iminā nāma kāraṇena dutiyo tatiyo cāti idamettha na gavesitabbaṃ. **Manosañcetanāti** cetanāva vuccati. **Viññāṇanti** cittaṃ. Iti bhagavā imasmiṃ ṭhāne upādiṇṇaka-anupādiṇṇakavasena ekarāsīṃ katvā cattāro āhāre dassesi. Kabaḷikārāhāro hi upādiṇṇakopi atthi anupādiṇṇakopi, tathā phassādayo. Tattha sappādīhi gilitānaṃ maṇḍūkādīnaṃ vasena upādiṇṇakakabaḷikārāhāro daṭṭhabbo. Maṇḍūkādayo hi sappādīhi gilitā antokucchigatāpi kiñci kālaṃ jīvantiyeva. Te yāva upādiṇṇakapakke tiṭṭhanti, tāva āhāratthaṃ na sādheṇti. Bhijjitvā pana anupādiṇṇakapakke ṭhitā sādheṇti. Tadāpi upādiṇṇakāhāroti vuccantīti. Idaṃ pana ācariyānaṃ na rucattīti atthakathāyameva paṭikkhipitvā idaṃ vuttaṃ- imesaṃ sattānaṃ khādantānampi akhādantānampi bhuñjantānampi

abhuñjantānampi paṭisandhiccitteneva sahaḥātā kammajā oḅā nāma atthi, sā yāvapi sattamā divasā pāleti, ayameva (2.0024) upādiṇṇakakabaḷikārāhāroti veditabbo. Tebhūmakavipākavasena pana upādiṇṇakaphassādayo veditabbā, tebhūmakakusalākusalakiriyavasena anupādiṇṇakā. Lokuttarā pana ruḷhivasena kathitāti.

Etthāha- “yadi paccayaṭṭho āhāraṭṭho, atha kasmā aññesupi sattānaṃ paccayesu vijjamānesu imeyeva cattāro vuttā”ti? Vuccate- ajjhattikasantatiyā visesapaccayattā. Visesapaccayo hi kabaḷikārāhārabhakkhānaṃ sattānaṃ rūpakāyassa kabaḷikāro āhāro, nāmakāye vedanāya phasso, viññāṇassa manosañcetanā, nāmarūpassa viññāṇaṃ. Yathāha- “seyyathāpi, bhikkhave, ayaṃ kāyo āhāraṭṭhitiko āhāraṃ paṭicca tiṭṭhati, anāhāro no tiṭṭhati (saṃ. ni. 5.183), tathā phassapaccayā vedanā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpan”ti (saṃ. ni. 2.1; vibha. 225).

Ko panettha āhāro kiṃ āharatīti? Kabaḷikārāhāro ojaṭṭhamakarūpāni āharati phassāhāro tisso vedanā, manosañcetanāhāro tayo bhava, viññāṇāhāro paṭisandhināmarūpanti.

Kathaṃ? Kabaḷikārāhāro tāva mukhe ṭhapitamatteyeva aṭṭha rūpāni samuṭṭhāpeti, dantavicuṇṇitaṃ pana ajjhohariyamānaṃ ekekaṃ sitthaṃ aṭṭhaṭṭharūpāni samuṭṭhāpetiyeva. Evaṃ kabaḷikārāhāro ojaṭṭhamakarūpāni āharati. Phassāhāro pana sukhavedaniyo phasso uppajjamānoyeva sukhaṃ vedanaṃ āharati, dukkhavedaniyo dukkhaṃ, adukkhamasukhavedaniyo adukkhamasukhanti evaṃ sabbathāpi phassāhāro tisso vedanā āharati.

Manosañcetanāhāro kāmabhavūpagaṃ kammaṃ kāmabhavaṃ āharati, rūpārūpabhavūpagāni taṃ taṃ bhavaṃ. Evaṃ sabbathāpi manosañcetanāhāro tayo bhava āharati. Viññāṇāhāro pana ye ca paṭisandhikkhaṇe taṃsampayuttakā tayo khandhā, yāni ca tisantativasena tiṃsa rūpāni uppajjanti, sahaḥātādipaccayana yena tāni āharatīti vuccati. Evaṃ viññāṇāhāro paṭisandhināmarūpaṃ āharatīti. Ettha ca “manosañcetanā tayo bhava āharati”ti sāsavakusalākusalacetanāva vuttā. “Viññāṇaṃ (2.0025) paṭisandhināmarūpaṃ āharati”ti paṭisandhiviññāṇameva vuttaṃ. Avisesena pana taṃsampayuttataṃsamuṭṭhānadhammānaṃ āharaṇatopete “āhārā”ti veditabbā.

Etesu catūsu āhāresu kabaḷikārāhāro upatthambhento āhāraḥkiccaṃ sādheti, phasso phusantoyeva manosañcetanā āyūhamānāva, viññāṇaṃ vijānantameva. Kathaṃ? Kabaḷikārāhāro hi upatthambhentoyeva kāyaṭṭhapanena sattānaṃ ṭhitiyā hoti. Kammajanitopi hi ayaṃ kāyo kabaḷikārāhārena upatthaddho dasapi vassāni vassasatampi yāva āyuparimāṇā tiṭṭhati. Yathā kiṃ? Yathā mātuyā janitopi dārako dhātiyā thaññādīni pāyetvā posiyamāno ciraṃ tiṭṭhati, yathā ca upatthambhena upatthambhitaṃ gehaṃ. Vuttampi cetam-

“Yathā, mahārāja, gehe papatante aññena dārunā upatthambhitaṃ santaṃ eva taṃ gehaṃ na patati. Evameva kho, mahārāja, ayaṃ kāyo āhāraṭṭhitiko āhāraṃ paṭicca tiṭṭhati”ti.

Evaṃ kabaḷikāro āhāro upatthambhento āhāraḥkiccaṃ sādheti.

Evam sādhentopi ca kabaḷikāro āhāro dvinnam rūpasantatinam paccayo hoti āhārasamuṭṭhānassa ca upādiṇṇakassa ca. Kammajānam anupālako hutvā paccayo hoti, āhārasamuṭṭhānānam janako hutvāti. Phasso pana sukhādivatthubhūtam ārammaṇam phusantoyeva sukhādivedanāpavattanena sattānam ṭhitiyā hoti. Manosañcetanā kusalākusalakammavasena āyūhamānāyeva bhavamūlanipphādanato sattānam ṭhitiyā hoti. Viññāṇam vijānantameva nāmarūpappavattanena sattānam ṭhitiyā hotīti.

Evam upatthambhanādivasena āhārakiccaṃ sādhayamānesu panetesu cattāri bhayāni daṭṭhabbāni. Seyyathidaṃ- kabaḷikārāhāre nikantiyeva bhayaṃ, phasse upagamanameva, manosañcetanāya āyūhanameva, viññāṇe abhinipātoyeva bhayanti. Kiṃ kāraṇā? Kabaḷikārāhāre hi nikantiṃ (2.0026) katvā sītādīnam purakkhatā sattā āhāratthāya muddāgaṇanādikammāni karontā anappakaṃ dukkhaṃ nigacchanti. Ekacce ca imasmiṃ sāsane pabbajitvāpi vejjakammādikāya anesanāya āhāraṃ pariyesantā diṭṭheva dhamme gārayhā honti, samparāyepi, “tassa saṅghāṭipi ādittā sampajjalitā”ti-ādinā lakkhaṇasaṃyutte (saṃ. ni. 2.218) vuttanayena samaṇapetā honti. Iminā tāva kāraṇena kabaḷikāre āhāre nikanti eva bhayanti veditabbā.

Phassaṃ upagacchantāpi phassassādino paresaṃ rakkhitagopitesu dārādīsu bhaṇḍesu aparajjhanti, te saha bhaṇḍena bhaṇḍasāmikā gahetvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ vā chinditvā saṅkārakūṭe chaḍḍenti, rañño vā niyyādenti. Tato te rājā vividhā kammakāraṇā kārāpeti. Kāyassa ca bhedaṃ duggati tesam pāṭikaṅkhā hoti. Iti phassassādamūlakaṃ diṭṭhadhammikampi samparāyikampi bhayaṃ sabbamāgatameva hoti. Iminā kāraṇena phassāhāre upagamanameva bhayanti veditabbam.

Kusalākusalakammāyūhane pana tammūlakaṃ tīsu bhavesu bhayaṃ sabbamāgatameva hoti. Iminā kāraṇena manosañcetanāhāre āyūhanameva bhayanti veditabbam.

Paṭisandhiviññāṇaṅca yasmiṃ yasmiṃ ṭhāne abhinipatati, tasmīṃ tasmīṃ ṭhāne paṭisandhināmarūpaṃ gahetvāva nibbattati. Tasmīṅca nibbatte sabbabhayāni nibbattāniyeva honti tammūlakattāti iminā kāraṇena viññāṇāhāre abhinipātoyeva bhayanti veditabboti.

Kiṃnidānāti-ādīsu nidānādīni sabbāneva kāraṇavevacanāni. Kāraṇaṅhi yasmā phalaṃ nideti, “handā naṃ gaṇhathā”ti appeti viya, tasmā **nidānanti** vuccati. Yasmā taṃ tato samudeti jāyati pabhavati, tasmā **samudayo jāti pabhavoti** vuccati. Ayaṃ panettha padattho- kiṃnidānaṃ etesanti **kiṃnidānā**. Ko samudayo etesanti **kiṃsamudayā**. Kā jāti etesanti **kiṃjātikā**. Ko pabhavo etesanti **kiṃpabhavā**. **Yasmā pana tesam taṇhā yathāvuttena atthena nidānañceva samudayo (2.0027) ca jāti ca pabhavo ca, tasmā “taṇhānidānā”ti-ādimāha. Evam sabbapadesu attho veditabbo.**

Ettha ca ime cattāro āhārā taṇhānidānāti paṭisandhiṃ ādiṃ katvā attabhāvasaṅkhātānaṃ āhārānaṃ purimataṇhānaṃ vasena nidānaṃ veditabbam. Kathaṃ? Paṭisandhikkhaṇe tāva paripuṇṇāyatanānaṃ sattānaṃ sattasantativasena,

sesānaṃ tato ūna-ūnasantativasena uppannarūpabbhantaraṃ jātā ojā atthi, ayaṃ taṇhānidāno upādiṇṇakakabaḷikārāhāro. Paṭisandhicittasampayuttā pana phassa-cetanā sayaṅca cittaṃ viññāṇanti ime taṇhānidānā upādiṇṇaka-phassamanosa-ñcetanā-viññāṇāhārāti evaṃ tāva purimataṇhānidānā paṭisandhikā āhārā. Yathā ca paṭisandhikā, evaṃ tato paraṃ paṭhamabhavaṅgacittakkhaṇādinibbattāpi veditabbā.

Yasmā pana bhagavā na kevalaṃ āhārānameva nidānaṃ jānāti, āhāranidāna-bhūtāya taṇhāyapi, taṇhāya nidānaṃ vedanādinampi nidānaṃ jānātiyeva, tasmā **taṇhā cāyaṃ, bhikkhave, kiṃnidānāti**-ādinā nayena vaṭṭaṃ dassetvā vivaṭṭaṃ dassesi. Imasmiṅca pana ṭhāne bhagavā atitābhimukhaṃ desanaṃ katvā atitena vaṭṭaṃ dasseti. Kathaṃ? Āhāravasena hi ayaṃ attabhāvo gahito.

Taṇhāti imassattabhāvassa janakaṃ kammaṃ, vedanāphassasaḷāyatanaṃ rūpaviññāṇāni yasmim attabhāve ṭhatvā kammaṃ āyūhitaṃ, taṃ dassetuṃ vuttāni, avijjāsaṅkhārā tassattabhāvassa janakaṃ kammaṃ. Iti dvīsu ṭhānesu attabhāvo, dvīsu tassa janakaṃ kammanti saṅkhepena kammañceva kammavipākāñcāti, dvepi dhamme dassentena atitābhimukhaṃ desanaṃ katvā atitena vaṭṭaṃ dassitaṃ.

Tatrāyaṃ desanā anāgatassa adassitattā aparipuṇṇāti na daṭṭhabbā. Nayato pana paripuṇṇātveva daṭṭhabbā. Yathā hi cakkhumā puriso udakapiṭṭhe nipannaṃ suṃsumāraṃ disvā tassa parabhāgaṃ olokento gīvaṃ passeyya, orato piṭṭhiṃ, pariyoṣāne naṅguṭṭhamūlaṃ, heṭṭhā kucchiṃ olokento pana udakagataṃ agganaṅguṭṭhañceva cattāro ca hatthapāde na passeyya, so na ettāvata “aparipuṇṇo suṃsumāro”ti gaṇhāti, nayato pana paripuṇṇotveva gaṇhāti, evaṃsampadamidaṃ veditabbaṃ.

Udakapiṭṭhe (2.0028) nipannasuṃsumāro viya hi tebhūmakavaṭṭaṃ. Tīre ṭhito cakkhumā puriso viya yogāvacaro. Tena purisena udakapiṭṭhe suṃsumārassa diṭṭhakālo viya yoginā āhāravasena imassattabhāvassa diṭṭhakālo. Parato gīvāya diṭṭhakālo viya imassattabhāvassa janikāya taṇhāya diṭṭhakālo. Piṭṭhiyā diṭṭhakālo viya yasmim attabhāve taṇhāsaṅkhātaṃ kammaṃ kataṃ, vedanādivasena tassa diṭṭhakālo. Naṅguṭṭhamūlassa diṭṭhakālo viya tassattabhāvassa janakānaṃ avijjāsaṅkhārānaṃ diṭṭhakālo. Heṭṭhā kucchiṃ olokentassa pana agganaṅguṭṭhañceva cattāro ca hatthapāde adisvāpi “aparipuṇṇo suṃsumāro”ti agahetvā nayato paripuṇṇotveva gahaṇaṃ viya yattha yattha paccayavaṭṭaṃ pāliyaṃ na āgataṃ, tattha tattha “desanā aparipuṇṇā”ti agahetvā nayato paripuṇṇātveva gahaṇaṃ veditabbaṃ. Tattha ca āhārataṇhānaṃ antare eko sandhi, taṇhāvedanānaṃ antare eko, viññāṇasaṅkhārānaṃ antare ekoti evaṃ tisandhicatusaṅkhepameva vaṭṭaṃ dassitanti. Paṭhamāṃ.

2. Moḷiyaphaggunasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **sambhavesīnaṃ vā anuggahāyāti** imasmimyeva ṭhāne bhagavā desanaṃ niṭṭhāpesi. Kasmā? Diṭṭhigatikassa nisinnattā. Tassañhi parisati moḷiya-

phagguno nāma bhikkhu diṭṭhigatiko nisinno. Atha satthā cintesi- “ayaṃ uṭṭhahitvā maṃ pañhaṃ pucchissati, athassāhaṃ vissajjessāmi”ti pucchāya okāsadā-natthaṃ desanaṃ niṭṭhāpesi. **Moḷiyaphagguno**ti moḷīti cūḷā vuccati. Yathāha-

“Chetvāna moḷiṃ varagandhavāsitaṃ
vehāyasaṃ ukkhipi sakyapuṅgavo;
ratanacaṅkoṭavarena vāsavo,
sahassanetto sirasā paṭiggahī”ti.

Sā tassa gihikāle mahantā ahosi. Tenassa “moḷiyaphagguno”ti saṅkhā udapādi. Pabbajitampi naṃ teneva nāmena sañjānanti. **Etadavocā**ti desanānu-sandhiṃ ghaṭento etaṃ “ko nu kho, bhante, viññāṇāhāraṃ (2.0029) āhāreti”ti vacanaṃ avoca. Tassattho- bhante, ko nāma so, yo etaṃ viññāṇāhāraṃ khādati vā bhuñjati vāti?

Kasmā panāyaṃ itare tayo āhāre apucchitvā imameva pucchatīti? Jānāmīti laddhiyā. So hi mahante piṇḍe katvāva kabaḷikārāhāraṃ bhuñjante passati, tenassa taṃ jānāmīti laddhi. Tittiravaṭṭakamorakukkuṭādayo pana mātusampha-sseṇa yāpente disvā “ete phassāhārena yāpentī”ti tassa laddhi. Kacchapā pana attano utusamaye mahāsamuddato nikkhamitvā samuddatīre vālikantare aṇḍāni ṭhapetvā vālikāya paṭicchādetvā mahāsamuddameva otaranti. Tāni mātu-anussa-raṇavasena na pūtīni honti. Tāni manosañcetanāhārena yāpentīti tassa laddhi. Kiñcāpi therassa ayaṃ laddhi, na pana etāya laddhiyā imaṃ pañhaṃ pucchati. Diṭṭhigatiko hi ummattakasadiso. Yathā ummattako pacchiṃ gahetvā antaravīthiṃ otiṇṇo gomayampi pāsāṇampi gūthampi khajjakhaṇḍampi taṃ taṃ manāpampi amanāpampi gahetvā pacchiyaṃ pakkhipati. Evameva diṭṭhigatiko yuttampi ayu-ttampi pucchati. So “kasmā imaṃ pucchasi”ti na niggahetabbo, pucchitapucchita-ṭṭhāne pana gahaṇameva nisedhetabbaṃ. Teneva naṃ bhagavā “kasmā evaṃ pucchasi”ti avatvā gahitagāhameva tassa mocetuṃ **no kallo pañhoti-ādimāha**.

vā āhāretīti na vadāmi. Āhāretīti cāhaṃ vadeyyanti yadi ahaṃ āhāretīti vadeyyaṃ. Tattha **no kalloti** ayutto. **Āhāretīti ahaṃ na vadāmīti** ahaṃ koci satto vā puggalo vā āhāretīti na vadāmi. **Āhāretīti cāhaṃ vadeyyanti** yadi ahaṃ āhāretīti vadeyyaṃ. **Tatrassa kallo pañhoti** tasmim̐ mayā evaṃ vutte ayaṃ pañho yutto bhavēyya. **Kissa nu kho, bhante, viññāṇāhāroti,** bhante, ayaṃ viññāṇāhāro katamassa dhammassa paccayoti attho. **Tatra kallaṃ veyyākaraṇanti** tasmim̐ evaṃ pucchite pañhe imaṃ veyyākaraṇaṃ yuttaṃ “viññāṇāhāro āyatim̐ punabbhavābhiniḅattiyā paccayo”ti. Ettha ca **viññāṇāhāroti** paṭisandhicittaṃ. **Āyatim̐ punabbhavābhiniḅattīti** teneva viññāṇena sahuppannaṃ nāmarūpaṃ. **Tasmim̐ bhūte sati saḷāyatananti** tasmim̐ punabbhavābhiniḅattisaṅkhāte nāmarūpe jāte sati saḷāyatanaṃ hotīti attho.

Saḷāyatanapaccayā (2.0030) **phassoti** idhāpi bhagavā uttari pañhassa okāsaṃ dento desanaṃ niṭṭhāpesi. Diṭṭhigatiko hi navapucchaṃ uppādetuṃ na sakkoti, niddiṭṭhaṃ niddiṭṭhaṃyeva pana gaṇhitvā pucchati, tenassa bhagavā okāsaṃ adāsi. Attho panassa sabbapadesu vuttanayeneva gahetabbo. “Ko nu kho, bhante, bhavati”ti kasmā na pucchati? Diṭṭhigatikassa hi satto nāma bhūto nibbatto yevāti laddhi, tasmā attano laddhiviruddhaṃ idanti na pucchati. Apica idappaccayā idaṃ idappaccayā idanti bahūsu ṭhānesu kathitattā saññattim̐ upagato, tenāpi na pucchati. Satthāpi “imassa bahuṃ pucchantassāpi titti natthi, tucchapucchameva pucchati”ti ito paṭṭhāya desanaṃ ekābaddhaṃ katvā desesi. **Channaṃ tvevāti** yato paṭṭhāya desanāruḷhaṃ, tameva gahetvā desanaṃ vivaṭṭento evamāha. Imasmim̐ pana sutte viññāṇanāmarūpānaṃ antare eko sandhi, vedanātaṅghānaṃ antare eko, bhavajātīnaṃ antare ekoti. Dutiyaṃ.

3. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **samaṇā vā brāhmaṇā vāti** saccāni paṭivijjhituṃ asamatthā bāhiraka-samaṇabrāhmaṇā. **Jarāmarāṇaṃ nappajānantīti**-ādīsu jarāmarāṇaṃ na jānanti dukkhasaccavasena, jarāmarāṇasamudayaṃ na jānanti saha taṅhāya jāti jarāmarāṇassa samudayoti samudayasaccavasena, jarāmarāṇanirodhaṃ na jānanti nirodhasaccavasena, paṭipadaṃ na jānanti maggasaccavasena. Jātim̐ na jānanti dukkhasaccavasena, jātisamudayaṃ na jānanti saha taṅhāya bhavo jātisamudayoti samudayasaccavasena. Evaṃ saha taṅhāya samudayaṃ yojetvā sabbapadesu catusaccavasena attho veditabbo. **Sāmaññatthaṃ vā brahmaññatthaṃ vāti** ettha ariyamaggo sāmaññañceva brahmaññañca. Ubhayatthāpi pana attho nāma ariyaphalaṃ veditabbaṃ. Iti bhagavā imasmim̐ sutte ekādasasu ṭhānesu cattāri saccāni kathesīti. Tatiyaṃ.

4. Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

14. Catutthe (2.0031) **ime dhamme katame dhammeti** ettakaṃ papañcaṃ katvā

kathitaṃ, desanaṃ paṭivijjhitaṃ samatthānaṃ puggalānaṃ ajjhāsayena ime dhamme nappajānantī-ādi vuttaṃ. Sesamaṃ purimasadisameva. Catutthaṃ.

5. Kaccānagottasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **sammādiṭṭhi sammādiṭṭhī**ti yaṃ paṇḍitā devamanussā tesu tesu ṭhānesu sammādassanaṃ vadanti, sabbampi taṃ dvīhi padehi saṅkhipitvā pucchati. **Dvayanissitoti** dve koṭṭhāse nissito. **Yebhuyyenāti** iminā ṭhapetvā ariya-puggale sesamahājanaṃ dasseti. **Atthitanti** sassataṃ. **Natthitanti** ucchedaṃ. **Lokasamudayanti** loko nāma saṅkhāraloko, tassa nibbatti. **Sammappaññāya passatoti** sammāpaññā nāma savipassanā maggapaññā, tāya passantassāti attho. **Yā loke natthitāti** saṅkhāraloke nibbattesu dhammesu paññāyantesveva yā natthīti ucchedadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hotīti attho. **Lokanirodhanti** saṅkhārānaṃ bhaṅgaṃ. **Yā loke atthitāti** saṅkhāraloke bhijjamānesu dhammesu paññāyantesveva yā atthīti sassatadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hotīti attho.

Apica **lokasamudayanti** anulomapaccayākāraṃ. **Lokanirodhanti** paṭilomapaccayākāraṃ. Lokanissaye passantassāpi hi paccayānaṃ anucchedena paccayuppannassa anucchedaṃ passato yā natthīti ucchedadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hoti. Paccayanirodhaṃ passantassāpi paccayanirodhena paccayuppannanirodhaṃ passato yā atthīti sassatadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hotīti ayampettha attho.

Upayupādānābhinivesavinibandhoti upayehi ca upādānehi ca abhinivesehi ca vinibandho. Tattha **upayāti** dve upayā taṇhupayo ca diṭṭhupayo ca. Upādānādisupi eseva nayo. Taṇhādiṭṭhiyo hi yasmā ahaṃ mamanti-ādīhi ākārehi tebhūmakadhamme upenti upagacchanti, tasmā upayāti (2.0032) vuccanti. Yasmā pana te dhamme upādiyanti ceva abhinivisanti ca, tasmā upādānāti ca abhinivesāti ca vuccanti. Tāhi cāyaṃ loko vinibandho. Tenāha “upayupādānābhinivesavinibandho”ti.

Tañcāyanti tañca upayupādānaṃ ayaṃ ariyasāvako. **Cetaso adhiṭṭhānanti** cittassa patiṭṭhānabhūtaṃ. **Abhinivesānusayanti** abhinivesabhūtañca anusayabhūtañca. Taṇhādiṭṭhīsu hi akusalacittaṃ patiṭṭhāti, tā ca tasmim abhinivisanti ceva anusenti ca, tasmā tadubhayaṃ cetaso adhiṭṭhānaṃ abhinivesānusayanti ca āha. **Na upetīti** na upagacchati. **Na upādiyātīti** na gaṇhāti. **Nādhiṭṭhātīti** na adhiṭṭhāti, kinti? **Attā meti**. **Dukkhamevāti** pañcupādānakkhandhamattameva. **Na kaṅkhatīti** “dukkhameva uppajjati, dukkhaṃ nirujjhati, na añño ettha satto nāma atthī”ti kaṅkhaṃ na karoti. **Na vicikicchātīti** na vicikicchaṃ uppādeti.

Aparappaccayāti na parappaccayena, aññassa apattiyāyetvā attapaccakkhañānamevassa ettha hotīti. **Ettāvatā kho, kaccāna, sammādiṭṭhi hotīti** evaṃ sattasaññāya pahīnattā ettakena sammādassanaṃ nāma hotīti missakasammādiṭṭhiṃ āha. **Ayameko antoti** esa eko nikūṭanto lāmakanto paṭhamakaṃ sassataṃ. **Ayaṃ dutiyoti** esa dutiyo sabbamaṃ natthīti uppajjanakadiṭṭhisāṅkhāto nikūṭanto lāmakanto dutyako ucchedoti attho. Sesamettha uttānamevāti. Pañcamaṃ.

6. Dhammakathikasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **nibbidāyā**ti nibbindanatthāya. **Virāgāyā**ti virajjanatthāya. **Nirodhāyā**ti nirujjhanatthāya. **Paṭipanno hotī**ti ettha sīlato paṭṭhāya yāva arahattamaggā paṭipannoti veditabbo. **Dhammānudhammapaṭipannoti** lokuttarassa nibbānadhammassa anudhammabhūtaṃ paṭipadaṃ paṭipanno. **Anudhammabhūtanti** anurūpasabhāvabhūtaṃ. **Nibbidā virāgā nirodhā**ti nibbidāya ceva virāgena ca nirodhena ca. **Anupādā vimuttoti** catūhi upādānehi kiñci dhammaṃ anupādiyitvā vimutto. **Diṭṭhadhammanibbānappattoti** diṭṭheva dhamme nibbānappatto. **Alaṃ vacanāyā**ti, evaṃ vattabataṃ arahati, yutto anucchavikoti attho (2.0033). Evamettha ekena nayena dhammakathikassa pucchā kathitā, dvīhi taṃ visesetvā sekkhāsekkhabhūmiyo niddiṭṭhāti. Chaṭṭhaṃ.

7. Acelakassapasuttavaṇṇanā

17. Sattame **acelo kassapoti** liṅgena acelo niccelo, nāmena kassapo. **Dūrato-vā**ti mahatā bhikkhusaṅghena parivutaṃ āgacchantāṃ dūrato eva addasa. **Kiñci-deva desanti** kiñcideva kāraṇaṃ. **Okāsanti** pañhabyākaraṇassa khaṇaṃ kālaṃ. **Antaragharanti** “na pallatthikāya antaraghare nisīdissāmī”ti ettha antonivesanaṃ antaragharaṃ. “Okkhittacakkhu antaraghare gamissāmī”ti ettha indakhīlato paṭṭhāya antogāmo. Idhāpi ayameva adhippeto. **Yadākañkhasī**ti yaṃ icchasi.

Kasmā pana bhagavā kathetukāmo yāvataṭṭhiyaṃ paṭikkhipīti? Gāravajana-natthaṃ. Diṭṭhigatikā hi khippaṃ kathiyamāne gāravaṃ na karonti, “samaṇaṃ gotamaṃ upasaṅkamitumpi pucchitumpi sukaraṃ, pucchitamatteyeva katheti”ti vacanampi na saddahanti. Dve tayo vāre paṭikkhitte pana gāravaṃ karonti, “samaṇaṃ gotamaṃ upasaṅkamitumpi pañhaṃ pucchitumpi dukkaraṃ”ti yāvataṭṭhiyaṃ yācite kathiyamānaṃ sussūsanti saddahanti. Iti bhagavā “ayaṃ sussūsi-ssati saddahissati”ti yāvataṭṭhiyaṃ yācāpetvā kathesi. Apica yathā bhisakko telaṃ vā phāṇitaṃ vā pacanto mudupākakharapākānaṃ pākakālaṃ āgamayamāno pākakālaṃ anatikkamitvāva otāreti. Evaṃ bhagavā sattānaṃ ñāṇaparipākaṃ āgamayamāno “ettakena kālena imassa ñāṇaṃ paripākaṃ gamissati”ti ñatvāva yāvataṭṭhiyaṃ yācāpesi.

Mā hevaṃ, kassapāti, kassapa, mā evaṃ bhaṇi. **Sayaṃkataṃ dukkhanti** hi vattuṃ na vaṭṭati, attā nāma koci dukkhassa kāraṇo natthīti dīpeti. Paratopi eseva nayo. **Adhiccasaṃmuppānanti** akāraṇena yadicchāya uppannaṃ. **Iti puṭṭho samānoti** kasmā evamāha? Evaṃ kirassa ahosi- “ayaṃ ‘sayaṃkataṃ dukkhaṃ’ti-ādinā puṭṭho ‘mā hevaṃ’ti vadati, ‘natthī’ti puṭṭho ‘atthī’ti vadati. ‘Bhavaṃ gotamo dukkhaṃ na jānāti na passatī’ti puṭṭho ‘jānāmi khvāhan’ti vadati. Kiñci nu kho mayā virajjhivā pucchito”ti mūlato (2.0034) paṭṭhāya attano pucchameva sodhento evamāha. **Ācikkhatu ca me, bhante, bhagavā**ti idha satthari sañjātagā-ravo “bhavaṃ”ti avatvā “bhagavā”ti vadati.

So karotīti-ādi, “sayaṃkataṃ dukkhaṃ”ti laddhiyā paṭisedhanatthaṃ vuttaṃ.

Ettha ca **satoti** idaṃ bhummatthe sāmivacanaṃ, tasmā evamattho daṭṭhabbo- so karoti so paṭisaṃvedayatīti kho, kassapa, ādimhiyeva evaṃ sati pacchā sayama-kataṃ dukkhanti ayaṃ laddhi hoti. Ettha ca **dukkhanti** vaṭṭadukkhaṃ adhippetama. **Iti vadanti** etassa purimena ādisaddena anantarena ca sassatasaddena sambandho hoti. “Dīpeti gaṇhātī”ti ayaṃ panettha pāṭhaseso. Idañhi vuttaṃ hoti- iti evaṃ vadanto āditova sassataṃ dīpeti, sassataṃ gaṇhātī. Kasmā? Tassa hi taṃ dassanaṃ etaṃ pareti, kārakañca vedakañca ekameva gaṇhantaṃ etaṃ sassataṃ upagacchatīti attho.

Añño karotīti-ādi pana “paraṃkataṃ dukkhan”ti laddhiyā paṭisedhanatthaṃ vuttaṃ. “Ādito sato”ti idaṃ pana idhāpi āharitabbaṃ. Ayañhettha attho- añño karoti añño paṭisaṃvediyatīti kho pana, kassapa, ādimhiyeva evaṃ sati, pacchā “kāraḷo idheva ucchijjati, tena kataṃ añño paṭisaṃvediyatī”ti evaṃ uppannāya ucchedadiṭṭhiyā saddhiṃ sampayuttāya vedanāya abhitunnassa viddhassa sato “paraṃkataṃ dukkhan”ti ayaṃ laddhi hotīti. **Iti vadanti**-ādi vuttanayeneva yojettabbaṃ. Tatrāyaṃ yojanā- evañca vadanto āditova ucchedaṃ dīpeti, ucchedaṃ gaṇhātī. Kasmā? Tassa hi taṃ dassanaṃ etaṃ pareti, etaṃ ucchedaṃ upagacchatīti attho.

Ete teti ye sassatucchedasaṅkhāte ubho ante (anupagamma tathāgato dhammaṃ deseti, ete te, kassapa, ubho ante) anupagamma pahāya analliyitvā majjhena tathāgato dhammaṃ deseti, majjhimāya paṭipadāya ṭhito desetīti attho. Kataraṃ dhammanti ce? Yadidaṃ avijjāpaccayā saṅkhārātī. Ettha hi kāraṇato phalaṃ, kāraṇanirodhena cassa nirodho dīpito, na koci kāraḷo vā vedako vā (2.0035 niddiṭṭho. Ettāvatā sesapañhā paṭisedhitā honti. **Ubho ante anupagammāti** iminā hi tatiyapañho paṭikkhitto. **Avijjāpaccayā saṅkhārātī** iminā adhiccasamuppannatā ceva ajānanañca paṭikkhittanti veditabbaṃ.

Labheyanti idaṃ so bhagavato santike bhikkhubhāvaṃ patthayamāno āha. Atha bhagavā yonena khandhake titthiyaparivāso (mahāva. 86) paññatto, yaṃ aññatitthiyapubbo sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhito “ahaṃ, bhante, itthannāmo aññatitthiyapubbo

imasmim dhammavinaye ākaṅkhāmi upasampadam. Svāham, bhante, saṅgham cattāro māse parivāsam yācāmi”ti-ādinā nayena samādiyitvā parivasati, taṃ sandhāya **yo kho, kassapa, aññatitthiyapubboti-ādimāha**. Tattha **pabbajanti** vacanasiliṭṭhatāvasena vuttam. Aparivasitvāyeva hi pabbajam labhati. Upasampadattikena pana nātikālena gāmapavesanādini aṭṭha vattāni pūrentena parivasitabbam. **Āraddhacittāti** aṭṭhavattapūraṇena tuṭṭhacittā. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesa titthiyaparivāso samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya pabbajakkhandhakavaṇṇanāyam (mahāva. aṭṭha. 86) vuttanayeneva veditabbo.

Apica mayāti ayamettha pāṭho, aññattha pana “apica metthā”ti. **Puggalavematatā veditāti** puggalanānattam veditam. “Ayam puggalo parivāsāraho, ayam na parivāsāraho”ti idam mayham pākaṭanti dasseti. Tato kassapo cintesi- “aho acchariyam buddhasāsanam, yattha evam ghaṃsitvā koṭṭetvā yuttameva gaṇhanti, ayuttam chaḍḍenti”ti. Tato suṭṭhutam pabbajjāya saṅjātussāho **sace, bhanteti-ādimāha**. Atha bhagavā tassa tibbacchandatam veditvā “na kassapo parivāsam arahati”ti aññataram bhikkhum āmantesi- “gaccha, bhikkhu, kassapam nahāpetvā pabbājetvā ānehi”ti. So tathā katvā taṃ pabbājetvā bhagavato santikam agamāsi. Bhagavā gaṇe nisiditvā upasampādesi. Tena vuttam **alatta kho acelo kassapo bhagavato santike pabbajam, alatta upasampadanti. Acirūpasampannoti-ādi** sesam brāhmaṇasaṃyutte (sam. ni. 1.187) vuttamevāti. Sattamam.

8. Timbarukasuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame (2.0036) **sā vedanāti-ādi** “sayamkatam sukhadukkhan”ti laddhiyā nisedhanattham vuttam. Etthāpi **satoti** bhummattheyeva sāmivacanam. Tatrāyam atthadīpanā- “sā vedanā, so vediyati”ti kho, timbaruka, ādimhiyeva evam sati “sayamkatam sukhadukkhan”ti ayam laddhi hoti. Evañhi sati vedanāya eva vedanā katā hoti. Evañca vadanto imissā vedanāya pubbepi atthitam anujānāti, sassatam dīpeti sassatam gaṇhāti. Kasmā? Tassa hi taṃ dassanam etaṃ pareti, etaṃ sassatam upagacchatīti attho. Purimañhi attham sandhāyevetaṃ bhagavatā vuttam bhavissati, tasmā aṭṭhakathāyam taṃ yojetvāvassa attho dīpito. **Evampāham na vadāmīti** aham “sā vedanā, so vediyati”ti evampi na vadāmi. “Sayamkatam sukhadukkhan”ti evampi na vadāmīti attho.

Aññā vedanāti-ādi “paramkatam sukhadukkhan”ti laddhiyā paṭisedhanattham vuttam. Idhāpi ayam atthayojanā-“aññā vedanā añño vediyati”ti kho, timbaruka, ādimhiyeva evam sati pacchā yā purimapakkhe kārakavedanā, sā ucchinnā. Tāya pana katam añño vediyatīti evam uppannāya ucchedadiṭṭhiyā saddhim sampayuttāya vedanāya abhitunnassa sato “paramkatam sukhadukkhan”ti ayam laddhi hoti. Evañca vadanto kārako ucchinno, aññena paṭisandhi gahitāti ucchedam dīpeti, ucchedam gaṇhāti. Kasmā? Tassa hi taṃ dassanam etaṃ pareti, etaṃ ucchedam upagacchatīti attho. Idhāpi hi imāni padāni aṭṭhakathāyam āharitvā yojitāneva. Imasmim sutte vedanāsukhadukkham kathitam. Tañca kho vipākasukhadukkameva vaṭṭatīti vuttam. Aṭṭhamam.

9. Bālapaṇḍitasuttavaṇṇanā

19. Navame **avijjānīvaraṇassā**ti avijjāya nivāritassa. **Evamayaṃ kāyo samudāga-**toti evaṃ avijjāya nivāritattā taṇhāya ca sampayuttattāyeva ayaṃ kāyo nibbatto. **Ayañceva kāyoti** ayañcassa attano saviññāṇako kāyo. **Bahiddhā ca nāmarūpanti** bahiddhā ca paresaṃ saviññāṇako kāyo. Attano ca parassa ca pañcahi (2.0037) khandhehi chahi āyatanehi cāpi ayaṃ attho dīpetabbova. **Itthetaṃ dvayanti** eva-
metaṃ dvayaṃ. **Dvayaṃ paṭicca phassoti** aññattha cakkhurūpādīni dvayāni paṭicca cakkhusamphassādayo vuttā, idha pana ajjhattikabāhirāni āyatanāni. Mahādvayaṃ nāma kiretaṃ. **Saḷevāyatanānī**ti saḷeva phassāyatanāni phassakāra-
ṇāni. **Yehi phuṭṭhoti** yehi kāraṇabhūtehi āyatanehi uppanna phassena phuṭṭho. **Aññatarenā**ti ettha paripuṇṇavasena aññataratā veditabbā. **Tatrā**ti tasmim̐ bālapa-
ṇḍitānaṃ kāyanibbattanādīmhi. **Ko adhippayāsoti** ko adhipkapayogo.

Bhagavaṃmūlakāti bhagavā mūlaṃ etesanti bhagavaṃmūlakā. Idaṃ vuttaṃ hoti- ime, bhante, amhākaṃ dhammā pubbe kassapasammāsambuddhena uppāditā, tasmim̐ parinibbute ekaṃ buddhantaṃ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā ime dhamme uppādetuṃ samattho nāma nāhosi, bhagavatā pana no ime dhammā uppāditā. Bhagavantañhi nissāya mayaṃ ime dhamme ājānāma paṭivijjhāmāti evaṃ bhagavaṃmūlakā no, bhante, dhammāti. **Bhagavaṃnettikā**ti bhagavā hi dhammānaṃ netā vinetā anunetā, yathāsabhāvato pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ nāmaṃ gaḥetvā dassetāti dhammā bhagavaṃnettikā nāma honti. **Bhagavaṃpaṭisa-**raṇāti catubhūmakadhammā sabbaññutaññāṇassa āpāthaṃ āgacchamānā bhagavati paṭisaranti nāmāti bhagavaṃpaṭisaraṇā. **Paṭisarantī**ti samosaranti. Apica mahābodhimaṇḍe nisinnassa bhagavato paṭivedhavasena phasso āgacchati “ahaṃ bhagavā kinnāmo”ti? Tvaṃ phusanaṭṭhena phasso nāma. Vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaṃ āgacchati “ahaṃ bhagavā kinnāman”ti, tvaṃ vijānana-
ṭṭhena viññāṇaṃ nāmāti evaṃ catubhūmakadhammānaṃ yathāsabhāvato pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ nāmaṃ gaṇhanto bhagavā dhamme paṭisarantīti bhagavaṃpaṭisaraṇā. **Bhagavantaṃyeva paṭibhātū**ti bhagavatova etassa bhāsitassa attho upa-
ṭṭhātu, tumheyyeva no kathetvā dethāti attho.

Sā ceva avijjāti ettha kiñcāpi sā avijjā ca taṇhā ca kammaṃ javāpetvā paṭi-
sandhiṃ ākaḍḍhitvā niruddhā, yathā pana ajjāpi yaṃ hiyyo bhesajjaṃ pītaṃ, tadeva bhojanaṃ bhuñjāti sarikkhakattena tadevāti vuccati, evamidhāpi sā ceva avijjā sā ca taṇhāti idampi sarikkhakattena vuttaṃ. **Brahmacariyanti** (2.0038) maggabrahmacariyaṃ. **Dukkhakkhayāyā**ti vaṭṭadukkhassa khayatthāya. **Kāyūpago hotī**ti aññaṃ paṭisandhikāyaṃ upagantā hoti. **Yadidaṃ brahmacariyavāso**ti yo ayaṃ maggabrahmacariyavāso, ayaṃ bālato paṇḍitassa visesoti dasseti. Iti imasmim̐ sutte sabbopi sapaṭisandhiko puthujjano “bālo”ti, appaṭisandhiko khīṇā-
savo “paṇḍito”ti vutto. Sotāpannasakadāgāmi-anāgāmino pana “paṇḍitā”ti vā “bālā”ti vā na vattabbā, bhajamānā pana paṇḍitapakkaṃ bhajanti. Navamaṃ.

10. Paccayasuttavaṇṇanā

20. Dasame paṭiccasamuppādañca vo bhikkhave, desessāmi paṭiccasamuppanne ca dhammeti satthā imasmiṃ sutte paccaye ca paccayanibbatte ca sabhāvadhamme desessāmīti ubhayaṃ ārabhi. **Uppādā vā tathāgatānanti** tathāgatānaṃ uppādepi, buddhesu uppannesu anuppannesupi jātipaccayā jarāmaraṇaṃ, jātiyeva jarāmaraṇassa paccayo. **Ṭhitāva sā dhātūti** ṭhitova so paccayasabhāvo, na kadāci jāti jarāmaraṇassa paccayo na hoti. **Dhammaṭṭhitatā dhammaniyāmatāti** imehipi dvīhi paccayameva katheti. Paccayena hi paccayuppannā dhammā tiṭṭhanti, tasmā paccayova “dhammaṭṭhitatā”ti vuccati. Paccayo dhamme niyameti, tasmā “dhammaniyāmatā”ti vuccati. **Idappaccayatāti** imesaṃ jarāmaraṇādīnaṃ paccayā idappaccayā, idappaccayāva idappaccayatā. **Tanti** taṃ paccayaṃ. **Abhisambujjhatīti** ñāṇena abhisambujjhati. **Abhisametīti** ñāṇena abhisamāgacchati. **Ācikkhatīti** katheti. **Desetīti** dasseti. **Paññāpetīti** jānāpeti. **Paṭṭhapetīti** ñāṇamukhe ṭhapeti. **Vivaratīti** vivaritvā dasseti. **Vibhajatīti** vibhāgato dasseti. **Uttānikarotīti** pākaṭaṃ karoti. **Passathāti cāhāti** passatha iti ca vadati. Kinti? **Jātipaccayā, bhikkhave, jarāmaraṇanti-**ādi.

Iti kho, bhikkhave Ti evaṃ kho, bhikkhave. **Yā tatrāti** yā tesu “jātipaccayā jarāmaraṇaṃ”ti-ādīsu. **Tathatāti-**ādīni paccayākārasseva vevacanāni. So tehi tehi paccayehi anūnādhikeheva tassa tassa dhammassa sambhavato **tathatāti**, sāmaggīṃ upagatesu paccayesu muhuttampi tato nibbattānaṃ dhammānaṃ asambhavābhāvato **avitathatāti**, aññadhammapaccayehi (2.0039) aññadhammānupattito **anaññathatāti**, jarāmaraṇādīnaṃ paccayato vā paccayasamūhato vā **idappaccayatāti** vutto. Tatrāyaṃ vacanatto- imesaṃ paccayā idappaccayā, idappaccayā eva idappaccayatā, idappaccayānaṃ vā samūho idappaccayatā. Lakkhaṇaṃ panettha saddasatthato veditabbaṃ.

Aniccanti hutvā abhāvaṭṭhena aniccaṃ. Ettha ca aniccanti na jarāmaraṇaṃ aniccaṃ, aniccasabhāvānaṃ pana khandhānaṃ jarāmaraṇattā aniccaṃ nāma jātaṃ. **Saṅkhatā**dīsupi eseva nayo. Ettha ca **saṅkhatanti** paccayehi samāgantvā kataṃ. **Paṭiccasamuppannanti** paccaye nissāya uppannaṃ. **Khayadhammanti** khayasabhāvaṃ. **Vayadhammanti** vigacchanakasabhāvaṃ. **Virāgadhammanti** virajjanakasabhāvaṃ. **Nirodhadhammanti** nirujjhanakasabhāvaṃ. Jātiyāpi vuttanayeneva aniccatā veditabbā. Janakapaccayānaṃ vā kiccānubhāvakkhaṇe diṭṭhattā ekena pariyāyenettha aniccāti-ādīni yujjantiyeva. Bhavādayo aniccādisabhāvāyeva.

Sammappaññāyāti savipassanāya maggapaññāya. **Pubbantanti** purimaṃ atītantanti attho. **Ahosim nu khoti-**ādīsu “ahosiṃ nu kho nanu kho”ti sassatākārañca adhiccasamuppatti-ākārañca nissāya atīte attano vijjamānatañca avijjamānatañca kaṅkhati. Kiṃ kāraṇanti na vattabbaṃ, ummattako viya bālaputhujjano yathā vā tathā vā pavattati. **Kiṃ nu kho ahosinti** jātiliṅgupapattiyo nissāya “khattiyo nu kho ahosiṃ, brāhmaṇavessasuddagahaṭṭhapabbajitadevamanussānaṃ aññataro”ti kaṅkhati. **Kathaṃ nu kho** Ti saṅṭhānākāraṃ nissāya “dīgho nu kho ahosiṃ rassa-o-

dātakaṇhapamāṇika-appamāṇikādīnaṃ aññataro”ti kaṅkhati. Keci pana “issaranimmānādīni nissāya ‘kena nu kho kāraṇena ahosin’ti hetuto kaṅkhati”ti vadanti. **Kim hutvā kim ahosinti** jāti-ādīni nissāya “khattiyō hutvā nu kho brāhmaṇo ahosiṃ ...pe... devo hutvā manusso”ti attano paramparaṃ kaṅkhati. Sabbattheva pana **addhānanti** kālādhivacanametam. **Aparantanti** anāgataṃ antaṃ. **Bhavissāmi nu kho nanu khoti** sassatākāraṅca ucchedākāraṅca nissāya anāgate attano vijjamānataṅca avijjamānataṅca kaṅkhati. Sesamettha vuttanayameva.

Etarahi (2.0040) **vā paccuppannaṃ addhānanti** idāni vā paṭisandhimādiṃ katvā cutipariyantaṃ sabbampi vattamānakālaṃ gahetvā. **Ajjhattaṃ kathaṃkathī bhavissatīti** attano khandhesu vicikicchī bhavissati. **Ahaṃ nu khosmīti** attano atthibhāvaṃ kaṅkhati. Yuttaṃ panetanti? Yuttaṃ ayuttanti kā ettha cintā. Apicettha idaṃ vatthumpi udāharanti- cūḷamātāya kira putto muṇḍo, mahāmātāya putto amuṇḍo, taṃ puttaṃ muṇḍesuṃ, so uṭṭhāya “ahaṃ nu kho cūḷamātāya putto”ti cintesi. Evaṃ ahaṃ nu khosmīti kaṅkhā hoti. **No nu khosmīti** attano natthibhāvaṃ kaṅkhati. Tatrāpi idaṃ vatthu- eko kira macche gaṇhanto uduke ciraṭṭhānena sītibhūtaṃ attano ūruṃ macchoti cintetvā pahari. Aparo susānapasse khettaṃ rakkhanto bhīto saṅkuṭito sayi, so paṭibujjhivā attano jaṇṇukāni dve yakkhāti cintetvā pahari. Evaṃ no nu khosmīti kaṅkhati.

Kim nu khosmīti khattiyova samāno attano khattiyabhāvaṃ kaṅkhati. Eseva nayo sesesupi. Devo pana samāno devabhāvaṃ ajānanto nāma natthi, sopi pana “ahaṃ rūpī nu kho arūpī nu kho”ti-ādīnā nayena kaṅkhati. Khattiyādayo kasmā na jānantīti ce? Apaccakkhā tesam tattha tattha kule uppatti. Gahaṭṭhāpi ca potthalikādayo pabbajitasaññino, pabbajitāpi “kuppaṃ nu kho me kamman”ti-ādīnā nayena gahaṭṭhasaññino. Manussāpi ca rājāno viya attani devasaññino honti. **Kathaṃ nu khosmīti** vuttanayameva. Kevalañhettha abbhantare jīvo nāma atthīti gahetvā tassa saṅghānākāraṃ nissāya “dīgho nu khosmi rassacaturassachaḷaṃsa-aṭṭhaṃsasoḷasaṃsādīnaṃ aññatarappakāro”ti kaṅkhanto

kathaṃ nu khosmīti? Kaṅkhatīti veditabbo. Sarīrasaṅṭhānaṃ pana paccuppannaṃ ajānanto nāma natthi. **Kuto āgato so kuhiṃ gāmī bhavissatīti** attabhāvassa āgati-gatiṅṭhānaṃ kaṅkhanto evaṃ kaṅkhati. **Ariyasāvakkassāti** idha sotāpanno adhippeto, itarepi pana tayo avāritāyevāti. Dasamaṃ.

Āhāravaggo dutiyo.

3. Dasabalavaggo

1. Dasabalasuttavaṅṅanā

21. Dasabalavaggassa (2.0041) paṭhamaṃ dutiyasseva saṅkhepo.

2. Dutiyadasabalasuttavaṅṅanā

22. Dutiyam bhagavatā attano ajjhāsayassa vasena vuttaṃ. Tattha **dasabalasa-mannāgatoti** dasahi balehi samannāgato. Balañca nāmetaṃ duvidham kāyabalañca ñāṇabalañca. Tesu tathāgatassa kāyabalaṃ hatthikulānusārena veditabbaṃ. Vuttañhetam porāṇehi-

“Kāḷāvakañca gaṅgeyyam, paṇḍaram tambapiṅgalaṃ;

gandhamaṅgalaHEMAÑCA, uposathachaddantime dasā”ti.(ma. ni. aṭṭha. 1.148; vibha. aṭṭha. 760);-

Imāni dasa hatthikulāni. Tattha **kāḷāvakanti** pakatihatthikulaṃ daṭṭhabbaṃ. Yam dasannaṃ purisānaṃ kāyabalaṃ, taṃ ekassa kāḷāvakassa hatthino. Yam dasannaṃ kāḷāvakānaṃ balaṃ, taṃ ekassa gaṅgeyyassa. Yam dasannaṃ gaṅgeyyānaṃ, taṃ ekassa paṇḍarassa. Yam dasannaṃ paṇḍarānaṃ, taṃ ekassa tambassa. Yam dasannaṃ tambānaṃ, taṃ ekassa piṅgalassa. Yam dasannaṃ piṅgalānaṃ, taṃ ekassa gandhahatthino. Yam dasannaṃ gandhahatthīnaṃ, taṃ ekassa maṅgalassa. Yam dasannaṃ maṅgalānaṃ, taṃ ekassa hemavatassa. Yam dasannaṃ hemavatānaṃ, taṃ ekassa uposathassa. Yam dasannaṃ uposathānaṃ, taṃ ekassa chaddantassa. Yam dasannaṃ chaddantānaṃ, taṃ ekassa tathāgatassa. Nārāyanasaṅghātabalantipi idameva vuccati. Tadeva pakatihatthigaṇanāya hatthīnaṃ koṭisahasānaṃ, purisagaṇanāya dasannaṃ purisakoṭisahasānaṃ balaṃ hoti. Idaṃ tāva tathāgatassa kāyabalaṃ. “Dasabalasamannāgato”-ti ettha pana etaṃ saṅgahaṃ na gacchati. Etañhi bāhirakaṃ lāmakam tiracchānagatānaṃ sīhādīnampi hoti. Etañhi nissāya dukkhapariññā vā samudayappahānaṃ vā maggabhāvanā vā phalacchikiriya vā natthi. Aññaṃ pana dasasu ṭhānesu akampanatthena upatthambhanatthena ca dasavidham ñāṇabalaṃ nāma atthi. Tam sandhāya vuttaṃ “dasabalasamannāgato”ti.

Katamaṃ (2.0042) pana tanti? Ṭhānāṭṭhānādīnaṃ yathābhūtaṃ jānanaṃ.

Seyyathidaṃ- ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato jānanaṃ ekaṃ, atitānāgata-paccuppannaṃ kammaśamādānaṃ ṭhānaśo hetuso yathābhūtaṃ vipākajānanaṃ ekaṃ, sabbatthagāminipaṭipadājānanaṃ ekaṃ, anekadhātunādhātulokajānanaṃ ekaṃ, parasattānaṃ parapuggalānaṃ nānādhimuttikatājānanaṃ ekaṃ, tesameva indriyaparopariyattajānanaṃ ekaṃ, jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṃ saṃkilesavodānavuṭṭhānajānanaṃ ekaṃ, pubbenivāsajānanaṃ ekaṃ, sattānaṃ cutūpapātajānanaṃ ekaṃ, āsavakkhayajānanaṃ ekanti. Abhidhamme pana-

“Idha tathāgato ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi tathāgato ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti. Idampi tathāgatassa tathāgatabalaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma tathāgato āsabhāṃ ṭhānaṃ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ pavatteti”ti.

Ādinā (vibha. 760) nayena vitthārato āgatāneva. Atthavaṇṇanāpi nesaṃ vibhaṅgaṭṭhakathāyañceva (vibha. aṭṭha. 760) papañcasūdaniyā ca majjhimaṭṭhakathāya (ma. ni. aṭṭha. 1.148) sabbākārato vuttā. Sā tattha vuttanayeneva gahetabbā.

Catūhi ca vesārajjehi ettha sārājapaṭipakkaṃ vesārajaṃ, catūsu ṭhānesu vesārajjabhāvaṃ paccavekkhantassa uppannasomanassamayañāṇassettaṃ nāmaṃ. Katamesu catūsu? “Sammāsambuddhassa te paṭijānato ime dhammā anabhisambuddhā”ti-ādīsu codanāvattūsu. Tatrāyaṃ pāḷi-

“Cattārimāni, bhikkhave, tathāgatassa vesārajjāni ...pe.... Katamāni cattāri? ‘Sammāsambuddhassa te paṭijānato ime dhammā anabhisambuddhā’ti tatra vata maṃ samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā koci vā lokasmiṃ saha dhammena paṭicodessatīti nimittametaṃ, bhikkhave, na samanupassāmi. Etamaṃ, bhikkhave, nimittaṃ asamanupassanto khemappatto abhayappatto vesārajjappatto viharāmi. ‘Khīṇāsavassa te paṭijānato (2.0043) ime āsavā aparikkhīṇā’ti tatra vata maṃ ...pe... ‘ye kho pana te antarāyikā dhammā vuttā, te paṭisevato nālaṃ antarāyāyā’ti tatra vata maṃ ...pe... ‘yassa kho pana te atthāya dhammo desito, so na niyyāti takkarassa sammā dukkha-kkayāyā’ti tatra vata maṃ samaṇo vā brāhmaṇo vā ...pe... vesārajjappatto viharāmi”ti (a. ni. 4.8).

Āsabhāṃ ṭhānanti seṭṭhaṭṭhānaṃ uttamaṭṭhānaṃ. Āsabhā vā pubbabuddhā, tesāṃ ṭhānanti attho. Apica gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho, vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho, sabbagava-seṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi asampakampiyo nisabho, so idha usabhoti adhippeto. Idampi hi tassa pariyāyavacanaṃ. Usabhassa idanti **āsabhāṃ**. **Ṭhānanti** catūhi pādehi pathaviṃ uppiḷetvā avatṭhānaṃ (ma. ni. 1.150). Idaṃ pana āsabhāṃ viyāti **āsabhāṃ**. Yatheva hi nisabhasaṅkhāto usabho usabhabalena samannāgato catūhi pādehi pathaviṃ uppiḷetvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaṃ tathāgatopi dasahi tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajjapādehi aṭṭhapaṭisapathaviṃ uppiḷetvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evaṃ tiṭṭhamāno ca

taṃ āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti upagacchati na paccakkhāti, attani āropeti. Tena vuttaṃ “āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti” ti.

Parisāsūti “aṭṭha kho imā, sārīputta, parisā. Katamā aṭṭha? Khattiyaparisā brāhmaṇaparisā gahapatiparisā samaṇaparisā cātumahārājikaparisā tāvatīṃsaparisā māraparisā brahmaparisā” ti, imāsu aṭṭhasu parisāsu. **Sīhanādaṃ nadatīti** seṭṭhanādaṃ abhītanādaṃ nadati, sīhanādasadisamaṃ vā nādaṃ nadati. Ayamatto sīhanādasuttena dīpetabbo. Yathā vā sīho sahanato ceva hananato ca sīhoti vuccati, evaṃ tathāgato lokadhammānaṃ sahanato parappavādānañca hananato sīhoti vuccati. Evaṃ vuttassa sīhassa nādaṃ sīhanādaṃ. Tattha yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaṃso sīhanādaṃ (2.0044) nadati, evaṃ tathāgatasīhopi tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahaṃso, “iti rūpan” ti-ādinā nayena nānāvidhadesanāvīlāsasampannaṃ sīhanādaṃ nadati. Tena vuttaṃ “parisāsu sīhanādaṃ nadati” ti.

Brahmacakkaṃ pavatteti Ti ettha **brahmanti** seṭṭhaṃ uttamaṃ, visuddhassa dhammacakkasettaṃ adhivacanaṃ. Taṃ pana dhammacakkaṃ duvidhaṃ hoti paṭivedhaññañca desanāññañca. Tattha paññāpabhāvitā attano ariyaphalāvahaṃ paṭivedhaññaṃ, karuṇāpabhāvitā sāvakaṇaṃ ariyaphalāvahaṃ desanāññaṃ. Tattha paṭivedhaññaṃ uppajjamānaṃ uppannanti duvidhaṃ. Tañhi abhinikkhamaṇato paṭṭhāya yāva arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Tusitabhavaṇato vā yāva mahābodhipallaṅke arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Dīpaṅkarato vā paṭṭhāya yāva arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Desanāññaṃ pi pavattamānaṃ pavattanti duvidhaṃ. Tañhi yāva aññāsikoṇḍaññaṃ sotāpattimaggā pavattamānaṃ, phalakkhaṇe pavattaṃ nāma. Tesu paṭivedhaññaṃ lokuttaraṃ, desanāññaṃ lokiyaṃ. Ubhayampi panetaṃ aññehi asādhāraṇaṃ buddhānaṃ ye va orasaññaṃ.

Idāni yaṃ iminā ñāṇena samannāgato sīhanādaṃ nadati, taṃ dassetuṃ **iti rūpan** ti-ādimāha. Tattha **iti rūpan** ti idaṃ rūpaṃ ettakaṃ rūpaṃ, ito uddhaṃ rūpaṃ natthīti ruppanasabhāvañceva bhūtopādāyabhedañca ādiṃ katvā lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena anavasesarūpapariggaho vutto. **Iti rūpassa samudayo** Ti iminā evaṃ pariggahitassa rūpassa samudayo vutto. Tattha **itīti** evaṃ samudayo hotīti attho. Tassa vitthāro “avijjāsamudayā rūpasamudayo taṇhāsamudayā, kammamudayā āhārasamudayā rūpasamudayoti nibbatilakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa udayaṃ passatī” ti (paṭi. ma. 1.50) evaṃ vedītabbo. Atthaṅgamepi “avijjānirodhā rūpanirodho ...pe... vipariṇāmalakkhaṇaṃ passantopi rūpakkhandhassa nirodhaṃ passatī” ti ayaṃ vitthāro.

Iti vedanā ti-ādīsipi ayaṃ vedanā ettakā vedanā, ito uddhaṃ vedanā natthi, ayaṃ saññā, ime saṅkhārā, idaṃ viññāṇaṃ ettakaṃ viññāṇaṃ (2.0045), ito uddhaṃ viññāṇaṃ natthīti vedayitasañjānana-abhisāṅkharaṇavijjānana-sabhāvañceva sukhādirūpasaññādīphassādicakkhaviññāṇādībhedañca ādiṃ katvā lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena anavasesavedanāsaññāsāṅkhāraviññāṇapariggaho vutto. **Iti vedanāya samudayo** Ti-ādīhi pana evaṃ pariggahitānaṃ

vedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇānaṃ samudayo vutto. Tatrāpi **itīti** evaṃ samudayo hotīti attho. Tesampi vitthāro “avijjāsamudayā vedanāsamudayo”ti (paṭi. ma. 1.50) rūpe vuttanayeneva veditabbo. Ayaṃ pana viseso- tisu khandhesu “āhārasamudayā”ti avatvā “phassasamudayā”ti vattabbaṃ, viññāṇakkhandhe “nāmarūpasamudayā”ti. Atthaṅgamapadampi tesamyeva vasena yojetabbaṃ. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana udayabbayavinicchayo sabbākāraparipūro visuddhimagge vutto.

Imasmiṃ sati idaṃ hotīti ayampi aparo sīhanādo. Tassattho- imasmiṃ avijjā- dike paccaye sati idaṃ saṅkhārādikaṃ phalaṃ hoti. **Imassuppādā idaṃ uppajjati** imassa avijjādikassa paccayassa uppādā idaṃ saṅkhārādikaṃ phalaṃ uppajjati. **Imasmiṃ asati idaṃ na hotīti** imasmiṃ avijjā- dike paccaye asati idaṃ saṅkhārādikaṃ phalaṃ na hoti. **Imassa nirodhā idaṃ nirujjhati** imassa avijjādikassa paccayassa nirodhā idaṃ saṅkhārādikaṃ phalaṃ nirujjhati. Idāni yathā taṃ hoti ceva nirujjhati ca, taṃ vitthārato dassetuṃ **yadidaṃ avijjāpaccayā saṅkhārāti-ādi- māha.**

Evaṃ svākkhātōti evaṃ pañcakkhandhavibhajanādivasena suṭṭhu akkhāto kathito. **Dhammo**ti pañcakkhandhapaccayākāradhammo. **Uttānoti** anikujjito. **Vivatōti** vivarivā ṭhapito. **Pakāsitōti** dīpito jotito. **Chinnapilotikōti** pilotikā vuccati chinnaṃ bhinnaṃ tattha tattha sibbitagaṇṭhitaṃ jīṇṇavatthaṃ, taṃ yassa natthīti aṭṭhahatthaṃ navahatthaṃ vā ahatasāṭakaṃ nivattho, so chinnapilotiko nāma. Ayampi dhammo tādiso. Na hettha kohaññādivasena chinnabhinnasibbitagaṇṭhita- bhāvo atthi. Apica khuddakasāṭakopi pilotikāti vuccati, sā yassa natthi, aṭṭhanava- hattho mahāpaṭo atthi, sopi chinnapilotiko, apagatapilotikōti attho. Tādiso ayaṃ dhammo. Yathā hi catuhatthaṃ sāṭakaṃ (2.0046) gahetvā pariggahaṇaṃ karonto puriso ito cito ca añchanto kilamati, evaṃ bāhirakasamaye pabbajitā attano pari- ttakaṃ dhammaṃ “evaṃ sati evaṃ bhavissati”ti kappetvā kappetvā vaḍḍhentā kilamanti. Yathā pana aṭṭhahatthanavahatthena pariggahaṇaṃ karonto yathāru- ci pārupati na kilamati, natthi tattha añchitvā vaḍḍhanakiccaṃ; evaṃ imasmimpi dhamme kappetvā kappetvā vibhajanakiccaṃ natthi, tehi tehi kāraṇehi mayāva ayaṃ dhammo suvibhatto suvitthāritōti idampi sandhāya “chinnapilotiko”ti āha. Apica kacavaropi pilotikāti vuccati, imasmiñca sāsane samaṇakacavaraṃ nāma patitṭhātuṃ na labhati. Tenevāha-

“Kāraṇḍavaṃ niddhamatha, kasambuṃ apakassatha;
tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānine.

“Niddhamitvāna pāpicche, pāpa-ācāragocare;
suddhā suddhehi saṃvāsaṃ, kappayavho patissatā;
tato samaggā nipakā, dukkhassantaṃ karissathā”ti. (a. ni. 8.10);

Iti samaṇakacavarassa chinnattāpi ayaṃ dhammo chinnapilotiko nāma hoti.

Alamevāti yuttameva. **Saddhāpabbajitenāti** saddhāya pabbajitena. **Kulaputte-**
nāTi dve kulaputtā ācārakulaputto jātikulaputto ca. Tattha yo yato kutoci kulā
pabbajitvā silādayo pañca dhammakkhandhe pūreti, ayaṃ **ācārakulaputto** nāma.
Yo pana yasakulaputtādayo viya jātisampannakulā pabbajito, ayaṃ **jātikulaputto**
nāma. Tesu idha ācārakulaputto adhippeto. Sace pana jātikulaputto ācāravā hoti,
ayaṃ uttamoyeva. Evarūpena kulaputtana. **Vīriyaṃ ārabhitunti** caturaṅgasama-
nnāgataṃ vīriyaṃ kātuṃ. Idānissa caturaṅgaṃ dassento **kāmaṃ taco cāTi-**ādi-
māha. Ettha hi taco ekaṃ aṅgaṃ, nhāru ekaṃ, aṭṭhi ekaṃ, maṃsalohitaṃ ekanti.
Idaṅca pana caturaṅgasamannāgataṃ vīriyaṃ adhiṭṭhahantena navasu ṭhānesu
samādhātabbaṃ purebhatte pacchābhatte purimayāme majjhimayāme pacchima-
yāme gamane ṭhāne nisajjāya sayaneti.

Dukkhaṃ (2.0047), **bhikkhave, kusīto viharatīti** imasmiṃ sāsane yo kusīto
puggalo, so dukkhaṃ viharati. Bāhirasamaye pana yo kusīto, so sukhaṃ viharati.
Vokiṇṇoti missibhūto. **Sadatthanti** sobhanaṃ vā atthaṃ sakaṃ vā atthaṃ, ubhaye-
nāpi arahattameva adhippetam. **Parihāpetīti** hāpeti na pāpuṇāti. Kusītapugga-
lassa hi cha dvārāni aguttāni honti, tiṇi kammāni aparissuddhāni, ājīvaṭṭhamakaṃ
sīlaṃ apariyodātaṃ, bhinnājīvo kulūpako hoti. So sabrahmacārīnaṃ akkhimhi
patitarajaṃ viya upaghātakaro hutvā dukkhaṃ viharati, piṭhamaddano ceva hoti
laṇḍapūrako ca, satthu ajjhāsayaṃ gahetuṃ na sakkoti, dullabhaṃ khaṇaṃ virā-
dheti, tena bhutto raṭṭhapiṇḍopi na mahapphalo hoti.

Āraddhavīriyo ca kho, bhikkhaveli āraddhavīriyo puggalo imasmiṃyeva sāsane
sukhaṃ viharati. Bāhirasamaye pana yo āraddhavīriyo, so dukkhaṃ viharati. **Pavi-**
vittoti vivitto viyutto hutvā. **Sadatthaṃ paripūretīti** arahattaṃ pāpuṇāti. Āraddhavīri-
yassa hi cha dvārāni suguttāni honti, tiṇi kammāni parisuddhāni, ājīvaṭṭhamakaṃ
sīlaṃ pariyodātaṃ sabrahmacārīnaṃ akkhimhi susītalañjanaṃ viya dhātugataca-
ndanaṃ viya ca manāpo hutvā sukhaṃ viharati, satthu ajjhāsayaṃ gahetuṃ
sakkoti. Satthā hi-

“Ciraṃ jīva mahāvīra, kappam tiṭṭha mahāmuni”ti-

Evaṃ gotamiyā vandito, “na kho, gotami, tathāgatā evaṃ vanditabbā”ti paṭikkhi-
pitvā tāya yācito vanditabbākāraṃ ācikkhanto evamāha-

“Āraddhavīriye pahitatte, niccaṃ daḥaparakkame;
samagge sāvake passa, esā buddhāna vandanā”ti. (apa. therī 2.2.171);

Evaṃ āraddhavīriyo satthu ajjhāsayaṃ gahetuṃ sakkoti, dullabhaṃ khaṇaṃ na
virādheti. Tassa hi buddhuppādo dhammadesanā saṅghasuppaṭipatti saphalā
hoti sa-udrayā, raṭṭhapiṇḍopi tena bhutto mahapphalo hoti.

Hīnena (2.0048) **aggassāti** hīnāya saddhāya hīnena vīriyena hīnāya satiyā
hīnena samādhinā hīnāya paññāya aggasaṅkhātassa arahattassa patti nāma na
hoti. **Aggena ca khoti** aggehi saddhādīhi aggassa arahattassa patti hoti. **Maṇḍape-**

yyanti pasannaṭṭhena maṇḍaṃ, pātabbaṭṭhena peyyaṃ. Yañhi pivitvā antaravīthiyaṃ patito visaññī attano sāṭakādīnampi assāmiko hoti, taṃ pasannampi na pātabbaṃ, mayhaṃ pana sāsanaṃ evaṃ pasannañca pātabbañcāti dassento “maṇḍapeyyan”ti āha.

Tattha tividho maṇḍo- desanāmaṇḍo, paṭiggahamaṇḍo, brahmacariyamaṇḍoti. Katamo desanāmaṇḍo? Catunnaṃ ariyasaccānaṃ ācikkhanā desanā paññāpanā paṭṭhapanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammaṃ, catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ ...pe... ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa ācikkhanā ...pe... uttānīkammaṃ, ayaṃ **desanāmaṇḍo**. Katamo paṭiggahamaṇḍo? Bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyo devā manussā ye vā panaññepi keci viññātāro, ayaṃ **paṭiggahamaṇḍo**. Katamo brahmacariyamaṇḍo? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ- sammādiṭṭhi ...pe... sammāsamādhī, ayaṃ **brahmacariyamaṇḍo**. Apica adhimokkhamāṇḍo saddhindriyaṃ, assaddhiyaṃ kasaṭo, assaddhiyaṃ kasaṭaṃ chaḍḍetvā saddhindriyassa adhimokkhamāṇḍaṃ pivatīti maṇḍapeyyanti-ādināpi (paṭi. ma. 1. 238) nāyenettha attho veditabbo. **Satthā sammukhībhūto** Ti idamettha kāraṇavacanaṃ. Yasmā satthā sammukhībhūto, tasmā vīriyasampayogaṃ katvā pivatha etaṃ maṇḍaṃ. Bāhirakañhi bhesajjamaṇḍampi vejjassa asamukhā pivantānaṃ pamāṇaṃ vā uggamaṇaṃ vā niggamaṇaṃ vā na jānāmāti āsaṅkā hoti. Vejjasammukhā pana “vejjo jānissati”ti nirāsaṅkā pivanti. Evameva amhākaṃ dhamma-ssāmi satthā sammukhībhūtoti vīriyaṃ katvā pivathāti maṇḍapāne nesamaṃ niyojento **tasmātiha, bhikkhavi-**ādimāha. Tattha **saphalā**ti sānisamsā. **Sa-udrayāti** savaḍḍhi. Idāni niyojanānurūpaṃ sikkhitabbataṃ niddisanto **attatthaṃ vā hi, bhikkhavi-**ādimāha. Tattha **attatthanti** attano atthabhūtaṃ arahattaṃ. **Appamādena sampādetunti** appamādena sabbakiccāni kātuṃ. **Paratthanti** paccayadāyakaṇaṃ mahapphalānisamsaṃ. Sesamaṃ sabbattha uttānamevāti. Dutiyaṃ.

3. Upanisasuttavaṇṇanā

23. Tatiye (2.0049) “jānato ahan”ti-ādīsu **jānatoti** jānantassa. **Passatoti** passantassa. Dvepi padāni ekatthāni, byañjanaṃ eva nānaṃ. Evaṃ santepi “jānato”ti ñāṇalakkhaṇaṃ upādāya puggalaṃ niddisati. Jānalakkhaṇaṃ ñāṇaṃ. “Passato”ti ñāṇappabhāvaṃ upādāya. Passanappabhāvaṃ ñāṇaṃ, ñāṇasamaṅgīpuggalo cakkhumā viya cakkhunā rūpāni, ñāṇena vivaṭe dhamme passati. **Āsavānaṃ khayanti** ettha āsavānaṃ pahānaṃ asamuppādo khīṇākāro natthibhāvoti ayampi āsavakkhayoti vuccati, bhaṅgopi maggaphalanibbānāni. “Āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimuttin”ti-ādīsu (ma. ni. 1.438; vibha. 831) hi khīṇākāro āsavakkhayoti vuccati. “Yo āsavānaṃ khayō vayo bhedo paribhedo aniccatā antaradhānan”ti (vibha. 354) ettha bhaṅgo.

“Sekkhasa sikkhamānassa, ujumaggānusārino;

khayasmim paṭhamaṃ ñāṇaṃ, tato aññā anantarā”ti. (itivu. 62);-

Ettha maggo. So hi āsave khepento vūpasamento uppajjati, tasmā āsavānaṃ khayoti vutto. “Āsavānaṃ khayā samaṇo hoti”ti ettha phalaṃ. Tañhi āsavānaṃ

khīṇante uppajjati, tasmā āsavānaṃ khayoti vuttaṃ.

“Āsavā tassa vaḍḍhanti, ārā so āsavakkhayā”ti; (dha. pa. 253)-
Ettha nibbānaṃ. Tañhi āgamma āsavā khīyanti, tasmā āsavānaṃ khayoti vuttaṃ.
Idha pana maggaphalāni adhippetāni. **No ajānato no apassato** Ti yo pana na
jānāti na passati, tassa no vadāmīti attho. Etena ye ajānato apassatopi saṃsārādī-
hiyeva suddhiṃ vadanti, te paṭikkhittā honti. Purimena padadvayena upāyo vutto,
iminā anupāyaṃ paṭisedheti.

Idāni yaṃ jānato āsavānaṃ khayoti, taṃ dassetukāmo **kiñca, bhikkhave, jāna-**
toti pucchāṃ ārabhi. Tattha jānanā bahuvadhā. Dabbajātiko eva hi koci bhikkhu
chattāṃ kātuṃ jānāti, koci cīvarādīnaṃ aññataraṃ, tassa īdisāni kammāni vatta-
sīse ṭhatvā karontassa sā (2.0050) jānanā saggamaggaphalānaṃ padaṭṭhānaṃ
na hotīti na vattabbaṃ. Yo pana sāsane pabbajitvā vejjakammādīni kātuṃ jānāti,
tassevaṃ jānato āsavā vaḍḍhantiyeva. Tasmā yaṃ jānato passato ca āsavānaṃ
khayo hoti, tadeva dassento **iti rūpanti**-ādimāha. **Evaṃ kho, bhikkhave, jānatoti**
evaṃ pañcannaṃ khandhānaṃ udayabbayaṃ jānantassa. **Āsavānaṃ khayoti**
hotiti āsavānaṃ khayante jātattā “āsavānaṃ khayoti”ti laddhanāmaṃ arahattaṃ
hoti.

Evaṃ arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhapetvā idāni khīṇāsavassa āgamanīyaṃ
pubbabhāgapaṭipadaṃ dassetuṃ **yampissa taṃ, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha
khayasmimṃ khayeññānti āsavakkhayaśaṅkhāte arahattaphale paṭiladdhe sati
paccavekkhaṇāññaṃ. Tañhi arahattaphalasaṅkhāte khayasmimṃ paṭhamavāraṃ
uppanne pacchā uppannattā khayeññānti vuccati. **Sa-upanisi**ti sakāraṇaṃ
sappaccayaṃ. **Vimuttī**ti arahattaphalavimutti. Sā hissa upanissayapaccayena
paccayo hoti. Evaṃ ito paresupi labbhamānavasena paccayabhāvo veditabbo.

Virāgoti maggo. So hi kilese virājento khepento uppanno, tasmā virāgoti
vuccati. **Nibbidāti** nibbidāññaṃ. Etena balavavipassanaṃ dasseti. **Balavavipassa-**
nāti bhayatūpaṭṭhāne ñāṇaṃ ādīnavānupassane ñāṇaṃ muñcitukamyatāññaṃ
saṅkhārupekkhāññaṃ catunnaṃ ñāṇānaṃ adhivacanaṃ. **Yathābhūtaññadassa-**
nanti yathāsabhāvajānanasaṅkhātaṃ dassanaṃ. Etena taruṇavipassanaṃ
dasseti. Taruṇavipassanā hi balavavipassanāya paccayo hoti. **Taruṇavipassanāti**
saṅkhāraparicchede ñāṇaṃ kaṅkhāvitaraṇe ñāṇaṃ sammasane ñāṇaṃ maggā-
magge ñāṇanti catunnaṃ ñāṇānaṃ adhivacanaṃ. **Samādhī**ti pādakajjhānasa-
mādhī. So hi taruṇavipassanāya paccayo hoti. **Sukhanti** appanāya pubbabhāga-
sukhaṃ. Tañhi pādakajjhānassa paccayo hoti. **Passaddhī**ti darathapaṭippa-
ssaddhi. Sā hi appanāpubbabhāgassa sukhasa paccayo hoti. **Pīṭi**ti balavapīti. Sā
hi darathapaṭippassaddhiyā paccayo hoti. **Pāmojjanti** dubbalapīti. Sā hi balavapī-
tiyā paccayo hoti. **Saddhāti** aparāparaṃ uppajjanasaddhā. Sā hi dubbalapītiyā
paccayo hoti. **Dukkhanti** vaṭṭadukkhāṃ. Tañhi aparāparasaddhāya paccayo hoti.
Jātīti savikārā khandhajāti (2.0051). Sā hi vaṭṭadukkhassa paccayo hoti. **Bhavoti**
kammabhavo. (so hi savikārāya jātiyā paccayo hoti.) Etenupāyena sesapadānipi
veditabbāni.

Thullaphusitaketi mahāphusitake. **Pabbatakandarapadarasākhāti** ettha

kandaram nāma ‘kan’tiladdhanāmena udakena dārīto udakabhinno pabbatapadeso, yo “nitambo”tipi “nadīkuñcho”tipi vuccati. **Padaram** nāma aṭṭhamāse deve avassante phalito bhūmippadeso. **Sākhāti** kusumbhagāminiyo khuddakamātikāyo. **Kusobbhāti** khuddaka-āvāṭā. **Mahāsobbhāti** mahā-āvāṭā. **Kunnadiyoti** khuddakadiyo. **Mahānadiyoti** gaṅgāyamunādikā mahāsaritā. **Evameva kho, bhikkhave, avijjūpanisā saṅkhārāti-ādīsu avijjā** pabbatoti daṭṭhabbā. Abhisāṅkhārā meghoti, viññāṇādivaṭṭamaṃ kandarādayoti, vimutti sāgaroti.

Yathā pabbatamatthake devo vassitvā pabbatakandarādīni pūrento anupubbena mahāsamuddamaṃ sāgaramaṃ pūreti, evamaṃ avijjāpabbatamatthake tāva abhisāṅkhārameghassa vassanaṃ veditabbaṃ. Assutavā hi bālaputhujjano avijjāya aññāṇī hutvā taṇhāya abhilāsaṃ katvā kusalākusalakammaṃ āyūhati, taṃ kusalākusalakammaṃ paṭisandhiviññāṇassa paccayo hoti, paṭisandhiviññāṇādīni nāmarūpādīnaṃ. Iti pabbatamatthake vuṭṭhadevassa kandarādayo pūretvā

mahāsamuddaṃ āhacca ʘhitakālo viya avijjāpabbatamatthake vuṭṭhassa abhisā-
 ṅkhārameghassa paramparapaccayatāya anupubbena viññāṇādivaṭṭaṃ pūretvā
 ʘhitakālo. Buddhavacanaṃ pana pāḷiyaṃ agahitampi “idha tathāgato loke uppa-
 jjeti, agārasmā anagāriyaṃ pabbajati”ti imāya pāḷiyā vasena gahitamevāti vedi-
 tabbaṃ. Yā hi tassa kulagehe nibbatti, sā kammabhavapaccayā savikārā jāti
 nāma. So buddhānaṃ vā buddhasāvakaṇaṃ vā sammukhībhāvaṃ āgamma vaṭṭa-
 dosadīpaṃ lakkhaṇāhaṭṭaṃ dhammakathaṃ sutvā vaṭṭavasena piḷito hoti, eva-
 massa savikārā khandhajāti vaṭṭadukkhassa paccayo hoti. So vaṭṭadukkhena
 piḷito aparāparaṃ saddhaṃ janetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajati, evamassa
 vaṭṭadukkhāṃ aparāparasaddhāya paccayo hoti. So pabbajjāmatteva asa-
 ntuṭṭho ūnapañcavassakāle nissayaṃ (2.0052) gahetvā vattapaṭipattiṃ pūrento
 dvemātikā paḡuṇaṃ katvā kammākammaṃ uggahetvā yāva arahattā nijjaṭṭaṃ
 katvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā araṅṅe vasanto pathavīkasiṇādīsu kammaṃ āra-
 bhāti, tassa kammaṭṭhānaṃ nissāya dubbalapīti uppajjeti. Tadassa saddhūpa-
 nisāṃ pāmojjaṃ, taṃ balavapītiyā paccayo hoti. Balavapīti darathapaṭippassa-
 ddiyā, sā appanāpubbabhāgasukhassa, taṃ sukhaṃ pādakajjhānasamādhissa.
 So samādhinā cittakallataṃ janetvā taruṇavipassanāya kammaṃ karoti. Iccassa
 pādakajjhānasamādhī taruṇavipassanāya paccayo hoti, taruṇavipassanā balava-
 vipassanāya, balavavipassanā maggassa, maggo phalavimuttiyā, phalavimutti
 paccavekkhaṇaṅṅāṇassāti. Evaṃ devassa anupubbena sāgaraṃ pūretvā ʘhitakālo
 viya khīṇāsavassa vimuttisāgaraṃ pūretvā ʘhitakālo veditabboti. Tatiyaṃ.

4. Aññatitthiyasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **pāvisīti** pavitṭho. So ca na tāva pavitṭho, “pavisissāmī”ti nikkha-
 ntattā pana evaṃ vutto. Yathā kiṃ? Yathā “gāmaṃ gamissāmī”ti nikkhantapuriso
 taṃ gāmaṃ appatopi “kahaṃ itthannāmo”ti vutte “gāmaṃ gato”ti vuccati, evaṃ.
Atippagoti tadā kira therassa atippagoyeva nikkhantadivaso ahosi, atippagoyeva
 nikkhantabhikkhū bodhiyaṅgaṇe cetiyaṅgaṇe nivāsanapārūpanaṭṭhāneti imesu
 ʘhānesu yāva bhikkhācāraṇelā hoti, tāva papaṅcaṃ karonti. Therassa pana “yāva
 bhikkhācāraṇelā hoti, tāva paribbājakehi saddhiṃ ekadvekkathāvāre karissāmī”ti
 cintayato **yaṃnūnāhanti** etadahosi. **Paribbājakānaṃ ārāmoti** so kira ārāmo
 dakkhiṇadvārassa ca veḷuvanassa ca antarā ahosi. **Idhāti** imesu catūsū vādesu.
Kimvādī kimakkhāyīti kiṃ vadati kiṃ ācikkhati, kiṃ ettha samaṇassa gotamassa
 dassananti pucchanti. **Dhammassa cānudhammaṃ byākareyyāmāti**, bhotā gota-
 mena yaṃ vuttaṃ kāraṇaṃ, tassa anukāraṇaṃ katheyyāma. **Sahadhammiko vādā-
 nupātoti** parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā samaṇassa gotamassa vādānu-
 pāto vādappavatti viññūhi garahitabbaṃ kāraṇaṃ koci appamattakopi kathaṃ
 nāgaccheyya? Idaṃ vuttaṃ hoti- kathaṃ sabbākārenapi samaṇassa gotamassa
 vāde gārayhaṃ kāraṇaṃ na bhavēyyāti?

Iti (2.0053) **vadanti** phassapaccayā dukkhanti evaṃ vadantoti attho. **Tatrāti** tesu
 catūsū vādesu. **Te vata aññatra phassāti** idaṃ “tadapi phassapaccayā”ti paṭi-

ññāya sādhakavacanam. Yasmā hi na vinā phassena dukkhapaṭisaṃvedanā atthi, tasmā jānitabbametam yathā “tadapi phassapaccayā”ti ayamettha adhippāyo.

Sādhu, sādhu, ānandāti ayam sādhu-kāro sārīputtattherassa dinno, ānandattherena pana saddhiṃ bhagavā āmantesi. **Ekamidāhanti** ettha **idhāti** nipātamattaṃ, ekaṃ samayanti attho. Idam vacanam “na kevalam sārīputtova rājagham pavittho, ahampi pāvisiṃ. Na kevalañca tassevāyam vitakko uppanno, mayhampi uppajji. Na kevalañca tasseva sā tithiyehi saddhiṃ kathā jātā, mayhampi jātapubbā”ti dassanattham vuttaṃ.

Acchariyam abbhutanti ubhayampetaṃ vimhayadīpanameva. Vacanattho panettha accharam paharitam yuttanti acchariyam. Abhūtapubbaṃ bhūtanti abbhutaṃ. **Ekena padenāti** “phassapaccayā dukkhan”ti iminā ekena padena. Etena hi sabbavādānam paṭikkhepattho vutto. **Esevatthoti** esoyeva phassapaccayā dukkhanti paṭiccasamuppādattho. **Taññevettha paṭibhātūti** taññevettha upaṭṭhātu. Idāni thero jarāmarañādikāya paṭiccasamuppādakathāya tam atthagambhīrañceva gambhīrāvabhāsañca karonto **sace mam, bhanteti**-ādiṃ vatvā yaṃmūlakā kathā uppannā, tadeva padaṃ gahetvā vivaṭṭam dassento **channaṃtvevāti**-ādimāha. Sesam uttānamevāti. Catuttham.

5. Bhūmijasuttavaṇṇanā

25-26. Pañcame **bhūmijoti** tassa therassa nāmam. Sesamidhāpi purimasutte vuttanayeneva veditabbaṃ. Ayam pana viseso- yasmā idam sukhadukkham na kevalam phassapaccayā uppajjati, kāyenapi kariyamānam kariyati, vācāyapi manasāpi, attanāpi kariyamānam kariyati, parenapi kariyamānam kariyati, sampajānenapi kariyamānam kariyati, asampajānenapi, tasmā tassa aparampi paccaya-visesam dassetuṃ **kāye vā hānanda, satī**Ti-ādimāha. **Kāyasañcetanāhetūti** kāyadvāre uppannacetanāhetu. Vacīsañcetanāmanosañcetanāsupi eseva nayo. Ettha ca kāyadvāre kāmāvacarakusalākusalavasena (2.0054) vīsati cetanā labbhanti, tathā vacīdvāre. Manodvāre navahi rūpārūpacetanāhi saddhiṃ ekūnatimsāti tisu dvāresu ekūnasattati cetanā honti, tappaccayam vipākasukhadukkham dassitam. **Avijjāpaccayā cāti** idam tāpi cetanā avijjāpaccayā hontīti dassanattham vuttaṃ. Yasmā pana tam yathāvuttacetanābhedaṃ kāyasañkhārañceva vacīsañkhārañca manosañkhārañca parehi anussāhito sāmam asañkhārikacittena karoti, parehi kāriyamāno sasañkhārikacittenāpi karoti, “idam nāma kammaṃ karoti, tassa eva-rūpo nāma vipāko bhavissati”ti, evam kammañca vipākañca jānantopi karoti, mātā-pitūsu cetiyavandanādīni karontesu anukarontā dārakā viya kevalam kamma-meva jānanto “imassa pana kammaṃ ayam vipāko”ti vipākaṃ ajānantopi karoti, tasmā tam dassetuṃ **sāmam vā tam, ānanda, kāyasañkhāram abhisañkharoti**-ti-ādi vuttaṃ.

Imesu, ānanda, dhammesū Ti ye ime “sāmam vā tam, ānanda, kāyasañkhāran”-ti-ādīsu catūsu ṭhānesu vuttā chasattati dvesatā cetanādhammā, imesu

dhammesu avijjā upanissayakoṭṭiyā anupatitā. Sabbepi hi te “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti ettheva saṅgahaṃ gacchanti. Idāni vivaṭṭaṃ dassento **avijjāya tvevā-**ti-ādīmāha. **So kāyo na hotīti** yasmim̄ kāye sati kāyasañcetanāpaccayaṃ ajjhataṃ sukhadukkhaṃ uppajjati, so kāyo na hoti. Vācāmanesupi eseva nayo. Apica kāyoti cetanākāyo, vācāpi cetanāvācā, manopi kammamanoyeva. Dvārakāyo vā kāyo. Vācāmanesupi eseva nayo. Khīṇāsavo cetiyaṃ vandati, dhammaṃ bhaṇati, kammaṭṭhānaṃ manasi karoti, kathamassa kāyādayo na hontīti? Avipākattā. Khīṇāsavena hi kataṃ kammaṃ neva kusalaṃ hoti nākusalaṃ. Avipākaṃ hutvā kiriyāmatte tiṭṭhati, tenassa te kāyādayo na hontīti vuttaṃ.

Khettaṃ taṃ na hotīti-ādīsupi viruhanaṭṭhena taṃ khettaṃ na hoti, patiṭṭhānaṭṭhena vatthu na hoti, paccayaṭṭhena āyatanaṃ na hoti, kāraṇaṭṭhena adhikaraṇaṃ na hoti. Sañcetanāmūlakañhi ajjhataṃ sukhadukkhaṃ (2.0055) uppajjeyya, sā sañcetanā etesaṃ viruhanādīnaṃ atthānaṃ abhāvena tassa sukhadukkhasa neva khettaṃ, na vatthu na āyatanaṃ, na adhikaraṇaṃ hotīti. Imasmim̄ sutte veda-nādīsū sukhadukkhameva kathitaṃ, tañca kho vipākamevāti. Pañcamaṃ.

Chaṭṭhaṃ upavāṇasuttaṃ uttānameva. Ettha pana vaṭṭadukkhameva kathitanti. Chaṭṭhaṃ.

7. Paccayasuttavaṇṇanā

27-28. Sattame paṭipāṭiyā vuttesu pariyosānapadaṃ gahetvā **katamañca, bhikkhave, jarāmaṇanti-**ādi vuttaṃ. **Evaṃ paccayaṃ pajānātīti** evaṃ dukkhasaccavasena paccayaṃ jānāti. Paccayasamudayādayopi samudayasaccādīnaṃ yeva vasena veditabbā. **Diṭṭhisampannoti** maggadiṭṭhiyā sampanno. **Dassanasa-**mpannoti tasseva vevacanaṃ. **Āgato imaṃ saddhammanti** maggasaddhammaṃ āgato. **Passatīti** maggasaddhammameva passati. **Sekkhena ñāṇenāti** maggañāṇe-neva. **Sekkhāya vijjāyāti** maggavijjāya eva. **Dhammasotaṃ samāpannoti** magga-saṅkhātameva dhammasotaṃ samāpanno. **Ariyoti** puthujjanabhūmiṃ atikkanto. **Nibbedhikapaññoti** nibbedhikapaññāya samannāgato. **Amatadvāraṃ āhacca tiṭṭha-**tīti amataṃ nāma nibbānaṃ, tassa dvāraṃ ariyamaggaṃ āhacca tiṭṭhatīti. Aṭṭhamaṃ uttānameva. Sattama-aṭṭhamāni.

9. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

29-30. Navamaṃ akkharabhāṇakānaṃ bhikkhūnaṃ ajjhāsayena vuttaṃ. Te hi **parīti** upasaggaṃ pakkhipitvā vuccamāne paṭivijjhitaṃ sakkonti. Navamaṃ.

Dasame sabbaṃ uttānameva. Imesu dvīsū suttesu catusaccapaṭivedhova kathito. Dasamaṃ.

Dasabalavaggo tatiyo.

4. Kaḷārakhattiyavaggo

1. Bhūtasuttavaṇṇanā

31. Kaḷārakhattiyavaggassa (2.0056) paṭhame **ajitapañheti** ajitamāṇavena pucchitapañhe. **Saṅkhātadhammāseti** saṅkhātadhammā vuccanti ñātadhammā tulitadhammā tiritadhammā. **Sekkhāti** satta sekkhā. **Puthūti** teyeva satta jane sandhāya puthūti vuttaṃ. **Idhāti** imasmiṃ sāsane. **Nipakoti** nepakkaṃ vuccati paññā, tāya samannāgatattā nipako, tvaṃ paṇḍito pabrūhīti yācati. **Iriyanti** vuttiṃ ācāraṃ gocaraṃ vihāraṃ paṭipattiṃ. **Mārisāti** bhagavantaṃ ālapati. Sekkhānañca saṅkhātadhammānañca khīṇāsavānañca paṭipattiṃ mayā pucchito paṇḍita, mārisa, mayhaṃ kathehīti ayamettha saṅkhepattho.

Tuṇhī ahosīti kasmā yāva tatiyaṃ puṭṭho tuṇhī ahosi? Kiṃ pañhe kaṅkhati, udāhu ajjhāsayeti? Ajjhāsaye kaṅkhati, no pañhe. Evaṃ kirassa ahosi- “satthā maṃ sekkhāsekkhānaṃ āgamanīyapaṭipadaṃ kathāpetukāmo; sā ca khandhavasena dhātuvasena āyatanavasena paccayākāravasenāti bahūhi kāraṇehi sakkā kathetuṃ. Kathaṃ kathento nu kho satthu ajjhāsayaṃ gahetvā kathetuṃ sakkhi-ssāmī”ti? Atha satthā cintesi- “ṭhapetvā maṃ añño pattaṃ ādāya caranto sāvako nāma paññāya sārīputtasamo natthi. Ayampi mayā pañhaṃ puṭṭho yāva tatiyaṃ tuṇhī eva. Pañhe nu kho kaṅkhati, udāhu ajjhāsaye”ti. Atha “ajjhāsaye”ti ñatvā pañhakathanatthāya nayaṃ dadamāno **bhūtamidanti, sārīputta, passasīti** āha.

Tattha **bhūtanti** jātaṃ nibbattaṃ, khandhapañcakassetāṃ nāmaṃ. Iti satthā “pañcakkhandhavasena, sārīputta, imaṃ pañhaṃ kathehī”ti therassa nayaṃ deti. Sahanayadānena pana therassa tīre ṭhitapurisassa vivaṭo ekaṅgaṇo mahāsamuddo viya nayasatena nayasahassena pañhabyākaraṇaṃ upaṭṭhāsī. Atha naṃ byākaronto **bhūtamidanti, bhanteti**-ādimāha. Tattha **bhūtamidanti** idaṃ nibbattaṃ khandhapañcakaṃ. **Sammappaññāya passatīti** saha vipassanāya maggapaññāya sammā passati. **Paṭipanno hotīti** silato paṭṭhāya yāva arahattamaggā nibbidādīnaṃ (2.0057) atthāya paṭipanno hoti. **Tadāhārasambhavanti** idaṃ kasmā ārabhi? Etaṃ khandhapañcakaṃ āhāraṃ paṭicca ṭhitaṃ, tasmā taṃ āhārasambhavaṃ nāma katvā dassetuṃ idaṃ ārabhi. Iti imināpi pariyāyena sekkhapaṭipadā kathitā hoti. **Tadāhāranirodhāti** tesāṃ āhārānaṃ nirodhena. Idaṃ kasmā ārabhi? Tañhi khandhapañcakaṃ āhāranirodhā nirujjhati, tasmā taṃ āhāranirodhasambhavaṃ nāma katvā dassetuṃ idaṃ ārabhi. Iti

imināpi pariyāyena sekkhasseva paṭipadā kathitā. **Nibbidāti** ādini sabbāni kāraṇa-
vacanānīti veditabbāni. **Anupādā vimuttoti** catūhi upādānehi kañci dhammaṃ aga-
hetvā vimutto. **Sādhu sādhu**ti iminā therassa byākaraṇaṃ sampahaṃsetvā
sayampi tatheva byākaronto puna “bhūtamidan”ti-ādimāhāti. Paṭhamaṃ.

2. Kaḷārasuttavaṇṇanā

32. Dutiye **kaḷārakhattiyoti** tassa therassa nāmaṃ. Dantā panassa kaḷārā visa-
masaṅṭhānā, tasmā “kaḷāro”ti vuccati. **Hīnāyāvatto**ti hīnassa gihbhāvassa
atthāya nivatto. **Assāsamalathāti** assāsaṃ avassayaṃ patiṭṭhaṃ na hi nūna
alattha, tayo magge tīṇi ca phalāni nūna nālatthāti dīpeti. Yadi hi tāni labheyya, na
sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvatteyyāti ayaṃ therassa adhippāyo. **Na khvāhaṃ,**
āvusoti ahaṃ kho, āvuso, “assāsaṃ patto, na patto”ti na kaṅkhāmi. Therassahi
sāvakaṃpāramiññaṃ avassayo, tasmā so na kaṅkhati. **Āyatiṃ panāvusoti** iminā
“āyatiṃ paṭisandhi tumhākaṃ ugghāṭitā, na ugghāṭitā”ti arahattappattiṃ pucchati.
Na khvāhaṃ, āvuso, vicikicchāmīti iminā thero tattha vicikicchābhāvaṃ dīpeti.

Yena bhagavā tenupasaṅkamīti “imaṃ sutakāraṇaṃ bhagavato āroccessāmī”ti
upasaṅkami. **Aññā byākatāti** arahattaṃ byākataṃ. **Khīṇā jātī**ti na therena evaṃ
byākatā, ayaṃ pana thero tuṭṭho pasanno evaṃ padabyañjanāni āropetvā āha.
Aññataraṃ bhikkhuṃ āmantesīti taṃ sutvā satthā cintesi- “sāriputto dhīro
gambhīro. Na so kenaci kāraṇena evaṃ byākarissati. Saṃkhittena pana pañho
byākato (2.0058) bhavissati. Pakkosāpetvā naṃ pañhaṃ byākarāpessāmī”ti añña-
taraṃ bhikkhuṃ āmantesi.

Sace taṃ sārīputtāti idaṃ bhagavā “na esa attano dhammatāya aññaṃ byākari-
ssati, pañhametaṃ pucchissāmi, taṃ kathentova aññaṃ byākarissati”ti aññaṃ
byākarāpetuṃ evaṃ pucchi. **Yaṃnidānāvuso, jātī**ti, āvuso, ayaṃ jāti nāma yaṃpa-
ccayā, tassa paccayassa khayā khīṇasmimṃ jātiyā paccaye jātisaṅkhātāṃ phalaṃ
khīṇanti viditaṃ. Idhāpi ca thero pañhe akaṅkhitvā ajjhāsayaṃ kaṅkhati. Evaṃ
kirassa ahosi- “aññā nāma taṇhā khīṇā, upādānaṃ khīṇaṃ, bhavo khīṇo, paccayo
khīṇo, kilesā khīṇāti-ādīhi bahūhi kāraṇehi sakkā byākātuṃ, kathaṃ kathento
pana satthu ajjhāsayaṃ gahetuṃ sakkhissāmī”ti.

Kiñcāpi evaṃ ajjhāsayaṃ kaṅkhati, pañhaṃ pana aṭṭhapetvāva paccayākārava-
sena byākāsi. Satthāpi paccayākāravaseneva byākarāpetukāmo, tasmā esa
byākarontova ajjhāsayaṃ gaṇhi. Tāvadeva “gahito me satthu ajjhāsayo”ti aññāsi.
Athassa nayasatena nayasahassena pañhabyākaraṇaṃ upaṭṭhāsi. Yasmā pana
bhagavā uttari pañhaṃ pucchati, tasmā tena taṃ byākaraṇaṃ anumoditanti vedi-
tabbaṃ.

Kathaṃ jānato pana teti idaṃ kasmā ārabhi? Savisayaṃ sīhanādaṃ nadāpetuṃ.
Thero kira sūkaraniḥhātaleṇadvāre dīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggaha-
sutte kathiyamāne tālavaṇṭaṃ gahetvā satthāraṃ bījayamāno ṭhito tisso vedanā
pariggahetvā sāvakaṃpāramiññaṃ adhigato, ayamassa savisayo. Imasmimṃ savi-
sayaṃ ṭhito sīhanādaṃ nadissatīti naṃ sandhāya satthā idaṃ pañhaṃ pucchi. **Ani-**

ccāti hutvā abhāvaṭṭhena aniccā. **Yadaniccaṃ taṃ dukkhanti** ettha kiñcāpi sukhā vedanā ṭhitisukhā vipariṇāmadukkhā, dukkhā vedanā ṭhitidukkhā vipariṇāmasukhā, adukkhamasukhā ñāṇasukhā aññānadukkhā, vipariṇāmakotiṇiyā pana sabbāva dukkhā nāma jātā. **Viditanti** yasmā evaṃ vedanāttayaṃ dukkhanti viditaṃ, tasmā yā tattha taṇhā, sā na upaṭṭhāsīti dasseti.

Sādhu (2.0059) **sādhūti** therassa vedanāparicchedajānane sampahaṃsanaṃ. Thero hi vedanā ekāti vā dve tisso catassoti vā avuttepi vuttanayena tāsamaṃ tissoṭi paricchedaṃ aññāsi, tena taṃ bhagavā sampahaṃsanto evamāha. **Dukkhasminti** idaṃ bhagavā iminā adhippāyena āha- “sāriputta, yaṃ tayā ‘iminā kāraṇena vedanāsu taṇhā na upaṭṭhāsīti byākataṃ, taṃ subyākataṃ. ‘Tisso vedanā’ti vibhajantena pana te atippapañco kato, taṃ ‘dukkhasmin’ti byākarontenapi hi te subyākatameva bhaveyya. Yaṃkiñci vedayitaṃ, taṃ dukkhanti ñātamattepi hi vedanāsu taṇhā na tiṭṭhati”.

Kathaṃ vimokkhāti katarā vimokkhā, katarena vimokkhena tayā aññā byākatāti attho? **Ajjhattaṃ vimokkhāti** ajjhattavimokkhena, ajjhattasaṅkhāre pariggahetvā patta-arahattenāti attho. Tattha catukkaṃ veditabbaṃ- ajjhattaṃ abhiniveso ajjhattaṃ vuṭṭhānaṃ, ajjhattaṃ abhiniveso bahiddhā vuṭṭhānaṃ, bahiddhā abhiniveso bahiddhā vuṭṭhānaṃ, bahiddhā abhiniveso ajjhattaṃ vuṭṭhānanti. Ajjhattañhi abhinivesitvā bahiddhādhammāpi daṭṭhabbāyeva, bahiddhā abhinivesitvā ajjhattadhammāpi. Tasmā koci bhikkhu ajjhattaṃ saṅkhāresu ñāṇaṃ otāretvā te vavatthapetvā bahiddhā otāreti, bahiddhāpi pariggahetvā puna ajjhattaṃ otāreti, tassa ajjhatta saṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānaṃ hoti. Iti ajjhattaṃ abhiniveso ajjhattaṃ vuṭṭhānaṃ nāma. Koci ajjhattaṃ saṅkhāresu ñāṇaṃ otāretvā te vavatthapetvā bahiddhā otāreti, tassa bahiddhā saṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānaṃ hoti. Iti ajjhattaṃ abhiniveso bahiddhā vuṭṭhānaṃ nāma. Koci bahiddhā saṅkhāresu ñāṇaṃ otāretvā, te vavatthapetvā ajjhattaṃ otāreti, ajjhattampi pariggahetvā puna bahiddhā otāreti, tassa bahiddhā saṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānaṃ hoti. Iti bahiddhā abhiniveso bahiddhā vuṭṭhānaṃ nāma. Koci bahiddhā saṅkhāresu ñāṇaṃ otāretvā te vavatthapetvā ajjhattaṃ otāreti, tassa ajjhattasaṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānaṃ hoti. Iti bahiddhā abhiniveso ajjhattaṃ vuṭṭhānaṃ nāma. Tatra thero “ajjhattasaṅkhāre pariggahetvā tesamaṃ vavatthānakāle maggavuṭṭhānena arahattaṃ pattosmī”ti dassento **ajjhattaṃ vimokkhā khvāhaṃ, āvusoti āha.**

Sabbupādānakkhayāti (2.0060) sabbesaṃ catunnampi upādānānaṃ khayena. **Tathā sato viharāmīti** tenākārena satiyā samannāgato viharāmi. **Yathā sataṃ viharantanti** yenākārena maṃ satiyā samannāgataṃ viharantaṃ. **Āsavā nānussavanti** Ti cakkhuto rūpe savanti āsavanti sandanti pavattantīti evaṃ chahi dvārehi chasu ārammaṇesu savanadhammā kāmāsavādayo āsavā nānussavanti nānuppavaḍḍhanti, yathā me na uppajjantīti attho. **Attānañca nāvajānāmīti** attānañca na avajānāmi. Iminā omānapahānaṃ kathitaṃ. Evañhi sati pajānanā pasannā hoti.

Samaṇenāti buddhasamaṇena. **Tesvāhaṃ na kaṅkhāmīti** tesu ahaṃ “kataro

kāmāsavo, kataro bhavāsavo, kataro diṭṭhāsavo, kataro avijjāsavo”ti evaṃ sarūpa-
bhedatopi, “cattāro āsavā”ti evaṃ gaṇanaparicchedatopi na kaṅkhāmi. **Te me
pahīnāti na vicikicchāmīti** te mayhaṃ pahīnāti vicikicchāṃ na uppādemī. Idaṃ
bhagavā “evaṃ byākarontenapi tayā subyākatāṃ bhavēyya ‘ajjhataṃ vimokkhā
khvāhaṃ, āvuso’ti-ādīni pana te vadantena atippapañco kato”ti dassento āha.

Uṭṭhāyāsanā vihāraṃ pāvisīti paññattavarabuddhāsanato uṭṭhahitvā vihāraṃ
antomahāgandhakuṭiṃ pāvīsi asambhinnāya eva parisāya. Kasmā? Buddhā hi
aniṭṭhitāya desanāya asambhinnāya parisāya uṭṭhāyāsanā gandhakuṭiṃ pavi-
santā puggalathomanatthaṃ vā pavisanti dhammathomanatthaṃ vā. Tattha
puggalathomanatthaṃ pavisanto satthā evaṃ cintesi- “imaṃ mayā saṃkhittena
uddesaṃ uddiṭṭhaṃ vitthārena ca avibhattaṃ dhammapaṭiggāhakā bhikkhū ugga-
hetvā ānandaṃ vā kaccāyanaṃ vā upasaṅkamitvā pucchissanti, te mayhaṃ
ñāṇena saṃsandetvā kathessanti, tatopi dhammapaṭiggāhakā puna maṃ pucchi-
ssanti. Tesamahaṃ ‘sukathitaṃ, bhikkhave, ānandena, sukathitaṃ kaccāyanena,
maṃ cepi tumhe etamatthaṃ puccheyyātha, ahampi naṃ evameva byākareyyan’-
ti evaṃ te puggale thomessāmi. Tato tesu gāravaṃ janetvā bhikkhū upasaṅkami-
ssanti, tepi bhikkhū atthe ca dhamme ca niyojessanti, te tehi niyojitā tisso sikkhā
paripūretvā dukkhassantaṃ karissanti”ti.

Atha (2.0061) vā panassa evaṃ hoti- “esa mayi pakkante attano ānubhāvaṃ
karissati, atha naṃ ahampi tatheva thomessāmi, taṃ mama thomaṃ sutvā gāra-
vajātā bhikkhū imaṃ upasaṅkamitabbaṃ, vacanañcassa sotabbaṃ saddhā-
tabbaṃ maññissanti, taṃ tesāṃ bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti
dhammathomanatthaṃ pavisanto evaṃ cintesi yathā dhammadāyādasutte
cintesi. Tatra hissa evaṃ ahosi- “mayi vihāraṃ pavīṭṭhe āmisadāyādaṃ gara-
hanto dhammadāyādañca thomento imissaṃyeva parisati nisinno sārīputto
dhammaṃ desessati, evaṃ dvinnampi amhākaṃ ekajjhāsayāya matiyā desitā
ayaṃ desanā aggā ca garukā ca bhavissati pāsāṇacchattasadisā”ti.

Idha pana āyasmantaṃ sārīputtaṃ ukkaṃsetvā pakāsetvā ṭhapetukāmo pugga-
lathomanatthaṃ uṭṭhāyāsanā vihāraṃ pāvīsi. Īdisesu ṭhānesu bhagavā nisinnāsa-
neyeva antarahito cittagatiyā vihāraṃ pavisatīti veditabbo. Yadi hi kāyagatiyā
gaccheyya, sabbā parisā bhagavantaṃ parivāretvā gaccheyya, sā ekavāraṃ
bhinnā puna dussannipātā bhavēyyāti bhagavā adissamānena kāyena cittagatiyā
eva pāvīsi.

Evaṃ pavīṭṭhe pana bhagavati bhagavato adhippāyānurūpameva sīhanādaṃ
naditukāmo **tatra kho āyasmā sārīputto acirapakkantassa bhagavato bhikkhū āma-
ntesi. Pubbe appaṭisaṃviditanti** idaṃ nāma pucchissatīti pubbe mayā aviditaṃ
aññātaṃ. **Paṭhamaṃ pañhanti**, “sace taṃ, sārīputta, evaṃ puccheyyumaṃ kathaṃ
jānatā pana tayā, āvuso sārīputta, kathaṃ passatā aññā byākatā khiṇā jātī”ti imaṃ
paṭhamaṃ pañhaṃ. **Dandhāyitattanti** satthu āsayajānanatthaṃ dandhabhāvo asī-
ghatā. **Paṭhamaṃ pañhaṃ anumodīti**, “jāti panāvuso sārīputta, kiṃnidānā”ti imaṃ
dutiyaṃ pañhaṃ pucchanto, “yaṃnidānāvuso, jātī”ti evaṃ vissajjitaṃ paṭhamaṃ
pañhaṃ anumodi.

Etadahosīti bhagavatā anumodite nayasatena nayasahassena pañhassa ekaṅgaṅṅikabhāvena pākaṭibhūtattā etaṃ ahosi. **Divasampāhaṃ bhagavato etamatthaṃ byākareyyanti** sakaladivasampi ahaṃ bhagavato etaṃ paṭiccasamuppādatthaṃ (2.0062) puṭṭho sakaladivasampi aññaṃaññehi padabyañjanehi byākareyyaṃ. **Yena bhagavā tenupasaṅkamīti** evaṃ kirassa ahosi- “thero uḷārasīhanādaṃ nadati, sukāraṇaṃ etaṃ, dasabalassa naṃ ārocessāmi”ti. Tasmā yena bhagavā tenupasaṅkami.

Sā hi bhikkhu sārīputtassa dhammadhātūti ettha dhammadhātūti paccayākā-rassa vivaṭabhāvadassanasamatthaṃ sāvakaṃpāramiññaṃ. Sāvakaṃañhi sāvakaṃpāramiññaṃ sabbaññutaññāṅagatikameva hoti. Yathā buddhānaṃ atītānāgata-paccuppannā dhammā sabbaññutaññāṅassa pākaṭā honti, evaṃ therassa sāvakaṃpāramiññaṃ sabbepi sāvakaññaṅassa gocaradhamme jānātīti. Dutiyāṃ.

3. Nāṅavattusuttavaṅṅanā

33. Tatiye taṃ suṅāthāti taṃ nāṅavattuhedesanaṃ suṅātha. **Nāṅavattūnīti** cettha nāṅameva nāṅavattūti veditabbaṃ. **Jarāmaraṅe nāṅanti-ādīsu** catūsu paṭhamaṃ savanamayaññaṃ sammasanaññaṃ paṭivedhaññaṃ paccavekkhaṅaññaṅanti catubbidhaṃ vaṭṭati, tathā dutiyāṃ. Tatiyaṃ pana ṭhapetvā sammasanaññaṃ tividhameva hoti, tathā catutthaṃ. Lokuttaradhammesu hi sammasanaṃ nāma natthi. **Jātiyā nāṅanti-ādīsupi** eseva nayo. **Iminā dhammenāti** iminā catusaccadhammena vā maggaññaṅadhammena vā.

Diṭṭhenāti-ādīsu diṭṭhenāti nāṅacakkhunā diṭṭhena. **Viditenāti** paññāya viditena. **Akālikenāti** kiñci kālaṃ anatikkamitvā paṭivedhānantaraṃyeva phaladāyakena. **Pattenāti** adhigatena. **Pariyogāḷhenāti** pariyogāhitena paññāya anupaviṭṭhena. **Atītānāgate nayaṃ netīti** “ye kho keci”ti-ādīnā nayaṃ atīte ca anāgate ca nayaṃ neti. Ettha ca na catusaccadhammena vā maggaññaṅadhammena vā sakkā atītānāgate nayaṃ netuṃ, catusacce pana maggaññaṅena paṭividdhe parato paccavekkhaṅaññaṃ nāma hoti. Tena nayaṃ netīti veditabbā. **Abbaññaṃsūti**

abhi-aññaṃsu jāniṃsu. **Seyyathāpāhaṃ, etarahīti** yathā ahaṃ etarahi catusacca-vasena jānāmi. **Anvaye ñāṇanti** anu-aye ñāṇaṃ, dhammañāṇassa anugamane ñāṇaṃ, paccavekkhaṇañāṇassettaṃ nāmaṃ. **Dhamme ñāṇanti** maggañāṇaṃ. Imasmiṃ sutte khīṇāsavassa sekkhabhūmi kathitā hoti. Tatiyaṃ.

4. Dutiyāñāṇavattusuttavaṇṇanā

34. Catutthe (2.0063) **sattasattarīti** satta ca sattari ca. Byañjanabhāṇakā kira te bhikkhū, bahubyañjanaṃ katvā vuccamāne paṭivijjhitaṃ sakkonti, tasmā tesāṃ ajjhāsayena idaṃ suttaṃ vuttaṃ. **Dhammaṭṭhitiñāṇanti** paccayākāre ñāṇaṃ. Paccayākāro hi dhammānaṃ pavattiṭṭhitikāraṇattā dhammaṭṭhitīti vuccati, ettha ñāṇaṃ dhammaṭṭhitiñāṇaṃ, etasseva chabbidhassa ñāṇassettaṃ adhivacanaṃ. **Khayadhammanti** khayagamana-sabhāvaṃ. **Vayadhammanti** vayagamana-sabhāvaṃ. **Virāgadhammanti** virajjanasabhāvaṃ. **Nirodhadhammanti** nirujjhanasabhāvaṃ. **Sattasattarīti** ekekasmīṃ satta satta katvā ekādasasu padesu sattasattari. Imasmiṃ sutte vipassanāpaṭivipassanā kathitā. Catutthaṃ.

5. Avijjāpaccayasuttavaṇṇanā

35. Pañcame **samudayo hotīti** sathā idheva desanaṃ osāpesi. Kiṃkāraṇāti? Diṭṭhigatikassa okāsadānatthaṃ. Tassañhi parisati upārambhacitto diṭṭhigatiko atthi, so pañhaṃ pucchissati, athassāhaṃ vissajjessāmi ti tassa okāsadānatthaṃ desanaṃ osāpesi. **No kallo pañhoti** ayutto pañho. Duppañho esoti attho. Nanu ca “katamaṃ nu kho, bhante, jarāmarāṇaṃ”ti? Idaṃ supucchitanti. Kiñcāpi supucchitaṃ, yathā pana sata-sahassagghanike suvaṇṇathāle vaḍḍhitassa subhojana-sa matthake āmalakamattepi gūthapiṇḍe ṭhapite sabbaṃ bhojanaṃ dubbhojanaṃ hoti chaḍḍetabbaṃ, evameva “kassa ca panidaṃ jarāmarāṇaṃ”ti? Iminā sattūpaladdhivādapadena gūthapiṇḍena taṃ bhojanaṃ dubbhojanaṃ viya ayampi sabbo duppañhova jātoti.

Brahmacariyavāsoti ariyamaggavāso. **Taṃ jīvaṃ taṃ sarīranti** yassa hi ayaṃ diṭṭhi, so “jīve ucchijjamaṇe sarīraṃ ucchijjati, sarīre ucchijjante jīvitaṃ ucchijjati”ti gaṇhāti. Evaṃ gaṇhato sā diṭṭhi “satto ucchijjati”ti gahitattā ucchedadiṭṭhi nāma hoti. Sace pana saṅkhārāva uppajjanti ceva nirujjhanti cāti gaṇheyya, sāsanāva-carā sammādiṭṭhi nāma bhavēyya. Ariyamaggo ca nāmeso vaṭṭaṃ nirodhento vaṭṭaṃ samucchindanto uppajjati (2.0064), tadeva taṃ vaṭṭaṃ ucchedadiṭṭhiyā gahitākārassa sambhave sati vināva maggabhāvanāya nirujjhatīti maggabhāvanā niratthakā hoti. Tena vuttaṃ “brahmacariyavāso na hotī”ti.

Dutiyānaye **aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīranti** yassa ayaṃ diṭṭhi, so “sarīraṃ idheva ucchijjati, na jīvitaṃ, jīvitaṃ pana pañjarato sakuṇo viya yathāsukhaṃ gacchatī”ti gaṇhāti. Evaṃ gaṇhato sā diṭṭhi “imasmā lokā jīvitaṃ paralokaṃ gataṃ”ti gahitattā sassatadiṭṭhi nāma hoti. Ayañca ariyamaggo tebhūmakavaṭṭaṃ vivaṭṭento uppajjati, so ekasaṅkhārepi nicce dhuve sassate sati uppannopi vaṭṭaṃ vivaṭṭetum na

sakkotīti maggabhāvanā niratthakā hoti. Tena vuttaṃ “aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarī-
ranti vā bhikkhu diṭṭhiyā sati brahmacariyavāso na hoti” ti.

Visūkāyikānīti-ādi sabbaṃ micchādiṭṭhivevacanameva. Sā hi sammādiṭṭhiyā
vinivijjanatṭhena visūkamiva attānaṃ āvaraṇato **visūkāyikaṃ**, sammādiṭṭhiṃ ana-
nuvattitvā tassā virodhena pavattanato **visevitaṃ**, kadāci ucchedassa kadāci
sassatassa gahaṇato virūpaṃ phanditaṃ **vipphanditanti** vuccati. **Tālāvattukātā-**
nīti tālavatthu viya katāni, puna aviruhaṇatṭhena matthakacchinnatālo viya
samūlaṃ tālaṃ uddharitvā tassa patiṭṭhitatṭhānaṃ viya ca katānīti attho. **Anabhā-**
vaṃkatānīti anu-abhāvaṃ katānīti. Pañcamaṃ.

6. Dutiya-avijjāpaccayasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe iti vā, bhikkhave, yo vadeyyāti tassaṃ parisati diṭṭhigatiko pañhaṃ
pucchitukāmo atthi, so pana avisāradadhātuko uṭṭhāya dasabalaṃ pucchituṃ na
sakkoti, tasmā tassa ajjhāsayena sayameva pucchitvā vissajjento sathā evamāha.
Chaṭṭhaṃ.

7. Natumhasuttavaṇṇanā

37. Sattame (2.0065) na tumhākanti attani hi sati attaniyaṃ nāma hoti. Attāyeva
ca natthi, tasmā “na tumhākan” ti āha. **Napi aññesanti** añño nāma paresaṃ attā,
tasmimṃ sati aññesaṃ nāma siyā, sopi natthi, tasmā “napi aññesan” ti āha. **Purāṇa-**
midam, bhikkhave, kammanti nayidaṃ purāṇakammameva, purāṇakammani-
bbatto panesa kāyo, tasmā paccayavohārena evaṃ vutto. **Abhisāṅkhatanti**-ādi
kammavohārasseva vasena purimaliṅgasabhāgatāya vuttaṃ, ayaṃ panettha
attho- **abhisāṅkhatanti** paccayehi katoti daṭṭhabbo. **Abhisāñcetayitanti** cetanāva-
tthuko cetanāmūlakoti daṭṭhabbo. **Vedaniyanti** vedaniyavatthūti daṭṭhabbo.
Sattamaṃ.

8. Cetanāsuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame yañca, bhikkhave, cetetīti yaṃ cetanaṃ ceteti, pavattetīti attho.
Yañca pakappetīti yaṃ pakappanaṃ pakappeti, pavatteticceva attho. **Yañca anuse-**
tīti yañca anusayaṃ anuseti, pavatteticceva attho. Ettha ca **cetetīti** tebhūmakaku-
salākusalacetanā gahitā, **pakappetīti** aṭṭhasu lobhasahagatacittesu taṇhādiṭṭhi-
kappā gahitā, **anusetīti** dvādasannaṃ cetanānaṃ saha-jātakoṭiyā ceva upanissaya-
koṭiyā ca anusayo gahito. **Ārammaṇametaṃ hotīti** (cetanādidhammajāte sati
kammaviññāṇassa uppattiyā avāritattā) etaṃ cetanādidhammajātaṃ paccayo
hoti. Paccayo hi idha ārammaṇanti adhippetā. **Viññāṇassa ṭhitiyāti** kammaviññā-
ṇassa ṭhitatthaṃ. **Ārammaṇe satīti** tasmimṃ paccaye sati. **Patiṭṭhā viññāṇassa**
hotīti tassa kammaviññāṇassa patiṭṭhā hoti. **Tasmimṃ patiṭṭhite viññāṇeti** tasmimṃ
kammaviññāṇe patiṭṭhite. **Virūlheti** kammaṃ javāpetvā paṭisandhi-ākaḍḍhanasa-

matthatāya nibbattamūle jāte. **Punabbhavābhinibbattīti** punabbhavasāṅkhātā abhinibbatti.

No (2.0066) **ce, bhikkhave, cetetīti** iminā tebhūmakacetanāya appavattana-kkhaṇo vutto. **No ce pakappetīti** iminā taṇhādiṭṭhikappānaṃ appavattanakkhaṇo. **Atha ce anusetīti** iminā tebhūmakavipākesu parittakiriyaṃ rūpeti ettha appahīna-koṭiyā anusayo gahito. **Ārammaṇametam hotīti** anusaye sati kammaviññāṇassa uppattiyā avāritattā etaṃ anusayajātaṃ paccayova hoti.

No ceva cetetīti-ādīsu paṭhamapade tebhūmakakusalākusalacetanā nivattā, dutiyapade aṭṭhasu cittesu taṇhādiṭṭhiyo, tatiyapade vuttappakāresu dhammesu yo appahīnakoṭiyā anusayito anusayo, so nivatto.

Apicettha asammohatthaṃ ceteti pakappeti anuseti, ceteti na pakappeti anuseti, na ceteti na pakappeti anuseti, na ceteti na pakappeti na anusetīti idampi catukkaṃ veditabbaṃ. Tattha paṭhamanaye dhammaparicchedo dassito. Dutiyānaye **cetetīti** tebhūmakakusalacetanā ceva catasso ca akusalacetanā gahitā. **Na pakappetīti** aṭṭhasu cittesu taṇhādiṭṭhiyo nivattā. **Anusetīti** tebhūmakakusale upanissayakoṭiyā, catūsu akusalacetanāsu saha-jāta-koṭiyā ceva upanissayakoṭiyā ca anusayo gahito. Tatiyanaye **na cetetīti** tebhūmakakusalākusalamaṃ nivattaṃ, **na pakappetīti** aṭṭhasu cittesu taṇhādiṭṭhiyo nivattā, **anusetīti** sutte āgataṃ vāretvā tebhūmakakusalākusalavipākakiriya-rūpesu appahīnakoṭiyā upanissayo gahito. Catutthanayo purimasadisova.

Tadappatiṭṭhiteti tasmim appatiṭṭhite. **Avirūḷheti** kammaṃ javāpetvā paṭisandhi-ā-kaḍḍhanasamatthatāya anibbattamūle. Ettha pana kiṃ kathitanti? Arahattama-ggassa kiccaṃ, khīṇāsavassa kiccakaraṇantipi navalokuttaradhammātipi vattum vaṭṭati. Ettha ca viññāṇassa ceva āyatim punabbhavassa ca antare eko sandhi, vedanātaṇhānamantare eko, bhavajātīnamantare ekoti. Aṭṭhamaṃ.

9. Dutiyacetanāsuttavaṇṇanā

39. Navame (2.0067) viññāṇanāmarūpānaṃ antare eko sandhi, vedanātaṇhānamantare eko, bhavajātīnamantare ekoti. Navamaṃ.

10. Tatiyacetanāsuttavaṇṇanā

40. Dasame **natīti** taṇhā. Sā hi piyarūpesu rūpādīsu namanatṭhena “natī”ti vuccati. **Āgati gati hotīti** āgatimhi gati hoti, āgate paccupaṭṭhite kamme vā kammānimitte vā gahinimitte vā paṭisandhivasena viññāṇassa gati hoti. **Cutūpapātoti** evaṃ viññāṇassa āgate paṭisandhiviseya gatiyā sati ito cavanasaṅkhātā cuti, tatthūpapattisaṅkhāto upapātoti ayaṃ cutūpapāto nāma hoti. Evaṃ imasmim sutte natiyā ca āgatigatiyā ca antare ekova sandhi kathitoti. Dasamaṃ.

Kaḷārakhattiyavaggo catuttho.

5. Gahapativaggo

1. Pañcaverabhayasuttavaṇṇanā

41. Gahapativaggassa paṭhame **yatoti** yadā. **Bhayāni verānīti** bhayaveracetanāyo. **Sotāpattiyaṅgehīti** duvidhaṃ sotāpattiyā aṅgaṃ, (sotāpattiyā ca aṅgaṃ,) yaṃ pubbabhāge sotāpattiṭṭhābhāya saṃvattati, “sappurisasamsevo saddhammassavanaṃ yonisomanasikāro dhammānudhammappaṭipattī”ti (dī. ni. 3.311) evaṃ āgataṃ, paṭiladdhaguṇassa ca sotāpattiṃ patvā ṭhitassa aṅgaṃ, yaṃ sotāpannassa aṅganti vuccati, buddhe aveccappasādādīnaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Idamidha adhippetam. **Ariyoti** niddoso nirupārambho. **Ñāyoti** paṭiccasamuppannaṃ ñatvā ṭhitañāṇampi paṭiccasamuppādo. Yathāha- “ñāyo vuccati paṭiccasamuppādo, ariyopi aṭṭhaṅgiko maggo ñāyo”ti. **Paññāyāti** aparāparaṃ uppannāya vipassanāpaññāya. **Sudīṭṭho hotīti** aparāparaṃ uppajjitvā dassanavasena suṭṭhu diṭṭho.

Khīṇanirayoti-ādīsu (2.0068) āyatim tattha anuppajjanatāya khīṇo nirayo mayhanti so ahaṃ khīṇanirayo. Esa nayo sabbattha. **Sotāpanno**ti maggasotaṃ āpanno. **Avinipātadhammoti** na vinipātasabhāvo. **Niyatoti** paṭhamamaggasaṅkhātena sammattaniyāmena niyato. **Sambodhiparāyanoti** uttarimaggattayasaṅkhāto sambodhi paraṃ ayaṃ mayhanti sohaṃ sambodhiparāyano, taṃ sambodhiṃ avassaṃ abhisambujjhanakoti attho.

Pāṇātipātapaccayāti pāṇātipātakammakāraṇā. **Bhayaṃ veranti** atthato ekaṃ. Verañca nāmetaṃ duvidhaṃ hoti bāhiraṃ ajjhantikanti. Ekena hi ekassa pitā mārito hoti, so cintesi “etena kira me pitā mārito, ahampi taṃyeva māressāmi”ti nisitaṃ satthaṃ ādāya carati. Yā tassa abbhantare uppannaveracetanā, idaṃ bāhiraṃ veraṃ nāma. Yā pana itarassa “ayaṃ kira maṃ māressāmi”ti carati, ahameva naṃ paṭhamataraṃ māressāmi”ti cetanā uppajjati, idaṃ ajjhatikaṃ veraṃ nāma. Idaṃ tāva ubhayampi diṭṭhadhammikameva. Yā pana taṃ niraye uppannaṃ disvā “etaṃ paharissāmi”ti jalitaṃ ayamuggaraṃ gaṇhato nirayapālassa cetanā uppajjati, idamassa samparāyikaṃ bāhiraveraṃ. Yā cassa “ayaṃ niddosaṃ maṃ paharissāmi”ti āgacchati, ahameva naṃ paṭhamataraṃ paharissāmi”ti cetanā uppajjati, idamassa samparāyikaṃ ajjhattaveraṃ.

Yaṃ panetaṃ bāhiraveraṃ, taṃ aṭṭhakathāyaṃ “puggalaveran”ti vuttaṃ. **Dukkhaṃ domanassanti** atthato ekameva. Yathā cettha, evaṃ sesapadesupi “iminā mama bhaṇḍaṃ haṭṭhaṃ, mayhaṃ dāresu cārittaṃ āpannaṃ, musā vatvā attho bhaggo, surāmadamattena idaṃ nāma katan”ti-ādinā nayena veruppatti veditabbā. **Aveccappasādenā**ti adhigatena acalappasādena. **Ariyakantehī**ti pañcahi sīlehi. Tāni hi ariyānaṃ kantāni piyāni. Bhavantaragatāpi ariyā tāni na vijahanti, tasmā “ariyakantāni”ti vuccanti. Sesamettha yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ visuddhimagge anussatiniddese vuttameva. Paṭhamaṃ.

2. Dutiyapañcaverabhayasuttavaṇṇanā

42. Dutīye bhikkhūnaṃ kathitabhāvamattameva viseso. Dutiyamaṃ.

3. Dukkhasuttavaṇṇanā

43. Tatiye (2.0069) **dukkhassā**ti vaṭṭadukkhasa. **Samudayanti** dve samudayā khaṇikasamudayo ca paccayasamudayo ca. Paccayasamudayaṃ passantopi bhikkhu khaṇikasamudayaṃ passati, khaṇikasamudayaṃ passantopi paccayasamudayaṃ passati. Atthaṅgamopi accantatthaṅgamo bhedatthaṅgamoti duvidho. Accantatthaṅgamaṃ passantopi bhedatthaṅgamaṃ passati, bhedatthaṅgamaṃ passantopi accantatthaṅgamaṃ passati. **Desessāmī**ti idaṃ vaṭṭadukkhasa samudaya-atthaṅgamaṃ nibbattibhedaṃ nāma desessāmi, taṃ suṇāthāti attho. **Paṭīccā**ti nissayavasena ceva ārammaṇavasena ca paccayaṃ katvā. **Tiṇṇaṃ saṅgati phassoti** tiṇṇaṃ saṅgatiyā phasso. **Ayaṃ kho, bhikkhave, dukkhassa samudayoti** ayaṃ vaṭṭadukkhasa nibbatti nāma. **Atthaṅgamoti** bhedo. Evañhi vaṭṭadukkhaṃ bhinnaṃ hoti appaṭisandhiyaṃ. Tatiyaṃ.

4. Lokasuttavaṇṇanā

44. Catutthe **lokassā**ti saṅkhāralokassa. Ayamettha viseso. Catutthaṃ.

5. Nātikasuttavaṇṇanā

45. Pañcame **ñātiketi** dvinnaṃ ñātakānaṃ gāme. **Giñjakāvasatheti** iṭṭhakāhi kate mahāpāsāde. **Dhammapariyāyanti** dhammakāraṇaṃ. **Upassutī**ti upassuti-ṭṭhānaṃ, yaṃ ṭṭhānaṃ upagatena sakkā hoti bhagavato saddaṃ sotuṃ, tattha ṭṭhitoti attho. So kira gandhakuṭipariveṇasammajjanatthaṃ āgato attano kammaṃ pahāya bhagavato dhammaghosamaṃ suṇanto aṭṭhāsi. **Addasā**ti tadā kira bhagavato āditova paccayākāraṃ manasikarontassa “idaṃ iminā paccayena hoti, idaṃ iminā”ti āvajjato yāva bhavaggā ekaṅgaṇaṃ ahosi, sathā manasikāraṃ pahāya vacasā sajjhāyaṃ karonto yathānusandhinā desanaṃ niṭṭhapetvā, “api nu kho imaṃ dhammapariyāyaṃ koci assosi”ti āvajjento taṃ bhikkhumaddasa. Tena

vuttaṃ “addasā kho bhagavā”ti.

Assosi (2.0070) **noti assosi nu.** Atha vā **assosi noti** amhākaṃ bhāsantānaṃ assosīti. **Uggaṇhāhīti**-ādīsu sutvā tuṇhībhūtova paguṇaṃ karonto uggaṇhāti nāma. Padānupadaṃ ghaṭetvā vācāya paricitaṃ karonto pariyāpuṇāti nāma. Ubhaya-thāpi paguṇaṃ ādhārappattaṃ karonto dhāreti nāma. **Atthasaṃhitoti** kāraṇani-ssito. **Ādibrahmacariyakoti** maggabrahmacariyassa ādi patiṭṭhānabhūto. Iti tīsupi imesu suttesu vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ. Pañcamaṃ.

6. Aññatarabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe **aññataroti** nāmavasena apākaṭo aññataro brāhmaṇo. Chaṭṭhaṃ.

7. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā

47. Sattame **jāṇussoṇīti** ṭhānantaravasena evaṃladdhanāmo asītikotiṭṭhāvohavo mahāpurohito. Sattamaṃ.

8. Lokāyatikasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame **lokāyatikoti** vitaṇḍasatthe lokāyate kataparicayo. **Jeṭṭhametaṃ lokāyatanti** paṭhamaṃ lokāyataṃ. **Lokāyatanti** ca lokasseva āyataṃ, bālaputhujjanalokassa āyataṃ, mahantaṃ gambhīranti upadhāritabbaṃ parittaṃ bhāvaṃ diṭṭhi-gataṃ. **Ekattanti** ekasabhāvaṃ, nīccasabhāvamevāti pucchati. **Puthuttanti** purimasabhāvena nānāsabhāvaṃ, devamanussādibhāvena paṭhamaṃ hutvā pacchā na hotīti ucchedaṃ sandhāya pucchati. Evamettha “sabbamatthi, sabbamekattan”ti imā dvepi sassatadiṭṭhiyo, “sabbaṃ natthi, sabbaṃ puthuttan”ti imā dve uccheda-diṭṭhiyoti veditabbā. Aṭṭhamaṃ.

9. Ariyasāvakasuttavaṇṇanā

49. Navame **kiṃ nu khoti** saṃsayuppatti-ākāradassanaṃ. **Samudayatīti** uppa-jjati. Navamaṃ.

10. Dutiya-ariyasāvakasuttavaṇṇanā

50. Dasame (2.0071) dvepi nayā ekato vuttā. Idameva purimena nānattaṃ, sesaṃ tādisamevāti. Dasamaṃ.

Gahapativaggo pañcamaṃ.

6. Dukkhavaggo

1. Parivīmaṃsanāsuttavaṇṇanā

51. Dukkhavaggassa paṭhame **parivīmaṃsamānoti** upaparikkhamāno. **Jarāmarāṇanti** kasmā jarāmarāṇaṃ ekameva “anekavidhaṃ nānappakāraṇaṃ”ti vatvā gahitanti ce? Tasmīṃ gahite sabbadukkhaṃ gahitattā. Yathā hi cūḷāya gahite purise so puriso gahitova hoti, evaṃ jarāmarāṇe gahite sabbadukkhaṃ gahitameva hoti. Tasmā “yaṃ kho idaṃ anekavidhaṃ nānappakāraṇaṃ dukkhaṃ loke uppajjati”ti nhatvā ṭhitam purisaṃ viya sabbadukkhaṃ dassetvā taṃ cūḷāya gaṇhanto viya jarāmarāṇaṃ gaṇhi.

Jarāmarāṇanirodhasārūppagāminīti jarāmarāṇanirodhassa sārūppabhāvena nikkilesatāya parisuddhatāya sadisāva hutvā gāminīti attho. **Tathā paṭipanno ca hotīti** yathā taṃ paṭipannoti vuccati, evaṃ paṭipanno hoti. **Anudhammacārīti** nibbānadhammaṃ anugataṃ paṭipattidhammaṃ carati, pūretīti attho. **Dukkhaḅhayāya paṭipannoti** sīlaṃ ādiṃ katvā jarāmarāṇadukkhaṃ nirodhatthāya paṭipanno. **Saṅkhāranirodhāyāti** saṅkhāradukkhaṃ nirodhatthāya. Ettāvatā yāva arahattā desanā kathitā.

Idāni arahattaphalapaccavekkhaṇaṃ satatavihāraṅca dassetvā desanā nivatte-tabbā siyā, tathā akatvā **avijjāgatoti** idaṃ kasmā gaṇhātīti? Khīṇāsavassa samati-kkantavaṭṭadukkhadassanattaṃ. Apica puna vaṭṭaṃ ārabhitvā vivaṭṭe kathiya-māne bujjanakasatto cettha atthi, tassa ajjhāsayavasenāpi idaṃ gaṇhātīti vedi-tabbo. Tattha **avijjāgatoti** avijjāya (2.0072) gato upagato samannāgato. **Purisapu-ggaloti** purisoyeva puggalo. Ubhayenāpi sammutikathaṃ katheti. Buddhānaṃhi sammutikathā paramatthakathāti dve kathā honti. Tattha “satto naro puriso puggalo tisso nāgo”ti evaṃ pavattā sammutikathā nāma. “Khandhā dhātuyo āyata-nāni”ti evaṃ pavattā paramatthakathā nāma. Paramatthaṃ kathentāpi sammutiṃ amuñcitvā kathenti. Te sammutiṃ kathentāpi paramatthaṃ kathentāpi saccameva kathenti. Teneva vuttaṃ-

“Duve saccāni akkhāsi, sambuddho vadataṃ varo;
sammutiṃ paramatthaṅca, tatiyaṃ nūpalabbhati;
saṅketavacanaṃ saccaṃ, lokasammutikāraṇaṃ;
paramatthavacanaṃ saccaṃ, dhammānaṃ bhūtalakkhaṇaṃ”ti.

Puññaṃ ce saṅkhāranti terasacetanābhedaṃ puññābhisaṅkhāraṃ. **Abhisaṅkharotīti** karoti. **Puññūpagaṃ hoti viññāṇanti** kammaviññāṇaṃ kammapuññaṃ upa-gataṃ sampayuttaṃ hoti, vipākaviññāṇaṃ vipākapuññaṃ. **Apuññaṃ ce saṅkhā-ranti** dvādasacetanābhedaṃ apuññābhisaṅkhāraṃ abhisaṅkharoti. **Āneṅjaṃ ce saṅkhāranti** catucetanābhedaṃ āneṅjābhisaṅkhāraṃ. **Āneṅjūpagaṃ hoti viññā-ṇanti** kammāneṅjānaṃ kammaviññāṇaṃ, vipākāneṅjānaṃ vipākaviññāṇaṃ upagataṃ hoti. Ettha ca tividdhassa kammābhisaṅkhārassa gahitattā dvādasapadiko paccayā-kāro gahitova hoti. Ettāvatā vaṭṭaṃ dassitaṃ.

Idāni vivaṭṭaṃ dassento **yato kho, bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **avijjāti** catūsu

chijjati, tadā “vāpiyaṃ udakaṃ natthī”ti vuccati, evaṃsāmpadamidaṃ veditabbaṃ.

Paṭhamam deve vassante pañcahi maggehi udake pavisante āvāṭānaṃ pūraṇakālo viya hi paṭhamameva paṭisandhikkhaṇe manodvārikavedanāya vatthurūpe patiṭṭhitakālo, punappunaṃ deve vassante pañcannaṃ maggānaṃ pūritakālo viya pavatte pañcadvārikavedanāya pavattikālo, gāvutaḍḍhayojanamattaṃ ajjhottharaṇaṃ viya paṭhamavaye vīsativassakāle rajjanādivasena tassā adhimattabalava-bhāvo, yāva vāpito udakaṃ na niggacchati, tāva pūrāya vāpiyā ṭhitakālo viya paññāsavassakāle tassā ṭhitakālo, niddhamanatumbesu vivaṭesu kammante kariyamāne udakassa nikkhamanakālo viya saṭṭhivassakālato paṭṭhāya tassā parihāni, udake bhaṭṭhe udakamaggesu parittodakassa ṭhitakālo viya asītinavutivassakāle pañcadvārikavedanāya mandakālo, āvāṭesuyeva udakassa patiṭṭhānakālo viya hadayavatthukoṭiṃ nissāya manodvārikavedanāya pavattikālo, āvāṭesu parittepī udake sati “vāpiyaṃ udakaṃ atthī”ti vattabbakālo viya yāva sā pavattati, tāva “satto jīvati”ti vuccati. Yathā pana āvāṭesu udake chinne “natthi vāpiyaṃ udakaṃ”ti vuccati, evaṃ manodvārikavedanāya appavattamānāya “satto mato”ti vuccati. Imaṃ vedanaṃ sandhāya vuttaṃ “jīvitapariyantikaṃ vedanaṃ vediyamāno”ti.

Kāyassa bhedaṭi kāyassa bhedena. **Jīvitapariyādānā uddhanti** jīvitakkhayato uddham. **Idhevāṭi** paṭisandhivasena parato agantvā idheva. **Sītībhavissantīṭi** pavattivipphandadaratharahitāni sītāni appavattanadhammāni bhavissanti. **Sarīrānīṭi** dhātusarīrāni. **Avasissantīṭi** avasiṭṭhāni bhavissanti.

Kumbhakārapākāṭi kumbhakārassa bhājanapacanaṭṭhānato. **Paṭisisseyyāṭi** ṭhapeyya. **Kapallānīṭi** saha mukhavaṭṭiyā ekābaddhāni kumbhakapallāni. **Avasisseyyuntī** (2.0075) tiṭṭheyyuṃ. **Evameva khoti** ettha idaṃ opammaṃsaṃsandanaṃ ādittakumbhakārapāko viya hi tayo bhavā daṭṭhabbā, kumbhakāro viya yogāvacaro, pākato kumbhakārabhājanānaṃ nīharaṇadaṇḍako viya arahattamaggañāṇaṃ, samo bhūmibhāgo viya asaṅkhatam nibbānataṃ, daṇḍakena uṇhakumbham ākaḍḍhitvā same bhūmibhāge kumbhassa ṭhapitakālo viya āraddhavi-passakassa rūpasattakaṃ arūpasattakaṃ vipassantassa kammaṭṭhāne ca paṇe vibhūte upaṭṭhahamāne tathārūpaṃ utusappāyādiṃ labhitvā ekāsane nisinnassa vipassanaṃ vaḍḍhetvā aggaphalaṃ arahattam patvā catūhi apāyehi attabhāvaṃ uddharitvā phalasaṃpattivasena asaṅkate nibbānatale ṭhitakālo daṭṭhabbo. Khīṇāsavo pana uṇhakumbho viya arahattappattadivaseyeva na parinibbāṭi, sāsanaṃpaveṇiṃ pana ghaṭayamāno paṇṇāsasaṭṭhivassāni ṭhatvā carimakacittappattiyā upādiṇṇakakkhandhabhedā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāṭi. Athassa kumbhassa viya kapallāni anupādiṇṇakasarīrāneva avasissantīṭi. **Sarīrāni avasissantīṭi pajānāṭiṭi** idaṃ pana khīṇāsavassa anuyogāropanattham vuttaṃ.

Viññāṇaṃ paññāyethāṭi paṭisandhiviññāṇaṃ paññāyetha. **Sādhū sādhūṭi** therānaṃ byākaraṇaṃ sampahaṃsati. **Evametanti** yadetaṃ tividhe abhisāṅkhāre asati paṭisandhiviññāṇassa appaññāṇanti-ādi, evameva etaṃ. **Adhimuccathāṭi** sannitṭhānasaṅkhātaṃ adhimokkham paṭilabhatha. **Esevanto dukkhassāṭi** ayaṃ meva vaṭṭadukkhassa anto ayaṃ paricchedo, yadidaṃ nibbānanti. Paṭhamam.

2. Upādānasuttavaṇṇanā

52. Dutiye upādāniyesūti catunnaṃ upādānānaṃ paccayesu tebhūmakadhammesu. **Assādānupassinoti** assādaṃ anupassantassa. **Tatrāti** tasmim̐ aggikkhandhe. **Tadāhāroti** taṃpaccayo. **Tadupādānoti** tasseva vevacanaṃ. **Evameva khoti** ettha aggikkhandho viya hi tayo bhavā, tebhūmakavaṭṭantipi etadeva, aggijaggakapuriso viya vaṭṭanissito bālaputhujjano, sukkhatiṇagomayādipakkhipanaṃ viya assādānupassinō puthujjanassa (2.0076) taṇhādivasena chahi dvārehi kusalākusalakammakaraṇaṃ. Tiṇagomayādīsu khīṇesu punappaṇaṃ tesam̐ pakkhipanena aggikkhandhassa vaḍḍhanaṃ viya bālaputhujjanassa uṭṭhāya samuṭṭhāya yathāvuttakammāyūhanena aparāparaṃ vaṭṭadukkhanibbattanaṃ.

Na kālena kālaṃ sukkhāni ceva tiṇāni pakkhipeyyāti tañhi koci atthakāmo evaṃ vadeyya- “bho kasmā uṭṭhāya samuṭṭhāya kalāpe bandhitvā sukkhatiṇakaṭṭhānaṃ pacchiyañca pūretvā sukkhagomayāni pakkhipanto etaṃ aggiṃ jālesi? Api nu te atthi itonidānaṃ kāci vaḍḍhīti? Vamsāgatametam̐ bho amhākaṃ, itonidānaṃ pana me avaḍḍhiyeva, kuto vaḍḍhi? Ahañhi imaṃ aggiṃ jagganto neva nhāyituṃ na bhuñjituṃ na nipajjituṃ labhāmīti. Tena hi bho kiṃ te iminā niratthakena aggijālānena? Ehi tvaṃ etāni ābhatāni tiṇādīni ettha nikkhipa, tāni sayameva jhāyissanti, tvaṃ pana asukasmim̐ ṭhāne sītodakā pokkharāṇi atthi, tattha nhatvā, mālāgandhavilepanehi attānaṃ maṇḍetvā sunivattho supārutova pādukāhi nagaraṃ pavisitvā pāsādavaramāruya vātapānaṃ vivarivā mahāvīthiyaṃ virocamaṇo nisīda ekaggo sukhasamappito hutvā, tattha te nisinnassa tiṇādīnaṃ khayena sayameva ayaṃ aggi appaṇṇattibhāvaṃ gamissati”ti. So tathā kareyya. Tatheva ca tattha nisinnassa so aggi upādānakkhayena appaṇṇattibhāvaṃ gaccheyya. Idaṃ sandhāyetaṃ “na kālena kālan”ti-ādi vuttaṃ.

Evameva khoti ettha pana idaṃ opammaṃsandanaṃ- cattālisāya kaṭṭhavāhānaṃ jalamaṇo mahā-aggikkhandho viya hi tebhūmakavaṭṭaṃ daṭṭhabbaṃ, aggijagganakapuriso viya vaṭṭasannissitako yogāvācaro, atthakāmo puriso viya sammāsambuddho, tena purisena tassa dinna-ovādo viya tathāgatena “ehi tvaṃ, bhikkhu, tebhūmakadhammesu nibbinda, evaṃ vaṭṭadukkā muccissasi”ti tassa tebhūmakadhammesu kammaṭṭhānassa kathitakālo, tassa purisassa yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjitvā pāsāde nisinnakālo viya yogino (2.0077) sugatovādaṃ sampañcchitvā suññāgāraṃ pavitṭhassa tebhūmakadhammesu vipassanaṃ paṭṭhapetvā anukkamena yathānurūpaṃ āhārasappāyādiṃ labhitvā, ekāsane nisinnassa agga-phale patiṭṭhitakālo, tassa nhānavilepanādīhi sudhotamaṇḍitakāyattā tasmim̐ nisinnassa ekaggasukhasamappitakālo viya yogino ariyamaggapokkharāṇiyaṃ maggañāṇodakena sunhātasudhotakilesamalassa hirottappasāṭake nivāsetvā silavilepanānulittassa arahattamaṇḍanena attabhāvaṃ maṇḍetvā vimuttipupphadāmaṃ piḷandhitvā iddhipādapādukā āruya nibbānanagaraṃ pavisitvā dhammapāsādaṃ āruya satipaṭṭhānamahāvīthiyaṃ virocamaṇassa nibbānārammaṇaṃ phalasaṃpattim̐ appetvā nisinnakālo. Tassa pana purisassa tasmim̐ nisinnassa

tiṇḍādīnaṃ khayena aggikkhandhassa appaṇṇattigamanakālo viya khīṇāsavassa yāvatāyukaṃ ṭhatvā upādiṇṇakakkhandhabhedena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa mahāvaṭṭavūpasamo daṭṭhabbo. Dutiyāṃ.

3. Saṃyojanasuttavaṇṇanā

53. Tatiye **saṃyojanīyesūti** dasannaṃ saṃyojanānaṃ paccayesu. **Jhāyeyyāti** jaleyya. **Telaṃ āsiñceyya vaṭṭiṃ upasaṃhareyyāti** dīpapaṭijagganattamaṃ telabhājanañca mahantañca vaṭṭikapālaṃ gahetvā samīpe niccaṃ ṭhitova tele khīṇe telaṃ āsiñceyya, vaṭṭiyā khīṇāya vaṭṭiṃ upasaṃhareyya. Sesametta saddhiṃ opamma-saṃsandanena purimanayeneva veditabbaṃ. Tatiyāṃ.

4. Dutiyasaṃyojanasuttavaṇṇanā

54. Catutthe upamaṃ paṭhamaṃ katvā pacchā attho vutto. Sesam tādīsameva. Catutthāṃ.

5. Mahārukkhasuttavaṇṇanā

55. Pañcame **uddhaṃ ojaṃ abhiharantīti** pathavīrasañca āporasāñca upari āropenti. Ojāya āropitattā hatthasatubbedhassa rukkhassa aṅkuraggesu bindubindūni viya hutvā sineho tiṭṭhati. Idaṃ panettha opammasaṃsandanaṃ (2.0078)-mahārukkho viya hi tebhūmakavaṭṭaṃ, mūlāni viya āyatanāni, mūlehi ojāya ārohanaṃ viya chahi dvārehi kammārohanaṃ, ojāya abhiruḷhattā mahārukkhassa yāvakaṃvaṭṭhānaṃ viya vaṭṭanissitabālaputhujjanassa chahi dvārehi kammaṃ āyūhantassa aparāparaṃ vaṭṭassa vaḍḍhanavasena dīgharattaṃ ṭhānaṃ.

Kuddālapītakanti kuddālañceva pacchibhājanañca. **Khaṇḍākhaṇḍikaṃ chindeyyā** Ti khuddakamahantāni khaṇḍākhaṇḍāni karonto chindeyya. Idaṃ panettha opammasaṃsandanaṃ- idhāpi hi mahārukkho viya tebhūmakavaṭṭaṃ, rukkhamaṃ nāsetukāmo puriso viya yogāvacaṃ, kuddālo viya ñāṇaṃ, pacchi viya samādhi, rukkhacchedanapharasu viya ñāṇaṃ, rukkhassa mūle chinnakālo viya yogino ācariyasantike kammaṭṭhānaṃ gahetvā manasikarontassa paññā, khaṇḍākhaṇḍikaṃ chindanakālo viya saṅkhepato catunnaṃ mahābhūtānaṃ manasikāro, phālaṃ viya dvecattālīsāya koṭṭhāsesu vitthāramanasikāro, sakalikaṃ sakalikaṃ karaṇakālo viya upādārūpassa ceva rūpakkhandaḥārammaṇassa viññāṇassa cāti imesaṃ vasena nāmarūpapariggaho, mūlānaṃ upacchedanaṃ viya tasseva nāmarūpassa paccayapariyesanaṃ, vātātape visosetvā agginā ḍahanakālo viya anupubbena vipassanaṃ vaḍḍhetvā aññataraṃ sappāyaṃ labhitvā kammaṭṭhāne vibhūte upaṭṭhahamāne ekapallaṅke nisinnassa samaṇadhammaṃ karontassa aggaphalappatti, masikaraṇaṃ viya arahattappattadivaseyeva aparinibbāyantaṃ yāvatāyukaṃ ṭhita kālo, mahāvāte opunanaṃ nadiyā pavāhanaṃ viya ca upādiṇṇakakkhandhabhedena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa

vaṭṭavūpasamo veditabbo. Pañcamaṃ.

6. Dutiyamahārukkhasuttavaṇṇanā

56. Chaṭṭhepi upamaṃ paṭhamamaṃ vatvā pacchā attho vutto, idameva nānattaṃ. Chaṭṭhaṃ.

7. Taruṇarukkhasuttavaṇṇanā

57-59. Sattame (2.0079) taruṇoti ajātaphalo. Palimajjeyyāti sodheyya. Paṃsum dadeyyāti thaddhapharusapaṃsum haritvā mudugomayacuṇṇamissaṃ madhura-paṃsum pakkhipeyya. Vuddhinti vuddhiṃ āpajjitvā pupphūpago pupphaṃ, phalūpago phalaṃ gaṇheyya. Idaṃ panettha opammasaṃsandanaṃ- taruṇarukkho viya hi tebhūmakavaṭṭaṃ, rukkhajaggako puriso viya vaṭṭanissito puthujjano, mūla-phalasantānādīni viya tīhi dvārehi kusalākusalakammāyūhanaṃ, rukkhassa vuddhi-āpajjanaṃ viya puthujjanassa tīhi dvārehi kammaṃ āyūhato aparāparaṃ vaṭṭappavatti. Vivaṭṭaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. Aṭṭhamanavamāni uttānatthāneva. Sattamādīni.

10. Nidānasuttavaṇṇanā

60. Dasame kurūsu viharatīti kurūti evaṃ bahuvacanavasena laddhavohāre janapade viharati. Kammāsadhammaṃ nāma kurūnaṃ nigamoti evaṃnāmako kurūnaṃ nigamo, taṃ gocaragāmaṃ katvāti attho. ĀyasmāTi piyavacanametamaṃ garuvacanametamaṃ. Ānandoti tassa therassa nāmaṃ. Ekamantaṃ nisīdīti cha nisa-jjadose vivajjento dakkhiṇajāṇumaṇḍalassa abhimukhaṭṭhāne chabbaṇṇānaṃ buddharasmīnaṃ anto pavisitvā pasannalākhārasaṃ vigāhanto viya suvaṇṇapaṭaṃ pārupanto viya rattakambalavitānamajjhaṃ pavisanto viya dhammabhaṇḍāgāriko āyasmā ānando nisīdi. Tena vuttaṃ “ekamantaṃ nisīdi” ti.

Kāya pana velāya kena kāraṇena ayamāyasmā bhagavantaṃ upasaṅkaman-toti? Sāyanhavelāya paccayākārapañhaṃ pucchanakāraṇena. Taṃ divasaṃ kira ayamāyasmā kulasaṅgahatthāya gharadvāre gharadvāre sahasabhaṇḍikaṃ nikkhipanto viya kammāsadhammaṃ piṇḍāya caritvā piṇḍapātaṭṭhānto satthu vattaṃ dassetvā satthari gandhakuṭṭiṃ pavitṭhe satthāraṃ vanditvā attano divā-ṭṭhānaṃ gantvā antevāsikesu vattaṃ dassetvā paṭikkantesu divāṭṭhānaṃ paṭisa-mmajjitvā cammakkaṇḍaṃ paññapetvā udakatumbato udakena hatthapāde (2.0080) sītaṃ katvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinnō sotāpattiphalasamāpattiṃ samāpajjitvā. Atha

paricchinnakālavasena samāpattito vuṭṭhāya paccayākāre ñāṇaṃ otāresi. So “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti-ādito paṭṭhāya antaṃ, antato paṭṭhāya ādiṃ, ubhaya-ntato paṭṭhāya majjhaṃ, majjhato paṭṭhāya ubho ante pāpento tikkhattuṃ dvādasapadaṃ paccayākāraṃ sammasi. Tassevaṃ sammasantassa paccayākāro vibhūto hutvā uttānakuttānako viya upaṭṭhāsi. Tato cintesi- “ayaṃ paccayākāro sabbabuddhehi gambhīro ceva gambhīrāvabhāso cāti kathito, mayhaṃ kho pana padesa-ñāṇe ṭhitassa sāvakassa sato uttāno viya vibhūto pākaṭo hutvā upaṭṭhāti, mayhaṃ-yeva nu kho esa uttānako viya upaṭṭhāti, udāhu aññesampīti attano upaṭṭhānakāraṇaṃ satthu āroccasāmi”ti nisinnaṭṭhānato utṭhāya cammakkaṇḍaṃ papphoṭetvā ādāya sāyanhasamaye bhagavantaṃ upasaṅkami. Tena vuttaṃ- “sāyanhavelāyaṃ paccayākārapañhaṃ pucchana-kāraṇena upasaṅkamanto”ti.

Yāva gambhīroti ettha **yāvasaddo** pamāṇātikame. Atikkamma pamāṇaṃ gambhīro, atigambhīroti attho. **Gambhīrāvabhāso**ti gambhīrova hutvā avabhāseti, dissatīti attho. Ekañhi uttānameva gambhīrāvabhāsaṃ hoti pūtipaṇṇarasavasena kāḷavaṇṇaṃ purāṇa-udakaṃ viya. Tañhi jāṇuppaṃpāṇampi sataporisaṃ viya dissati. Ekaṃ gambhīraṃ uttānāvabhāsaṃ hoti maṇibhāsaṃ vippasanna-udakaṃ viya. Tañhi sataporisaṃpī jāṇuppaṃpāṇaṃ viya khāyati. Ekaṃ uttānaṃ uttānāvabhāsaṃ hoti pāti-ādīsu udakaṃ viya. Ekaṃ gambhīraṃ gambhīrāvabhāsaṃ hoti sinerupādakamahāsamudde udakaṃ viya. Evaṃ udakameva cattāri nāmāni labhati. Paṭiccasamuppāde panetaṃ natthi. Ayañhi gambhīro ca gambhīrāvabhāso cāti ekameva nāmaṃ labhati. Evarūpo samānopi atha ca pana me uttānakuttānako viya khāyati, tadidaṃ acchariyaṃ, bhante, abbhutaṃ, bhanteti evaṃ attano vimhayaṃ pakāsentō pañhaṃ pucchitvā tuṅhībhūto nisīdi.

Bhagavā (2.0081) tassa vacanaṃ sutvā “ānando bhavaggagahaṇāya hatthaṃ pasārento viya sineruṃ bhinditvā miñjaṃ nīharituṃ vāyamamāno viya vinā nāvāya mahāsamuddaṃ taritukāmo viya pathaviṃ parivattetvā pathavojaṃ gahetuṃ vāyamamāno viya buddhavisayaṃ pañhaṃ attano uttānuttānanti vadati, handassa gambhīrabhāvaṃ ācikkhāmi”ti cintetvā **mā hevanti**-ādimāha.

Tattha **mā hevanti ha**-kāro nipātamattaṃ, evaṃ mā bhaṇīti attho. “Mā hevan”ti ca idaṃ vacanaṃ bhagavā āyasmantaṃ ānandaṃ ussādentopi bhaṇati apasādentopi. Tattha ussādentopīti, ānanda, tvaṃ mahāpañño visadaññaṃ, tena te gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya khāyati, aññesaṃ panesa uttānakoti na sallakkhetabbo, gambhīroyeva ca so gambhīrāvabhāso ca.

Tattha catasso upamā vadanti- cha māse subhojanarasapuṭṭhassa kira katayogassa mahāmallassa samajjasamaye katamallapāsāṇaparicayassa yuddhabhūmiṃ gacchantassa antarā mallapāsāṇaṃ dassetuṃ. So “kiṃ etan”ti āha. Mallapāsāṇoti. Āharatha nanti. “Ukkhipituṃ na sakkomā”ti vutte sayaṃ gantvā “kuhiṃ imassa bhāriyaṭṭhānan”ti vatvā dvīhi hatthehi dve pāsāṇe ukkhipitvā kīḷāguḷe viya khipitvā agamāsi. Tattha mallassa mallapāsāṇo lahukoti na aññesampi lahukoti vattabbo. Cha māse subhojanarasapuṭṭho mallo viya hi kappasatasa-hassaṃ abhinīhārasampanno āyasmā ānando. Yathā mallassa mahābalatāya mallapāsāṇo lahuko, evaṃ therassa mahāpaññatāya paṭiccasamuppādo uttānoti

vattabbo, so aññesaṃ uttānoti na vattabbo.

Mahāsamudde ca timi nāma mahāmaccho dviyojanasatiko, timiṅgalo tiyojanasatiko, timirapiṅgalo pañcayojanasatiko, ānando timinando ajjhāroho mahātimīti ime cattāro yojanasahassikā. Tattha timirapiṅgaleneva dīpenti. Tassa kira dakkhiṇa-kaṇṇaṃ cālentassa pañcayojanasate padese udakaṃ calati, tathā vāmakaṇṇaṃ, tathā naṅguṭṭhaṃ, tathā sīsaṃ. Dve pana kaṇṇe cāletvā naṅguṭṭhena (2.0082) paharivā sīsaṃ aparāparaṃ katvā kiḷitum āraddhassa sattaṭṭhajojanasate ṭhāne bhājane pakkhipivā uddhane āropitaṃ viya udakaṃ pakkuthati. Yojanasatamatte padese udakaṃ piṭṭhiṃ chādetum na sakkoti. So evaṃ vadeyya- “ayaṃ mahāsamuddo gambhīroti vadanti, kutassa gambhīratā, mayaṃ piṭṭhimattacchādanampi udakaṃ na labhāmā”ti. Tattha kāyūpapannassa timirapiṅgalassa mahāsamuddo uttānoti aññesaṃca khuddakamacchānaṃ uttānoti na vattabbo, evameva ñāṇūpapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti aññesampi uttānoti na vattabbo. Supaṇṇarājā ca diyaḍḍhajojanasatiko hoti. Tassa dakkhiṇapakkho paññāsayojaniko hoti, tathā vāmapakkho, piñchavaṭṭi ca saṭṭhiyojanikā, gīvā tiṃsayojanikā, mukhaṃ navayojanaṃ, pādā dvādasayojanikā, tasmim supaṇṇavātaṃ dassetuṃ āraddhe sattaṭṭhajojanasataṃ ṭhānaṃ nappahoti. So evaṃ vadeyya- “ayaṃ ākāso anantoti vadanti, kutassa anantatā, mayaṃ pakkhavātappattharaṇokā-sampi na labhāmā”ti. Tattha kāyūpapannassa supaṇṇarañño ākāso parittoti aññesaṃca khuddakapakkhīnaṃ parittoti na vattabbo, evameva ñāṇūpapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti aññesampi uttānoti na vattabbo.

Rāhu asurindo pana pādantato yāva kesantā yojanānaṃ cattāri sahasāni aṭṭha ca satāni honti. Tassa dvinnaṃ bāhānaṃ antare dvādasayojanasatikaṃ, bahalattena chayojanasatikaṃ, hatthapādatalāni tiyojanasatikāni, tathā mukhaṃ, ekaṅgulipabbaṃ paññāsayojanaṃ, tathā bhamukantaraṃ, nalāṭaṃ tiyojanasatikaṃ, sīsaṃ navayojanasatikaṃ. Tassa mahāsamuddaṃ otiṇṇassa gambhīraṃ udakaṃ jāṇuppamāṇaṃ hoti. So evaṃ vadeyya- “ayaṃ mahāsamuddo gambhīroti vadanti. Kutassa gambhīratā? Mayaṃ jāṇuppaṭicchādanamattampi udakaṃ na labhāmā”ti. Tattha kāyūpapannassa rāhuno mahāsamuddo uttānoti aññesaṃca uttānoti na vattabbo. Evameva ñāṇūpapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti (2.0083) aññesampi uttānoti na vattabbo. Etamatthaṃ sandhāya bhagavā **mā hevaṃ, ānanda, mā hevaṃ, ānandā**ti āha.

Therassa hi catūhi kāraṇehi gambhīro paṭiccasamuppādo uttānoti upaṭṭhāsi. Katamehi catūhi? Pabbūpanissayasampattiyā titthavāseṇa sotāpannatāya bahu-ssutabhāvenāti.

Ito kira satasahassime kappe padumuttaro nāma sathā loke uppajji. Tassa haṃsavatī nāma nagaraṃ ahosi, ānando nāma rājā pitā, sumedhā nāma devī mātā, bodhisatto uttarakumāro nāma ahosi. So puttassa jātadivase mahābhini-kkhamanaṃ nikkhamma pabbajivā padhānamanuyutto anukkamena sabbaññutaṃ patvā, “anekajātisaṃsāraṇaṃ”ti udānaṃ udānetvā sattāhaṃ bodhipallaṅke vītināmetvā “pathaviyaṃ pādaṃ ṭhapessāmi”ti pādaṃ abhinīhari. Atha pathaviṃ bhinditvā mahantaṃ padumaṃ uṭṭhāsi. Tassa dhurapattāni navutihatthāni,

kesaram tiṃsahattham, kaṇṇikā dvādasahatthā, navaghaṭappamāṇā reṇu ahosi.

Satthā pana ubbedhato aṭṭhapaññāsahattho ahosi, tassa ubhinnaṃ bāhānamantaram aṭṭhārasahattham, nalāṭam pañcahattham, hatthapādā ekādasahatthā. Tassa ekādasahatthena pādena dvādasahatthāya kaṇṇikāya akkantamattāya navaghaṭappamāṇā reṇu uṭṭhāya aṭṭhapaññāsahattham padesaṃ uggantvā okiṇṇamanosilācuṇṇam viya paccokiṇṇam. Tadupādāya bhagavā “padumuttaro tveva paññāyittha. Tassa devilo ca sujāto ca dve aggasāvakā ahesuṃ, amitā ca asamā ca dve aggasāvikā, sumano nāma upaṭṭhāko. Padumuttaro bhagavā pitusaṅgaham kurumāno bhikkhusatasahassaparivāro haṃsavatīyā rājadhāniyā vasati.

Kaniṭṭhabhātā panassa sumanakumāro nāma. Tassa rājā haṃsavatito vīsayojanasate bhogaṃ adāsi. So kadāci āgantvā pitarañca satthārañca passati. Athekadivasam paccanto kupito. Sumano rañño sāsanaṃ pesesi. Rājā “tvaṃ mayā, tāta, kasmā ṭhapito”ti paṭipesesi. So core vūpasametvā “upasanto, deva, janapado”ti rañño pesesi. Rājā tuṭṭho “sīgham mama putto āgacchatū”ti āha. Tassa (2.0084) sahasamattā amaccā honti. So tehi saddhiṃ antarāmagge mantesi- “mayham pitā tuṭṭho sace me varam deti, kiṃ gaṇhāmī”ti? Atha naṃ ekacce “hatthiṃ gaṇhatha, assam gaṇhatha, janapadam gaṇhatha, sattaratanāni gaṇhathā”ti āhaṃsu. Apare “tumhe pathavissarassa puttā, na tumhākaṃ dhanam dullabham, laddhampi cetam sabbam pahāya gamanīyam, puññameva ekaṃ ādāya gamanīyam, tasmā deve varam dadamāne temāsam padumuttaram bhagavantam upaṭṭhātum varam gaṇhathā”ti. So “tumhe mayham kalyāṇamittā nāma, mametaṃ cittaṃ natthi, tumhehi pana uppāditaṃ, evaṃ karissāmī”ti, gantvā pitaram vanditvā pitarā āliṅgetvā, matthake cumbitvā “varam te, putta, demī”ti vutte “icchāmaham, mahārāja, bhagavantam temāsam catūhi paccayehi upaṭṭhahanto jīvitam avañjham kātum, idaṃ me varam dehi”ti āha. Na sakkā, tāta, aññaṃ varehīti. Deva, khattiyānam nāma dvekathā natthi, etameva me dehi, na mamaññaena atthoti. Tāta, buddhānam nāma cittaṃ dujjānam, sace bhagavā na icchissati, mayā dinnampi kiṃ bhavissatīti? “Sādhu, deva, aham bhagavato cittaṃ jānissāmī”ti vihāram gato.

Tena ca samayena bhattakiccaṃ niṭṭhāpetvā bhagavā gandhakuṭiṃ pavitṭho hoti. So maṇḍalamāle sannisinnānam bhikkhūnam santikaṃ agamāsi. Te naṃ āhaṃsu- “rājaputta kasmā āgatosi”ti? Bhagavantam dassanāya, dassetha me bhagavantanti. “Na mayam, rājaputta, icchiticchitakkhaṇe satthāram daṭṭhum labhāmā”ti. Ko pana, bhante, labhatīti? Sumanatthero nāma rājaputtāti. So “kuhiṃ bhante thero”ti? Therassa nisinnaṭṭhānam pucchitvā gantvā vanditvā- “icchāmaham, bhante, bhagavantam passitum, dassetha me bhagavantam”ti āha. Thero “ehi, rājaputtā”ti taṃ gahetvā gandhakuṭipariveṇe ṭhapetvā gandhakuṭiṃ āruhi. Atha naṃ bhagavā “sumana, kasmā āgatosi”ti āha. Rājaputto, bhante, bhagavantam dassanāya āgatoti. Tena hi bhikkhu āsanaṃ paññapehīti. Thero āsanaṃ paññapesi. Nisīdi bhagavā paññatte āsane. Rājaputto bhagavantam vanditvā paṭisanthāram akāsi, “kadā āgatosi rājaputtā”ti? Bhante, tumhesu gandhakuṭiṃ pavi-

ṭṭhesu, bhikkhū pana “na mayam icchiticchitakkhaṇe bhagavantam daṭṭhum labhā-
mā”ti maṃ therassa santikaṃ pāhesuṃ, thero pana ekavacaneneva dassesi,
thero, bhante, tumhākaṃ (2.0085) sāsane vallabho maññeti. Āma, rājakumāra,
vallabho esa bhikkhu mayham sāsaneti. Bhante, buddhānaṃ sāsane kiṃ katvā
vallabho hotīti? Dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyivā uposathakammaṃ katvā, kumā-
rāti. Bhagavā ahampi thero viya buddhasāsane vallabho hotukāmo, temāsaṃ me
vassāvāsaṃ adhvāsethāti. Bhagavā, “atthi nu kho gatena attho”ti oloketvā “atthi”-
ti disvā “suññāgāre kho, rājakumāra, tathāgatā abhiramanti”ti āha. Kumāro
“aññātaṃ bhagavā, aññātaṃ sugatā”ti vatvā- “ahaṃ, bhante, purimataraṃ gantvā
vihāraṃ kāremi, mayā pesite bhikkhusatasahassena saddhiṃ āgacchathā”ti
paṭiññaṃ gahetvā pitu santikaṃ gantvā, “dinnā me, deva, bhagavatā paṭiñña,
mayā pahite tumhe bhagavantam peseyyāthā”ti pitaraṃ vanditvā nikkhamitvā
yojane yojane vihāraṃ kāretvā vīsayojanasataṃ addhānaṃ gato. Gantvā attano
nagare vihāraṭṭhānaṃ vicinanto sobhanassa nāma kuṭumbikassa uyyānaṃ disvā
satasahassena kiṇitvā satasahassaṃ vissajjetvā vihāraṃ kāresi. Tattha bhaga-
vato gandhakuṭiṃ, sesabhikkhūnañca rattiṭṭhānadivāṭṭhānatthāya kuṭiṇama-
ṇḍape kārapetvā pākāraparikkhepaṃ dvārakoṭṭhakañca niṭṭhāpetvā pitu santikaṃ
pesesi “niṭṭhitaṃ mayham kiccaṃ, satthāraṃ paṭiññāthā”ti.

Rājā bhagavantam bhojetvā “bhagavā sumanassa kiccaṃ niṭṭhitaṃ, tumhākaṃ
āgamaṃ paccāsīsatī”ti. Bhagavā satasahassabhikkhuparivāro yojane yojane
vihāresu vasamāno āgamāsi. Kumāro “satthā āgacchatī”ti sutvā yojanaṃ paccu-
ggantvā gandhamālādīhi pūjayamāno vihāraṃ pavesetvā-

“Satasahassena me kītaṃ, satasahassena māpitaṃ;

sobhanaṃ nāma uyyānaṃ paṭiggaṇha, mahāmuni”ti.-

Vihāraṃ niyyātesī. So vassūpanāyikadivase dānaṃ datvā attano puttadāre ca
amacce ca pakkosāpetvā āha-“satthā amhākaṃ santikaṃ dūrato āgato, buddhā
ca nāma dhammagarunova, nāmisagarukā. Tasmā ahaṃ imaṃ temāsaṃ dve
sātake nivāsetvā dasa sīlāni samādiyivā idheva (2.0086) vasissāmi, tumhe khīṇā-
savasatasahassassa imināva nīhārena temāsaṃ dānaṃ dadeyyāthā”ti.

So sumanatherassa vasanaṭṭhānasabhāgeyeva ṭṭhāne vasanto yaṃ thero
bhagavato vattaṃ karoti, taṃ sabbaṃ disvā, “imasmim ṭṭhāne

ekantavallabho esa thero, etasseva ṭhānantaraṃ patthetuṃ vaṭṭati”ti cintetvā, upa-
kaṭṭhāya pavāraṇāya gāmaṃ pavisitvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā sattame
divase bhikkhūsatasaḥassa pādamūle ticivaraṃ ṭhapetvā bhagavantaṃ
vanditvā, “bhante, yadetaṃ mayā magge yojanantarikavihārakārāpanato paṭṭhāya
puññaṃ kataṃ, taṃ neva sakkasampattiṃ, na mārabrahmasampattiṃ patthaya-
ntena, buddhassa pana upaṭṭhākabhāvaṃ patthentena kataṃ. Tasmā ahampi
bhagavā anāgate sumanatto viya ekassa buddhassa upaṭṭhāko homi”ti pañca-
patiṭṭhitena patitvā vanditvā nipanno. Bhagavā “mahantaṃ kulaputtassa cittaṃ,
ijjhissati nu kho, no”ti olokento, “anāgate ito satasaḥassime kappe gotamo nāma
buddho uppajjissati, tasseva upaṭṭhāko bhavissati”ti ñatvā-

“Icchitaṃ patthitaṃ tuyhaṃ, sabbameva samijjhatu;

sabbe pūrentu saṅkappā, cando pannaraso yathā”ti.-

Āha. Kumāro sutvā “buddhā nāma advejjhakathā honti”ti dutiyadivaseyeva tassa
bhagavato pattacivaraṃ gahetvā piṭṭhito piṭṭhito gacchanto viya ahosi. So tasmim
buddhuppāde vassasatasaḥassaṃ dānaṃ datvā sagge nibbattitvā kassapabu-
ddhakālepi piṇḍāya carato therassa pattaggaḥatthaṃ uttarisāṭakaṃ datvā
pūjaṃ akāsi. Puna sagge nibbattitvā tato cuto bārāṇasirājā hutvā aṭṭhannaṃ
paccekabuddhānaṃ paṇṇasālāyo kāretvā maṇi-ādhārake upaṭṭhapetvā catūhi
paccayehi dasavassasahassāni upaṭṭhānaṃ akāsi. Etāni pākaṭṭhānāni.

Kappasatasaḥassaṃ pana dānaṃ dadamānova amhākaṃ bodhisattena
saddhiṃ tusitapure nibbattitvā tato cuto amitodanasakkassa gehe paṭisandhiṃ
gahetvā anupubbena katābhinikkhamano sammāsambodhiṃ patvā paṭhamaga-
manena kapilavatthuṃ āgantvā tato nikkhamante bhagavati bhagavato parivā-
ratthaṃ (2.0087) rājakumāresu pabbajantesu bhaddiyādīhi saddhiṃ nikkhamitvā
bhagavato santike pabbajitvā nacirasseva āyasmato puṇṇassa mantāṇiputtassa
santike dhammakathaṃ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhahi. Evamesa āyasmā pubbū-
panissayasampanno, tassimāya pubbūpanissayasampattiyā gambhīropi paṭicca-
samuppādo uttānako viya upaṭṭhāsi.

Titthavāsoti pana garūnaṃ santike uggahaṇasavanaparipucchanadhāraṇāni
vuccanti. So therassa ativiya parisuddho. Tenāpissāyaṃ gambhīropi uttānako
viya upaṭṭhāsi. Sotāpannānañca nāma paccayākāro uttānako hutvā upaṭṭhāti,
ayañca āyasmā sotāpanno. Bahussutānaṃ catuhatthe ovarake padīpe jalamāne
mañcapīṭhaṃ viya nāmarūpaparicchedo pākaṭṭho hoti, ayañca āyasmā bahussu-
tānaṃ aggo. Iti **bāhusaccabhāvenapissa** gambhīropi paccayākāro uttānako viya
upaṭṭhāsi. Paṭiccasamuppādo catūhi gambhīratāhi gambhīro. Sā panassa gambhī-
ratā visuddhimagge vitthāritāva. Sā sabbāpi therassa uttānakā viya upaṭṭhāsi.
Tena bhagavā āyasmantaṃ ānandaṃ ussādento **mā hevanti**-ādimāha. Aya-
ñhettha adhippāyo- ānanda, tvaṃ mahāpañño visadañño, tena te gambhīropi
paṭiccasamuppādo uttānako viya khāyati. Tasmā “mayhameva nu kho esa uttā-
nako viya hutvā upaṭṭhāti, udāhu aññesampi”ti mā evaṃ avaca.

Yaṃ pana vuttaṃ “apasādento”ti, tathāyamadhippāyo- ānanda, “atha ca pana
me uttānakuttānako viya khāyati”ti mā hevaṃ avaca. Yadi hi te esa uttānakuttā-

nako viya khāyati, kasmā tvaṃ attano dhammatāya sotāpanno nāhosi, mayā dinnanaye ṭhatvā sotāpattimaggam paṭivijjhi? Ānanda, idaṃ nibbānameva gambhīram, paccayākāro pana uttānako jāto, atha kasmā oḷārikam kāmarāgasam-
 yojanam paṭighasamyojanam oḷārikam kāmarāgānusayam paṭighānusayanti ime cattāro kilese samugghātetvā sakadāgāmiphalam na sacchikarosi, teyeva aṇusa-
 hagate cattāro kilese samugghātetvā anāgāmiphalam na sacchikarosi, rūparāgā-
 dīni (2.0088) pañca samyojanāni, mānānusayam bhavarāgānusayam avijjānusa-
 yanti ime aṭṭha kilese samugghātetvā arahattam na sacchikarosi? Kasmā vā sata-
 sahasakappādhikam ekam asaṅkhyeyyam pūritapāramino sārīputtamoggallānā
 viya sāvaka-pāramiññaṃ na paṭivijjhasi, sata-sahasakappādhikāni dve asaṅkhye-
 yyāni pūritapāramino paccekabuddhā viya ca paccekabodhiññaṃ na paṭivijjhasi?
 Yadi vā te sabbathāva esa uttānako hutvā upaṭṭhāsi. Atha kasmā sata-sahasaka-
 ppādhikāni cattāri aṭṭha soḷasa vā asaṅkhyeyyāni pūritapāramino buddhā viya
 sabbaññutaññaṃ na sacchikarosi? Kiṃ anattikosi etehi visesādhigamehi?
 Passa yāva ca te aparaddham, tvaṃ nāma sāvaka-padesaṅgaṃ ṭhito atigambhīram
 paccayākāram “uttānako viya me upaṭṭhātī”ti vadasi. Tassa te idaṃ vacanam
 buddhānam kathāya paccaṇikam hoti. Tādisena nāma bhikkhunā buddhānam
 kathāya paccaṇikam kathetabbanti na yuttametam. Nanu mayham, ānanda, imam
 paccayākāram paṭivijjhitum vāyamantasseva kappasatasahasādhikāni cattāri
 asaṅkhyeyyāni atikkantāni. Paccayākārapaṭivijjhanattāya ca pana me adinna-
 dānam nāma natthi, apūritapārami nāma natthi. “Aja paccayākāram paṭivijjhissā-
 mi”ti pana me nirussāham viya mārabalam vidhamantassa ayam mahāpathavī
 dvaṅgulamattampi nākampi, tathā paṭhamayāme pubbenivāsam, majjhimayāme
 dibbacakkhum sampādentassa. Pacchimayāme pana me balavapaccūsasamaye,
 “avijjā saṅkhārānam navahi ākārehi paccayo hoti”ti diṭṭhamattheyeva dasasahas-
 si-lokadhātu ayadaṇḍena ākoṭitakaṃsathālo viya viravasatam viravasahasam
 muñcamānā vātāhate paduminipaṇṇe udakabindu viya pakampittha. Evaṃ
 gambhīro cāyam, ānanda, paṭiccasamuppādo gambhīravabhāso ca, etassa,
 ānanda, dhammassa ananubodhā ...pe... nātivattatīti.

Etassa dhammassāti etassa paccayadhammassa. **Ananubodhāti** ñātapariññā-
 vasena ananubujjhanā. **Appaṭivedhāti** tīraṇappahānapariññāvasena appaṭivi-
 jjhanā. **Tantākulakajātāti** tantam viya ākulajātā. Yathā nāma dunnikkhitam mūsika-
 cchinnaṃ pesakārānam tantam tahiṃ tahiṃ ākulaṃ hoti, “idaṃ aggaṃ, idaṃ mūla-
 n”ti aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlam samānetum dukkaram hoti. Evameva
 sattā imasmim paccayākāre khalitā ākulā byākulā honti (2.0089), na sakkonti
 paccayākāram ujum katum. Tattha tantam paccattapurisakāre ṭhatvā sakkāpi
 bhavēya ujum katum, ṭhapetvā pana dve bodhisatte añño satto attano dhamma-
 tāya paccayākāram ujum katum samattho nāma natthi. Yathā pana ākulaṃ tantam
 kañjiyam datvā kocchena pahaṭam tattha tattha guḷakajātam hoti gaṇṭhibaddham,
 evamime sattā paccayesu pakkhalitvā paccaye ujum katum asakkontā dvāsaṭṭhi-
 diṭṭhigatavasena guḷakajātā honti gaṇṭhibaddhā. Ye hi keci diṭṭhiyo sannissitā,
 sabbe te paccayam ujum katum asakkontāyeva.

Kulāgaṇṭhikajātāti kulāgaṇṭhikaṃ vuccati pesakārakaññiyasuttaṃ. Kulā nāma sakuṇikā, tassā kulāvakotipi eke. Yathā hi tadubhayampi ākulaṃ aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaranti purimanayeneva yojetabbaṃ.

Muñjapabbajabhūtāti muñjatiṇaṃ viya pabbajatiṇaṃ viya ca bhūtā tādisā jātā. Yathā hi tāni tiṇāni koṭṭetvā katarajju jiṇṇakāle katthaci patitaṃ gahetvā tesu tiṇānaṃ “idaṃ aggaṃ, idaṃ mūlan”ti aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaraṃ, tampi paccattapurisakāre ṭhatvā sakkā bhaveyya ujum kātuṃ, ṭhapetvā pana dve bodhisatte añño satto attano dhammatāya paccayākāraṃ ujum kātuṃ samattho nāma natthi, evamayaṃ pajā paccayaṃ ujum kātuṃ asakkonti diṭṭhigatavasena gaṇṭhikajātā hutvā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ saṃsāraṃ nāti-vattati.

Tattha **apāyoti** nirayatiracchānayanonipettivisaya-asurakāyā. Sabbepi hi te vaḍḍhisāṅkhātassa ayassa abhāvato “apāyo”ti vuccati, tathā dukkhassa gatibhāvato **duggati**, sukhasamussayato vinipatitattā **vinipāto**. Itaro pana-

“Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca;
abbhocchinnaṃ vattamānā, **saṃsāro**ti pavuccati”.

Taṃ sabbampi nātivattati nātikkamati, atha kho cutito paṭisandhiṃ, paṭisandhito cutinti evaṃ punappunaṃ cutipaṭisandhiyo gaṇhamānā tisu bhavesu catūsu (2.0090) yonīsu pañcasu gatīsu sattasu viññāṇaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu mahāsamudde vātakkhittā nāvā viya yante yuttagoṇo viya ca paribbhamatiyeva. Iti sabbametaṃ bhagavā āyasmantaṃ ānandaṃ apasādentō āha. Sesamettha vuttanayamevāti. Dasamaṃ.

Dukkhavaggo chaṭṭho.

7. Mahāvaggo

1. Assutavāsuttavaṇṇanā

61. Mahāvaggassa paṭhame **assutavā**ti khandhadhātu-āyatanapaccayākārasa-tipaṭṭhānādīsu uggahaparipucchāvinicchayaharito. **Puthujjanoti** puthūnaṃ nānapakārānaṃ kilesādīnaṃ janānādikāraṇehi puthujjano. Vuttañhettaṃ- “puthu kilese janentīti puthujjanā”ti sabbam vitthāretabbaṃ. Apica puthūnaṃ gaṇanapa-thamatītānaṃ ariyadhammaparammukhānaṃ nīcadhammasamācārānaṃ janānaṃ antogadhattāpi puthujjano, puthu vā ayaṃ visumyeva saṅkhaṃ gato, viśaṃsaṭṭho sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi janoti puthujjano. Evametehi “assutavā puthujjano”ti dvīhipi padehi ye te-

“Dve puthujjanā vuttā, buddhenādiccabandhunā;

andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano”ti. (mahāni. 94);-

Dve puthujjanā vuttā, tesu andhaputhujjano gahito. **Imasminti** paccuppannapacca-

kkhakāyaṃ dasseti. **Cātumahābhūtikasminti** catumahābhūtakāye catumahābhūtehi nibbatte catumahābhūtamayeti attho. **Nibbindeyyāti** ukkaṇṭheyya. **Virajjeyyāti** na rajjeyya. **Vimucceyyāti** muccitukāmo bhaveyya. **Ācayoti** vuḍḍhi. **Apacayoti** parihāni. **Ādānanti** nibbatti. **Nikkhepananti** bhedo.

Tasmāti yasmā ime cattāro vuḍḍhihāninibbattibhedā paññāyanti, tasmā taṃkāraṇāti attho. Iti bhagavā cātumahābhūtike kāye rūpaṃ (2.0091) pariggahetuṃ ayuttarūpaṃ katvā arūpaṃ pariggahetuṃ yuttarūpaṃ karoti. Kasmā? Tesañhi bhikkhūnaṃ rūpasmiṃ gāho balavā adhimatto, tena tesaṃ rūpe gāhassa pariggahetabarūpaṃ dassetvā nikkadḍhanto arūpe patiṭṭhāpanatthaṃ evamāha.

Cittanti-ādi sabbaṃ manāyatanasseva nāmaṃ. Tañhi cittavatthutāya citta-gocaratāya sampayuttadhammacittatāya ca **cittaṃ**, mananaṭṭhena **mano**, vijānanaṭṭhena **viññāṇanti** vuccati. **Nālanti** na samattho. **Ajjhositanti** taṇhāya gilitvā pariniṭṭhapetvā gahitaṃ. **Mamāyitanti** taṇhāmamattena mama idanti gahitaṃ. **Parāmaṭṭhanti** diṭṭhiyā parāmasitvā gahitaṃ. **Etaṃ mamāti** taṇhāgāho, tena aṭṭhasatataṇhāvicaritaṃ gahitaṃ hoti. **Esohamasmīti** mānagāho, tena nava mānā gahitā honti. **Eso me attāti** diṭṭhigāho, tena dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo gahitā honti. **Tasmāti** yasmā evaṃ dīgharattaṃ gahitaṃ, tasmā nibbindituṃ na samattho.

Varam, **bhikkhavi**ti idaṃ kasmā āha? Paṭhamañhi tena rūpaṃ pariggahetuṃ ayuttarūpaṃ kataṃ, arūpaṃ yuttarūpaṃ, atha “tesaṃ bhikkhūnaṃ rūpato gāho nikkhamitvā arūpaṃ gato”ti ñatvā taṃ nikkadḍhituṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **attato upagaccheyyāti** attāti gaṇheyya. **Bhiyyopī**ti vassasatato uddhampi. Kasmā pana bhagavā evamāha? Kiṃ atirekavassasataṃ tiṭṭhamānaṃ rūpaṃ nāma atthi? Nanu paṭhamavaye pavattaṃ rūpaṃ majjhimavayaṃ na pāpuṇāti, majjhimavaye pavattaṃ pacchimavayaṃ, purebhatte pavattaṃ pacchābhattaṃ, pacchābhatte pavattaṃ paṭhamayāmaṃ, paṭhamayāme pavattaṃ majjhimayāmaṃ, majjhimayāme pavattaṃ pacchimayāmaṃ na pāpuṇāti? Tathā gamane pavattaṃ ṭhānaṃ, ṭhāne pavattaṃ nisajjaṃ, nisajjāya pavattaṃ sayanaṃ na pāpuṇāti. Eka-iriyāpathepi pādassa uddharaṇe pavattaṃ atiharaṇaṃ, atiharaṇe pavattaṃ vītiharaṇaṃ, vītiharaṇe pavattaṃ vossajjanaṃ, vossajjane pavattaṃ

sannikkhepanaṃ, sannikkhepane pavattaṃ sannirujjanaṃ na pāpuṇāti, tattha tattheva odhi odhi pabbaṃ pabbaṃ hutvā tattakapāle pakkhattilā viya paṭapaṭāyantaṃ saṅkhārā bhijjantīti? Saccametaṃ. Yathā pana padīpassa jalato jātā taṃ taṃ vaṭṭippadesaṃ anatikkamitvā tattha tattheva bhijjati, atha ca pana paveṇisambandhavasena sabbarattimṃ jalito padīpoti (2.0092) vuccati, evamidhāpi paveṇivasena ayampi kāyo evaṃ ciraṭṭhitiko viya katvā dassito.

Rattiyā ca divasassa cāti rattimhi ca divase ca. Bhummatthe hetamṃ sāmivacanaṃ. **Aññadeva uppajjati, aññaṃ nirujjhatīti** yaṃ rattimṃ uppajjati ca nirujjhati ca, tato aññadeva divā uppajjati ca nirujjhati cāti attho. Aññaṃ uppajjati, anuppanna-meva aññaṃ nirujjhatīti evaṃ pana attho na gahetabbo. “Rattiyā ca divasassa cā”-ti idaṃ purimaveṇito parittakaṃ paveṇimṃ gahetvā paveṇivaseneva vuttaṃ, ekarattimṃ pana ekadivasamṃ vā ekameva cittaṃ ṭhātuṃ samatthamṃ nāma natthi. Ekasmiñhi accharākkhaṇe anekāni cittaakoṭisatasahassāni uppajjanti. Vuttampi cetaṃ milindapañhe-

“Vāhasataṃ kho, mahārāja, vīhinaṃ, aḍḍhacūḷaṅca vāhā, vīhisattambaṇāni, dve ca tumbā, ekaccharākkhaṇe pavattassa cittassa ettakā vīhī lakkhaṃ ṭhapīyamānā parikkhayaṃ pariyādānaṃ gaccheyyuntīti.

Pavaneti mahāvane. Taṃ muñcivā aññaṃ gaṇhāti, taṃ muñcivā aññaṃ gaṇhātīti iminā na so gaṇhitabbasākhāṃ alabhitvā bhūmiṃ otarati. Atha kho tasmimṃ mahāvane vicarantaṃ taṃ taṃ sākhaṃ gaṇhantoyeva caratīti ayamattho dassito.

Evameva khoti ettha idaṃ opammaṣandanaṃ- araññamahāvanaṃ viya hi ārammaṇavanaṃ veditabbaṃ. Tasmimṃ vane vicaraṇamakkaṭo viya ārammaṇavane uppajjanakacittaṃ. Sākhāgahaṇaṃ viya ārammaṇe lubbhanaṃ. Yathā so araññe vicarantaṃ makkaṭo taṃ taṃ sākhaṃ pahāya taṃ taṃ sākhaṃ gaṇhāti, evamidaṃ ārammaṇavane vicarantaṃ cittampi kadāci rūpārammaṇaṃ gahetvā uppajjati, kadāci saddādīsu aññataraṃ, kadāci atītaṃ, kadāci anāgataṃ vā paccuppannaṃ vā, tathā kadāci ajjhattaṃ, kadāci bāhiraṃ. Yathā ca so araññe vicarantaṃ makkaṭo sākhaṃ alabhitvā oruyha bhūmiyaṃ nisinnoti na vattabbo, ekaṃ pana paṇṇasākhāṃ (2.0093) gahetvāva nisīdati, evameva ārammaṇavane vicarantaṃ cittampi ekaṃ olubbhārammaṇaṃ alabhitvā uppannanti na vattabbaṃ, ekajātiyaṃ pana ārammaṇaṃ gahetvāva uppajjatīti veditabbaṃ. Ettāvata ca pana bhagavatā rūpato nīharitvā arūpe gāho patiṭṭhāpito, arūpato nīharitvā rūpe.

Idāni taṃ ubhayato nikkadḍhitukāmo **tatra, bhikkhave, sutavā ariyasāvako**ti desanaṃ ārabhi. Ayaṃ panattho āsīvisadaṭṭhūpamāya dīpetabbo- eko kira puriso āsīvisena daṭṭho, athassa viṣaṃ harissāmīti cheko bhisakko āgantvā vamaṇaṃ kāretvā heṭṭhā garuḷo, upari nāgoti mantamṃ parivattetvā viṣaṃ upari āropesi. So yāva akkhippadesā aruḷhabhāvaṃ ṇatvā “ito paraṃ abhiruhituṃ na dassāmi, daṭṭhaṭṭhāneyeva ṭhapessāmī”ti upari garuḷo, heṭṭhā nāgoti mantamṃ parivattetvā kaṇṇe dhumetvā daṇḍakena paharivā viṣaṃ otāretvā daṭṭhaṭṭhāneyeva ṭhapesi. Tatrassa ṭhitabhāvaṃ ṇatvā agadalepena viṣaṃ nimmathetvā nhāpetvā “sukhī hohī”ti vatvā yenakāmaṃ pakkāmi.

Tattha āsīvisena daṭṭhassa kāye visapatiṭṭhānaṃ viya imesaṃ bhikkhūnaṃ rūpe adhimattagāhakālo, cheko bhisakko viya tathāgato, mantāṃ parivattetvā upari visassa āropitakālo viya tathāgatena tesāṃ bhikkhūnaṃ rūpato gāhaṃ nīharitvā arūpe patiṭṭhāpitakālo, yāva akkhippadesā āruḷhavisassa upari abhiruhituṃ adatvā puna mantabalena otāretvā daṭṭhaṭṭhāneyeva ṭhapanāṃ viya satthārā tesāṃ bhikkhūnaṃ arūpato gāhaṃ nīharitvā rūpe patiṭṭhāpitakālo. Daṭṭhaṭṭhāne ṭhitassa visassa agadalepena nimmathanāṃ viya ubhayato gāhaṃ nīharaṇa-ṭṭhāya imissā desanāya āradhakālo veditabbo. Tattha **nibbindaṃ virajjatīti** iminā maggo kathito, **virāgā vimuccatīti** phalaṃ, **vimuttasminti-ādinā** paccavekkhaṇā. Paṭhamaṃ.

2. Dutiya-assutavāsuttavaṇṇanā

62. Dutiye **sukhavedaniyanti** sukhavedanāya paccayaṃ. **Phassanti** cakkhusamphassādiṃ. Nanu ca cakkhusamphasso sukhavedanāya paccayo na hotīti? Sahajātapaccayena na hoti, upanissayapaccayena pana javanavedanāya hoti (2.009) taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Sotasamphassādīsupi eseva nayo. **Tajjanti** tajjātikaṃ tassāruppaṃ, tassa phassassa anurūpanti attho. **Dukkhavedaniyanti-ādi** vuttanayeneva veditabbaṃ. **Saṅghaṭṭanasamodhānāti** saṅghaṭṭanena ceva samodhānena ca, saṅghaṭṭanasampiṇḍanena attho. **Usmāti** uṇhākāro. **Tejo abhinibbattatīti** aggicuṇṇo nikkhamatīti na gahetabbaṃ, usmākārasseva pana etaṃ vevacanaṃ. Tattha **dvinnāṃ kaṭṭhānanti** dvinnāṃ araṇīnaṃ. Tattha adho-araṇī viya vatthu, uttarāraṇī viya ārammaṇaṃ, saṅghaṭṭanaṃ viya phasso, usmādhātu viya vedanā. Dutiyaṃ.

3. Puttamaṃsūpamasuttavaṇṇanā

63. Tatiye **cattārome, bhikkhave, āhārāti-ādi** vuttanayameva. Yasmā panassa aṭṭhuppattiko nikkhepo, tasmā taṃ dassetvāvettha anupubbapadavaṇṇanaṃ kari-ssāmi. Katarāya pana idaṃ aṭṭhuppattiyā nikkhittanti? Lābhasakkārena. Bhagavato kira mahālābhasakkāro uppajji, yathā taṃ cattāro asaṅkhyeyye pūritadānapāramīsañcayassa. Sabbadisāsu hissa yamakamahāmegho vuṭṭhahitvā mahoghaṃ viya sabbapāramiyo “ekasmiṃ attabhāve vipākaṃ dassāmā”ti sampiṇḍitā viya lābhasakkāramahoghaṃ nibbattayīṃsu. Tato tato annapānayanavattamālāgandhavilepanādihatthā khattiyabrāhmaṇādayo āgantvā, “kahaṃ buddho, kahaṃ bhagavā, kahaṃ devadevo narāsabho purisasiho”ti? Bhagavantaṃ pariyesanti. Sakaṭasatehipi paccaye āharitvā okāsaṃ alabhamānā samantā gāvutappamāṇampi sakaṭadhurena sakaṭadhuraṃ āhacca tiṭṭhanti ceva anuppavattanti ca andhakavindabrāhmaṇādayo viya. Sabbaṃ khandhake tesu tesu suttesu ca āgatanayena veditabbaṃ.

Yathā bhagavato, evaṃ bhikkhusaṅghassāpi. Vuttañcetaṃ-

“Tena kho pana samayena bhagavā sakkato hoti garukato mānito pūjito apa-

cito lābhī cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilāna-paccaya-bhesajja-parikkhārānaṃ. Bhikkhusaṅghopi kho sakkato hoti ...pe... parikkhārānaṃ”ti (udā. 14; saṃ. ni. 2. 70).

Tathā (2.0095) “yāvatā kho, cunda, etarahi saṅgho vā gaṇo vā loke uppanno, nāhaṃ, cunda, aññaṃ ekasaṅghampi samanupassāmi evaṃ lābhaggayasagga-pattaṃ yatharivāyaṃ, cunda, bhikkhusaṅgho”ti (dī. ni. 3.176).

Svāyaṃ bhagavato ca saṅghassa ca uppanno lābhasakkāro ekato hutvā dvinnāṃ mahānadīnaṃ udakaṃ viya appameyyo ahosi. Atha satthā rahogato cintesi- “mahālābhasakkāro atītabuddhānampi evarūpo ahosi, anāgatānampi evarūpo bhavissati. Kiṃ nu kho bhikkhū āhārapariggāhakena satisampajaññaena samannāgatā majjhataṇṇī nicchandarāgā hutvā āhāraṃ paribhuñjitum sakkonti, na sakkonti”ti?

So addasa ekacce adhunā pabbajite kulaputte apaccavekkhitvā āhāraṃ paribhuñjamāne. Disvānassa etadahosi- “mayā kappasatasahassādāhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūrentena na cīvarādihetu pūritā, uttamaphalassa pana arahattassatthāya pūritā. Imepi bhikkhū mama santike pabbajantā na cīvarādihetu pabbajitā, arahattasseva pana atthāya pabbajitā. Te idāni asārameva sāraṃ anattameva ca atthaṃ karonti”ti evamassa dhammasaṃvego udapādi. Tato cintesi- “sace pañcamaṃ pārajikaṃ paññapetum sakkā abhavissa, apaccavekkhitāhāra-paribhogo pañcamaṃ pārajikaṃ katvā paññapetabbo bhavessya. Na pana sakkā evaṃ kātum, dhuvapaṭisevanatthānañhetuṃ sattānaṃ. Yathā pana kathite pañcamaṃ pārajikaṃ viya naṃ passissanti. Evaṃ dhammādāsaṃ saṃvaraṃ mariyādaṃ ṭhapessāmi, yaṃ āvajjitvā āvajjitvā anāgate bhikkhū cattāro paccaye paccavekkhitvā paribhuñjissanti”ti. Imāya atthupattiyā imaṃ puttamaṃsūpama-suttantaṃ nikkhipi. Tattha **cattārome, bhikkhave, āhārāti**-ādi heṭṭhā vuttatthameva.

Cattāro pana āhāre vitthāretvā idāni tesu ādīnavaṃ dassetuṃ **kathaṅca, bhikkhave, kabaḷikāro āhāro daṭṭhabboti**-ādīmāha? Tattha **jāyampatikāti** jāyā ceva pati ca. **Parittaṃ sambalanti** puṭabhaddasattumodakādīnaṃ aññataraṃ appamattakaṃ pātheyyaṃ. **Kantāramagganti** kantārabhūtaṃ maggaṃ, kantāre vā maggaṃ. **Kantāranti** corakantāraṃ vāḷakantāraṃ amanussakantāraṃ nirudakakantāraṃ appabhakkakantāranti pañcavidhaṃ. Tesu yattha corabhayaṃ atthi (2.0096) taṃ corakantāraṃ. Yattha sīhabyagghādayo vāḷā atthi, taṃ vāḷakantāraṃ. Yattha balavāmukhayakkhini-ādīnaṃ amanussānaṃ vasena bhayaṃ atthi, taṃ amanussakantāraṃ. Yattha pātuṃ vā nhāyitum vā udakaṃ natthi, taṃ nirudakakantāraṃ. Yattha khādītappaṃ vā bhūñjitappaṃ vā antamaso kandaṃulādīmattampi natthi, taṃ appabhakkakantāraṃ nāma. Yattha panetaṃ pañcavidhampi bhayaṃ atthi, taṃ kantārameva. Taṃ panetaṃ ekāhadvīhatīhādivasena nittharītappampi atthi, na taṃ idha adhippetāṃ. Idha pana nirudakaṃ appabhakkaṃ yojanasatikakantāraṃ adhippetāṃ. Evarūpe kantāre maggaṃ. **Paṭipajjeyyunti** chātakabhayena ceva rogabhayena ca rājabhayena ca upaddutā paṭipajjeyyuntī “etaṃ kantāraṃ nittharītva dhammikassa rañño nirupaddave raṭṭhe sukhaṃ vasissāmā”ti mañña-mānā.

Ekaputtakoti ukkhipitvā gahito anukampitabbayutto athirasarīro ekaputtako. **Vallūrañca soṇḍikañcā**ti ghanaghanaṭṭhānato gahetvā vallūraṃ, aṭṭhinissitasirāni-ssitaṭṭhānāni gahetvā sūlamaṃsañcāti attho. **Paṭipiseyyunti** pahareyyuṃ. **Kahaṃ ekaputtakā**ti ayaṃ tesam paridevanākāro.

Ayaṃ panettha bhūtamattaṃ katvā ādito paṭṭhāya saṅkhepato atthavaṇṇanā-dve kira jāyampatikā puttaṃ gahetvā parittena pātheyyena yojanasatikaṃ kantāra-maggaṃ paṭipajjimsu. Tesam paññāsayojanāni gantvā pātheyyaṃ niṭṭhāsi, te khuppiāsaturā viraḷacchāyāyaṃ nisīdiṃsu. Tato puriso bhariyaṃ āha- “bhadde ito samantā paññāsayojanāni gāmo vā nigamo vā natthi. Tasmā yaṃ taṃ puri-sena kātabbaṃ bahumpi kasigorakkhādikammaṃ, na dāni sakkā taṃ mayā kātuṃ, ehi maṃ māretvā upaḍḍhamasam khāditvā upaḍḍhaṃ pātheyyaṃ katvā puttena saddhiṃ kantāraṃ nittharāhi”ti. Puna sāpi taṃ āha- “sāmi mayā dāni yaṃ taṃ itthiyā kātabbaṃ bahumpi suttakantanādikammaṃ, taṃ kātuṃ na sakkā, ehi maṃ māretvā upaḍḍhamasam khāditvā upaḍḍhaṃ pātheyyaṃ katvā puttena saddhiṃ kantāraṃ nittharāhi”ti. Puna sopi taṃ āha- “bhadde mātugāmarāṇena dvinnam maraṇam paññāyati. Na hi mando kumāro mātaraṃ vinā (2.0097) jīvitum sakkoti. Yadi pana mayaṃ jīvāma. Puna dāraṃ labheyyāma. Handa dāni puttaṃ māretvā, maṃsam gahetvā kantāraṃ nittharāma”ti. Tato mātā putta-māha- “tāta, pitusantikaṃ gacchā”ti, so agamāsi. Athassa pitā, “mayā ‘puttaṃ posessāmi’ti kasigorakkhādīhi anappakaṃ dukkhamanubhūtaṃ, na sakkomi ahaṃ puttaṃ māretuṃ, tvameva tava puttaṃ mārehi”ti vatvā, “tāta mātusantikaṃ gacchā”ti āha. So agamāsi. Athassa mātāpi, “mayā puttaṃ patthentiyaṃ govataku-kkuravatadevatāyācanādīhipi tāva anappakaṃ dukkhamanubhūtaṃ, ko pana vādo kucchinā pariharantiyaṃ? Na sakkomi ahaṃ puttaṃ māretuṃ”ti vatvā “tāta, pitusantikameva gacchā”ti āha. Evaṃ so dvinnamantarā gacchantoyeva mato. Te taṃ disvā paridevitvā vuttanayena maṃsāni gahetvā khādantā pakkamiṃsu.

Tesam so puttamaṃsāhāro navahi kāraṇehi paṭikūlattā neva davāya hoti, na madāya, na maṇḍanāya, na vibhūsanāya, kevalaṃ kantāranittharaṇatthāyeva hoti. Katamehi navahi kāraṇehi paṭikūloti ce? Sajātimaṃsatāya ñātimaṃsatāya puttamaṃsatāya piyaputtamaṃsatāya taruṇamaṃsatāya āmakamaṃsatāya abho-gamaṃsatāya aloṇatāya adhūpitatāyāti. Evañhi te navahi kāraṇehi paṭikūlaṃ taṃ puttamaṃsam khādantā na sārattā giddhamānasā hutvā khādiṃsu, majjhatabhā-veyeva pana nicchandarāgaparibhoge ṭhitā khādiṃsu. Na

aṭṭhinhārucammanissitaṭṭhānāni apanetvā thūlathūlaṃ varamaṃsameva khādiṃsu, hatthasampattaṃ maṃsameva pana khādiṃsu. Na yāvadatthaṃ kaṅṭhappamaṇaṃ katvā khādiṃsu, thokaṃ thokaṃ pana ekadivasam yāpanamattameva khādiṃsu. Na aññamaññaṃ maccharāyantā khādiṃsu, vigatamacchermalena pana parisuddheneva cetasā khādiṃsu. Na aññaṃ kiñci migamaṃsaṃ vā moramaṃsādīnaṃ vā aññataraṃ khādāmāti sammūḷhā khādiṃsu, piyaputtamaṃsabhāvaṃ pana jānantāva khādiṃsu. Na “aho vata mayaṃ punapī evarūpaṃ puttamaṃsaṃ khādeyyāmā”ti patthanaṃ katvā khādiṃsu, patthanaṃ pana vītivattāva hutvā khādiṃsu. Na “ettakaṃ kantāre khāditvā avasiṭṭhaṃ kantāraṃ atikkamma loṇambilādīhi yojetvā khādissāmā”ti sannidhiṃ akaṃsu, kantārapariyosāne pana “pure mahājano passati”ti bhūmiyaṃ vā nikhaṇiṃsu, agginā (2.0098) vā jhāpayiṃsu. Na “koci añño amhe viya evarūpaṃ puttamaṃsaṃ khādituṃ na labhati”ti mānaṃ vā dappaṃ vā akaṃsu, nihataṃānaṃ pana nihataḍappā hutvā khādiṃsu. “Kiṃ iminā aloṇena anambilena adhūpitena duggandhenā”ti na hiḷetvā khādiṃsu, hiḷanaṃ pana vītivattā hutvā khādiṃsu. Na “tuyhaṃ bhāgo mayhaṃ bhāgo tava putto mama putto”ti aññamaññaṃ atimaññaṃ. Samaggā pana sammodamānaṃ hutvā khādiṃsu. Imaṃ nesaṃ evarūpaṃ nicchandarāgādi-paribhogaṃ sampassamāno satthā bhikkhusaṅghampi taṃ kāraṇaṃ anujānāpento **taṃ kiṃ maññaṭha, bhikkhave, api nu te davāya vā āhāraṃ āhāreyyunti**-ādimāha. Tattha **davāya vā**ti-ādīni visuddhimagge (visuddhi. 1.18) vitthāritāneva. **Kantāra-ssāti** nittiṇṇāvasesassa kantārassa.

Evameva khoti navannaṃ pāṭikulyānaṃ vasena piyaputtamaṃsasadiṣo katvā daṭṭhabboti attho. Katamesaṃ navannaṃ? Gamanapāṭikulyatādīnaṃ. Gamanapāṭikulyataṃ paccavekkhantopi kabaḷikārāhāraṃ pariggaṇhāti, pariyesanapāṭikulyataṃ paccavekkhantopi, paribhoganidhāna-āsayaparipakkāparipakkasammakkhaṇanissandapāṭikulyataṃ paccavekkhantopi, tāni panetāni gamanapāṭikulyatādīni visuddhimagge (visuddhi. 1.294) āhārapāṭikulyatāniddeṣe vitthāritāneva. Iti imesaṃ navannaṃ pāṭikulyānaṃ vasena puttamaṃsūpamaṃ katvā āhāro paribhuñjitabbo.

Yathā te jāyampatikā pāṭikulyaṃ piyaputtamaṃsaṃ khādantā na sārattā giddhamānasā hutvā khādiṃsu, majjhatabhāveyeva nicchandarāgaparibhoge ṭhitā khādiṃsu, evaṃ nicchandarāgaparibhogaṃ katvā paribhuñjitabbo. Yathā ca te na aṭṭhinhārucammanissitaṃ apanetvā thūlathūlaṃ varamaṃsameva khādiṃsu, hatthasampattameva pana khādiṃsu, evaṃ sukhabhattamandabyañjanādīni piṭṭhihatthena apaṭikkhipitvā vaṭṭakena viya kukkuṭena viya ca odhiṃ adassetvā tato tato sappimaṃsādisaṃsaṭṭhavarabhogaṃyeva vicinitvā abhuñjantena sīhena viya sapadānaṃ paribhuñjitabbo.

Yathā ca te na yāvadatthaṃ kaṅṭhappamaṇaṃ khādiṃsu, thokaṃ thokaṃ pana ekekadivasam yāpanamattameva khādiṃsu, evameva āharahattakādibrāhmaṇānaṃ aññatarena viya yāvadatthaṃ udarāvadehakaṃ abhuñjantena catunnaṃ pañcanaṃ vā (2.0099) ālopānaṃ okāsaṃ ṭhapetvāva dhammasenāpatinā viya paribhuñjitabbo. So kira pañcacattālīsa vassāni tiṭṭhamāno “pacchābhatte ambilu-

ggārasamuṭṭhāpakam katvā ekadivasampi āhāram na āhāresin”ti vatvā sīhanādam nadanto imaṃ gāthamāha-

“Cattāro pañca ālope, abhutvā udakam pive;
alam phāsuvihārāya, pahittassa bhikkhuno”ti. (theragā. 983);

Yathā ca te na aññamaññaṃ maccharāyantā khādiṃsu, vigatamalamacchena pana parisuddheneva cetasā khādiṃsu, evameva piṇḍapātam labhitvā amaccharāyitvā “imaṃ sabbaṃ gaṇhantassa sabbaṃ dassāmi, upaḍḍhaṃ gaṇhantassa upaḍḍhaṃ, sace gahitāvaseso bhavissati, attanā paribhuñjissāmi”ti sāraṇiyadhamme ṭhiteneva paribhuñjitabbo. Yathā ca te na “aññaṃ kiñci mayaṃ migamaṃsaṃ vā moramaṃsādīnaṃ vā aññataraṃ khādāmā”ti sammūḷhā khādiṃsu, piyaputtamaṃsabhāvaṃ pana jānantāva khādiṃsu, evameva piṇḍapātam labhitvā “ahaṃ khādāmi bhuñjāmi”ti attūpaladdhisammohaṃ anuppādetvā “kabalīkārāhāro na jānāti ‘cātumahābhūtikakāyaṃ vaḍḍhemī’ti, kāyopi na jānāti ‘kabalīkārāhāro maṃ vaḍḍhetī”ti, evaṃ sammohaṃ pahāya paribhuñjitabbo. Satisampajaññavasenāpi cesa asamūḷheneva hutvā paribhuñjitabbo.

Yathā ca te na “aho vata mayaṃ punapi evarūpaṃ puttamaṃsaṃ khādeyyāmā”ti patthanaṃ katvā khādiṃsu, patthanaṃ pana vītivattāva hutvā khādiṃsu, evameva paṇītabhojanaṃ laddhā ‘aho vatāhaṃ svepi punadivasepi evarūpaṃ labheyyaṃ’, lūkhaṃ vā pana laddhā “hiyyo viya me ajja paṇītabhojanaṃ na laddhan”ti patthanaṃ vā anusocanaṃ vā akatvā nittaṇhena-

“Atītaṃ nānusocāmi, nappajappāmināgataṃ;
paccuppanna yāpemi, tena vaṇṇo pasīdatī”ti. (jā. 2.22.90)-

Imaṃ ovādaṃ anussarantena “paccuppanneva yāpessāmi”ti paribhuñjitabbo.

Yathā ca te na “ettakaṃ kantāre khāditvā avasiṭṭhaṃ kantāraṃ atikkamma loṇambilādīhi yojetvā khādissāmā”ti sannidhiṃ akaṃsu, kantārapariyosāne (2.0100) pana “pure mahājano passati”ti bhūmiyaṃ vā nikhaṇiṃsu, agginā vā jhāpayiṃsu, evameva-

“Annānamatho pānānaṃ,
khādaniyānaṃ athopi vatthānaṃ;
laddhā na sannidhiṃ kayirā,
na ca parittase tāni alabhamāno”ti. (su. ni. 930);-

Imaṃ ovādaṃ anussarantena catūsu paccayesu yaṃ yaṃ labhati, tato tato attano yāpanamattaṃ gahetvā, sesaṃ sabrahmacārīnaṃ vissajjetvā sannidhiṃ parivajjantena paribhuñjitabbo. Yathā ca te na “koci añño amhe viya evarūpaṃ puttamaṃsaṃ khādituṃ na labhati”ti mānaṃ vā dappaṃ vā akaṃsu, nihata mānā pana nihata dappā hutvā khādiṃsu, evameva paṇītabhojanaṃ labhitvā “ahamasmi lābhī cīvarapiṇḍapātādīnaṃ”ti na māno vā dappo vā katabbo. “Nāyaṃ pabbajjā cīvarādihetu, arahattahetu panāyaṃ pabbajjā”ti paccavekkhitvā nihata mānada ppeneva paribhuñjitabbo.

Yathā ca te “kiṃ iminā aloṇena anambilena adhūpitena duggandhenā”ti hīletvā na khādiṃsu, hīlanaṃ pana vītivattā hutvā khādiṃsu, evameva piṇḍapātam labhitvā “kiṃ iminā assaṅgaṇabhattasādisena lūkhena nirasena, suvānadoṇiyaṃ

taṃ pakkhipathā”ti evaṃ piṇḍapātaṃ vā “ko imaṃ bhuñjissati, kākasunakhādīnaṃ dehi”ti evaṃ dāyakaṃ vā ahīlentena-

“Sa pattapāṇi vicaranto, amūgo mūgasammato;

appaṃ dānaṃ na hīleyya, dātāraṃ nāvajāniyā”ti. (su. ni. 718);-

Imaṃ ovādaṃ anussarantena paribhuñjitabbo. Yathā ca te na “tuyhaṃ bhāgo, mayhaṃ bhāgo, tava putto mama putto”ti aññamaññaṃ atimaññiṃsu, samaggā pana, sammodamānā hutvā khādiṃsu, evamevaṃ piṇḍapātaṃ labhitvā yathā ekacco “ko tumhādisānaṃ dassati nikkāraṇā ummāresu pakkhalantānaṃ āhiṇḍantānaṃ vijātamātāpi vo dātappaṃ na maññati, mayaṃ pana (2.0101) gatagata-ṭṭhāne paṇitāni cīvarādīni labhāmā”ti sīlavante sabrahmacārī atimaññati, yaṃ sandhāya vuttaṃ-

“So tena lābhasakkārasilokena abhibhūto pariyādiṇṇacitto aññe pesale bhikkhū atimaññati. Tañhi tassa, bhikkhave, moghapurisassa hoti dīgharattaṃ ahitāya dukkhāyā”ti (saṃ. ni. 2.161).

Evaṃ kañci anatimaññitvā sabbehi sabrahmacārīhi saddhiṃ samaggena sammodamānena hutvā paribhuñjitappaṃ.

Pariññāteti nātapariññā tiraṇapariññā pahānapariññāti imāhi tīhi pariññāhi pariññāte. Kathaṃ? Idha bhikkhu “kabalīkārāhāro nāma ayaṃ savatthukavasena ojaṭṭhamakarūpaṃ hoti, ojaṭṭhamakarūpaṃ kattha paṭihaññati? Jivhāpasāde, jivhāpasādo kinnissito? Catumahābhūtanissito. Iti ojaṭṭhamakaṃ jivhāpasādo tassa paccayāni mahābhūtāniti ime dhammā rūpakkhandho nāma, taṃ pariggaṇhato uppannā phassapañcamakā dhammā cattāro arūpakkhandhā. Iti sabbepime pañcakkhandhā sañkhepato nāmarūpamattaṃ hoti”ti pajānāti. So te dhamme sarasalakkhaṇato vavatthapetvā tesāṃ paccayaṃ pariyesanto anulomapaṭilomaṃ paṭiccasamuppādaṃ passati. Ettāvatānena kabalīkārāhāramukhena sappaccayassa nāmarūpassa yāthāvato diṭṭhattā kabalīkārāhāro nātapariññāya pariññāto hoti. So tadeva sappaccayaṃ nāmarūpaṃ aniccaṃ dukkhaṃ anattāti tīṇi lakkhaṇāni āropetvā sattannaṃ anupassanānaṃ vasena sammasati. Ettāvatānena so tilakkhaṇapaṭivedhasammasanaññasañkhātāya tiraṇapariññāya pariññāto hoti. Tasmīmyeva nāmarūpe chandarāgāvakaḍḍhanena anāgāmimaggena parijānatā pahānapariññāya pariññāto hotīti.

Pañcakāmaguṇikoti pañcakāmaguṇasambhavo rāgo pariññāto hoti. Ettha pana tisso pariññā ekapariññā sabbapariññā mūlapariññāti. Katamā **ekapariññā**? Yo bhikkhu jivhādvāre ekarasataṇhaṃ parijānāti, tena pañcakāmaguṇiko rāgo pariññāto hotīti. Kasmā? Tassāyeva tattha uppajjanato. Sāyeva hi taṇhā cakkhuvāre uppannā rūparāgo (2.0102) nāma hoti, sotadvārādīsu uppannā saddarāgādayo. Iti yathā ekasseva corassa pañcamagge hanato ekasmiṃ magge gahetvā sīse chinne pañcapi maggā khemā honti, evaṃ jivhādvāre rasataṇhāya pariññāyā pañcakāmaguṇiko rāgo pariññāto hotīti ayaṃ ekapariññā nāma.

Katamā **sabbapariññā**? Patte pakkhittapiṇḍapātasmiñhi ekasmiṃmyeva pañcakāmaguṇikarāgo labbhati. Kathaṃ? Parisuddhaṃ tāvassa vaṇṇaṃ olokayato rūparāgo hoti, uṇhe sappimhi tattha āsiñcante paṭapaṭāti saddo uṭṭhahati, tathārūpaṃ

khādaniyaṃ vā khādantassa murumurūti saddo uppajjati, taṃ assādayato sadda-
rāgo. Jīrakādivasagandhaṃ assādentassa gandharāgo, sādurasavasena rasa-
rāgo. Mudubhojanaṃ phassavantanti assādayato phoṭṭhabbarāgo. Iti imasmiṃ
āhāre satisampajaññaena pariggahetvā nicchandarāgaparibhogena paribhutte
sabbopi so pariññāto hotīti ayaṃ sabbapariññā nāma.

Katamā **mūlapariññā**? Pañcakāmaguṇikarāgassa hi kabaḷikārāhāro mūlaṃ.
Kasmā? Tasmīṃ sati tassuppattito. Brāhmaṇatissabhaye kira dvādasa vassāni
jāyampatikānaṃ upanijjhānacittaṃ nāma nāhosi. Kasmā? Āhāramandatāya.
Bhaye pana vūpasante yojanasatiko tambapaṇṇidīpo dārakānaṃ jātamaṅgalehi
ekamaṅgalo ahosi. Iti mūlabhūte āhāre pariññāte pañcakāmaguṇiko rāgo pariññā-
tova hotīti ayaṃ mūlapariññā nāma.

Natthi taṃ saṃyojananti tena rāgena saddhiṃ pahānekaṭṭhatāya pahīnattā
natthi. Evamayaṃ desanā yāva anāgāmimaggā kathitā. “Ettakena pana mā
vosānaṃ āpajjimsū”ti etesaṃyeva rūpādīnaṃ vasena pañcasu khandhesu vipa-
ssanaṃ vaḍḍhetvā yāva arahattā kathetum vaṭṭatīti. Paṭhamāhāro (niṭṭhito).

Dutiye (2.0103) **niccammā**ti khurato paṭṭhāya yāva siṅgamūlā sakalasarīrato
uddālitacammā kiṃsukarāsivaṇṇā. Kasmā pana aññaṃ hatthi-assagoṇādi-u-
pamaṃ agahetvā niccammagāvūpamā gahitāti? Titikkhitum asamatthabhāvadīpa-
natthaṃ. Mātugāmo hi uppannaṃ dukkhavedanaṃ titikkhitum adhivāsetum na
sakkoti, evameva phassāhāro

abalo dubbaloti dassanattam sadisameva upamaṃ āhari. **Kuṭṭanti** silākuṭṭādīnaṃ aññataraṃ. **Kuṭṭanissitā** pāṇā nāma uṇṇanābhisarabūmūsikādayo. **Rukkhanissitā**ti uccāliṅgapāṇakādayo. **Udakanissitā**ti macchasuṃsumārādayo. **Ākāsanissitā**ti ḍaṃsamakasakākakulalādayo. **Khādeyyunti** luñcitvā khādeyyuṃ. Sā tasmim̐ tasmim̐ ṭhāne taṃ taṃṭhānasannissayamūlikaṃ pāṇakhādanabhayaṃ sampassamānā neva attano sakkārasammānaṃ, na piṭṭhiparikammasarīrasambāhana-uṇhodakāni icchatī, evameva bhikkhu phassāhāramūlakaṃ kilesapāṇakakhādanabhayaṃ sampassamāno tebhūmakaphassena anattiko hoti.

Phasse, bhikkhave, āhāre pariññātetī tīhi pariññāhi pariññāte. Idhāpi tisso pariññā. Tattha “phasso saṅkhārakkhandho, taṃsampayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, cittaṃ viññāṇakkhandho, tesam̐ vatthārammaṇāni rūpakkhandho”ti evaṃ sappaccayassa nāmarūpassa yāthāvato dassanaṃ ñātapariññā. Tattheva tilakkaṇaṃ āropetvā sattannaṃ anupassanānaṃ vasena aniccādito tulanaṃ tīraṇapariññā. Tasmim̐yeva pana nāmarūpe chandarāganikkadḍhano arahattamaggo pahānapariññā. **Tisso vedanā**ti evaṃ phassāhāre tīhi pariññāhi pariññāte tisso vedanā pariññātāva hontī tammūlakattā taṃsampayuttattā ca. Iti phassāhāravasena desanā yāva arahattā kathitā. Dutiyāhāro.

Tatiye **aṅgārakāsū**ti aṅgārānaṃ kāsū. **Kāsū**ti rāsipi vuccati āvāṭopi.

“Aṅgārakāsuṃ (2.0104) apare phuṇanti,
narā rudantā paridaḍḍhagattā;
bhayañhi maṃ vindati sūta disvā,
pucchāmi taṃ mātali devasārathī”ti. (jā. 2.22.462);-

Ettha rāsī “kāsū”ti vutto.

“Kinnu santaramānova, kāsūṃ khanasi sārathī”ti? (jā. 2.22.3).-

Ettha āvāṭo. Idhāpi ayameva adhippeto. **Sādhikaporisā**ti atirekaporisā pañcaratanappamāṇā. **Vitaccikānaṃ vitadhūmānanti** etenassa mahāpariḷāhataṃ dasseti. Jālāya vā hi dhūme vā sati vāto samuṭṭhāti, pariḷāho mahā na hoti, tadabhāve vātābhāvato pariḷāho mahā hoti. **Ārakāvassā**ti dūreyeva bhaveyya.

Evameva khoti ettha idaṃ opammaṃsandanaṃ- aṅgārakāsu viya hi tebhūmakavaṭṭaṃ daṭṭhabbaṃ. Jīvitukāmo puriso viya vaṭṭanissito bālaputhujano. Dve balavanto purisā viya kusalākusalakammaṃ. Tesam̐ taṃ purisaṃ nānābhāsu gahetvā aṅgārakāsuṃ upakaḍḍhanakālo viya puthujanassa kammāyūhanakālo. Kammañhi āyūhiyamānameva paṭisandhiṃ ākaḍḍhati nāma. Aṅgārakāsunidānaṃ dukkhaṃ viya kammanidānaṃ vaṭṭadukkhaṃ veditabbaṃ.

Pariññātetī tīhi pariññāhi pariññāte. Pariññāyojanā panettha phasse vuttanayeneva veditabbā. **Tisso taṇhāti** kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhāti imā pariññātā hontī. Kasmā? Taṇhāmūlakattā manosañcetanāya. Na hi hetumhi appahīne phalaṃ pahiyati. Iti manosañcetanāhāravasenapi yāva arahattā desanā kathitā. Tatiyāhāro.

Catutthe **āgucārī**ti pāpacāriṃ dosakārakaṃ. **Kathaṃ so purisoti** so puriso kathaṃbhūto, kiṃ yāpeti, na yāpetīti pucchati? **Tattheva deva jīvātī**ti yathā pubbe, idānipi tattheva jīvati.

Evameva (2.0105) **khoti** idhaṃ opammasaṃsandanaṃ- rājā viya hi kammaṃ daṭṭhabbaṃ, āgucārī puriso viya vaṭṭasannissito bālaputhujano, tīṇi sattisatāni viya paṭisandhiviññāṇaṃ, āgucārī purisaṃ “tīhi sattisatehi hanathā” ti raññā āṇattakālo viya kammaraññā vaṭṭasannissitaputhujanaṃ gahetvā paṭisandhiyaṃ pakkhipanakālo. Tattha kiñcāpi tīṇi sattisatāni viya paṭisandhiviññāṇaṃ, sattisu pana dukkhaṃ natthi, sattīhi pahaṭavaṇamūlakaṃ dukkhaṃ, evameva paṭisandhiyampi dukkhaṃ natthi, dinnāya pana paṭisandhiyā pavatte vipākadukkhaṃ sattipahaṭavaṇamūlakaṃ dukkhaṃ viya hoti.

Pariññātetī tīheva pariññāhi pariññāte. Idhāpi pariññāyojanā phassāhāre vuttanayeneva veditabbā. **Nāmarūpanti** viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ. Viññāṇasmiñhi pariññāte taṃ pariññātameva hoti tammūlakattā sahuppannattā ca. Iti viññāṇāhāravasenapi yāva arahattā desanā kathitāti. Catutthāhāro. Tatiyaṃ.

4. Atthirāgasuttavaṇṇanā

64. Catutthe **rāgoti**-ādīni lobhasseva nāmāni. So hi rañjanavasena rāgo, nandanavasena nandī, taṇhāyanavasena taṇhāti vuccati. **Patitṭhitaṃ tattha viññāṇaṃ virūḷhanti** kammaṃ javāpetvā paṭisandhi-ākaḍḍhanasamatthatāya patitṭhitañceva virūḷhañca. **Yatthāti** tebhūmakavaṭṭe bhumbaṃ, sabbattha vā purimapurimapade etaṃ bhumbaṃ. **Atthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhīti** idhaṃ imasmiṃ vipākavaṭṭe ṭhitassa āyativatṭahetuke saṅkhāre sandhāya vuttaṃ. **Yattha atthi āyatīṃ punabbhavābhiniḍḍattīti** yasmiṃ ṭhāne āyatīṃ punabbhavābhiniḍḍatti atthi.

Evameva khoti ettha idhaṃ opammasaṃsandanaṃ- rajakacittakārā viya hi sahakammasambhāraṃ kammaṃ, phalakabhittidussapaṭā viya tebhūmakavaṭṭaṃ. Yathā rajakacittakārā parisuddhesu phalakādīsu rūpaṃ samuṭṭhāpeti, evameva sasambhārakakammaṃ bhavesu rūpaṃ samuṭṭhāpeti. Tattha yathā akusalena cittakārena samuṭṭhāpitaṃ rūpaṃ virūpaṃ hoti dussaṅṭhitaṃ amanāpaṃ, evameva ekacco (2.0106) kammaṃ karonto ñāṇavippayuttana cittena karoti, taṃ kammaṃ rūpaṃ samuṭṭhāpentaṃ cakkhādīnaṃ sampattiṃ adatvā dubbaṇṇaṃ dussaṅṭhitaṃ mātāpitūnampi amanāpaṃ rūpaṃ samuṭṭhāpeti. Yathā pana kusalena cittakārena samuṭṭhāpitaṃ rūpaṃ surūpaṃ hoti susaṅṭhitaṃ manāpaṃ, evameva ekacco kammaṃ karonto ñāṇasampayuttana cittena karoti, taṃ kammaṃ rūpaṃ samuṭṭhāpentaṃ cakkhādīnaṃ sampattiṃ datvā suvaṇṇaṃ susaṅṭhitaṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ viya rūpaṃ samuṭṭhāpeti.

Ettha ca āhāraṃ viññāṇena saddhiṃ saṅkhipitvā āhāranāmarūpānaṃ antare eko sandhi, vipākavidhiṃ nāmarūpena saṅkhipitvā nāmarūpasāṅkhārānaṃ antare eko sandhi, saṅkhārānañca āyatibhavassa ca antare eko sandhīti veditabbo.

Kūṭāgāranti ekakaṇṇikaṃ gāhāpetvā kataṃ agāraṃ. **Kūṭāgārasālāti** dve kaṇṇike gahetvā katasālā. **Evameva khoti** ettha khīṇāsavassa kammaṃ sūriyara-smisamaṃ veditabbā. Sūriyarasmi pana atthi, sā kevalaṃ patitṭhāya abhāvena appatitṭhā nāma jātā, khīṇāsavassa kammaṃ natthitāya eva appatitṭhaṃ. Tassa

hi kāyādayo atthi, tehi pana katakammaṃ kusalākusalaṃ nāma na hoti, kiriya-
matte ṭhatvā avipākaṃ hoti. Evamassa kammaṃ natthitāya eva appatitṭhaṃ nāma
jātanti. Catutthaṃ.

5. Nagarasuttavaṇṇanā

65. Pañcame **nāmarūpe kho sati viññāṇanti** ettha “saṅkhāresu sati viññāṇan”ti
ca “avijjāya sati saṅkhārā”ti ca vattabbaṃ bhavēyya, tadubhayampi na vuttaṃ.
Kasmā? Avijjāsaṅkhārā hi tatiyo bhavo, tehi saddhiṃ ayaṃ vipassanā na ghaṭṭi-
yati. Mahāpuriso hi paccuppannapañcavokāravasena abhiniviṭṭhoti.

Nanu ca avijjāsaṅkhāresu adiṭṭhesu na sakkā buddhena bhavitunti. Saccam na
sakkā, iminā pana te bhava-upādānataṇhāvasena diṭṭhāva. Tasmā yathā nāma
godhaṃ anubandhanto puriso taṃ kūpaṃ pavitṭhaṃ disvā otarivā pavitṭha-
ṭṭhānaṃ khaṇitvā godhaṃ gahetvā pakkameyya, na parabhāgaṃ khaṇeyya (2.0107)
kasmā? Kassaci natthitāya. Evaṃ mahāpurisopi godhaṃ anubandhanto puriso
viya bodhipallaṅke nisinno jarāmaraṇato paṭṭhāya “imassa ayaṃ paccayo, imassa
ayaṃ paccayo”ti pariyesanto yāva nāmarūpadhammaṃ paccayaṃ disvā
tassapi paccayaṃ pariyesanto viññāṇameva addasa. Tato “ettako pañcavokāra-
bhavavasena sammasanacāro”ti vipassanaṃ paṭinivattesi, parato tucchakūpassa
abhinnaṭṭhānaṃ viya avijjāsaṅkhāradvayaṃ atthi, tadetaṃ heṭṭhā vipassanāya
gahitattā pāṭiyekkaṃ sammasanūpagaṃ na hotiti na aggahesi.

Paccudāvattatīti paṭinivattati. Katamaṃ panettha viññāṇaṃ paccudāvattatīti?
Paṭisandhiviññāṇampi vipassanāviññāṇampi. Tattha paṭisandhiviññāṇaṃ pacca-
yato paṭinivattati, vipassanāviññāṇaṃ ārammaṇato. Ubhayampi nāmarūpaṃ nāti-
kkamati, nāmarūpato paraṃ na gacchati. **Ettāvatā jāyetha vāti**-ādīsu viññāṇe
nāmarūpassa paccaye honte, nāmarūpe viññāṇassa paccaye honte, dvīsipi añña-
maññapaccayesu hontesu ettakena jāyetha vā upapajjetha vā. Ito hi paraṃ
kimaññaṃ jāyetha vā upapajjetha vā, nanu etadeva jāyati ca upapajjati cāti?

Evaṃ saddhiṃ aparāparacutipāṭisandhīhi pañca padāni dassetvā puna taṃ ettā-
vatatī vuttamatthaṃ niyyātento **yadidaṃ nāmarūpapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapa-
ccayā nāmarūpanti** vatvā tato paraṃ anulomapaccayākāravasena viññāṇapa-
ccayā nāmarūpamūlakaṃ āyatijarāmaraṇaṃ dassetuṃ **nāmarūpapaccayā saḷāya-
tananti**-ādimāha.

Añjasanti maggasseva vevacanaṃ. **Uddhāpavantanti** āpato uggatattā uddhā-
panti laddhavohārena pākāravatthunā samannāgataṃ. **Ramaṇiyanti** samantā
catunnaṃ dvārānaṃ abbhantare ca nānābhaṇḍānaṃ sampattiyā ramaṇiyaṃ.
Māpehīti mahājanaṃ pesetvā vāsaṃ kārehi. **Māpeyyāti** vāsaṃ kāreyya. Kārento
ca paṭhamaṃ aṭṭhārasa manussakoṭīyo pesetvā “sambuṇṇan”ti pucchitvā “na
tāva sambuṇṇan”ti vutte aparāni pañcakulāni peseyya. Puna pucchitvā “na tāva
sambuṇṇan”ti vutte aparāni pañcapaññāsakulāni peseyya. Puna pucchitvā “na
tāva sambuṇṇan”ti vutte aparāni tiṃsa (2.0108) kulāni peseyya. Puna pucchitvā
“na tāva sambuṇṇan”ti vutte aparāni kulasahassaṃ peseyya. Puna pucchitvā “na

tāva sampuṇṇan”ti vutte aparāni ekādasanahutāni kulāni peseyya. Puna pucchitvā “na tāva sampuṇṇan”ti vutte aparāni caturāsītikulasahassāni peseyya. Puna “sampuṇṇan”ti pucchite, “mahārāja, kiṃ vadesi? Mahantaṃ nagaraṃ asambādhaṃ, iminā nayena kulāni pesetvā na sakkā pūretuṃ, bheriṃ pana carāpetvā ‘amhākaṃ nagaraṃ imāya ca imāya ca sampattiyā sampannaṃ, ye tattha vasitukāmā, yathāsukhaṃ gacchantu, imañcimañca parihāraṃ labhissantī”ti nagarassa ceva vaṇṇaṃ lokassa ca parihāralābhaṃ ghosāpethā”ti vadeyya. So evaṃ kareyya. Tato manussā nagaraḡuṇaṅceva parihāralābhaṅca sutvā sabbadisāhi samosarivā nagaraṃ pūreyyuṃ. Taṃ aparena samayena iddhaṅceva assa phītaṅca. Taṃ sandhāya **tadassa nagaraṃ aparena samayena iddhaṅceva phītaṅcāti-**ādi vuttaṃ.

Tattha **iddhanti** samiddhaṃ subhikkhaṃ. **Phītanti** sabbasampattīhi pupphitaṃ. **Bāhujaṅṅanti** bahūhi ṅātappaṃ, bahujanānaṃ hitaṃ vā. “Bahujanā”tipi pāṭho. **Ākiṇṇamanussanti** manussehi ākiṇṇaṃ nirantaraṃ phuṭṭhaṃ. **Vuḍḍhivepullappattanti** vuḍḍhippattaṅceva vepullappattaṅca, seṭṭhabhāvaṅceva vipulabhāvaṅca pattaṃ, dasasahassacakkavāḷe agganagaraṃ jātanti attho.

Evameva khoti ettha idaṃ opammaśamsandanaṃ- araṅṅapavane caramānapuriso viya hi dīpaṅkarapādamūlato paṭṭhāya pāramiyo pūrayamāno mahāpuriso daṭṭhabbo, tassa purisassa pubbakehi manussehi anuyātamaggadassanaṃ viya mahāsattassa anupubbena

bodhipallaṅke nisinnassa pubbabhāge aṭṭhaṅgikassa vipassanāmaggassa dassanaṃ, purisassa taṃ ekapadikamaggaṃ anugacchato aparabhāge mahāmaggadassanaṃ viya mahāsattassa uparivipassanāya ciṅṅante lokuttaramaggadassanaṃ, purisassa teneva maggena gacchato purato nagaradassanaṃ viya tathāgatassa nibbānanagaradassanaṃ, bahinagaraṃ panettha aññena diṭṭhaṃ, aññena manussavāsaṃ kataṃ, nibbānanagaraṃ satthā sayameva passi, sayamaṃ vāsamakāsi. Tassa purisassa catunnaṃ dvārānaṃ diṭṭhakālo viya tathāgatassa catunnaṃ maggānaṃ diṭṭhakālo, tassa catūhi dvārehi nagaraṃ pavīṭṭhakālo viya tathāgatassa catūhi maggehi (2.0109) nibbānaṃ pavīṭṭhakālo, tassa nagarabbhantare bhaṇḍavavattānakālo viya tathāgatassa paccavekkhaṇaññena paropaññāsakusaladhammavavattānakālo. Nagarassa agāra karaṇatthaṃ kulapariyesanakālo viya satthu phalasaṃpattito vuṭṭhāya veneyyasatte volokanakālo, tena purisena yācitassa rañño ekaṃ mahākuṭumbikaṃ diṭṭhakālo viya mahābrahmunā yācitassa bhagavato aññāsikoṇḍaññattheraṃ diṭṭhakālo, rañño mahākuṭumbikaṃ pakkosāpetvā “nagaravāsaṃ karohī”ti pahitakālo viya bhagavato ekasmiṃ pacchābhatte aṭṭhārasa yojanamaggaṃ gantvā āsāhipuṇṇamadivase bārāṇasiyaṃ isipatanaṃ pavisitvā therāṃ kāyasakkiṃ katvā dhammaṃ desitakālo, mahākuṭumbikena aṭṭhārasa purisakoṭiyo gahetvā nagaraṃ ajjhāvūṭṭhakālo viya tathāgatena dhammacakke pavattite therassa aṭṭhārasahi brahmakoṭihi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhitakālo, evamaṃ nibbānanagaraṃ paṭhamaṃ āvāsitaṃ, tato sampuṇṇaṃ nagaranti pucchitvā na tāvāti vutte pañca kulāni ādiṃ katvā yāva caturāsītikulasahassapesanaṃ viya tathāgatassa pañcamadivasato paṭṭhāya anattalakkhaṇasuttādīni desetvā pañcavaggiye ādiṃ katvā yasapamukhā pañcapaññāsa kulaputtā, tiṃsa bhaddavaggiyā, sahasapurāṇajāṭilā, bimbisārapamukhāni ekādasapurisanahutāni, tirokuṭṭānumodane caturāsīsītasahassānīti ettakassa janassa ariyamaggaṃ otāretvā nibbānanagaraṃ pesitakālo, atha tena nayena nagare apūriyamāne bheriṃ carāpetvā nagarassa vaṇṇaghosanaṃ kulānaṃ parihāralābhaghosanaṃ viya ca māsassa aṭṭha divase tattha tattha nisīditvā dhammakathikānaṃ nibbānavañṇassa ceva nibbānappattānaṃ jātikantārādinitharaṇāni saṃsassa ca ghosanaṃ, tato sabbadisāhi āgantvā manussānaṃ nagarasamosaraṇaṃ viya tattha tattha dhammakathaṃ sutvā tato tato nikkhamitvā pabbajjaṃ ādiṃ katvā anulomapaṭipadaṃ paṭipannānaṃ aparimāṇānaṃ kulaputtānaṃ nibbānasamosaraṇaṃ daṭṭhabbaṃ.

Purāṇaṃ magganti ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ. Ayañhi ariyamaggo pavāraṇasutte (saṃ. ni. 1.215) avattamānakaṭṭhena “anuppannamaggo”ti vutto, imasmiṃ sutte avaḷañjanaṭṭhena “purāṇamaggo”ti. **Brahmacariyanti** sikkhattaya saṅghaṃ sakalasāsaṃ. **Iddhanti** jhānassādena (2.0110) samiddhaṃ subhikkhaṃ. **Phīṭanti** abhiññābharaṇehi pupphitaṃ. **Vitthārikanti** vitthiṇṇaṃ. **Bāhujaññanti** bahujanaviññeyyaṃ. **Yāva devamanussehi suppakāsīṭanti** yāva dasasahassacakkavāle devamanussehi paricchedo atthi, etasmiṃ antare suppakāsitaṃ sudesitaṃ tathāgatenāti. Pañcamaṃ.

6. Sammasasuttavaṇṇanā

66. Chaṭṭhe āmantesīti kasmā āmantesi? Yasmāssa sukhumā tilakkhaṇāhatā dhammadesanā upaṭṭhāsi. Tasmim kira janapade manussā sahetukā paññavanto. Siniddhāni kirettha bhojanāni, tānisevato janassa paññā vaḍḍhati, te gambhīraṃ tilakkhaṇāhatam dhammakatham paṭivijjhitaṃ samatthā honti. Teneva bhagavā dīghamajjhimesu mahāsatipaṭṭhānāni (dī. ni. 2.372 ādayo) mahānidānaṃ (dī. ni. 2.95 ādayo), āneñjasappāyaṃ (ma. ni. 3.66 ādayo), saṃyuttake cūlanidānādisuttanti evamādīni aññāni gambhīrāni suttāni tattheva kathesi. **Sammasatha noti sammasatha nu. Antaram sammasanti abbhantaram paccayasammasanaṃ. Na so bhikkhu bhagavato cittaṃ ārādhesi**ti paccayākāravasena byākārāpetukāmassa bhagavato tathā abyākaritvā dvattiṃsākāravasena byākaronto ajjhāsayaṃ gahetuṃ nāsakkhi.

Etadavocāti desanā yathānusandhiṃ na gatā, desanāya yathānusandhigamanattham etadavoca. **Tenahānanda, suṇāthāti** idaṃ tepiṭake buddhavacane asam bhinnapadaṃ. Aññattha hi evaṃ vuttaṃ nāma natthi. **Upadhiniḍānanti** khandhupadhiniḍānaṃ. Khandhapañcakañhettha upadhīti adhippetam. **Uppajjati** jāyati. **Nivisati**ti punappunaṃ pavattivasena patiṭṭhahati.

Yaṃ kho loke piyarūpaṃ sātārūpanti yaṃ lokasmiṃ piyasabhāvañceva madhurasabhāvañca. **Cakkuṃ loketi**-ādīsu lokasmiñhi cakkhādīsu mamattena abhini viṭṭhā sattā sampattiyam patiṭṭhitā attano cakkhuṃ ādāsādīsu nimittaggahaṇānusārena vipprasannapañcapasādaṃ suvaṇṇavimāne ugghāṭitamaṇisīhapañjaraṃ viya maññanti, sotam rajatapanālikam viya pāmaṅgasuttaṃ viya (2.0111) ca maññanti, tuṅganāsāti laddhavohāram ghānaṃ vaṭṭetvā ṭhapitaharitalavaṭṭiṃ viya maññanti, jivham rattakambalapaṭalam viya mudusiniddhamadhurarasadaṃ maññanti, kāyam sālalaṭṭhiṃ viya suvaṇṇatoraṇam viya ca maññanti, manam aññesaṃ manena asadisam uḷāram maññanti.

Niccato addakkhanti niccanti addasaṃsu. Sesapadesupi eseva nayo. **Na parimuccīṃsu dukkhasmāti** sakalasmāpi vaṭṭadukkhā na parimuccīṃsu. **Dakkhissanti**ti passissanti. **Āpānīyakamso**ti sarakassa nāmaṃ. Yasmā panettha āpaṃ pivanti, tasmā “āpānīyo”ti vuccati. Āpānīyo ca so kamso cāti āpānīyakamso. Surāmaṇḍa-sarakassetam nāmaṃ. “Vaṇṇasampanno”ti-ādivacanato pana kamse ṭhitapānameva evaṃ vuttaṃ. **Ghammābhitattoti** ghammena abhitatto. **Ghammaparetoti** ghammena phuṭṭho, anugatoti attho. **Pivato hi kho tam chādessati**ti pivantassa tam pānīyam vaṇṇādisampattiyā ruccissati, sakalasarīram vā pharitvā tuṭṭhiṃ uppādayamānaṃ ṭhassati. **Appaṭisañkhāti** apaccavekkhitvā.

Evameva khoti ettha idaṃ opammaṃsandanaṃ- āpānīyakamso viya hi loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ ārammaṇam daṭṭhabbam, ghammābhitattapuriso viya vaṭṭanissito puthujjano, āpānīyakamsena nimantanapuriso viya loke piyarūpena sātārūpena ārammaṇena nimantakajano, āpānīyakamse sampattiñca ādīnavañca āroceto āpānakamanusso viya ācariyupajjhāyādiko kalyāṇamitto. Yatheva hi tassa purisassa apalokitamanusso āpānīyakamse guṇaṃca ādīnavañca āroceti, eva-

meva ācariyo vā upajjhāyo vā bhikkhuno pañcasu kāmaguṇesu assādañca nissaraṇaṇca katheti.

Tattha yathā āpānīyakaṃsamhi guṇe ca ādīnave ca ārocite so puriso piyavaṇṇādisampadāyameva sañjātavego “sace maraṇaṃ bhavissati, pacchā jānissāmī”ti sahasā appaṭisaṅkhāya taṃ pivitvā maraṇaṃ vā maraṇamattaṃ vā dukkhaṃ nigacchati, evameva, bhikkhu, “pañcasu kāmaguṇesu dassanādivasena uppannaso-manassamattameva assādo, ādīnavo pana diṭṭhadhammikasamparāyiko bahu nānappakāro, appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā”ti (2.0112) evaṃ ācariyupajjhāyehi ānisaṃsaṇca ādīnavañca kathetvā- “samaṇapaṭipadaṃ paṭipajja, indriyesu guttadvāro bhava bhojane mattaññū jāgariyaṃ anuyutto”ti evaṃ ovadītopi assādabaddhacittatāya “sace vuttappakāro ādīnavo bhavissati, pacchā jānissāmī”ti ācariyupajjhāye apasādetvā uddesaparipucchādīni ceva vattapaṭipattiñca pahāya lokāmisakathaṃ kathento kāme paribhuñjitukāmatāya sikkhaṃ pacca-kkhāya hīnāyāvattati. Tato duccharitāni pūrento sandhicchedanādikāle “coro ayan”-ti gahetvā rañño dassito idheva hatthapādādichedanaṃ patvā samparāye catūsu apāyesu mahādukkhaṃ anubhoti.

Pānīyena vā vinetunti sītena vārinā harituṃ. **Dadhimaṇḍakenāti** dadhimaṇḍanamattena. **Bhaṭṭhaloṇikāyāti** saloṇena sattupānīyena. **Loṇasovīrakenāti** sabbadhaññaphalakaḷīrādīni pakkhipitvā loṇasovīrakaṃ nāma karonti, tena.

Opammasaṃsandanaṃ panettha- ghammābhitattapuriso viya vaṭṭasannissitakāle yogāvacarō daṭṭhabbo, tassa purisassa paṭisaṅkhā āpānīyakaṃsam pahāya pānīyādīhi pipāsassa vinodanaṃ viya bhikkhuno ācariyupajjhāyānaṃ ovāde ṭhatvā chadvārādīni pariggahetvā anukkamena vipassanaṃ vaḍḍhentassa arahattaphalādhigamo, pānīyādīni cattāri pānāni viya hi cattāro maggā, tesu aññataraṃ pivitvā surāpipāsitaṃ vinodetvā sukhino yena kāmaṃ gamanaṃ viya khīṇāsavassa catumaggapānaṃ pivitvā taṇhaṃ vinodetvā agatapubbaṃ nibbānadiṣaṃ gamanakālo veditabbo. Chaṭṭhaṃ.

7. Naḷakalāpīsuttavaṇṇanā

67. Sattame **kinnu kho, āvusoti** kasmā pucchati? “Evaṃ puṭṭho kathaṃ nu kho byākareyyā”ti. Therassa ajjhāsayajānanatthaṃ. Apica atīte dve aggasāvaka imā pañhaṃ vinicchayaṃsūti anāgate bhikkhū jānissantītipi pucchati. **Idāneva kho mayanti** idaṃ therō yassa nāmarūpassa viññāṇaṃ paccayoti vuttaṃ, tadeva nāmarūpaṃ viññāṇassa paccayoti (2.0113) vuttattā āha. **Naḷakalāpiyoti** idha pana ayakalāpādivasena upamaṃ anāharitvā viññāṇanāmarūpānaṃ abaladubbala bhāvadassanatthaṃ ayaṃ upamā ābhatā.

Nirodho hotīti ettake ṭhāne paccayuppannapañcavokārabhavavasena desanā kathitā. **Chattiṃsāya vatthūhīti** heṭṭhā vissajjitesu dvādasasu padesu ekekasmim tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ vasena chattiṃsāya kāraṇehi. Ettha ca paṭhamo dhammakathika-ṇo, dutiyā paṭipatti, tatiyaṃ paṭipattiphalaṃ. Tattha paṭhamanayena desanāsa-mpatti kathitā, dutiyena sekkhabhūmi, tatiyena asekkhabhūmiti. Sattamaṃ.

8. Kosambisuttavaṇṇanā

68. Aṭṭhame aññatrevāti ekacco hi parassa saddahitvā yaṃ esa bhaṇati, taṃ bhūtaṃ gaṇhāti. Aparassa nisīditvā cintentassa yaṃ kāraṇaṃ rucati, so “atthi etan”ti ruciyā gaṇhāti. Eko “cirakālato paṭṭhāya evaṃ anussavo atthi, bhūtametan”-ti anussavena gaṇhāti. Aññassa vitakkayato ekaṃ kāraṇaṃ upaṭṭhāti, so “atthetan”-ti ākāraparivitakkena gaṇhāti. Aparassa cintayato ekā diṭṭhi uppajjati, yāyassa taṃ kāraṇaṃ nijjhāyantassa khamati, so “atthetan”ti diṭṭhinijjhānakkhantiyā gaṇhāti. Thero pana pañcapi etāni kāraṇāni paṭikkhipitvā paccakkhañāṇena paṭividdhabhāvaṃ pucchanto aññatreva, āvuso musila, saddhāyāti-ādimāha. Tattha aññatrevāti saddhādīni kāraṇāni ṭhapetvā, vinā etehi kāraṇehi attho. Bhavanirodho nibbānanti pañcakkhandhanirodho nibbānaṃ.

Tuṇhī ahosīti thero khīṇāsavo, ahaṃ pana khīṇāsavoti vā na vāti vā avatvā tuṇhīyeva ahosi. Āyasmā nārado āyasmantaṃ pavitṭhaṃ etadavocāti kasmā avoca? So kira cintesi- “bhavanirodho nibbānaṃ nāmāti sekhehipi jānitabbo pañho esa, ayaṃ pana thero imaṃ theramaṃ asekkhabhūmiyā kāreti, imaṃ ṭhānaṃ jānāpessāmī”ti etaṃ avoca.

Sammappaññāya (2.0114) sudiṭṭhanti saha vipassanāya maggapaññāya suṭṭhu diṭṭhaṃ. Na camhi arahanti anāgāmimagge ṭhitattā arahamaṃ na homīti dīpeti. Yaṃ panassa idāni “bhavanirodho nibbānaṃ”ti ñāṇaṃ, taṃ ekūnavīsatiyā paccavekkhaṇāñāṇehi vimuttaṃ paccavekkhaṇāñāṇaṃ. Udapānoti vīsatiṃsahatthagambhīro pāṇiyakūpo. Udakavārakoti udaka-ussiñcanavārako. Udakanti hi kho ñāṇaṃ assāti tīre ṭhitassa olokayato evaṃ ñāṇaṃ bhavēyya. Na ca kāyena phusitvāti udakaṃ pana nīharitvā kāyena phusitvā viharitumaṃ na sakkuṇēyya. Udapāne udakadassanaṃ viya hi anāgāmino nibbānadassanaṃ, ghammābhitattapuriso viya anāgāmī, udakavārako viya arahattamaggo, yathā ghammābhitattapuriso udapāne udakaṃ passati. Evaṃ anāgāmī paccavekkhaṇāñāṇena “upari arahattaphalasaṃyamaṃ nāma atthi”ti jānāti. Yathā pana so puriso udakavārakassa natthitāya udakaṃ nīharitvā kāyena phusitumaṃ na labhati, evaṃ anāgāmī arahattamaggassa natthitāya nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā

arahattaphalasangāpattiṃ appetvā nisīdituṃ na labhati. Aṭṭhamam.

9. Upayantisuttavaṇṇanā

69. Navame **upayantoti** udakavaḍḍhanasamaye upari gacchanto. **Mahānadiyoti** gaṅgāyamunādikā mahāsaritāyo. **Upayāpetīti** upari yāpeti, vaḍḍheti pūretīti attho. **Avijjā upayantīti** avijjā upari gacchantī saṅkhārānaṃ paccayo bhavituṃ sakkuṇantī. **Saṅkhāre upayāpetīti** saṅkhāre upari yāpeti vaḍḍheti. Evaṃ sabbapadesu attho veditabbo. **Apayanto** Ti apagacchanto osaranto. **Avijjā apayantīti** avijjā apagacchamānā osaramānā upari saṅkhārānaṃ paccayo bhavituṃ na sakkuṇantīti attho. **Saṅkhāre apayāpetīti** saṅkhāre apagacchāpeti. Esa nayo sabbapadesu. Navamaṃ.

10. Susimasuttavaṇṇanā

70. Dasame **garukato** Ti sabbehi devamanussehi pāsāṇacchattaṃ viya cittaena garukato. **Mānitoti** manena piyāyito. **Pūjitoti** catupaccayapūjāya (2.0115) pūjito. **Apacitoti** nīcavuttikaraṇena apacito. Sathārañhi disvā manussā hatthikkhandhādīhi otaranti maggaṃ denti, aṃsakūṭato sātakaṃ apanenti, āsanato vuṭṭhahanti vandanti. Evaṃ so tehi apacito nāma hoti. **Susimoti** evaṃnāmakō vedaṅgesu kusalo paṇḍitaparibbājako. **Ehi tvanti** tesaṃ kira etadahosi- “samaṇo gotamo na jātigottādīni āgamma lābhaggappatto jāto, kaviseṭṭho panesa uttamakavitāya sāvākānaṃ ganthaṃ bandhitvā deti, taṃ te uggaṇhitvā upaṭṭhākānaṃ upanisinnakathampi anumodanampi sarabhaññampīti evamādīni kathenti, te tesaṃ pasannā lābhaṃ upasaṃharanti. Sace mayaṃ yaṃ samaṇo gotamo jānāti, tato thokaṃ jāneyyāma, attano samayaṃ tattha pakkhipitvā mayampi upaṭṭhākānaṃ katheyyāma, tato etehi lābhitarā bhaveyyāma. Ko nu kho samaṇassa gotamassa santike pabbajitvā khippameva uggaṇhituṃ sakkhissatī”ti. Te evaṃ cintetvā “susimo paṭibalo”ti disvā taṃ upasaṅkamitvā evamāhaṃsu.

Yenāyasmā ānando tenupasaṅkamīti kasmā upasaṅkami? Evaṃ kirassa ahosi, “kassa nu kho santikaṃ gantvā ahaṃ imaṃ dhammaṃ khippaṃ laddhuṃ sakkhissāmī”ti? Tato cintesi- “samaṇo gotamo garu tejussado niyamamanuyutto, na sakkā akāle upasaṅkamituṃ, aññepi bahū khattiyādayo samaṇaṃ gotamaṃ upasaṅkamanti, tasmimpi samaye na sakkā upasaṅkamituṃ. Sāvakesupissa sārīputto mahāpañño vipassanālakkhaṇamhi etadagge ṭhapito, mahāmoggallāno samādhilakkhaṇasmim etadagge ṭhapito, mahākassapo dhutaṅgadhāresu anuruddho dibbacakkhukesu, puṇṇo mantāṇiputto dhammakathikesu, upālitthero vinyadhāresu etadagge ṭhapito, ayaṃ pana ānando bahussuto tipīṭakadharo, sathāpissa tattha tattha kathitaṃ dhammaṃ āharitvā katheti, pañcasu ṭhānesu etadagge ṭhapito, aṭṭhannaṃ varānaṃ lābhī, catūhi acchariyabbhutadhammehi samannāgato, tassa samīpaṃ gato khippaṃ dhammaṃ laddhuṃ sakkhissāmī”ti. Tasmā yenāyasmā ānando tenupasaṅkami.

Yena (2.0116) **bhagavā tenupasaṅkamīti** kasmā sayam apabbājetvā upasaṅkami? Evaṃ kirassa ahosi- “ayaṃ titthiyasamaye pāṭiyekko ‘ahaṃ satthā’ti paṭijānanto carati, pabbajitvā sāsanaassa alābhāyapi parisakkeyya. Na kho panassāhaṃ ajjhāsayaṃ ājānāmi, satthā jānissatī”ti. Tasmā taṃ ādāya yena bhagavā tenupasaṅkami. **Tenahānanda, susimaṃ pabbājethā**ti satthā kira cintesi- “ayaṃ paribbājako titthiyasamaye ‘ahaṃ pāṭiyekko satthā’ti paṭijānamāno carati, ‘idha maggabrahmacariyaṃ caritum icchāmi’ti kira vadati. Kiṃ nu kho mayi pasanno, udāhu mayhaṃ sāvakesu, udāhu mayhaṃ vā mama sāvakanāṃ vā dhammakathāya pasanno”ti? Athassa ekaṭṭhānepi pasādābhāvaṃ ṇatvā, “ayaṃ mama sāsane dhammaṃ thenessāmīti pabbajati. Itissa āgamaṃ aparisuddhaṃ; nipphatti nu kho kīdisā”ti? Olokento “kiñcāpi ‘dhammaṃ thenessāmī’ti pabbajati, katipāheneva pana ghaṭetvā arahattaṃ gaṇhissatī”ti ṇatvā “tenahānanda, susimaṃ pabbājethā”-ti āha.

Aññā byākatā hotīti te kira bhikkhū satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā temāsaṃ vassaṃ vasantā tasmimyeva antotemāse ghaṭentā vāyamantā arahattaṃ paṭilabhiṃsu. Te “paṭiladdhaguṇaṃ satthu ārocessāmā”ti pavāritapavāraṇā senāsaṃsaṃsāmetvā satthu santikaṃ āgantvā attano paṭiladdhaguṇaṃ ārocesuṃ. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Aññā**ti arahattassa nāmaṃ. **Byākatā**ti ārocitā. **Assosīti** so kira ohitasoto hutvā tesam tesam bhikkhūnaṃ ṭhitattānaṃ gacchati taṃ taṃ kathaṃ suṇitukāmo. **Yena te bhikkhū tenupasaṅkamīti** kasmā upasaṅkami? Taṃ kirassa pavattiṃ sutvā etadahosi- “aññā nāma imasmim sāsane paramappamāṇaṃ sārabhūtā ācariyaṃ utṭhi maññe bhavissati, pucchitvā naṃ jānissāmī”ti. Tasmā upasaṅkami.

Anekavihitanti anekavidhaṃ. **Iddhividhanti** iddhikoṭṭhāsaṃ. **Āvibhāvaṃ tirobhāvanti** āvibhāvaṃ gahetvā tirobhāvaṃ, tirobhāvaṃ gahetvā āvibhāvaṃ kātuṃ sakkothāti pucchati. **Tirokuṭṭanti** parakuṭṭaṃ. Itarapadadvayepi (2.0117) eseva nayo. **Ummujjanimujjanti** ummujjanañca nimujjanañca. **Pallaṅkenāti** pallaṅkabanndhanena. **Kamathāti** nisīdituṃ vā gantuṃ vā sakkothāti pucchati? **Pakkhī sakuṇoti** pakkhayutto sakuṇo. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana imassa iddhividhassa, ito paresaṃ dibbasotādīnañca vaṇṇanānayo visuddhimagge vuttanayena veditabboti.

Santā vimokkhāti aṅgasantatāya ceva ārammaṇasantatāya ca santā āruppavimokkhā. **Kāyena phusitvāti** nāmakāyena phusitvā paṭilabhitvā. **Paññāvimuttā kho mayam, āvusoti, āvuso, mayam** nijjhānakā sukkhavipassakā paññāmatteveva vimuttāti dasseti. **Ājāneyyāsi vā tvam, āvuso susima, na vā tvam ājāneyyāsīti** kasmā evamāhaṃsu? Evaṃ kira nesaṃ ahosi- “mayam imassa ajjhāsayaṃ gahetvā kathetuṃ na sakkhissāma, dasabalaṃ pana pucchitvā nikkāṅkho bhavissatī”ti. **Dhammatṭhitiñānanti** vipassanāñāṇaṃ, taṃ paṭhamataraṃ uppajjati. **Nibbāne ñānanti** vipassanāya ciṇṇante pavattamaggañāṇaṃ, taṃ pacchā uppajjati. Tasmā bhagavā evamāha.

Ājāneyyāsi vāti-ādi kasmā vuttaṃ? Vināpi samādhim evam ñāṇuppattidassanattam. Idañhi vuttaṃ hoti- susima, maggo vā phalaṃ vā na samādhinissando,

na samādhi-ānisaṃso, na samādhissa nipphatti, vipassanāya paneso nissando, vipassanāya ānisaṃso, vipassanāya nipphatti, tasmā jāneyyāsi vā tvamaṃ, na vā tvamaṃ jāneyyāsi, atha kho dhammaṭṭhitiñāṇaṃ pubbe, pacchā nibbāne ñāṇanti.

Idānissa paṭivedhabhabbataṃ ñatvā teparivaṭṭaṃ dhammadesanaṃ desento **taṃ kiṃ maññasi, susima? Rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā**ti-ādimāha? Te parivaṭṭadesanāvasāne pana thero arahattaṃ patto. Idānissa anuyogaṃ āropento **jātipaccayā jarāmaraṇanti, susima, passasīti**-ādimāha. **Api pana tvamaṃ, susimā**ti idaṃ kasmā ārabhi? Nijjhānakānaṃ sukkhavipassakabhikkhūnaṃ pākaṭakaraṇatthaṃ. Ayañhettha adhippāyo- na kevalaṃ tvameva nijjhānako sukkhavipassako, etepi bhikkhū evarūpāyevāti. Sesamaṃ sabbattha pākaṭamevāti. Dasamaṃ.

Mahāvaggo sattamo.

8. Samaṇabrāhmaṇavaggo

1. Jarāmaraṇasuttādivaṇṇanā

71-72. Samaṇabrāhmaṇavagge (2.0118) jarāmaraṇādīsu ekekapadavasena ekekaṃ katvā ekādasa suttāni vuttāni, tāni uttānatthānevāti.

Samaṇabrāhmaṇavaggo aṭṭhamo.

9. Antarapeyyālaṃ

1. Satthusuttādivaṇṇanā

73. Ito paraṃ “sathā pariyesitabbo”ti-ādinayappavattā dvādasa antarapeyyālavaggā nāma honti. Te sabbepi tathā tathā bujjanakānaṃ veneyyapuggalānaṃ ajjhāsayavasena vuttā. Tattha **sathā**ti buddho vā hotu sāvako vā, yaṃ nissāya maggañāṇaṃ labhati, ayaṃ sathā nāma, so pariyesitabbo. **Sikkhā karaṇīyā**ti tividhāpi sikkhā kātobbā. Yogādīsu **yogoti** payogo. **Chandoti** kattukamyatākusala-cchando. **Usoḥhīti** sabbasahaṃ adhimattavīriyaṃ. **Appaṭivānīti** anivattanā. **Ātaṃppanti** kilesatāpanavīriyameva. **Sātaccanti** satatakiriyaṃ. **Satīti** jarāmaraṇādivasena catusaccapariggāhikā sati. **Sampajaññanti** tādisameva ñāṇaṃ. **Appamādoti** saccabhāvanāya appamādo. Sesamaṃ sabbattha uttānamevāti.

Antarapeyyālo navamo.

Nidānasam̐yuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Abhisamayasaṃyuttaṃ

1. Nakhasikhāsuttavaṇṇanā

74. Abhisamayasaṃyuttassa (2.0119) paṭhame **nakhasikhāyanti** maṃsaṭṭhānena vimutte nakhagge. Nakhasikhā ca nāma lokiyānaṃ mahatīpi hoti, satthu pana rattuppalapattakoṭi viya sukhumā. Kathaṃ panettha paṃsu patiṭṭhitoti? Adhiṭṭhānabalena. Bhagavatā hi atthaṃ ñāpetukāmena adhiṭṭhānabalena tattha patiṭṭhāpito. **Satimaṃ kalanti** mahāpathaviyā paṃsuṃ satakoṭṭhāse katvā tato ekakoṭṭhāsaṃ. Paratopi eseva nayo. **Abhisametāvinoti** paññāya ariyasaccāni abhisametvā ṭhitassa. **Purimaṃ dukkhakkhandhaṃ parikkhīṇaṃ pariyādiṇṇaṃ upanidhāyāti** etadeva bahutaraṃ dukkhaṃ, yadidaṃ parikkhīṇanti evaṃ paṭhamaṃ vuttaṃ dukkhakkhandhaṃ upanidhāya, ñāṇena taṃ tassa santike ṭhapetvā upaparikkhiyamāneti attho. Katamaṃ panettha purimadukkhaṃ nāma? Yaṃ parikkhīṇaṃ. Katamaṃ pana parikkhīṇaṃ? Yaṃ paṭhamamaggassa abhāvitattā uppajjeyya. Katamaṃ pana upanidhāya? Yaṃ sattasu attabhāvesu apāye aṭṭhamañca paṭisandhiṃ ādiṃ katvā yattha katthaci uppajjeyya, sabbaṃ taṃ parikkhīṇanti vedītabbaṃ. **Sattakkhattanti** satta vāre, sattasu attabhāvesūti attho. **Paramatāti** idamassa paraṃ pamāṇanti dasseti. **Mahatthiyoti** mahato atthassa nipphādako. Paṭhamaṃ.

2. Pokkharāṇīsuttavaṇṇanā

75. Dutiye **pokkharāṇīti** vāpī. **Ubbedhenāti** gambhīratāya. **Samatittikāti** mukhavaṭṭisamā. **Kākapeyyāti** sakkā hoti tīre ṭhitena kākena pakatīyāpi mukhatuṇḍikaṃ otāretvā pātuṃ. Dutiyaṃ.

3. Saṃbhejja-udakasuttādivaṇṇanā

76-77. Tatiye **yatthimāti** yasmaṃ sambhijjaṭṭhāne imā. **Sam̐sandanti** Ti samāgantvā sandanti. **Samentīti** samāgacchanti. **Dve vā ti vāti** dve vā tīṇi vā. **Udakaphusitānīti** udakabindūni. **Saṃbhejja-udakanti** aññāhi nadīhi saddhiṃ sambhinnaṭṭhāne udakaṃ. Catutthaṃ uttānatthameva. Tatiyacatutthāni.

5. Pathavīsuttādivaṇṇanā

78-84. Pañcame (2.0120) **mahāpathaviyāti**

cakkavāḷabbhantarāya mahāpathaviyā uddharitvā. **Kolaṭṭhimattiyoti** padaraṭṭhipa-
māṇā. **Gulīkāti** mattikagulīkā. **Upanikkhipeyyāti** ekasmiṃ ṭhāne ṭhapeyya. Chaṭṭhā-
dīsu vuttanayeneva attho veditabbo. Pariyosāne pana **aññatitthiyasamaṇabrāhma-
ṇaparibbājānaṃ adhigamoti** bāhirakānaṃ sabbopi guṇādhigamo paṭhamama-
ggena adhigataguṇānaṃ satabhāgampi saḥassabhāgampi sataḥassabhā-
gampi na upagacchatīti. Pañcamādīni.

Abhisamayasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Dhātusaṃyuttaṃ

1. Nānattavaggo

1. Dhātunānattasuttavaṇṇanā

85. Dhātusaṃyuttassa (2.0121) paṭhame nissattaṭṭhasuññataṭṭhasaṅkhātena
sabhāvaṭṭhena dhātūti laddhanāmānaṃ dhammānaṃ nānāsabhāvo **dhātunānattaṃ**.
Cakkhudhātūti-ādīsu cakkhupasādo cakkhudhātu, rūpārammaṇaṃ rūpadhātu,
cakkhupasādavatthukaṃ cittaṃ cakkhuvīññāṇadhātu. Sotapasādo sotadhātu,
saddārammaṇaṃ saddadhātu, sotapasādavatthukaṃ cittaṃ sotaviññāṇadhātu.
Ghānapasādo ghānadhātu, gandhārammaṇaṃ gandhadhātu, ghānapasādava-
tthukaṃ cittaṃ ghānaviññāṇadhātu. Jivhāpasādo jivhādhātu, rasārammaṇaṃ
rasadhātu, jivhāpasādavatthukaṃ cittaṃ jivhāviññāṇadhātu. Kāyapasādo kāya-
dhātu, phoṭṭhabbārammaṇaṃ phoṭṭhabbadhātu, kāyapasādavatthukaṃ cittaṃ
kāyaviññāṇadhātu. Tisso manodhātuyo manodhātu, vedanādayo tayo khandhā
sukhumarūpāni nibbānañca dhammadhātu, sabbampi manoviññāṇaṃ manoviññā-
ṇadhātūti. Ettha ca soḷasa dhātuyo kāmāvacarā, avasāne dve catubhūmikāti.
Paṭhamaṃ.

2. Phassanānattasuttavaṇṇanā

86. Dutiye **uppajjati phassanānattanti** nānāsabhāvo phasso uppajjati. Tattha
cakkhusamphassādayo cakkhuvīññāṇādisampayuttā, manosamphasso mano-
dvāre paṭhamajavanasampayutto, tasmā. **Manodhātuṃ paṭiccāti** manodvārāva-
jjanāṃ kiriyāmanoviññāṇadhātuṃ paṭicca paṭhamajavanasamphasso uppajjatīti
ayamettha attho. Dutiyaṃ.

3. Nophassanānattasuttavaṇṇanā

87. Tatiye no manosamphassaṃ paṭicca uppajjati manodhātūti manodvāre paṭhamajavanāsampayuttaṃ phassaṃ paṭicca āvajjanakiriyāmanoviññāṇadhātu no uppajjatīti evamattho daṭṭhabbo. Tatiyaṃ.

4. Vedanānānattasuttavaṇṇanā

88. Catutthe (2.0122) cakkhusamphassajā vedanāti sampaṭicchana manodhātuto paṭṭhāya sabbāpi tasmim dvāre vedanā vatteyyuṃ, nibbattiphāsukatthaṃ pana anantaraṃ sampaṭicchana vedanāmeva gahetuṃ vaṭṭatīti vuttaṃ. **Manosamphassaṃ paṭiccāti** manodvāre āvajjanasamphassaṃ paṭicca paṭhamajavanavedanā, paṭhamajavanāsamphassaṃ paṭicca dutiyajavanavedanāti ayamadhippāyo. Catutthaṃ.

5. Dutiyavedanānānattasuttavaṇṇanā

89. Pañcame tatiyacatutthesu vuttanayāva ekato katvā desitāti. Iti dutiyādīsu catūsu suttesu manodhātuṃ manodhātūti agahetvā manodvārāvajjanaṃ manodhātūti gahitaṃ. Sabbāni cetāni tathā tathā kathite bujghanakānaṃ ajjhāsayena desitāni. Ito paresupi eseva nayo. Pañcamaṃ.

6. Bāhiradhātunānattasuttavaṇṇanā

90. Chaṭṭhe pana pañca dhātuyo kāmāvacarā, dhammadhātu catubhūmikāti. Chaṭṭhaṃ.

7. Saññānānattasuttavaṇṇanā

91. Sattame rūpadhātūti āpāthe patitaṃ attano vā parassa vā sāṭakaveṭhanādivatthukaṃ rūpārammaṇaṃ. **Rūpasaññāti** cakkhuviññāṇasampayuttā saññā. **Rūpasāṅkappoti** sampaṭicchana dīhi tīhi cittehi sampayutto saṅkappo. **Rūpacchandoti** rūpe chandikataṭṭhena chando. **Rūpaparilāhoti** rūpe anudāhanaṭṭhena pariḷāho. **Rūpapariyesanāti** pariḷāhe uppanne sandiṭṭhasambhatte gahetvā tassa rūpassa paṭilābhatthāya pariyesanā. Ettha ca saññāsaṅkappachandā ekajavanavārepi nānājavanavārepi labbhanti, pariḷāhapariyesanā pana nānājavanavāreyeva labbhantīti. **Evaṃ kho, bhikkhave, dhātunānattanti** ettha ca evaṃ rūpādinānāsabhāvaṃ dhātuṃ paṭicca rūpasaññādinānāsabhāvasaññā uppajjatīti iminā nayena attho veditabbo. Sattamaṃ.

8. Nopariyesanānānattasuttavaṇṇanā

92. Aṭṭhame (2.0123) no dhammapariyesanaṃ paṭicca uppajjati dhammapariḷāhoti evaṃ āgataṃ paṭisedhamattameva nānaṃ. Aṭṭhamaṃ.

9. Bāhiraphassanānattasuttādivaṇṇanā

93-94. Navame **uppajjati rūpasaññā**ti vuttappakāre ārammaṇe uppajjati saññā. **Rūpasaṅkappoti** tasmimyeva ārammaṇe tihi cittehi sampayuttasaṅkappo. **Rūpasaṃphasso**ti tadevārammaṇaṃ phusamāno **phasso**. **Vedanā**ti tadeva ārammaṇaṃ anubhavamānā vedanā. Chandādayo vuttanayāva. **Rūpalābhoti** pariyesitvā laddhaṃ saha taṇhāya ārammaṇaṃ “rūpalābho”ti vuttaṃ. Ayaṃ tāva sabbasaṅgāhikanayo ekasmiṃ yevārammaṇe sabbadhammānaṃ uppattivāsena vutto. Aparo āgantukārammaṇamissako hoti- rūpasaññā rūpasaṅkappo phasso vedanāti ime tāva cattāro dhammā dhuvaparibhoge nibaddhārammaṇe honti. Nibaddhārammaṇaṃhi iṭṭhaṃ kantaṃ manāpaṃ piyaṃ yaṃkiñci viya upaṭṭhāti, āgantukārammaṇaṃ pana yaṃkiñci samānampi khobhetvā tiṭṭhati.

Tatridaṃ vatthu- eko kira amaccaputto gāmiyehi parivārito gāmamajjhe ṭhatvā kammaṃ karoti. Tasmicassa samaye upāsikā nadiṃ gantvā nhatvā alaṅkatapaṭiyattā dhātigaṇaparivutā gehaṃ gacchati. So dūrato disvā “āgantukamātugāmo bhavissati”ti saññaṃ uppādetvā “gaccha, bhaṇe jānāhi, kā esā”ti purisaṃ pesesi. So gantvā taṃ disvā paccāgato, “kā esā”ti puṭṭho yathāsabhāvaṃ ārocesi. Evaṃ āgantukārammaṇaṃ khobheti. Tasmimuppanno chando rūpachando nāma, tadeva ārammaṇaṃ katvā uppanno pariḷāho rūpapariḷāho nāma, sahāye gaṇhitvā tassa pariyesaṇaṃ rūpapariyesaṇā nāma, pariyesitvā laddhaṃ saha taṇhāya ārammaṇaṃ rūpalābho nāma.

Uruvallyavāsī cūḷatissatthero panāha- “kiñcāpi bhagavatā phassavedanā pāḷiyā majjhe gahitā, pāḷiṃ pana parivaṭṭetvā vuttappakāre ārammaṇe uppannā saññā rūpasaññā, tasmimyeva saṅkappo rūpasaṅkappo tasmim (2.0124) chando rūpacchando, tasmim pariḷāho rūpapariḷāho, tasmim pariyesaṇā rūpapariyesaṇā, pariyesitvā laddhaṃ saha taṇhāya ārammaṇaṃ rūpalābho. Evaṃ laddhārammaṇe pana phusaṇaṃ phasso, anubhavaṇaṃ vedanā. Rūpasamphasso rūpasaṃphassajā vedanāti idaṃ dvayaṃ labbhati”ti. Aparampi avibhūtavāraṃ nāma gaṇhanti. Ārammaṇaṃhi sāṇipākārehi vā parikkhitaṃ tiṇapaṇṇādīhi vā paṭicchannaṃ hoti, taṃ “upaḍḍhaṃ diṭṭhaṃ me ārammaṇaṃ, suṭṭhu naṃ passissāmi”-ti olokayato tasmim ārammaṇe uppannā saññā rūpasaññā nāma. Tasmimyeva uppannā saṅkappādayo rūpasaṅkappādayo nāmāti veditabbā. Etthāpi ca saññāsaṅkappaphassavedanāchandā ekajavanavārepi nānājavanavārepi labbhanti, pariḷāhapariyesaṇālābhā nānājavanavāreyevāti. Dasamaṃ uttānamevāti. Navamadasamāni.

Nānattavaggo paṭhamo.

2. Dutiyavaggo

paṭiccāti kāmasaññaṃ pana sampayogavasena vā upanissayavasena vā paṭicca kāmasaṅkappo nāma uppajjati. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. **Ti**hi **ṭhā**nehīti tihi kāraṇehi. **Micchā paṭipajjati**ti ayāthāvapaṭipadaṃ aniyyānikapaṭipadaṃ paṭipajjati.

Byāpādadhātuṃ, bhikkhaveti ettha byāpādavitaṅkopi byāpādadhātu byāpādopi. Yathāha-

“Tattha katamā byāpādadhātu? Byāpādapaṭisaṃyutto takko vitakko ...pe... ayaṃ vuccati byāpādadhātu. Dasasu āghātavatthūsu cittassa āghāto paṭivirodho kopo pakopo ...pe... anattamanatā cittassa, ayaṃ vuccati byāpādadhātū”-ti (vibha. 182).

Imaṃ byāpādadhātuṃ sahaṃjātapaccayādivasena paṭicca byāpādasaññā nāma uppajjati. Sesam purimanayeneva veditabbaṃ.

Vihimsādhātuṃ, bhikkhavi ettha vihiṃsāvitakkopi vihiṃsādhātu vihiṃsāpi. Yathāha-

“Tattha katamā vihiṃsādhātu? Vihiṃsāpaṭisaṃyutto takko vitakko ...pe... ayaṃ vuccati vihiṃsādhātu. Idhekacco paṇinā vā leḍḍunā vā daḍḍena vā satthena vā rajjuyā vā aññataraññatarena vā satte viheṭṭeti. Yā evarūpā heṭṭhanā viheṭṭhanā hiṃsanā vihiṃsanā rosanā parūpaghāto, ayaṃ vuccati vihiṃsādhātū”-ti (vibha. 182).

Imaṃ vihiṃsādhātuṃ sahaṃjātapaccayādivasena paṭicca vihiṃsāsaññā nāma uppajjati. Sesamidhāpi purimanayeneva veditabbaṃ.

Tiṇadāyeti tiṇagahane araññe. **Anayabyasananti** avuḍḍhiṃ vināsaṃ. **Evameva khoti** ettha sukkhatiṇadāyo viya ārammaṇaṃ daṭṭhabbaṃ, tiṇukkā viya akusalasaññā, tiṇakatṭhanissitā pāṇā viya ime sattā. Yathā sukkhatiṇadāye ṭhapitaṃ tiṇukkaṃ khippaṃ vāyāmitvā anibbāpentassa te pāṇā anayabyasanaṃ pāpuṇanti. Evameva ye samaṇā vā brāhmaṇā vā (2.0127) uppannaṃ akusalasaññaṃ vikkhambhanatadaṅgasamucchedappahānehi nappajahanti, te dukkhaṃ viharanti.

Visamagatanti rāgavisamādīni anugataṃ akusalasaññaṃ. **Na khippameva pajahatīti** vikkhambhanādivasena sīghaṃ nappajahati. **Na vinodetīti** na nīharati. **Na byantīkarotīti** bhaṅgamattampi anavasesento na vigatantaṃ karoti. **Na anabhāvaṃ gametīti** na anu-abhāvaṃ gameti. Evaṃ sabbapadesu na- kāro āharitabbo. **Pāṭikaṅkhāti** pāṭikaṅkhitabbā icchitabbā.

Nekkhammadhātuṃ, bhikkhave Ti ettha nekkhammavitakkopi nekkhammadhātu sabbepi kusalā dhammā. Yathāha-

“Tattha katamā nekkhammadhātu? Nekkhammapaṭisaṃyutto takko vitakko ...pe... sammāsaṅkappo, ayaṃ vuccati nekkhammadhātū”-ti (vibha. 182).

Idhāpi duvidhā kathā. Nekkhammadhātuggahaṇena hi itarāpi dve dhātuyo gahaṇaṃ gacchanti kusaladhammapariyāpannattā, ayaṃ sabbasaṅgāhikā. Tā pana dhātuyo viṣuṃ dīpetabbāti tā ṭhapetvā sesā sabbakusalā nekkhammadhātūti ayaṃ asamhinnā. Imaṃ nekkhammadhātuṃ sahaṃjātdipaccayavasena paṭicca nekkhammasaññā nāma uppajjati. Saññādīni paṭicca vitakkādayo yathānurūpaṃ.

Abyāpādadhātuṃ, bhikkhave Ti ettha abyāpādavitakkopi abyāpādadhātu abyāpādopi. Yathāha-

“Tattha katamā abyāpādadhātu? Abyāpādapaṭisaṃyutto takko ...pe... ayaṃ vuccati abyāpādadhātu. Yā sattesu metti mettāyanā mettāyitattaṃ mettācetovimutti, ayaṃ vuccati abyāpādadhātū”-ti (vibha. 182).

Imaṃ abyāpādadhātuṃ paṭicca vuttanayeneva abyāpādasaññā nāma uppajjati. **Avihimsādhātuṃ, bhikkhave** Ti etthāpi avihimsāvitakkopi avihimsādhātu karuṇāpi. Yathāha-

“Tattha (2.0128) katamā avihimsādhātu? Avihimsāpaṭisaṃyutto takko ...pe... ayaṃ vuccati avihimsādhātu. Yā sattesu karuṇā karuṇāyanā karuṇāyitattaṃ karuṇācetovimutti, ayaṃ vuccati avihimsādhātū” ti (vibha. 182).

Imaṃ avihimsādhātuṃ paṭicca vuttanayeneva avihimsāsaññā nāma uppajjati. Sesam sabbattha vuttānusārenea veditabbaṃ. Dutiyaṃ.

3. Giñjakāvasathasuttavaṇṇanā

97. Tatiye **dhātuṃ, bhikkhave**ti ito paṭṭhāya ajjhāsayam dhātūti dīpeti. **Uppajjati saññāti** ajjhāsayam paṭicca saññā uppajjati, diṭṭhi uppajjati, vitakko uppajjati. Idhāpi “kaccāno pañhaṃ pucchissati” ti tassa okāsadānattham ettāvatāva desanam niṭṭhāpesi. **Asammāsambuddhesū**ti chasu satthāresu. **Sammāsambuddhā** Ti mayamasma sammāsambuddhāti. **Kim paṭicca paññāyatī**ti kismiṃ sati hotīti? Satthārānam uppannam diṭṭhiṃ pucchati. Asammāsambuddhesu tesu sammāsambuddhā eteti evaṃ uppannam titthiyasāvakanampi diṭṭhiṃ pucchati-eva.

Idāni yasmā tesam avijjādhātuṃ paṭicca sā diṭṭhi hoti, avijjādhātu ca nāma mahatī dhātu, tasmā mahatiṃ dhātuṃ paṭicca tassā uppattiṃ dīpento **mahatī kho esāti**-ādimāha. **Hīnam, kaccāna, dhātuṃ paṭiccāti** hīnam ajjhāsayam paṭicca. **Pañidhī**ti cittaṭṭhapanam. Sā panesā itthibhāvam vā makkaṭāditiracchānabhāvam vā patthentassa uppajjati. **Hīno puggaloti** yassete hīnā dhammā uppajjanti, sabbo so puggalopi hīno nāma. **Hīnā vācāti** yā tassa vācā, sāpi hīnā. **Hīnam ācikkhati** Ti so ācikkhantopi hīnameva ācikkhati, desetopi hīnameva desetīti sabbapadāni yojeta-bbāni. **Upapattī**ti dve upapattīyo paṭilābho ca nibbatti ca. Nibbatti hīnakulādivasena veditabbā, paṭilābho cittuppādakkhaṇe hīnattikavasena. Kathaṃ? Tassa hi pañcasu nīcakulesu uppajjanato hīnā nibbatti, vessasuddakulesu uppajjanato majjhimā, khattiyabrāhmaṇakulesu uppajjanato paṇitā. Dvādasākusalacittuppādānam pana paṭilābhato (2.0129) hīno paṭilābho, tebhūmakadhammānam paṭilābhato majjhimo, navalokuttaradhammānam paṭilābhato paṇito. Imasmim pana ṭhāne nibbattiyeva adhippetāti. Tatiyaṃ.

4. Hīnādhimuttikasuttavaṇṇanā

98. Catutthe **samsandantī**ti ekato honti. **Samentī**ti samāgacchanti, nirantarā honti. **Hīnādhimuttikā**ti hīnajjhāsayā. **Kalyāṇādhimuttikā**ti kalyāṇajjhāsayā. Catuttham.

5. Caṅkamasuttavaṇṇanā

99. Pañcame **passatha noti passatha nu. Sabbe kho eteti** sāriputtatthero bhagavatā “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ mahāpaññaṃ yadidaṃ sāriputto”ti (a. ni. 1.189) mahāpaññesu etadagge ṭhapito. Iti naṃ “khandhantaraṃ dhātvantaraṃ āyatanantaraṃ satipaṭṭhānabodhipakkhiyadhammantaraṃ tilakkhaṇāhataṃ gambhīraṃ pañhaṃ pucchissāmā”ti mahāpaññaṃ parivārenti. Sopi tesāṃ pathaviṃ pattharento viya sinerupādato vālikaṃ uddharanto viya cakkavāḷapabbataṃ bhindanto viya sineruṃ ukkhipanto viya ākāsaṃ vitthārento viya candimasūriye uṭṭhāpento viya ca pucchitapucchitaṃ katheti. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū mahāpañña”ti.

Mahāmoggallānopi bhagavatā “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ yadidaṃ mahāmoggallāno”ti iddhimantesu etadagge ṭhapito. Iti naṃ “parikammaṃ ānisaṃsaṃ adhiṭṭhānaṃ vikubbaṃ pucchissāmā”ti iddhimantova parivārenti. Sopi tesāṃ vuttanayeneva pucchitapucchitaṃ katheti. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū mahiddhikā”ti.

Mahākassapopi bhagavatā “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ yadidaṃ mahākassapo”ti dhutavādesu etadagge ṭhapito. Iti naṃ “dhutaṅgaparihāraṃ ānisaṃsaṃ samodhānaṃ adhiṭṭhānaṃ bhedaṃ pucchissāmā”ti dhutavādāva parivārenti. Sopi tesāṃ tatheva pucchitapucchitaṃ byākaroti. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū dhutavādā”ti.

Anuruddhattheropi (2.0130) bhagavatā “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dibbacakkhukānaṃ yadidaṃ anuruddho”ti (a. ni. 1.192) dibbacakkhukesu etadagge ṭhapito. Iti naṃ “dibbacakkhussa parikammaṃ ānisaṃsaṃ upakkilesaṃ pucchissāmā”ti dibbacakkhukāva parivārenti. Sopi tesāṃ tatheva pucchitapucchitaṃ katheti. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū dibbacakkhukā”ti.

Puṇṇattheropi bhagavatā “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dhammakathikānaṃ yadidaṃ puṇṇo mantāṇiputto”ti (a. ni. 1.196) dhammakathikesu etadagge ṭhapito. Iti naṃ “dhammakathāya saṅkhepavitthāragambhīruttānavicitrakathādīsu taṃ taṃ ākāraṃ pucchissāmā”ti dhammakathikāva parivārenti. Sopi tesāṃ “āvuso, dhammakathikena nāma ādito parisāṃ vaṇṇetuṃ vaṭṭati, majjhe suññataṃ pakāsetuṃ, ante catusaccavasena kūṭaṃ gaṇhituṃ”ti evaṃ taṃ taṃ dhammakathānayaṃ ācikkhati. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū dhammakathikā”ti.

Upālitttheropi bhagavatā “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ vinayadharānaṃ yadidaṃ upālī”ti (a. ni. 1.228) vinayadharesu etadagge ṭhapito. Iti naṃ “garukalahukaṃ satekiccha-atekicchaṃ āpattānāpattiṃ pucchissāmā”ti vinayadharāva parivārenti. Sopi tesāṃ pucchitapucchitaṃ tatheva katheti. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū vinayadharā”ti.

Ānandattheropi bhagavatā “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ bahussutānaṃ yadidaṃ ānando”ti (a. ni. 1.223) bahussutesu etadagge ṭhapito. Iti naṃ “dasavidhaṃ byañjanabuddhiṃ aṭṭhuppattiṃ anusandhiṃ pubbāparaṃ pucchissāmā”ti bahussutāva parivārenti. Sopi tesāṃ “idaṃ evaṃ

vattabbaṃ, idaṃ evaṃ gahetabban”ti sabbaṃ katheti. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū bahussutā”ti.

Devadatto pana pāpiccho icchāpakato, tena naṃ “kulasaṅgaṇhanaparihāraṃ nānappakāraṃ kohaññataṃ pucchissāmā”ti pāpicchāva parivārenti. Sopi tesam taṃ taṃ niyāmaṃ ācikkhati. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete, bhikkhave, bhikkhū pāpicchā”ti.

Kasmā (2.0131) panete avidūre caṅkamiṃsūti. “Devadatto satthari paduṭṭha-citto anatthampi kātuṃ upakkameyyā”ti ārakkhaggahaṇatthaṃ. Atha devadatto kasmā caṅkamīti? “Akāraṃ ayaṃ, yadi kāraṃ bhaveyya, na idha āgaccheyyā”ti attano katadosapaṭicchādanatthaṃ. Kiṃ pana devadatto bhagavato anatthaṃ kātuṃ samattho, bhagavato vā ārakkhakiccaṃ atthīti? Natthi. Tena vuttaṃ “aṭṭhānametaṃ, ānanda, anavakāso, yaṃ tathāgato parūpakkamena parinibbāyeyyā”ti (cūḷava. 341). Bhikkhū pana satthari gāravena āgatā. Teneva bhagavā evaṃ vatvā “vissajjehi, ānanda, bhikkhusaṅghan”ti vissajjāpesi. Pañcamaṃ.

6. Sagāthāsuttavaṇṇanā

100. Chaṭṭhe **gūtho gūthena saṃsandati sametī**ti samuddantare janapadantare cakkavāḷantare ṭhitopi vaṇṇenapi gandhenapi rasenapi nānattaṃ anupaga-cchanto saṃsandati sameti, ekasadisova hoti nirantaro. Sesesupi eseva nayo. Ayaṃ pana aniṭṭha-upamā hīnaajjhāsayānaṃ hīna-ajjhāsayassa sarikkhabhāvada-ssanattaṃ āhaṭā, khīrādivisiṭṭhopamā kalyāṇajjhāsayānaṃ ajjhāsayassa sarikkhabhāvadassanattaṃ.

jātoti kilesavanam jātam. Asamsaggena chijjatīti ekato ṭhānanisajjādīni akaro-
Samsaggāti dassanasavanasamsaggādivatthukena taṇhāsnehena. **Vanatho**
jātoti kilesavanam jātam. **Asamsaggena chijjatīti** ekato ṭhānanisajjādīni akaro-
ntassa asamsaggena adassanena chijjati. **Sādhujīvīti** parisuddhajīvitam jīvamāno.
Sahāvaseti sahavāsam vaseyya. Chaṭṭham.

7. Assaddhasamsandanasuttavaṇṇanā

101. Sattame **assaddhā assaddhehīti**-ādīsu buddhe vā dhamme vā saṅghe vā
saddhāviraḥitā nirojā nirasā puggalā samuddassa orimatīre ṭhitā pārimatīrepi
ṭhitehi assaddhehi saddhiṃ tāya assaddhatāya ekasadisā nirantarā honti. Tathā
ahirikā bhinnamariyādā alajjipuggalā ahirikehi, anottappino pāpakiriyāya abhāya-
mānā anottappīhi, appassutā sutaviraḥitā appassutehi, kusītā ālasiyapuggalā (2.013)
kusītehi, muṭṭhassatino bhattanikkhittakākamaṃsanikkhittasiṅgālasadisā muṭṭha-
ssatīhi, duppaññā khandhādiparicchekāya paññāya abhāvena nippaññā tādise-
heva duppaññehi, saddhāsampannā cetiyavandanādikiccapasutā saddhehi, hiri-
manā lajjipuggalā hirimanehi, ottappino pāpabhīrukā ottappīhi, bahussutā suta-
dharā āgamadharā tantipālakā vaṃsānurakkhakā bahussutehi, āraddhavīriyā
paripuṇṇaparakkamā āraddhavīriyehi, upaṭṭhitassatī sabbakiccapariggāhikāya
satiyā samannāgatā upaṭṭhitassatīhi, paññavanto mahāpaññehi vajirūpamaññā-
nehī paññavantehi saddhiṃ dūre ṭhitāpi tāya paññāsampattiyā saṃsandanti
samenti. Sattamaṃ.

8-12. Assaddhamūlakasuttādivaṇṇanā

102-106. Aṭṭhamādīni teyeva assaddhādīdhamme tikavasena katvā desitāni.
Tattha aṭṭhame assaddhādīmūlakā kaṇhapakkhasukkapakkhavasena pañca tikā
vuttā, navame ahirikamūlakā cattāro. Dasame anottappamūlakā tayo, ekādasame
appassutamūlakā dve, dvādasame kusītamūlako eko tiko vuttoti sabbepi pañcasu
suttantesu pannarasa tikā honti. Pannarasa cete suttantātipi vadanti. Ayaṃ tikape-
yyālo nāma. Aṭṭhamādīni.

Dutiyo vaggo.

3. Kammaṭṭhāvaggo

1-2. Asamāhitasuttādivaṇṇanā

107-108. Ito paresu paṭṭhamam assaddhādīpañcakavasena vuttam, tathā

dutiyaṃ. Paṭhame pana asamāhitapadaṃ catutthaṃ, dutiye dussīlapadaṃ. Evaṃ vuccamāne bujjanakapuggalānaṃ ajjhāsayena hi etāni vuttāni. Ettha **asamāhitā**ti upacārappanāsamādhiraḥitā. **Dussīlā**ti nissīlā. Paṭhamadutiyaṃ.

3-5. Pañcasikkhāpadasuttādivaṇṇanā

109-111. Tatiyaṃ (2.0133) pañcakammappathavasena bujjanakānaṃ ajjhāsayavasena vuttaṃ, catutthaṃ sattakammappathavasena, pañcamaṃ dasakammappathavasena. Tattha tatiye **surāmerayamajjappamādaṭṭhāyino**ti surāmerayasaṅkhātāṃ majjaṃ yāya pamādacetanāya pivanti, sā “surāmerayamajjappamādo”ti vuccati, tasmim̐ tiṭṭhantīti surāmerayamajjappamādaṭṭhāyino. Ayaṃ tāvettha asādhāraṇapadassa attho.

Pañcame pāṇaṃ atipātenti **pāṇātipātino**, pāṇaghātikāti attho. Adinnaṃ ādiyaṅtīti **adinnādāyino**, Parassahārinoti attho. Vatthukāmesu kilesakāmena micchācarantīti **kāmesumicchācārino**. Musā vadantīti **musāvādino**, paresaṃ atthabhañjakaṃ tucchaṃ alikaṃ vācaṃ bhāsītāroti attho. Pisuṇā vācā etesanti **pisuṇavācā**. Mammachedikā pharusā vācā etesanti **pharusavācā**. Samphaṃ niratthakaṃ vacanaṃ palapantīti **samphappalāpino**. Abhijjhāyantīti **abhijjhāluno**, parabhaṇḍe lubbhanasīlāti attho. Byāpannaṃ pūtibhūtaṃ cittametesanti **byāpannacittā**. Micchā pāpikā viññugarahitā etesaṃ diṭṭhīti **micchādiṭṭhikā**, kammappathapariyāpannāya “natthi dinnan”ti-ādivatthukāya micchattapariyāpannāya aniyyānikadiṭṭhiyā samannāgatāti attho. Sammā sobhanā viññupasatthā etesaṃ diṭṭhīti **sammādiṭṭhikā**, kammappathapariyāpannāya “atthi dinnan”ti-ādikāya kammassakata diṭṭhiyā sammattapariyāpannāya maggadiṭṭhiyā ca samannāgatāti attho. Idaṃ tāvettha anuttānānaṃ padānaṃ padavaṇṇanāmattaṃ.

Yo pana tesam̐ pāṇātipāto adinnādānaṃ kāmesumicchācāro musāvādo pisuṇavācā pharusavācā samhappalāpo abhijjhā byāpādo micchādiṭṭhīti kaṇhapakkhe dasavidho attho hoti. Tattha pāṇassa atipāto **pāṇātipāto**, pāṇavadho pāṇaghātoti vuttaṃ hoti. **Pāṇoti** cettha vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṃ. Tasmim̐ pana pāṇe pāṇasaññino jīvitindriyupacchedaka-upakkamasamuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānaṃ aññataradvārappavattā vadhakacetanā pāṇātipāto. So guṇavirahitesu tiracchānagatādīsu pāṇesu khuddake pāṇe appasāvajjo, mahāsarīre mahāsāvajjo. Kasmā? Payogamahantatāya (2.0134), payogasamattepi vatthumahantatāya. Guṇavantesu manussādīsu appaguṇe appasāvajjo, mahāguṇe mahāsāvajjo. Sarīraguṇānaṃ pana samabhāve sati kilesānaṃ upakkamānañca mudutāya appasāvajjo, tibbatāya mahāsāvajjoti veditabbo.

Tassa pañca sambhārā honti- pāṇo, pāṇasaññitā, vadhakacittaṃ, upakkamo, tena maraṇanti. Cha payogā sāhatthiko, āṇattiko, nissaggiyo, thāvaro, vijjāmayo, iddhimayoti. Imasmim̐ panatthe vitthāriyamāne atippapañco hoti, tasmā taṃ na vitthārayāma, aññañca evarūpaṃ. Atthikehi pana samantapāsādikaṃ vinayaṭṭhakaṭṭhaṃ (pārā. aṭṭha. 172) oloketvā gahetabbo.

Adinnassa ādānaṃ **adinnādānaṃ**, parassaharaṇaṃ theyyaṃ corikāti vuttaṃ

hoti. Tattha **adinnanti** parapariggahitaṃ, yattha paro yathākāmakāritaṃ āpajjanto adaṇḍāraho anupavajjo hoti. Tasmim̐ pana parapariggahite parapariggahitasaññino tadādāyaka-upakkamasamuṭṭhāpikā theyyacetanā adinnādānaṃ. Taṃ hīne parasantake appasāvajjaṃ, paṇīte mahāsāvajjaṃ. Kasmā? Vatthupaṇītatāya. Vatthusamatte sati guṇādhikānaṃ santake vatthusmim̐ mahāsāvajjaṃ, taṃ taṃ guṇādhikaṃ upādāya tato tato hīnaguṇassa santake vatthusmim̐ appasāvajjaṃ.

Tassa pañca sambhārā honti- parapariggahitaṃ, parapariggahitasaññitā, theyyacittaṃ, upakkamo, tena haraṇanti. Cha payogā sāhatthikādayova. Te ca kho yathānurūpaṃ theyyāvahāro, pasayhāvahāro, paṭicchannāvahāro, parikappāvahāro, kusāvahāroti imesaṃ avahārānaṃ vasena pavattāti ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana samantapāsādikāyaṃ (pārā. aṭṭha. 92) vutto.

Kāmesumicchācāroti ettha pana **kāmesūti** methunasamācāresu. **Micchācāro**ti ekantanindito lāmakācāro. Lakkhaṇato pana asaddhammādhippāyena kāyadvārapavattā agamanīyaṭṭhānavītikkamacetanā kāmesumicchācāro. Tattha **agamanīya-ṭṭhānaṃ** nāma purisānaṃ tāva māturakkhitā piturakkhitā mātāpiturakkhitā bhāturakkhitā bhaginirakkhitā ñātirakkhitā (2.0135) gottarakkhitaṃ dhammarakkhitā sārakkhā sapaṇḍāti māturakkhitādayo dasa, dhanakkitaṃ chandavāsini bhogavāsini paṭavāsini odapattakini obhatacumbaṭā dāsī ca bhariyā ca kammakārī ca bhariyā ca dhajāhaṭṭā muhuttikāti etā dhanakkitādayo dasāti vīsati itthiyo. Itthīsu pana dvinnaṃ sārakkhasapaṇḍānaṃ, dasannañca dhanakkitādīnanti dvādasannaṃ itthīnaṃ aññe purisā. Idaṃ agamanīyaṭṭhānaṃ nāma. So panesa micchācāro silādiguṇarahite agamanīyaṭṭhāne appasāvajjo, silādiguṇasampanne mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā- agamanīyavatthu, tasmim̐ sevanacittaṃ, sevappayogo, maggenamaggapaṭipatti-adhivāsanti. Eko payogo sāhatthiko eva.

Musāti viṣaṃvādanapurekkhārassa atthabhañjanako vacīpayogo kāyappayogo vā, viṣaṃvādanādhippāyena panassa paraviṣaṃvādanakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā, musāvādo. Aparo nayo- **musāti** abhūtaṃ atacchaṃ vatthu. **Vādoti** tassa bhūtato tacchato viññāpanaṃ. Lakkhaṇato pana atathaṃ vatthuṃ tathato paraṃ viññāpetukāmassa tathāviññattisamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo. So yamatthaṃ bhañjati, tassa appatāya appasāvajjo, mahantatāya mahāsāvajjo. Api ca gahaṭṭhānaṃ attano santakaṃ adātukāmatāya natthīti-ādinayappavatto appasāvajjo, sakkhinā hutvā atthabhañjanatthaṃ vutto mahāsāvajjo. Pabbajitānaṃ appakampi telaṃ vā sappiṃ vā labhitvā hasādhippāyena “ajja gāme telaṃ nadī maññe sandati”ti pūraṇakathānayaena pavatto appasāvajjo, adiṭṭhaṃyeva pana “diṭṭhan”ti-ādinā nayaena vadantānaṃ mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā honti- atathaṃ vatthu, viṣaṃvādanacittaṃ, tajjo vāyāmo, parassa tadatthavijānanti. Eko payogo sāhatthikova. So kāyena vā kāyapaṭibaddhena vā vācāya vā paraviṣaṃvādakakiriyākaṇe daṭṭhabbo. Tāya ce kiriyāya paro tamatthaṃ jānāti, ayaṃ kiriyāsamuṭṭhāpikacetanākkhaṇeyeva musāvādakammunā bajjhati.

Pisuṇavācāti-ādīsu yāya vācāya, yassa taṃ vācaṃ bhāsati, tassa hadaye attano piyabhāvaṃ, parassa ca suññabhāvaṃ karoti, sā **pisuṇavācā** (2.0136). Yāya pana attānampi parampi pharusāṃ karoti, yā vācā sayampi pharusā, neva

kaṇṇasukhā na hadayaṅgamā, ayaṃ **pharusavācā**. Yena pana samphaṃ pala-pati niratthakaṃ, so **samphappalāpo**. Tesam mūlabhūtā cetanāpi piṣuṇavācādinā-mameva labhati. Sā eva ca idha adhippetāti.

Tattha saṃkiliṭṭhacittassa paresaṃ vā bhedāya, attano piyakamyatāya vā kāya-vacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā **piṣuṇavācā**. Sā yassa bhedaṃ karoti, tassa appa-guṇatāya appasāvajjā, mahāguṇatāya mahāsāvajjā. Tassā cattāro sambhārā-bhinditabbo paro, iti ime nānā bhavissanti, vinā bhavissantīti bhedapurekkhāratā, iti ahaṃ piyo bhavissāmi vissāsikoti piyakamyatā vā, tajjo vāyāmo, tassa tadattha-vijānananti.

Parassa mammacchedakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā ekantapharusacetanā pharusavācā. Tassā āvibhāvatthamidaṃ vatthu- eko kira dārako mātu vacanaṃ anādiyitvā araṅṅaṃ gacchati. Mātā taṃ nivattetuṃ asakkontī, “caṇḍā taṃ mahiṃsī anubandhatū”ti akkosi. Athassa tatheva araṅṅe mahiṃsī uṭṭhāsi. Dārako, “yaṃ mama mātā mukhena kathesi, taṃ mā hotu, yaṃ cittena cintesi, taṃ hotū”ti saccakiriyaṃ akāsi. Mahiṃsī tattheva baddhā viya aṭṭhāsi. Evaṃ mammaccheda-kopi payogo cittasaṅhatāya pharusavācā na hoti. Mātāpitaro hi kadāci puttake evaṃ vadanti- “corā vo khaṇḍākhāṇḍikaṃ karontū”ti, uppalapattampi ca nesaṃ upari patantaṃ na icchanti. Ācariyupajjhāyā ca kadāci nissitake evaṃ vadanti- “kiṃ ime ahirikā anottappino caranti, niddhamatha ne”ti. Atha ca nesaṃ āgamā-dhigamasampattiṃ icchanti. Yathā ca cittasaṅhatāya pharusavācā na hoti, evaṃ vacanasāṅhatāya aphaususavācāpi na hoti. Na hi mārāpetukāmassa “imaṃ sukhaṃ sayāpethā”ti vacanaṃ aphaususavācā hoti. Cittapharusatāya panesā pharusavācāva. Sā yaṃ sandhāya pavattitā, tassa appaguṇatāya appasāvajjā, mahāguṇatāya mahāsāvajjā. Tassā tayo sambhārā- akkositabbo paro, kupita-cittaṃ, akkosanāti.

Anatthaviññāpikā (2.0137) kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā akusalacetanā samphappalāpo. So āsevanamandatāya appasāvajjo, āsevanamahantatāya mahāsāvajjo. Tassa dve sambhārā- bhāratayuddha-sītāharaṇādi-niratthakakathā-purekkhāratā, tathārūpīkathākathanañcāti.

Abhijjhāyatīti **abhijjhā**. Parabhaṇḍābhimukhī hutvā tanninnatāya pavattatīti attho. Sā “aho vatidaṃ mamassā”ti evaṃ parabhaṇḍābhijjhāyanalakkhaṇā adinnā-dānaṃ viya

appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Tassā dve sambhārā parabhaṇḍaṃ attano pariṇāmanañca. Parabhaṇḍavattuke hi lobhe uppannepi na tāva kammaṭṭhabhedo hoti, yāva na “aho vatidaṃ mamassā”ti attano pariṇāmetīti.

Hitasukhaṃ byāpādayatīti, **byāpādo**. So paravināsāya manopadosalakkhaṇo. Pharusavācā viya appasāvajjo mahāsāvajjo ca. Tassa dve sambhārā parasatto ca, tassa ca vināsacintā. Parasattavattuke hi kodhe uppannepi na tāva kammaṭṭhabhedo hoti, yāva na “aho vatāyaṃ ucchijjeyya vinasseyyā”ti tassa vināsaṃ cinteti.

Yathābhuccagahaṇābhāvena micchā passatīti **micchādiṭṭhi**. Sā “natthi dinnan”-ti-ādinaṃ nayena viparītadassanalakkhaṇā samphappalāpo viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Api ca aniyatā appasāvajjā, niyatā mahāsāvajjā. Tassā dve sambhārāvattuno ca gahitākāraviparītātā yathā ca naṃ gaṇhāti, tathābhāvena tassā upaṭṭhānanti.

Imesaṃ pana dasannaṃ akusalakammaṭṭhānaṃ dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlatoti pañcahākārehi vinicchayo veditabbo. Tattha **dhammatoti** etesu hi paṭipāṭiyā satta cetanādhammāva honti, abhijjhādayo tisso cetanāsampayuttā. **Koṭṭhāsato**ti paṭipāṭiyā satta, micchādiṭṭhi cāti ime aṭṭha kammaṭṭhā eva honti, no mūlāni, abhijjhābyāpādā kammaṭṭhā ceva mūlāni ca. Abhijjhā hi mūlaṃ patvā lobho akusalamūlaṃ hoti, byāpādo doso akusalamūlaṃ.

Ārammaṇatoti pāṇātipāto jīvitindriyārammaṇato saṅkhārārammaṇo hoti, adinnādānaṃ sattārammaṇaṃ vā saṅkhārārammaṇaṃ vā, micchācāro phoṭṭhabbava-sena (2.0138) saṅkhārārammaṇova, sattārammaṇotipi eke. Musāvādo sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā, tathā piṣuṇavācā. Pharusavācā sattārammaṇāva. Samphappalāpo diṭṭhasutamutaviññātavasena sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā, tathā abhijjhā. Byāpādo sattārammaṇova. Micchādiṭṭhi tebhūmakadhammavasena saṅkhārārammaṇā.

Vedanātoti pāṇātipāto dukkhavedano hoti. Kiñcāpi hi rājāno coraṃ disvā hasamānāpi “gacchatha naṃ ghātethā”ti vadanti, sannīṭṭhāpakacetanā pana nesaṃ dukkhasampayuttāva hoti. Adinnādānaṃ tivedanaṃ, micchācāro sukhamajjhattavasena dvivedano, sannīṭṭhāpakacitte pana majjhattavedano na hoti. Musāvādo tivedano, tathā piṣuṇavācā pharusavācā dukkhavedanā, samphappalāpo tivedano, abhijjhā sukhamajjhattavasena dvivedanā, tathā micchādiṭṭhi. Byāpādo dukkhavedano.

Mūlatoti pāṇātipāto dosamohavasena dvimūlako hoti, adinnādānaṃ dosamohavasena vā lobhamohavasena vā, micchācāro lobhamohavasena. Musāvādo dosamohavasena vā lobhamohavasena vā, tathā piṣuṇavācā samphappalāpo ca. Pharusavācā dosamohavasena, abhijjhā mohavasena ekamūlā, tathā byāpādo. Micchādiṭṭhi lobhamohavasena dvimūlāti.

Pāṇātipātā paṭiviratā Ti-ādīsu pāṇātipātādayo vuttathā eva. Yāya pana viratīyā ete paṭiviratā nāma honti, sā bhedato tividhā hoti sampattavirati samādānavirati samucchavirati. Tattha asamādinna-sikkhāpadānaṃ attano jātivayabāhusaccādīni paccavekkhitvā “ayuttaṃ amhākaṃ evarūpaṃ kātun”ti sampattaṃ vatthuṃ avitikkamantānaṃ uppajjamānā virati **sampattavirati**ti veditabbā sīhaḍāpe **cakka-**

na-upāsakassa viya. Tassa kira daharakāleyeva mātu rogo uppajji. Vejjena ca “allasasakamaṃsaṃ laddhuṃ vaṭṭati”ti vuttaṃ. Tato cakkanassa bhātā “gaccha tāta khettaṃ āhiṇḍāhi”ti cakkanaṃ pesesi. So tattha gato. Tasmañca samaye eko saso taruṇasassaṃ khādituṃ āgato hoti. So taṃ disvā vegena dhāvanto vallyiā baddho “kiri kirī”ti saddamakāsi (2.0139). Cakkano tena saddena gantvā taṃ gahetvā cintesi “mātu bhesajjaṃ karomī”ti. Puna cintesi- “na metaṃ patirūpaṃ, yvāhaṃ mātu jīvitakāraṇā paraṃ jīvitā voropeyyan”ti. Atha naṃ “gaccha arañṇe sasehi saddhiṃ tiṇodakaṃ paribhuñjā”ti muñci. Bhātarā ca “kiṃ tāta saso laddho”-ti? Pucchito taṃ pavattiṃ ācikkhi. Tato naṃ bhātā paribhāsi. So mātu santikaṃ gantvā, “yatohaṃ jāto, nābhijānāmi sañcicca paṇaṃ jīvitā voropetā”ti saccaṃ vatvā aṭṭhāsi, tāvadeva cassa mātā arogā ahoṣi.

Samādinna-sikkhāpadānaṃ pana sikkhāpadasamādāne ca tatuttari ca attano jīvitaṃ pariccajivā vatthuṃ avitikkamantānaṃ uppajjamānā virati **samādānaviratī**ti veditabbā, **uttaravaḍḍhamānapabbatavāsi-upāsakassa** viya. So kira ambariya-vihāravāsīpiṅgalabuddharakkhitattherassa santike sikkhāpadāni gahetvā khettaṃ kasati. Athassa goṇo naṭṭho, so taṃ gavesanto uttaravaḍḍhamānapabbataṃ āruhi, tatra naṃ mahāsappo aggahesi. So cintesi- “imāya tikhiṇāya vāsiyā sīsaṃ chindāmi”ti. Puna cintesi- “na metaṃ patirūpaṃ, yvāhaṃ bhāvanīyassa garuno santike sikkhāpadaṃ gahetvā bhindeyyan”ti. Evaṃ yāvatatiyaṃ cintetvā- “jīvitaṃ pariccajāmi, na sikkhāpadan”ti aṃse ṭhapitaṃ tikhiṇadaṇḍavāsiṃ arañṇe chaḍḍesi. Tāvadeva mahāvālo naṃ muñcitvā agamāsīti.

Ariyamaggasampayuttā pana virati **samucchedaviratī**ti veditabbā, yassā uppattito pabhuti paṇaṃ ghāteṣṣāmīti ariyapuggalānaṃ cittampi na uppajjati.

Yathā ca akusalānaṃ, evaṃ imesampi kusalakamma-pathānaṃ dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlatoti pañcahākārehi vinicchayo veditabbo. Tattha **dhammato**ti etesu hi paṭipāṭiyā satta cetanāpi vaṭṭanti viratīyopi, ante tayo cetanāsampayuttāva.

Koṭṭhāsatoti paṭipāṭiyā satta kamma-pathā eva, na mūlāni, ante tayo kamma-pathā ceva mūlāni ca. Anabhijjhā hi mūlaṃ patvā alobho (2.0140) kusalamūlaṃ hoti, abyāpādo adoso kusalamūlaṃ, sammādiṭṭhi amoho kusalamūlaṃ.

Ārammaṇatoti paṇātipātādīnaṃ. Ārammaṇāneva etesaṃ ārammaṇāni. Vītikka-mitabbavattuttoyeva hi virati nāma hoti. Yathā pana nibbānārammaṇo ariyamaggo kilese pajahati, evaṃ jīvitindriyādi-ārammaṇāpete kamma-pathā paṇātipātādīni dussīlyāni pajahantīti veditabbā.

Vedanātoti sabbe sukhavedanā vā honti majjhattavedanā vā. Kusalaṃ patvā hi dukkhavedanā nāma natthi.

Mūlatoti paṭipāṭiyā satta ñāṇasampayuttacittena viramantassa alobha-adosa-amohavasena timūlā honti, ñāṇavippayuttacittena viramantassa dvimūlā. Anabhijjhā ñāṇasampayuttacittena viramantassa dvimūlā hoti, ñāṇavippayuttacittena ekamūlā. Alobho pana attanāva attano mūlaṃ na hoti. Abyāpādepī eseva nayo. Sammādiṭṭhi alobha-adosavasena dvimūlāvāti. Tatiyādīni.

6. Aṭṭhaṅgikasuttavaṇṇanā

112. Chaṭṭhaṃ aṭṭhamaggaṅgavasena bujjanakānaṃ ajjhāsayavasena vuttaṃ. Chaṭṭhaṃ.

7. Dasāṅgasuttavaṇṇanā

113. Sattamaṃ dasamicchattasammattavasena. Tattha micchāñāṇinoti micchā-paccavekkhaṇena samannāgatāti attho. Micchāvimuttinoti aniyyānikavimuttino kusalavimuttiti gahetvā ṭhitā. Sammāñāṇinoti sammāpaccavekkhaṇā. Sammāvimuttinoti niyyānikāya phalavimuttiyā samannāgatāti. Sattamaṃ.

Kammaṭṭhavaṃsaṃ tatiyo.

4. Catutthavaggo

1. Catudhātusuttavaṇṇanā

114. Catutthavaggassa (2.0141) paṭhame pathavīdhātūti patiṭṭhādadhātu. Āpodhātūti ābandhanadhātu. Tejodhātūti paripācanadhātu. Vāyodhātūti vitthambhanadhātu. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana vīsatikotṭhāsādivasena etā kathe-tabbā. Paṭhamaṃ.

2. Pubbesambodhasuttavaṇṇanā

115. Dutiye ayaṃ pathavīdhātuyā assādoti ayaṃ pathavīdhātunissayo assādo. Svāyaṃ kāyaṃ abbhunnāmetvā udaraṃ pasāretvā, “idha me aṅgulaṃ pavesituṃ vāyamathā”ti vā hatthaṃ pasāretvā, “imaṃ nāmetuṃ vāyamathā”ti vā vadati, evaṃ pavattānaṃ vasena veditabbo. Aniccāti-ādīsu hutvā abhāvākārena aniccā, paṭipīlanākārena dukkhā, sabhāvavigamākārena vipariṇāmadhammā. Ayaṃ pathavīdhātuyā ādīnavoti yena ākārena sā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā, ayamākāro pathavīdhātuyā ādīnavoti attho. Chandarāgavinayo chandarāgappahānanti nibbānaṃ āgamma pathavīdhātuyā chandarāgo vinīyati ceva pahīyati ca, tasmā nibbānamassā nissaraṇaṃ.

Ayaṃ āpodhātuyā assādoti ayaṃ āpodhātunissayo assādo. Svāyaṃ aññaṃ āpodhātuyā upaddutaṃ disvā, “kiṃ ayaṃ nipannakālate paṭṭhāya passāvaṭṭhānā-bhimukho nikkhamati ceva pavisati ca, appamattakampissa kammaṃ karontassa sedatintaṃ vatthaṃ piḷetabbatākāraṃ pāpuṇāti, anumodanamattampi kathe-ntassa tālavaṇṇaṃ gaṇhitabbaṃ hoti, mayaṃ pana sāyaṃ nipannā pātova uṭṭhā-hāma, māsapuṇṇaghaṭo viya no sarīraṃ, mahākammaṃ karontānaṃ sedama-

ttampi no na uppajjati, asanisaddena viya dhammaṃ kathentānaṃ sarīre usumā-kāramattampi no natthī”ti evaṃ pavattānaṃ vasena veditabbo.

Ayaṃ (2.0142) tejodhātuyā assādoti ayaṃ tejodhātunissayo assādo. Svāyaṃ sītagahaṇike disvā, “kiṃ ime kiñcideva yāgubhattakhajjamattaṃ ajjhoharivā thaddhakucchino nisīditvā sabbarattiṃ aṅgārakaṭāhaṃ pariyesanti, phusitamatte-supi sarīre patitesu aṅgārakaṭāhaṃ ottharivā pārupitvāva nipajjanti? Mayaṃ pana atithaddhampi maṃsaṃ vā pūvaṃ vā khādāma, kucchipūraṃ bhattaṃ bhuñjāma, tāvadeva no sabbaṃ pheṇapiṇḍo viya vilīyati, sattāhavaddalikāya vattamānāya sarīre sītānudahanamattampi no natthī”ti evaṃ pavattānaṃ vasena veditabbo.

Ayaṃ vāyodhātuyā assādoti ayaṃ vāyodhātunissayo assādo. Svāyaṃ aññe vātabhīruke disvā, “imesaṃ appamattakampi kammaṃ karontānaṃ anumodanamattampi kathentānaṃ sarīraṃ vāto vijjhati, gāvutamattampi addhānaṃ gatānaṃ hatthapādā sīdanti, piṭṭhi rujjati, kucchivātasīsavātakaṇṇavātādīhi niccupaddutā telaphāṇitādīni vātabhesajjāneva karontā atināmenti, amhākaṃ pana mahā-kammaṃ karontānampi tiyāmarattiṃ dhammaṃ kathentānampi ekadivaseneva dasa yojanāni gacchantānampi hatthapādasamsīdanamattaṃ vā piṭṭhirujjanamattaṃ vā na hotī”ti, evaṃ pavattānaṃ vasena veditabbo. Evaṃ pavattā hi etā dhātuyo assādenti nāma.

Abbhaññāsinti abhivisiṭṭhena ñāṇena aññāsimaṃ. **Anuttaraṃ sammāsambodhinti** uttaravirahitaṃ sabbasetṭhaṃ sammā sāmañca bodhiṃ, atha vā pasatthaṃ sūndarañca bodhiṃ. **Bodhīti** rukkhopi maggopi sabbaññutaññāṇampi nibbānampi. “Bodhirukkhamūle paṭhamābhisambuddho”ti (mahāva. 1; udā. 1) ca “antarā ca bodhiṃ antarā ca gayan”ti (mahāva. 11; ma.ni. 1.285) ca āgataṭṭhānesu hi rukkho bodhīti vuccati. “Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇan”ti (cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddesa

121) āgataṭṭhāne maggo. “Pappoti bodhiṃ varabhūrimedhaso”ti (dī. ni. 3.217) āgataṭṭhāne sabbaññutaññāṇaṃ. “Patvāna bodhiṃ amataṃ asaṅkhatan”ti āgataṭṭhāne nibbānaṃ. Idha pana bhagavato arahattamaggo adhippeto.

Sāvakānaṃ (2.0143) arahattamaggo anuttarā bodhi hoti, na hotīti? Na hoti. Kasmā? Asabbaguṇadāyakattā. Tesañhi kassaci arahattamaggo arahattaphalameva deti, kassaci tisso vijjā, kassaci cha abhiññā, kassaci catasso paṭisambhidā, kassaci sāvakaṇāmaññāṇaṃ. Paccekabuddhānampi paccekabodhiññāṇameva deti. Buddhānaṃ pana sabbaguṇasampattiṃ deti abhiseko viya rañño sabbalokissariyabhāvaṃ. Tasmā aññassa kassacipi anuttarā bodhi na hoti.

Abhisambuddhoti paccaññāsinti “abhisambuddho ahaṃ patto paṭivijjhivā ṭhito”ti evaṃ paṭijāniṃ. **Ñāṇaṅca pana me dassanaṃ udapādīti** adhigataguṇadassanasamatthaṃ paccavekkhaṇaññāṅca me udapādi. **Akuppā me vimuttīti** “ayaṃ mayhaṃ arahattaphalavimutti akuppā”ti evaṃ ñāṇaṃ udapādi. Tattha dvīhākārehi akuppatā veditabbā kāraṇato ca ārammaṇato ca. Sā hi catūhi maggehi samucchinnakilesānaṃ puna anivattanatāya kāraṇatopi akuppā, akuppadhammaṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattatāya ārammaṇatopi akuppā. **Antimāti** pacchimā. **Natthi dāni punabbhavoti** idāni puna añño bhavo nāma natthīti.

Imasmiṃ sutte cattāri saccāni kathitāni. Kathaṃ? Catūsu hi dhātūsu assādo samudayasaccaṃ, ādīnavo dukkhasaccaṃ, nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanaṃ maggo maggasaccaṃ. Vitthāravasenapi kathetuṃ vaṭṭatiyeva. Ettha hi yaṃ pathavīdhātuṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ pathavīdhātuyā assādoti pahānapaṭivedho samudayasaccaṃ. Yā pathavīdhātu aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā, ayaṃ pathavīdhātuyā, ādīnavoti pariññāpaṭivedho dukkhasaccaṃ. Yo pathavīdhātuyā chandarāgavinayo chandarāgappahānaṃ, idaṃ pathavīdhātuyā nissaraṇanti sacchikiriyāpaṭivedho nirodhasaccaṃ. Yā imesu tisu ṭhānesu diṭṭhi saṅkappo vācā kammanto ājīvo vāyāmo sati samādhi, ayaṃ bhāvanāpaṭivedho maggasaccanti. Dutiyaṃ.

3. Acariṃsuttavaṇṇanā

116. Tatiye **acarinti** ñāṇacārena acariṃ, anubhavanacārenāti attho. **Yāvatāti** yattako. Tatiyaṃ.

4. Ncedaṃsuttavaṇṇanā

117. Catutthe (2.0144) **nissaṭāti**-ādīni ādito vuttapaṭisedhena yojetvā “na nissaṭā, na viṣaṃyuttā, na vippamuttā, na vimariyādikatena cetasā vihariṃsū”ti evaṃ veditabbāni. Dutīyanaye **vimariyādikatenāti** nimariyādikatena. Tattha duvidhā mariyādā kilesamariyādā vaṭṭamariyādāti. Tattha ca yassa upaḍḍhā kilesā pahīnā, upaḍḍhā appahīnā, vaṭṭaṃ vā pana upaḍḍhaṃ pahīnaṃ, upaḍḍhaṃ appahīnaṃ, tassa cittaṃ pahīnakilese vā vaṭṭaṃ vā sandhāya vimariyādikataṃ, appahīnakilese vā vaṭṭaṃ vā sandhāya na vimariyādikataṃ. Idha pana ubhaya-

ssāpi pahīnattā “vimariyādikatena cetasā”ti vuttaṃ, mariyādaṃ akatvā ÷hitena atikkantamariyādena cetasāti attho. Iti tīsupi imesu suttesu catusaccameva kathitaṃ. Catutthaṃ.

5. Ekantadukkkhasuttavaṇṇanā

118. Pañcame **ekantadukkhā**ti atikkamivā ÷hitassa tattakāro viya ekanteneva dukkhā. **Dukkhānupatitā**ti dukkhena anupatitā. **Dukkhāvakkantā**ti dukkhena okkantā otiṇṇā. **Sukhā**ti sukhavedanāya paccayabhūtā. Evaṃ sabbattha attho veditabbo. Imasmiṃ sutte dukkhalakkaṇaṃ kathitaṃ. Pañcamaṃ.

6-10. Abhinandasuttādivaṇṇanā

119-123. Chaṭṭhasattamesu vivaṭṭaṃ, avasāne tīsu catusaccamevāti. Chaṭṭhādīni.

Catuttho vaggo.

Dhātusaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Anamataggasaṃyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1. Tiṇakatṭhasuttavaṇṇanā

124. Anamataggasaṃyuttassa (2.0145) paṭhame **anamataggoti** anu amataggo, vassasataṃ vassasahassaṃ ñāṇena anugantvāpi amataggo aviditaggo, nāssa sakkā ito vā etto vā aggaṃ jānituṃ, aparicchinnapubbāparakoṭikoti attho. **Saṃsāroti** khandhādīnaṃ avicchinnappavattā paṭipāṭi. **Pubbā koṭi na paññāyatī**ti purimamariyādā na dissati. Yadaggena cassa purimā koṭi na paññāyati, pacchimāpi tadaggeneva na paññāyati, vemajjheyeva pana sattā saṃsaranti. **Pariyādānaṃ gaccheyyā**ti idaṃ upamāya khuddakattā vuttaṃ. Bāhiraṃ samayasmiñhi attho paritto hoti, upamā mahatī. “Hatthī viya ayaṃ goṇo, goṇo viya sūkaro, samuddo viya taḷān”ti hi vutte na tesāṃ tādisaṃ pamāṇaṃ hoti. Buddhasamaye pana upamā parittā, attho mahā. Pāḷiyañhi eko jambudīpo gahito, evarūpānaṃ pana jambudīpānaṃ satepi sahassepi satahassepi tiṇādīni tena upakkamena pariyādānaṃ gaccheyyūṃ, na tveva purisassa mātu mātaroti. **Dukkhaṃ paccanubhūtaṃ**

tumhehi dukkhaṃ anubhūtaṃ. **Tibbanti** tasseva vevacanaṃ. **Byasananti** ñātibya-
sanādi-anekavidhaṃ. **Kaṭasīti** susānaṃ, pathaviyeva vā. Sā hi punappunaṃ mara-
ntehi sarīranikkhepena vaḍḍhitā. **Alamevāti** yuttameva. Paṭhamaṃ.

2. Pathavisuttavaṇṇanā

125. Dutiye **mahāpathavinti** cakkavāḷapariyantaṃ mahāpathaviṃ. **Nikkhipe-
yyāti** taṃ pathaviṃ bhinditvā vuttappamāṇaṃ guḷikaṃ karitvā ekamantaṃ
ṭhapeyya. Dutiyaṃ.

3. Assusuttavaṇṇanā

126. Tatiye (2.0146) **kandantānanti** sasaddaṃ rudamānānaṃ. **Passannanti**
sanditaṃ pavattaṃ. **Catūsu mahāsamuddesūti** sinerurasmīhi paricchinesu
catūsu mahāsamuddesu. Sinerussa hi pācīnapassaṃ rajatamayaṃ, dakkhiṇa-
passaṃ maṇimayaṃ, pacchimapassaṃ phalikamayaṃ, uttarapassaṃ suvaṇṇa-
mayaṃ. Pubbadakkhiṇapassehi nikkhantā rajatamaṇirasmiyo ekato hutvā mahā-
samuddapiṭṭhena gantvā cakkavāḷapabbataṃ āhacca tiṭṭhanti, dakkhiṇapacchima-
passehi nikkhantā maṇiphalikarasmīyo, pacchimuttarapassehi nikkhantā phalika-
suvaṇṇarasmīyo, uttarapācīnapassehi nikkhantā suvaṇṇarajatarasmīyo ekato
hutvā mahāsamuddapiṭṭhena gantvā cakkavāḷapabbataṃ āhacca tiṭṭhanti. Tāsaṃ
rasmīnaṃ antaresu cattāro mahāsamuddā honti. Te sandhāya vuttaṃ “catūsu
mahāsamuddesū”ti. **Ñātibyaasananti**-ādīsu **byasananti** vi-asanaṃ, vināseti attho.
Ñātīnaṃ byasanaṃ **ñātibyaasanaṃ**, bhogānaṃ byasanaṃ **bhogabyasanaṃ**. Rogo
pana sayameva ārogyaṃ viyasati vināsetīti byasanaṃ, rogo va byasanaṃ **rogabya-
sanaṃ**. Tatiyaṃ.

4. Khīrasuttavaṇṇanā

127. Catutthe **mātuthaññanti** ekanāmikāya manussamātu khīraṃ. Imesañhi
sattānaṃ gaṇḍuppadakipillikādīsu vā macchakacchapādīsu vā pakkhijātesu vā
nibbattakāle mātukhīrameva natthi, ajapasumahimsādīsu nibbattakāle khīraṃ
atthi, tathā manussesu. Tattha ajādikāle ca manussesu cāpi “devī sumanā tissā”ti
evaṃ nānānāmikānaṃ kucchiyaṃ nibbattakāle aggahetvā tissāti ekanāmikāya
eva mātu kucchiyaṃ nibbattakāle pītaṃ thaññaṃ catūsu mahāsamuddesu uda-
kato bahutaranti veditabbaṃ. Catutthaṃ.

5. Pabbatasuttavaṇṇanā

128. Pañcame **sakkā pana, bhanteti** so kira bhikkhu cintesi- “sathā anamata-
ggassa saṃsārassa dīghatamattā ‘na sukaraṃ na sukaraṃ’ti kathetiyeva (2.0147),
kathaṃ nacchindati, sakkā nu kho upamaṃ kārāpetun”ti. Tasmā evamāha. **Kāsike-**

nāti tayo kappāsaṃsū ekato gahetvā kantitasuttamayena atisukhumavatthena. Tena pana parimaṭṭhe kittakaṃ khiyeyyāti. Sāsapamattaṃ. Pañcamaṃ.

6. Sāsapasuttavaṇṇanā

129. Chaṭṭhe āyasaṃ nagaranti āyasena pākārena parikkhittaṃ nagaraṃ, na pana anto āyasehi ekabhūmikādipāsādehi ākiṇṇanti daṭṭhabbaṃ. Chaṭṭhaṃ.

7. Sāvakasuttavaṇṇanā

130. Sattame anussareyyunti ekena kappasatasahassee anussarite aparo tassa ṭhitaṭṭhānato aññaṃ satasahassaṃ, aññoṇi aññanti evaṃ cattāropi cattārisatasa-hassāni anussareyyuṃ. Sattamaṃ.

8-9. Gaṅgāsuttādivaṇṇanā

131-132. Aṭṭhame yā etasmiṃ antare vālikāti yā etasmiṃ āyāmato pañcayojana-satike antare vālikā. Navame vattabbaṃ natthi. Aṭṭhamanavamāni.

10. Puggalasuttavaṇṇanā

133. Dasame aṭṭhikaṅkaloti-ādini tiṇipi rāsivevacanāneva. Imesaṃ pana sattānaṃ sa-aṭṭhikālo anāṭṭhikālova bahutaro. Gaṇḍuppādakādipāṇabhūtānañhi etesaṃ aṭṭhimeva natthi, macchakacchapādibhūtānaṃ pana aṭṭhimeva bahutaraṃ, tasmā anāṭṭhikālañca bahu-aṭṭhikālañca aggahetvā samaṭṭhikālova gahetabbo. Uttaro gijjhakūṭassāti gijjhakūṭassa uttarapasse ṭhito. Magadhānaṃ giribbajeti magadharatṭhassa giribbaje, giriparikkhepe ṭhitoti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti. Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

1. Duggatasuttavaṇṇanā

134. Dutiyavaggassa (2.0148) paṭhame duggatanti daliddaṃ kapaṇaṃ. Durūpe-tanti dussaṇṭhānehi hatthapādehi upetaṃ. Paṭhamaṃ.

2. Sukhitasuttavaṇṇanā

135. Dutiye **sukhitanti** sukhasamappitaṃ mahaddhanaṃ mahābhogaṃ. **Susajjitaṃ** alaṅkatapaṭiyattaṃ hatthikkhandhagataṃ mahāparivāraṃ. Dutiyaṃ.

3. Tiṃsamattasuttavaṇṇanā

136. Tatiye **pāveyyakāti** pāveyyadesavāsino. **Sabbe āraññikāti**-ādīsu dhutaṅga-samādānavasena tesam

āraññikādibhāvo veditabbo. **Sabbe sasamyojanāti** sabbe sabandhanā, keci sotā-
pannā, keci sakadāgāmino, keci anāgāmino. Tesu hi puthujjano vā khīṇāsavo vā
natthi. **Gunnanti-ādīsu** setakāḷādivaṇṇesu ekekavaṇṇakālova gahetabbo. **Pāripa-
nthagāti** paripanthē tiṭṭhanakā panthaghātacorā. **Pāradārikāti** paradāracārittaṃ
āpajjanakā. Tatiyaṃ.

4-9. Mātusuttādivaṇṇanā

137-142. Catutthādīsu liṅganiyamena ceva cakkavāḷaniyamena ca attho vedi-
tabbo. Purisānañhi mātugāmakālo, mātugāmānañca purisakāloti evamettha liṅga-
niyamo. Imamahā cakkavāḷā sattā paracakkavāḷaṃ, paracakkavāḷā ca imaṃ cakka-
vāḷaṃ saṃsaranti. Tesu imasmiṃ cakkavāḷe mātugāmakāle mātubhūtaññeva
dassento **yo namātābhūtapubboti āha. Yo napitābhūtapubboti-ādīsipi** eseva nayo.
Catutthādīni.

10. Vepullapabbatasuttavaṇṇanā

143. Dasame (2.0149) **bhūtapubbanti** atitakāle ekaṃ apadānaṃ āharitvā
dasseti. **Samaññā udapādīti** paññatti ahosi. **Catūhena ārohanāti** idaṃ thāmama-
jjhime sandhāya vuttaṃ. **Aggantī** uttamaṃ. **Bhaddayuganti** sundarayugalaṃ.
Tīhena ārohanāti ettāvata kira dvinnaṃ buddhānaṃ antare yojanaṃ pathavī
ussannā, so pabbato tiyojanubbedho jāto.

Appaṃ vā bhiyyoti vassasatato uttariṃ appaṃ dasa vā vīsaṃ vā vassāni. Puna
vassasatameva jīvanako nāma natthi, uttamakoṭṭiyā pana saṭṭhi vā asīti vā
vassāni jīvanti. Vassasataṃ pana appatvā pañcavassadasavassādikāle miyamā-
nāva bahukā. Ettha ca kakusandho bhagavā cattālīsavassasahassāyukakāle,
koṇāgamano tiṃsavassasahassāyukakāle nibbattoti idaṃ anupubbena parihīna-
sadisaṃ kataṃ, na pana evaṃ parihīnaṃ, vaḍḍhitvā vaḍḍhitvā parihīnanti vedi-
tabbaṃ. Kathaṃ? Kakusandho tāva bhagavā imasmiṃyeva kappe cattālīsavassa-
sahassāyukakāle nibbatta āyuppamāṇaṃ pañca koṭṭhāse katvā cattāro ṭhatvā
pañcame vijjāmāneyeva parinibbuto. Taṃ āyu parihāyamānaṃ dasavassakālaṃ
patvā puna vaḍḍhamānaṃ asaṅkheyyaṃ hutvā tato parihāyamānaṃ tiṃsavassa-
sahassāyukakāle ṭhitaṃ, tadā koṇāgamano nibbatta. Tasmimpi tatheva parini-
bbute taṃ āyu dasavassakālaṃ patvā puna vaḍḍhamānaṃ asaṅkheyyaṃ hutvā
parihāyitvā vīsavassasahassakāle ṭhitaṃ, tadā kassapo bhagavā nibbatta.
Tasmimpi tatheva parinibbute taṃ āyu dasavassakālaṃ patvā puna vaḍḍha-
mānaṃ asaṅkheyyaṃ hutvā parihāyitvā vassasatakālaṃ pattaṃ, atha amhākaṃ
sammāsambuddho nibbatta. Evaṃ anupubbena parihāyitvā vaḍḍhitvā vaḍḍhitvā
parihīnanti veditabbaṃ. Tattha ca yaṃ āyuparimāṇesu mandesu buddhā nibba-
ttanti, tesampi tadeva āyuparimāṇaṃ hotīti. Dasamaṃ.

Dutiyo vaggo.

Anamataggasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kassapasamṃyuttam

1. Santuṭṭhasuttavaṇṇanā

144. Kassapasamṃyuttassa (2.0150) paṭhame **santuṭṭhāyanti** santuṭṭho ayam. **Ita-ritarenā**ti na thūlasukhumalūkhapaṇītatthirajijñānam yena kenaci, atha kho yathā-laddhādīnam itarītarena yena kenaci santuṭṭhoti attho. Cīvarasmiñhi tayo santosā yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantosoti. Piṇḍapātādīsupi eseva nayo.

Tesaṃ ayam pabhedasaṃvaṇṇanā- idha bhikkhu cīvaram labhati sundaram vā asundaram vā, so teneva yāpeti, aññam na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa cīvare yathālābhasantoso. Atha pana pakatidubbalo vā hoti ābādhajarābhībhūto vā, garucīvaram pārupanto kilamati, so sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare yathābalasantoso. Aparo paṇītapaccayalābhī hoti, so paṭṭacīvarādīnam aññataram mahagghacīvaram bahūni vā cīvarāni labhitvā- “idaṃ therānam cirapabbajitānam, idaṃ bahussutānam anurūpaṃ, idaṃ gilānānam, idaṃ appalābhīnam hotū”ti datvā tesaṃ purāṇacīvaram vā saṅkārakūṭādito vā pana nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiṃ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkham vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti, aññam na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa piṇḍapāte yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddham vā byādhiviruddham vā piṇḍapātaṃ labhati, yenassa paribhuttana aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappāyabhojanam bhutvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte yathābalasantoso. Aparo bahuṃ paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati, so taṃ cīvaram viya cirapabbajita-bahussuta-appalābhagilānānam datvā (2.0151), tesaṃ vā sesakaṃ piṇḍāya vā caritvā missakāhāram bhuñjantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu senāsanam labhati manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, so tena neva somanassaṃ na paṭigham uppādeti, antamaso tiṇasanthārakenāpi yathāladheneva tussati. Ayamassa senāsane yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddham vā byādhiviruddham vā senāsanam labhati, yathassa vasato aphāsu hoti, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyasenāsane vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane yathābalasantoso. Aparo mahāpuñño leṇamaṇḍapakūṭāgārādīni bahūni paṇītasenāsanāni labhati, so tāni cīvarādīni viya

cirapabbajitabahussuta-appalābhagilānānaṃ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane yathāsāruppasantoso. Yopi “uttamasenā-sanaṃ nāma pamādaṭṭhānaṃ, tattha nisinnassa thinamiddhaṃ okkamati, niddā-bhibhūtassa paṭibujjhato pāpavitakkā pātubhavanti”ti paṭisañcikkhitvā tādisaṃ senāsanāṃ pattampi na sampaṭicchati, so taṃ paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamū-lādīsu vasanto santuṭṭhova hoti. Ayampi senāsane yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu bhesajjaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇitaṃ vā, so yaṃ labhati teneva tussati, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa gilānapaccaye yathālābhasantoso. Yo pana telenatthiko phāṇitaṃ labhati, so taṃ sabhā-gassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telaṃ gaḥetvā vā aññadeva vā pariyesitvā bhesajjaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathābalasantoso. Aparo mahāpuñño bahuṃ telamadhuphāṇitādipaṇitabhesajjaṃ labhati, so taṃ cīvaraṃ viya cirapabbajita-bahussuta-appalābhagilānānaṃ datvā tesāṃ ābhatena yena kenaci yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane muttahaṛī-takaṃ ṭhapetvā ekasmiṃ catumadhuraṃ “gaṇha, bhante, yadicchasi”ti vucca-māno sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha “muttahaṛī-takaṃ nāma buddhādīhi vaṇṇitan”ti catumadhuraṃ paṭikkhipitvā muttahaṛī-takena bhesajjaṃ karonto paramasantuṭṭhova (2.0152) hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathāsāruppasantoso. Iti ime tayo santose sandhāya “santuṭṭhāyaṃ, bhikkhave, kassapo itarīta-rena cīvarenā”ti vuttaṃ.

Vaṇṇavādīti eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ na katheti. Eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ katheti. Eko neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṃ katheti. Eko santuṭṭho ca hoti, santosassa ca vaṇṇaṃ katheti. Ayaṃ tādisoti dassetuṃ **itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī**ti vuttaṃ. **Anesananti** dūteyyapahiṇagamanānuyogappabhedāṃ nānappakāraṃ anesanaṃ. **Aladdhā**ti alabhitvā. Yathā ca ekacco “kathaṃ nu kho cīvaraṃ labhissāmī”ti puññavantehi bhikkhūhi saddhiṃ ekato hutvā kohaññaṃ karonto uttasati paritassati, ayaṃ evaṃ aladdhā ca cīvaraṃ na paritassati. **Laddhā cā**ti dhammena samena labhitvā. **Agadhiti**ti vigatalobhagedho. **Amucchitoti** adhimattataṇhāya mucchaṃ anāpanno. **Anajjhāpannoti** taṇhāya anotthaṭṭo apariyonaddho. **Ādīnavadassāvī**ti anesanāpattiyañca gadhitaparibhoge ca ādīnavaṃ passamāno. **Nissaraṇapaññoti**, “yāvadeva sītassa paṭighātāyā”ti vuttanissaraṇameva jānanto paribhuñjatīti attho. **Itarītarena piṇḍapātenāti**-ādīsipi yathāladdhādīnaṃ yena kenaci piṇḍapātena, yena kenaci senāsanena, yena kenaci gilānapaccayabhesajjaparikkhārenāti evamattho daṭṭhabbo.

Kassapena vā hi vo, bhikkhave, ovaḍissāmīti ettha yathā mahākassapatthero catūsu paccayesu tīhi santosehi santuṭṭho, tumhepi tathārūpā bhavathāti ova-danto kassapena ovaḍati nāma. **Yo vā panassa kassapasadisoti** etthāpi yo vā panaññopi kassapasadiso mahākassapatthero viya catūsu paccayesu tīhi santosehi santuṭṭho bhavēyya, tumhepi tathārūpā bhavathāti ovaḍanto kassapasadi-sena ovaḍati nāma. **Tathattāya paṭipajjitabbanti** “sammāsambuddhassa imāya imasmiṃ santuṭṭhisutte vuttasallekhācārapaṭipattiyā kathanaṃ nāma bhāro, amhā-

kampi (2.0153) imaṃ paṭipattiṃ paripūraṃ katvā pūraṇaṃ bhāroyeva, āgato kho pana bhāro gahetabbo”ti cintetvā yathā mayā kathitaṃ, tathattāya tathābhāvāya tumhehi paṭipajjitabbanti. Paṭhamaṃ.

2. Anottappīsuttavaṇṇanā

145. Dutiye **anātāpī**ti yaṃ vīriyaṃ kilese ātapati, tena rahito. **Anottappī**ti nibbhayo kilesuppattito kusalānuppattito ca bhayarahito. **Sambodhāyā**ti sambujjhanatthāya. **Nibbānāyā**ti nibbānasacchikiriyāya. **Anuttarassa yogakkhemassā**ti arahattassa tañhi anuttarañceva catūhi ca yogehi khemaṃ.

Anuppannāti-ādīsu ye pubbe appaṭiladdhapubbaṃ cīvarādiṃ vā paccayaṃ upaṭṭhākasaddhivihārika-antevāsīnaṃ vā aññatarato manuññavatthuṃ paṭilabhitvā taṃ subhaṃ sukhanti ayoniso gaṇhantassa aññataraṃ vā pana ananubhūta-pubbaṃ ārammaṇaṃ yathā tathā vā ayoniso āvajjentassa lobhādayo pāpakā akusalā dhammā uppajanti, te anuppannāti veditabbā. Aññathā hi anamatagge saṃsāre anuppannā nāma pāpakā dhammā natthi. Anubhūtapubbepi ca vatthumhi ārammaṇe vā yassa pakatibuddhiyā vā uddesaparipucchāya vā pariya-ttinavakammayonisomanasikārānaṃ vā aññataravasena pubbe anuppajjitvā pacchā tādisena paccayena sahasā uppajanti, imepi “anuppannā uppajjamānā anattāya saṃvatteyyun”ti veditabbā. Tesuyeva pana vatthārammaṇesu puna-ppunaṃ uppajjamānā nappahīyanti nāma, te “uppannā appahīyamānā anattāya saṃvatteyyun”ti veditabbā. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana uppannānuppannabhedo ca pahānappahānavidhānañca sabbaṃ visuddhimagge ñāṇadassana-visuddhiniddese kathitaṃ.

Anuppannā me kusalā dhammāti appaṭiladdhāpi silasamādhimaggaphalasa-ṅkhātā anavajjadhammā. **Uppannā**ti teyeva paṭiladdhā. **Nirujjhamānā anattāya saṃvatteyyunti** te silādidhammā parihānivasena puna anuppattiyā nirujjhamānā anattāya saṃvatteyyunti veditabbā. Ettha ca lokiyā parihāyanti, lokuttarānaṃ parihāni natthīti. “Uppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiyā”ti imassa (2.0154) pana sammappadhānassa vasenāyaṃ desanā katā. Dutiyaṃ maggo vā sīghaṃ anup-pajjamāno, paṭhamamaggo nirujjhamāno anattāya saṃvatteyyāti evampettha attho daṭṭhabbo. Iti imasmiṃ sutte ime cattāro sammappadhānā pubbabhāgavipa-ssanāvasena kathitāti. Dutiyaṃ.

3. Candūpamasuttavaṇṇanā

146. Tatiye **candūpamā**ti candasadisā hutvā. Kiṃ parimaṇḍalatāya? No, apica kho yathā cando gaganatalaṃ pakkhandamāno na kenaci saddhiṃ santhavaṃ vā sinehaṃ vā ālayaṃ vā nikantiṃ vā patthanaṃ vā pariyuṭṭhānaṃ vā karoti, na ca na

hoti mahājanassa piyo manāpo, tumhepi evaṃ kenaci saddhiṃ santhavādīnaṃ akaraṇena bahujanassa piyā manāpā candūpamā hutvā khattiyakulādīni cattāri kulāni upasaṅkamathāti attho. Apica yathā cando andhakāraṃ vidhamati, ālokaṃ pharati, evaṃ kilesandhakāraavidhamanena ñāṇālokapharaṇena cāpi candūpamā hutvāti evamādīhipi nayehi ettha attho daṭṭhabbo.

Apakasseva kāyaṃ apakassa cittanti teneva santhavādīnaṃ akaraṇena kāyañca cittañca apakassivā, apanetvāti attho. Yo hi bhikkhu araṇṇepi na vasati, kāmavitakkādayopi vitakketi, ayaṃ neva kāyaṃ apakassati, na cittaṃ. Yo hi araṇṇepi kho viharati, kāmavitakkādayo pana vitakketi, ayaṃ kāyameva apakassati, na cittaṃ. Yo gāmate vasati, kāmavitakkādayopi kho na ca vitakketi, ayaṃ citta-meva apakassati, na kāyaṃ. Yo pana araṇṇe ceva vasati, kāmavitakkādayo ca na vitakketi, ayaṃ ubhayampi apakassati. Evarūpā hutvā kulāni upasaṅkamathāti dīpento “apakasseva kāyaṃ apakassa cittaṃ”ti āha.

Niccanavakāti niccaṃ navakāva, āgantukasadisā eva hutvāti attho. Āgantuko hi paṭipāṭiyā sampattagehaṃ pavisitvā sace naṃ gharasāmikā disvā, “amhākaṃ puttabhātarō vippavāsaṃ gatā evaṃ vicariṃsū”ti anukampamānā nisīdāpetvā bhojenti, bhuttamattoyeva “tumhākaṃ bhājanaṃ (2.0155) gaṇhathā”ti uṭṭhāya pakkamati, na tehi saddhiṃ santhavaṃ vā karoti, na kiccakaraṇīyāni vā saṃvidahati, evaṃ tumhepi paṭipāṭiyā sampattagehaṃ pavisitvā yaṃ iriyāpathesu pasannā manussā denti, taṃ gahetvā chinna-santhavā, tesāṃ kiccakaraṇīye abyāvaṭā hutvā nikkhamathāti dīpeti.

Imassa pana niccanavakabhāvassa āvibhāvattamaṃ dvebhātikavatthu kathe-ttabbaṃ- vasālanagaragāmato kira dve bhātikā nikkhamitvā pabbajitā, te cūlanāga-tthero ca mahānāgatthero cāti paññāyīṃsu. Te cittalapabbate tiṃsa vassāni vasitvā arahattaṃ pattā “mātaraṃ passissāmā”ti āgantvā vasālanagaravihāre vasitvā punadvase mātugāmaṃ piṇḍāya pavisiṃsu. Mātāpi tesāṃ uḷūkena yāguṃ nīharitvā ekassa patte ākiri. Tassā taṃ olokayamānāya puttasiṃho uppajji. Atha naṃ āha- “tvaṃ, tāta, mayhaṃ putto mahānāgo”ti. Thero “pacchimaṃ therāṃ puccha upāsike”ti vatvā pakkāmi. Pacchimatherassapi yāguṃ datvā, “tāta, tvaṃ mayhaṃ putto cūlanāgo”ti pucchi? Thero “kiṃ, upāsike, purimaṃ therāṃ na pucchasi”ti? Vatvā pakkāmi. Evaṃ mātārāpi saddhiṃ chinna-santhavo bhikkhu niccanavako nāma hoti.

Appagabbhāti na pagabbhā, aṭṭhaṭṭhānena kāyapāgabbhiyena, catuṭṭhānena vacīpāgabbhiyena, anekaṭṭhānena manopāgabbhiyena ca virahitāti attho. **Aṭṭha-ṭṭhānaṃ kāyapāgabbhiyaṃ** nāma saṅghagaṇapuggala-bhojanasālā-jantāgharāna-hānatittha-bhikkhācāramagga-antaragharappavesanesu kāyena appatirūpaka-raṇaṃ. Seyyathidaṃ- idhekacco saṅghamajjhe pallatthikāya vā nisīdati pāde pādaṃ ādhāyitvā vāti evamādi (mahāni. 165). Tathā gaṇamajjhe. **Gaṇamajjheti** catuparisasannipāte vā suttantikagaṇādisannipāte vā. Tathā vuḍḍhatāre puggale. Bhojanasālāya pana vuḍḍhānaṃ āsanaṃ na deti, navānaṃ āsanaṃ paṭibāhati. Tathā jantāghare. Vuḍḍhe cettha anāpucchā aggijalanādīni karoti. Nhānatitthe ca yadidaṃ “daharo vuḍḍhoti pamāṇaṃ akatvā āgatapaṭipāṭiyā nhāyitabban”ti vuttaṃ,

tampi anādiyanto pacchā āgantvā udakaṃ otarivā vuḍḍhe ca nave ca bādhati. Bhikkhācāramagge pana aggāsana-aggodaka-aggapiṇḍānaṃ (2.0156) atthāya purato gacchati bāhāya bāhaṃ paharanto. Antaragharappavesane vuḍḍhehi paṭhamataraṃ pavisati, daharehi saddhiṃ kāyakīlanakaṃ karotīti evamādi.

Catuṭṭhānaṃ vacīpāgabbhiyaṃ nāma saṅghagaṇapuggala-antaragharesu appa-tirūpavācānicchāraṇaṃ. Seyyathidaṃ- idhekacco saṅghamajjhe anāpucchā dhammaṃ bhāsati. Tathā pubbe vuttappakārassa gaṇassa majjhe puggalassa ca santike, tattheva manussehi pañhaṃ puṭṭho vuḍḍhataraṃ anāpucchā vissajjeti. Antaraghare pana “itthannāme kiṃ atthi? Kiṃ yāgu, udāhu khādaniyaṃ bhoja-niyaṃ? Kiṃ me dassasi? Kiṃ ajja khādissāma? Kiṃ bhuñjissāma? Kiṃ pivissāmā”-ti-ādīni bhāsati.

Anekaṭṭhānaṃ manopāgabbhiyaṃ nāma tesu tesu ṭhānesu kāyavācāhi ajjhā-cāraṃ anāpajjitvāpi manasāva kāmavitakkādīnaṃ vitakkaṇaṃ. Apica dussīla-sseva sato “sīlavāti maṃ jano jānātū”ti evaṃ pavattā pāpicchatāpi manopāga-bbhiyaṃ. Iti sabbesampi imesaṃ pāgabbhiyānaṃ abhāvena appagabbhā hutvā upasaṅkamathāti vadati.

Jarudapānanti jiṇṇakūpaṃ. **Pabbatavisamanti** pabbate visamaṃ papātaṭṭhānaṃ. **Nadīvidugganti** nadiyā viduggaṃ chinnataṭṭhānaṃ. **Apakasseva kāyanti** tādi-sāni ṭhānāni yo khiḍḍādipasuto kāyaṃ anapakassa ekatobhāriyaṃ akatvāva vāyu-patthambhakaṃ aggāhāpetvā cittampi anapakassa “ettha patito hatthapādabha-ñjanādīni pāpuṇāti”ti anādīnavadassāvitāya anubbejetvā sampiyāyamāno oloketi, so patitvā hatthapādabhañjanādi-anatthaṃ pāpuṇāti. Yo pana udakatthiko vā aññena vā kenaci kiccena oloketukāmo kāyaṃ apakassa ekato bhāriyaṃ katvā vāyupatthambhakaṃ gāhāpetvā, cittampi apakassa ādīnavadassanena saṃve-jetvā oloketi, so na patati, yathārucciṃ oloketvā sukhī yena-kāmaṃ pakkamati.

Evameva (2.0157) **khoti** ettha idaṃ opamma-saṃsandanaṃ- jarudapānādayo viya hi cattāri kulāni, olokanapuriso viya bhikkhu. Yathā anapakaṭṭhakāyacitto tāni olokeno puriso tattha patati, evaṃ arakkhitehi kāyādīhi kulāni upasaṅka-manto bhikkhu kulesu bajjhāti, tato nānappakāraṃ sīlapādabhañjanādi-anatthaṃ pāpuṇāti. Yathā pana apakaṭṭhakāyacitto puriso tattha na patati, evaṃ rakkhite-neva kāyena rakkhitehi cittehi rakkhitāya vācāya suppaṭṭhitāya satiyā apakaṭṭhakā-yacitto hutvā kulāni upasaṅkamanto bhikkhu kulesu na bajjhāti. Athassa yathā tattha apatitassa purisassa, na pādā bhañjanti, evaṃ sīlapādo na bhijjati. Yathā hatthā na bhañjanti, evaṃ saddhāhattho na bhijjati. Yathā kucchi na bhijjati, evaṃ samādhikucchi na bhijjati. Yathā sīsaṃ na bhijjati, evaṃ ñāṇasīsaṃ na bhijjati, yathā ca taṃ khāṇukaṇṭakādayo na vijjhanti, evamimaṃ rāgakaṇṭakādayo na vijjhanti. Yathā so nirupaddavo yathārucci oloketvā sukhī yena-kāmaṃ pakkamati, evaṃ bhikkhu kulāni nissāya cīvarādayo paccaye paṭisevanto kammaṭṭhānaṃ vadḍhetvā saṅkhāre sammasanto arahattaṃ patvā lokuttarasukhena sukhito yena-kāmaṃ agatapubbaṃ nibbānadisaṃ gacchati.

Idāni yo hīnādhimuttiko micchāpaṭipanno evaṃ vadeyya “sammāsambuddho ‘tividhaṃ pāgabbhiyaṃ pahāya niccanavakattena candūpamā kulāni upasaṅkama-

thā'ti vadanto aṭṭhāne ṭhapeti, asayhaṃ bhāraṃ āropeti, yaṃ na sakkā kātuṃ taṃ kāreti"ti, tassa vādapathaṃ pacchinditvā, "sakkā evaṃ kātuṃ, atthi evarūpo bhikkhū"ti dassento **kassapo, bhikkhave** Ti-ādimāha.

Ākāse pāṇiṃ cālesīti nīle gaganantare yamakavijjutam cārayamāno viya heṭṭhābhāgaṃ uparibhāgaṃ ubhatopassesu pāṇiṃ sañcāresi. Idañca pana teṭṭhake buddhavacane asambhinnapadaṃ nāma. **Attamanoti** tuṭṭhacitto sakamano, na domanassena pacchinditvā gahitamano. **Kassapassa, bhikkhave**ti idampi purimanayeneva paravādaṃ pacchinditvā atthi evarūpo bhikkhūti dassanattaṃ vuttaṃ.

Pasannākāraṃ (2.0158) **kareyyunti** cīvarādayo paccaye dadeyyuṃ. **Tathattāya paṭipajjeyyunti** sīlassa āgataṭṭhāne sīlaṃ pūrayamānā, samādhivipassanā magga-phalānaṃ āgataṭṭhāne tāni tāni sampādayamānā tathābhāvāya paṭipajjeyyūṃ. **Anu-dayanti** rakkhaṇabhāvaṃ. **Anukampanti** muducittataṃ. Ubhayañcetaṃ kāruṅṅa-sseva vevacanaṃ. **Kassapo, bhikkhave**ti idampi purimanayeneva paravādaṃ pacchinditvā atthi evarūpo bhikkhūti dassanattaṃ vuttaṃ. **Kassapena vā**ti ettha candopamādivasena yojanaṃ katvā purimanayeneva attho veditabbo. Tatiyaṃ.

4. Kulūpakasuttavaṇṇanā

147. Catutthe **kulūpakoti** kulagharānaṃ upagantā. **Dentuyeva meti** dadantu-yeva mayhaṃ. **Sandīyatīti** aṭṭiyati pīliyati. Sesamettha vuttanayānusāreneva veditabbaṃ. Catutthaṃ.

5. Jiṇṇasuttavaṇṇanā

148. Pañcame **jiṇṇoti** thero mahallako. **Garukānīti** taṃ satthu santikā laddhakā-lato paṭṭhāya chinnabhinnaṭṭhāne suttasaṃsibbanena ceva aggaḷadānena ca anekāni paṭalāni hutvā garukāni jātāni. **Nibbasanānīti** pubbe bhagavatā nivāsetvā apānītātāya evaṃladdhanāmāni. **Tasmāti** yasmā tvaṃ jiṇṇo ceva garupaṃsukūlo ca. **Gahapatānīti** paṃsukūlikaṅgaṃ vissajjetvā gahapatīhi dinnacīvarāni dhārehīti vadati. **Nimantanānīti** piṇḍapātikaṅgaṃ vissajjetvā salākabhattādīni nimantanāni bhuñjāhīti vadati. **Mama ca santiketi** āraññikaṅgaṃ vissajjetvā gāmantasenāsane-yeva vasāhīti vadati.

Nanu ca yathā rājā senāpatiṃ senāpatiṭṭhāne ṭhapetvā tassa rājūpaṭṭhānādinā attano kammena ārādhentasseva taṃ ṭhānantaraṃ gahetvā aññassa dadamāno ayuttaṃ nāma karoti, evaṃ satthā mahākassapattherassa paccuggamanatthāya tigāvutaṃ maggaṃ gantvā rājagahassa ca nāḷandāya ca antare bahuputtakarukhamūle nisinno tīhi ovādehi upasampādetvā tena saddhiṃ attano cīvaraṃ parivattetvā theram jāti-āraññikaṅgañceva jātipaṃsukūlikaṅgañca (2.0159) akāsi, so tasmim kattukamyatāchandena satthu cittaṃ ārādhentasseva paṃsukūlādīni vissajjāpetvā gahapaticīvarapaṭiggahaṇādīsu niyojento ayuttaṃ nāma karotīti. Na karoti. Kasmā? Attajjhāsayaṭṭā. Na hi satthā dhutaṅgāni vissajjāpetukāmo, yathā pana aghaṭṭitā bheri-ādayo saddaṃ na vissajjenti, evaṃ aghaṭṭitā evarūpā

puggalā na sīhanādaṃ nadantīti nadāpetukāmo sīhanādajjhāsayena evamāha. Theropi satthu ajjhāsayānurūpeneva “ahaṃ kho, bhante, dīgharattaṃ āraññiko cevā” ti-ādinā nayena sīhanādaṃ nadati.

Diṭṭhadhammasukhavihāranti diṭṭhadhammasukhavihāro nāma āraññikasappa labbhati, no gāmantavāsino. Gāmantasmiñhi vasanto dārakasaddaṃ suṇāti, asa-ppāyarūpāni passati, asappāye sadde suṇāti, tenassa anabhirati uppajjati. Āra-ññiko pana gāvutaṃ vā aḍḍhayaḍḍhayaṃ vā atikkamitvā araññaṃ ajjhogāhetvā vasanto dīpibiyagghasīhādīnaṃ sadde suṇāti, yesaṃ savanapaccayā amānusikā-savanarati uppajjati. Yaṃ sandhāya vuttaṃ-

“Suññāgāraṃ pavīṭṭhassa, santacittassa bhikkhuno;
amānusī ratī hoti, sammā dhammaṃ vipassato.

“Yato yato sammāsati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānataṃ. (dha. pa. 373-374);

“Purato pacchato vāpi, aparo ce na vijjati;
tattheva phāsu bhavati, ekassa ramato vane” ti.

Tathā piṇḍapātikasappa labbhati, no apiṇḍapātikassa. Apiṇḍapātiko hi akāla-cārī hoti, turitacāraṃ gacchati, parivatteti, palibuddhova gacchati, tattha ca bahu-saṃsayo hoti. Piṇḍapātiko pana na akālacārī hoti, na turitacāraṃ gacchati, na parivatteti, apalibuddhova gacchati, tattha ca na bahusaṃsayo hoti.

Kathaṃ? Apiṇḍapātiko hi gāmato dūravihāre vasamāno kālasseva “yāguṃ vā pārivāsikabhattaṃ vā lacchāmi, āsanāsālāya vā pana (2.0160) uddesabhattādīsu kiñcīdeva mayhaṃ pāpuṇissati” ti makkaṭakasuttāni chindanto sayitagarūpāni uṭṭhāpento pātova gacchanto akālacārī hoti. Manusse khettakammādīnaṃ atthāya gehā

nikkhanteyeva sampāpuṇitum migam anubandhanto viya vegena gacchanto turitacārī hoti. Antarā kiñciveva disvā “asuka-upāsako vā asuka-upāsikā vā gehe, no gehe”ti pucchati, “no gehe”ti sutvā “idāni kuto labhissāmī”ti? Aggidaḍḍho viya pavedhati, sayam pacchimadisam gantukāmo pācīnadisāya salākam labhitvā aññam pacchimadisāya laddhasalākam upasaṅkamtivā, “bhante, aham pacchima-disam gamissāmi, mama salākam tumhe gaṇhatha, tumhākam salākam mayham dethā”ti salākam parivatteti. Ekaṃ vā pana salākabhattam āharitvā paribhuñjanto “aparassāpi salākabhattassa pattam dethā”ti manussehi vutte, “bhante, tumhākam pattam detha, aham mayham patte bhattam pakkhipitvā tumhākam pattam dassāmi”ti aññassa pattam dāpetvā bhatte āhaṭe attano patte pakkhipitvā pattam paṭi-dento pattam parivatteti nāma. Vihāre rājarājamahāmattādayo mahādānam denti, iminā ca bhiyyo dūragāme salākā laddhā, tattha agacchanto puna sattāham salākam na labhatīti alābhabhayena gacchati, evam gacchanto palibuddho hutvā gacchati nāma. Yassa cesa salākabhattādino atthāya gacchati, “tam dassanti nu kho me, udāhu na dassanti, paṇitam nu kho dassanti, udāhu lūkham, thokam nu kho, udāhu bahukam, sītalam nu kho, udāhu uṇhan”ti evam tattha ca bahusam-sayo hoti.

Piṇḍapātiko pana kālasseva vuṭṭhāya vattapaṭivattam katvā sarīram paṭijaggitvā vasanaṭṭhānam pavisitvā kammaṭṭhānam manasikatvā kālam sallakkhetvā mahā-janassa uḷuṅkabhikkhādīni dātum pahonakakāle gacchatīti na akālacārī hoti, ekekaṃ padavāram cha koṭṭhāse katvā vipassanto gacchatīti na turitacārī hoti, attano garubhāvena “asuko gehe, na gehe”ti na pucchati, salākabhattādīniyeva na gaṇhāti. Agaṇhanto kiṃ parivattessati? Na aññassa vasena palibuddhova hoti (2.0161), kammaṭṭhānam manasikaronto yathāruci gacchati, itaro viya na bahusam-sayo hoti. Ekasmiṃ gāme vā vīthiyā vā alabhitvā aññattha carati. Tasmimpi ala-bhitvā aññattha caranto missakodanam saṅkaḍḍhitvā amataṃ viya paribhuñjitvā gacchati.

Paṃsukūlikasseva labbhati, no apaṃsukūlikassa. Apaṃsukūliko hi vassāvā-sikaṃ pariyesanto carati, na senāsanasappāyam pariyesati. Paṃsukūliko pana na vassāvāsikaṃ pariyesanto carati, senāsanasappāyameva pariyesati. Tecīvari-kasseva labbhati, na itarassa. Atecīvariko hi bahubhaṇḍo bahuparikkhāro hoti, tenassa phāsuvihāro natthi. Appicchādīnañceva labbhati, na itaresanti. Tena vuttaṃ- “attano ca diṭṭhadhammasukhavihāram sampassamāno”ti. Pañcamaṃ.

6. Ovādasuttavaṇṇanā

149. Chaṭṭhe **aham vāti** kasmā āha? Theram attano ṭhāne ṭhapanattham. Kiṃ sārīputtamoggallānā natthīti? Atthi. Evam panassa ahosi “ime na ciraṃ ṭhassanti, kassapo pana vīsavassasatāyuko, so mayi parinibbute sattapaṇṇiguhāyam nisi-ditvā dhammavinayasaṅgaham katvā mama sāsanaṃ pañcavassasahassapari-māṇakālapavattanakaṃ karissati, attano tam ṭhāne ṭhapemi, evam bhikkhū kassa-passa sussūsitabbaṃ maññissanti”ti. Tasmā evamāha. **Dubbacā**ti dukkhena

vattabbā. **Dovacassakaraṇehīti** dubbacabhāvakaraṇehi. **Appadakkhiṇaggāhinoti** anusāsaniṃ sutvā padakkhiṇaṃ na gaṇhanti yathānusiṭṭhaṃ na paṭipajjanti, appaṭipajjantā vāmagāhino nāma jātāti dasseti. **Accāvadanteti** atikkamma vadante, sutapariyattiṃ nissāya ativiya vādaṃ karonteti attho. **Ko bahutaraṃ bhāsissatīti** dhammaṃ kathento ko bahuṃ bhāsissati, kiṃ tvaṃ, udāhu ahanti? **Ko sundarataranti**, eko bahuṃ bhāsanto asahitaṃ amadhuraṃ bhāsati, eko sahitaṃ madhuraṃ, taṃ sandhāyāha “ko sundarataran”ti? Eko pana bahuñca sundarañca kathento ciramaṃ na bhāsati, lahuññeva uṭṭhāti, eko addhānaṃ pāpeti, taṃ sandhāyāha “ko cirataran”ti? Chaṭṭhaṃ.

7. Dutiya-ovādasuttavaṇṇanā

150. Sattame (2.0162) **saddhāti** okappanasaddhā. **Vīriyanti** kāyikacetasiṃkāṃ vīriyaṃ. **Paññāti** kusaladhammajānanapaññā. **Na santi bhikkhū ovādakāti** imassa puggalassa ovādakā anusāsakā kalyāṇamittā natthīti idaṃ, bhante, parihānanti dasseti. Sattamaṃ.

8. Tatiya-ovādasuttavaṇṇanā

151. Aṭṭhame **tathā hi panāti** pubbe sovacassatāya, etarahi ca dovacassatāya kāraṇapaṭṭhapane nipāto. **Tatrāti** tesu theresu. **Ko nāmāyaṃ bhikkhūti** ko nāmo ayaṃ bhikkhu? Kiṃ tissatthero kiṃ nāgattheroti? **Tatrāti** tasmīṃ evaṃ sakkāre kayiramāne. **Tathattāyāti** tathābhāvāya, āraññikādibhāvāyāti attho. **Sabrahmacārīkāmoti** “ime maṃ parivāretvā carantū”ti evaṃ kāmeti icchati patthetīti sabrahmacārīkāmō. **Tathattāyāti** lābhasakkāranibbattanatthāya. **Brahmacārupaddavenāti** yo sabrahmacārīnaṃ catūsu paccayesu adhimattacchandarāgo upaddavoti vuccati, tena upaddutā. **Abhipatthanāti** adhimattapatthanā. **Brahmacāri-abhipatthanenāti** brahmacārīnaṃ adhimattapatthanāsañkhātena catupaccayabhāvena. Aṭṭhamaṃ.

9. Jhānābhiññāsuttavaṇṇanā

152. Navame **yāvadeva ākañkhāmīti** yāvadeva icchāmi. Yāni pana ito paraṃ **vivicceva kāmehīti**-ādinā nayena cattāri rūpāvacarajjhānāni, **sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamāti**-ādinā nayena catasso arūpasamāpattiyo, **sabbaso nevasaññānāsaññāyatanaṃ samatikkamma saññāvedayitanirodhanti** evaṃ nirodhasamāpatti, **anekavihitam iddhividhanti**-ādinā nayena pañca lokikābhiññā ca vuttā. Tattha yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ anupadavaṇṇanāya ceva bhāvanāvidhānena ca saddhiṃ visuddhimagge (visuddhi. 1.69) vitthāritameva. Chaḷabhiññāya pana **āsavānaṃ khayāti** āsavānaṃ khayena. **Anāsavanti** āsavānaṃ apaccaya-bhūtaṃ. **Cetovimuttinti** arahattaphalasaṃvādhim. **Paññāvīti** arahattaphala-paññaṃ. Navamaṃ.

10. Upassayasuttavaṇṇanā

153. Dasame (2.0163) **āyāma, bhanteti** kasmā bhikkhunī-upassayagamanam yācati? Na lābhasakkārahetu, kammaṭṭhānatthikā panettha bhikkhuniyo atthi, tā ussukkāpetvā kammaṭṭhānam kathāpessāmīti yācati. Nanu ca so sayampi tepiṭako bahussuto, kiṃ sayam kathetum na sakkotīti? No na sakkoti. Buddhapaṭibhāgassa pana sāvakassa katham saddhātabbam maññissantīti yācati. **Bahukicco tvam bahukaraṇīyoti** kiṃ thero navakammādipasuto, yena nam evamāhāti? No, satthari pana parinibbute catasso parisā ānandattheram upasaṅkamitvā, “bhante, idāni kassa pattacīvaram gahetvā caratha, kassa pariveṇam sammajjatha, kassa mukhodakam dethā”ti rodanti paridevanti. Thero “aniccā saṅkhārā, vuddhasarīrepi nillajjova maccurājā pahari. Esā saṅkhārānam dhammatā, mā socittha, mā paridevitthā”ti parisam saññāpeti. Idamassa bahukiccam. Tam sandhāya thero evamāha. **Sandassesīti** paṭipattiguṇam dassesi. **Samādapesīti** gaṇhāpesi. **Samuttejesīti** samussāhesi. **Sampahaṃsesīti** paṭiladdhaguṇena modāpesi.

Thullatissāti sarīrena thulā, nāmena tissā. **Vedehamuninoti** paṇḍitamunino. Paṇḍito hi ñāṇasaṅkhātena vedena ṭhati sabbakiccāni karoti, tasmā “vedeho”ti vuccati. Vedeho ca so muni cāti, vedehamuni. **Dhammam bhāsitabbam maññatīti** tipīṭakadharassa dhammabhaṇḍāgārikassa sammukhe sayam araññavāsī paṃsukūliko samāno “dhammakathiko ahan”ti dhammam bhāsitabbam maññati. Idam kiṃ pana, katham panāti? Avajānamānā bhaṇati. **Assosīti** aññena āgantvā ārocitavasena assosi. **Āgamehi tvam, āvusoti** tiṭṭha tvam, āvuso. **Mā te saṅgho uttari upaparikkhīti** mā bhikkhusaṅgho atireka-okāse tam upaparikkhīti. Idam vuttam hoti-“ānandena buddhapaṭibhāgo sāvako vārito, ekā bhikkhunī na vāritā, tāya saddhim santhavo vā sineho vā bhavissati”ti mā tam saṅgho evam amaññīti.

Idāni (2.0164) attano buddhapaṭibhāgabhāvam dipento **tam kiṃ maññasi, āvuso** ti-ādīmāha? **Sattaratananti** sattahatthappamāṇam. **Nāganti** hatthim. **Aḍḍhatṭharatanam vāti** aḍḍharatanena ūna-aṭṭharatanam, purimapādato paṭṭhāya yāva kumbhā vidatthādhikasattahatthubbedhanti attho. **Tālapattikāyāti** taruṇatālapaṇṇena. **Cavitthāti** cutā, na matā vā naṭṭhā vā, buddhapaṭibhāgassa pana sāvakassa upavādam vatvā mahākassapatthere chahi abhiññāhi sīhanādam nadante tassā kāsāvāni kaṇṭakasākhā viya kacchusākhā viya ca sarīram khāditum āradhāni, tāni hāretvā setakāni nivatthakkaṇeyevassā cittassādo udapādīti. Dasamaṃ.

11. Cīvarasuttavaṇṇanā

154. Ekādasame **dakkiṇāgirisminti** rājagham parivāretvā ṭhitassa girino dakkiṇabhāge janapado dakkiṇāgiri nāma, tasmim cārikam caratīti attho. Cārikā ca nāma duvidhā hoti turitacārikā ca aturitacārikā ca. Tattha yaṃ ekacco ekam kāsāvam nivāsetvā ekam pārupitvā pattacīvaram aṃse laggetvā chattaṃ ādāya

sarīrato sedehi paggharantehi divasena sattaṭṭhajojanāni gacchati, yaṃ vā pana buddhā kiñciveva bodhaneyyasattaṃ disvā yojanasatampi yojanasahassampi khaṇena gacchanti, esā **turitacārikā** nāma. Devasikaṃ pana gāvutaṃ aḍḍhajojanam tigāvutaṃ yojananti ettakaṃ addhānaṃ ajjatanāya nimantanam adhivāsaya to janasaṅgahaṃ karoto gamaṇaṃ, esā **aturitacārikā** nāma. Ayaṃ idha adhippetā.

Nanu ca thero pañcavīsati vassāni chāyā viya dasabalassa pacchato pacchato gacchantova ahosi, “kahaṃ ānando”ti vacanassa okāsameva na adāsi, so kismiṃ kāle bhikkhusaṅghena saddhiṃ cārikaṃ carituṃ okāsaṃ labhatīti? Satthu parinibbānaṃ vacchare. Parinibbute kira satthari mahākassapatthero satthu parinibbāne sannipatitassa bhikkhusaṅghassa majjhe nisīditvā dhammavinayasaṅgāyanatthaṃ pañcasate bhikkhū uccinitvā, “āvuso, mayaṃ rājagahe vassaṃ vasantā dhammavinayaṃ saṅgāyissāma, tumhe pure (2.0165) vassūpanāyikāya attano palibodhaṃ ucchinditvā rājagahe sannipatathā”ti vatvā attanā rājagahaṃ gato. Ānandattheropi bhagavato pattacīvaraṃ ādāya mahājanaṃ saññāpento sāvattiṃ gantvā tato nikkhamma rājagahaṃ gacchanto dakkhiṇāgirismiṃ cārikaṃ cari. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Yebhuyyena kumārabhūtāti ye te hīnāyāvattā nāma, te yebhuyyena kumārakā daharā taruṇā ekavassikadvevassikā bhikkhū ceva anupasampannakumārakā ca. Kasmā panete pabbajitā, kasmā hīnāyāvattāti? Tesam kira mātāpitāro cintesuṃ—“ānandatthero satthu vissāsiko aṭṭha vare yācitvā upaṭṭhahati, icchiticchitaṭṭhānaṃ satthāraṃ gahetvā gantuṃ sakkoti, amhākaṃ dārake etassa santike pabbājema, so satthāraṃ gahetvā āgamissati, tasmim āgate mayaṃ mahāsakkāraṃ kātuṃ labhissāmā”ti. Iminā tāva kāraṇena nesam ñātakā te pabbājesuṃ. Satthari pana parinibbute tesam sā patthanā upacchinnā, atha te ekadivaseneva uppabbājesuṃ.

Yathābhirantanti yathāruciyā yathā-ajjhāsayena. **Tikabhojanaṃ paññattanti**, idaṃ “gaṇabhojane aññatra samayā pācittiyā”ti (pāci. 211). Idaṃ sandhāya vuttaṃ. Tattha hi tiṇṇaṃ janānaṃ akappiyanimantanam sādīyitvā ekato paṭiggaṇhantānampi anāpatti, tasmā “tikabhojanaṃ”ti vuttaṃ.

Dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyāti dussīlapuggalānaṃ niggaṇhanatthaṃ. **Pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāyā**ti dummaṅkūnaṃ niggaheneva pesalānaṃ uposathapavāraṇā vattanti, samaggavāso hoti, ayaṃ tesam phāsuvihāro hoti, imassa phāsuvihārassa atthāya. **Mā pāpicchā pakkhaṃ nissāya saṅghaṃ bhindeyyunti** yathā devadatto

sapariso kulesu viññāpetvā bhuñjanto pāpicche nissāya saṅghaṃ bhindi, evaṃ aññepi pāpicchā gaṇabandhena kulesu viññāpetvā bhuñjamānā gaṇaṃ vaḍḍhetvā taṃ pakkhaṃ nissāya mā saṅghaṃ bhindeyyunti, iti iminā kāraṇena paññattanti attho. **Kulānuddayatāya cāti** bhikkhusaṅghe uposathapavāraṇaṃ katvā samaggavāsaṃ vasante (2.0166) manussā salākabhaddādīni datvā saggapārāyaṇā bhavanti, iti imāya kulānuddayatāya ca paññattanti attho.

Sassaghātaṃ maññe carasīti sassamaṃ ghātento viya āhiṇḍasi. **Kulūpaghātaṃ maññe carasīti** kulāni upaghātento viya hananto viya āhiṇḍasi. **Olujjati** visesena palujjati bhijjati. **Palujjanti kho te, āvuso, navappāyāti**, āvuso, ete tuyhaṃ pāyena yebhuyyena navakā ekavassikaduvassikā daharā ceva sāmaṇerā ca palujjanti bhijjanti. **Na vāyaṃ kumārako mattamaññāsīti** ayaṃ kumārako attano pamāṇaṃ na jānātīti theramaṃ tajjento āha.

Kumārakavādā na muccāmāti kumārakavādato na muccāma. **Tathā hi pana tvanti** idamassa evaṃ vattabbatāya kāraṇadassanattaṃ vuttaṃ. Ayañhettha adhippāyo- yasmā tvaṃ imehi navehi bhikkhūhi indriyaṃvararahitehi saddhiṃ vicarasi, tasmā kumārakehi saddhiṃ vicaranto kumārakoti vattabbataṃ arahasīti.

Aññatitthiyapubbo samānoti idaṃ yasmā therassa imasmim sāsane neva ācariyo na upajjhāyo paññāyati, sayamaṃ kāsāyāni gahetvā nikkhanto, tasmā anattamaṇatāya aññatitthiyapubbataṃ āropayamānā āha.

Sahasāti ettha rāgamohacāropi sahasācāro, idaṃ pana dosacāravasena vuttaṃ. **Appaṭisaṅkhāti** appaccavekkhitvā, idāni attano pabbajjamaṃ sodhento **yatvāhaṃ, āvuso**-ti-ādimāha. Tattha **aññaṃ satthāraṃ uddisitunti** ṭhapetvā bhagavantaṃ aññaṃ mayhaṃ satthāti evaṃ uddisituṃ na jānāmi. **Sambādho gharāvāsoti**-ādisu sacepi satthihatthe ghare yojanasatantarepi vā dve jāyampatikā vasanti, tathāpi tesamaṃ sakiñcanasapalibodhatṭhena gharāvāso sambādhoyeva. **Rajāpathoti** rāgarajā-dīnaṃ utthānaṭṭhānanti mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. “Āgamanapatho” tipi vuttuṃ vaṭṭati. Alagganaṭṭhena abbhokāso viyāti **abbhokāso**. Pabbajito hi kūṭāgāraratana-mayapāsādadevavimānādisu pihitadvāravātapānesu paṭicchannesu vasantopi neva laggati na sajjati na bajjhati, tena vuttaṃ (2.0167) “abbhokāso pabbajjā”ti. Apica **sambādho gharāvāso** kusalakiriyāya okāsābhāvato **rajāpatho** asaṃvutasaṅkāraṭṭhānaṃ viya rajānaṃ, kilesarajānaṃ sannipātaṭṭhānato, **abbhokāso pabbajjā** kusalakiriyāya yathā sukhaṃ okāsasabbhāvato.

Nayidaṃ sukaraṃ ...pe... pabbajeyyanti ettha ayaṃ saṅkhepakathā- yadetaṃ sikkhattayabrahmacariyaṃ ekampi divasaṃ akhaṇḍaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya **ekantaparipuṇṇaṃ** caritabbaṃ, ekadivasaṃpi ca kilesamalena amalīnaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya **ekantaparisuddhaṃ, saṅkhali-khitaṃ** likhitasāṅkhasadisamaṃ dhotasaṅkhasappaṭibhāgaṃ caritabbaṃ, idaṃ na sukaraṃ agāraṃ ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṃ ...pe... carituṃ, yaṃnūnāhaṃ kesamassuṃ ohāretvā kasāyarasapītatāya kāsāyāni brahmacariyaṃ carantānaṃ anucchavikāni vatthāni acchādetvā paridahitvā agārasmaṃ nikkhamitvā anagāriyaṃ pabbajeyyanti. Ettha ca yasmā agārassa hitaṃ kasivañijjādikammaṃ **agāriyanti** vuccati, taṃ pabbajjāya natthi, tasmā pabbajjā

anagāriyāti ñātabbā, taṃ anagāriyaṃ. **Pabbajeyyanti** paṭipajjeyyaṃ.

Paṭapilotikānanti jīṇṇapilotikānaṃ terasahatthopi hi navasāṭako dasānaṃ chinnakālato paṭṭhāya pilotikāti vuccati. Iti mahārahāni vatthāni chinditvā kataṃ saṅghāṭiṃ sandhāya “paṭapilotikānaṃ saṅghāṭin”ti vuttaṃ. **Addhānamaggappaṭipannaoti** aḍḍhayaohanato paṭṭhāya maggo addhānanti vuccati, taṃ addhānamaggaṃ paṭipanno, dīghamaggaṃ paṭipanno attho.

Idāni yathā esa pabbajito, yathā ca addhānamaggaṃ paṭipanno, imassatthassa āvibhāvattamaṃ abhinīhārato paṭṭhāya anupubbikathā kathetabbā- atīte kira kappasatasahasamatthake padumuttaro nāma satthā udapādi, tasmīṃ haṃsavatīnagaramaṃ upanissāya kheme migadāye viharante vedeho nāma kuṭumbiko asītoṭi-dhanavibhavo pātova subhojanaṃ bhujjivā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya gandhapupphādīni gahetvā vihāraṃ gantvā satthāraṃ pūjetvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Tasmīṃ khaṇe satthā mahānisabhattheraṃ nāma tatiyasāvakaṃ “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ (2.0168) bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ yadidaṃ nisabho”ti etadagge ṭhapesi. Upāsako taṃ sutvā pasanno dhammakathāvasāne mahājane utṭhāya gate satthāraṃ vanditvā, “bhante, sve mayhaṃ bhikkhaṃ adhvāsethā”ti āha. Mahā kho, upāsaka, bhikkhusaṅghoti. Kittako bhagavāti. Aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahasanti. Bhante, ekaṃ sāmaṇerampi vihāre asesetvā bhikkhaṃ adhvāsethāti. Satthā adhvāsesi. Upāsako satthu adhvāsanaṃ viditvā gehaṃ gantvā mahādānaṃ sajjetvā punadvase satthu kālaṃ ārocāpesi. Satthā pattacivarāmādāya bhikkhusaṅghaparivuto upāsakassa ghamaṃ gantvā paññattāsane nisīno dakkhiṇodakāvasāne yāgubhattādīni sampatṭicchanto bhattavissaggaṃ akāsi. Upāsakopi satthu santike nisīdi.

Tasmīṃ antare mahānisabhatthero piṇḍāya caranto tameva vīthiṃ paṭipajji. Upāsako disvā utṭhāya gantvā theramaṃ vanditvā “pattamaṃ, bhante, no dethā”ti āha. Thero pattamaṃ adāsi. Bhante, idheva pavisatha, satthāpi gehe nisīnoti. Na vaṭṭissati upāsakāti. Upāsako therassa pattamaṃ gahetvā piṇḍapātassa pūretvā nīharitvā adāsi. Tato theramaṃ anugantvā nivatto satthu santike nisīditvā evamaṃha- “bhante, mahānisabhatthero ‘satthā gehe nisīno’ti vuttepi pavisitumaṃ na icchi, atthi nu kho etassa tumhākaṃ guṇehi atireko guṇo”ti. Buddhānañca vaṇṇamaccheraṃ nāma natthi. Atha satthā evamaṃha- “upāsaka, mayhaṃ bhikkhaṃ āgamayamānā gehe nisīdāma, so bhikkhu na evamaṃ nisīditvā bhikkhaṃ udikkhati. Mayaṃ gāmantasēnāsane vasāma, so araññasmiṃyeva vasati. Mayaṃ channe vasāma, so abbhokāsamhiyeva vasati. Iti tassa ayañca ayañca guṇo”ti mahāsamuddamaṃ pūrayamānova kathesi. Upāsako pakatiyāpi jalamānadīpo telena āsitto viya suṭṭhutamaṃ pasanno hutvā cintesi- “kiṃ mayhaṃ aññāya sampattiyā, anāgate ekassa buddhassa santike dhutavādānaṃ aggabhāvattāya patthanaṃ karissāmī”ti?

So punapi satthāraṃ nimantetvā teneva niyāmena satta divasāni dānaṃ datvā sattame divase aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahasassa ticivarāni datvā satthu pādamaṃle nipajjitvā evamaṃha- “yamaṃ me, bhante, satta divasāni dānaṃ dentassa (2.0169) mettaṃ kāyakammaṃ mettaṃ vacīkammaṃ mettaṃ manokammaṃ, imināhaṃ na aññaṃ devasampattiṃ vā sakkamābrahmasampattiṃ vā patthemī, idaṃ pana

me kammaṃ anāgate ekassa buddhassa santike mahānisabhattherena pattatthā-
nantaraṃ pāpuṇanattāya terasadhutaṅgadharānaṃ aggabhāvassa paccayo
hotū”ti. Satthā “mahantaṃ ṭhānaṃ iminā patthitaṃ, samijjhissati nu kho”ti olo-
kento samijjhanabhāvaṃ disvā āha- “manāpaṃ te ṭhānaṃ patthitaṃ, anāgate
satasahassakappamatthake gotamo nāma buddho uppajjissati, tassa tvaṃ tatiya-
sāvako mahākassapatthero nāma bhavissasi”ti. Taṃ sutvā upāsako “buddhānaṃ
dve kathā nāma natthi”ti punadivase pattabbaṃ viya taṃ sampattiṃ amaññittha.
So yāvatāyukaṃ sīlaṃ rakkhivā tattha kālaṅkato sagge nibbatti.

Tato paṭṭhāya devamanussesu sampattiṃ anubhavanto ito ekanavutikappe
vipassimhi sammāsambuddhe bandhumatīnagaraṃ nissāya kheme migadāye
vihārante devalokā cavitvā aññatarasmiṃ parijiṇṇe brāhmaṇakule nibbatti.
Tasmiñca kāle “vipassī bhagavā sattame sattame samvacchare dhammaṃ kathe-
tī”ti mahantaṃ kolāhalaṃ hoti. Sakalajambudīpe devatā “satthā dhammaṃ kathe-
ssati”ti ārocenti, brāhmaṇo taṃ sāsanaṃ assosi. Tassa ca nivāsanasāṭako eko
hoti, tathā brāhmaṇiyā, pārupanaṃ pana dvinnampi ekameva. Sakalanagare “eka-
sāṭakabrāhmaṇo”ti paññāyati. Brāhmaṇānaṃ kenacideva kiccena sannipāte sati
brāhmaṇiṃ gehe ṭhapetvā sayāṃ gacchati, brāhmaṇīnaṃ sannipāte sati sayāṃ
gehe tiṭṭhati, brāhmaṇī taṃ vatthaṃ pārupitvā gacchati. Tasmīṃ pana divase
brāhmaṇo brāhmaṇiṃ āha- “bhoti, kiṃ rattiṃ dhammassavanaṃ suṇissasi divā”ti?
“Mayaṃ mātugāmajātikā nāma rattiṃ sotuṃ na sakkoma, divā sossāmī”ti
brāhmaṇaṃ gehe ṭhapetvā vatthaṃ pārupitvā upāsikāhi saddhiṃ divā gantvā
satthāraṃ vanditvā ekamante nisinnā dhammaṃ sutvā upāsikāhiyeva saddhiṃ
āgamāsi. Atha brāhmaṇo brāhmaṇiṃ gehe ṭhapetvā vatthaṃ pārupitvā vihāraṃ
gato.

Tasmīṃ ca samaye satthā parisamajjhe alaṅkatadhammāsane sannisinno citta-
bījaniṃ ādāya ākāsaṅgaṃ otārento viya sineruṃ matthaṃ katvā (2.0170)
sāgaraṃ nimmathento viya dhammakathaṃ katheti. Brāhmaṇassa parisante nisi-
nnassa dhammaṃ suṇantassa paṭhamayāmasmiṃyeva sakalasarīraṃ pūraya-
mānā pañcavaṇṇā pīti uppajji. So pārutavatthaṃ saṅgharivā “dasabalassa dassā-
mī”ti cintesi. Athassa ādīnavasahaṃ dassayamānaṃ maccheraṃ uppajji, so
“brāhmaṇiyā ca mayhañca ekameva vatthaṃ, aññaṃ kiñci pārupanaṃ natthi, apā-
rupitvā ca nāma bahi carituṃ na sakkā”ti sabbathāpi adātukāmo ahosi. Athassa
nikkhante paṭhamayāme majjhimayāme pi tatheva pīti uppajji, so tatheva ca
cintetvā tatheva adātukāmo ahosi. Athassa majjhimayāme nikkhante pacchimayā-
me pi tatheva pīti uppajji, so “taraṇaṃ vā hotu maraṇaṃ vā, pacchāpi jānissāmī”ti
vatthaṃ saṅgharivā satthu pādāmūle ṭhapesi. Tato vāmahatthaṃ ābhujitvā
dakkhiṇena hatthena tikkhattuṃ appoṭetvā “jitaṃ me jitaṃ me”ti tayo vāre nadi.

Tasmiñca samaye bandhumarājā dhammāsanassa pacchato antosāṇiyaṃ
nisinno dhammaṃ suṇāti. Rañño ca nāma “jitaṃ me”ti saddo amanāpo hoti. So
purisaṃ pesesi “gaccha etaṃ puccha kiṃ vadesi”ti? So tena gantvā pucchito āha-
“avasesā hatthiyānādīni āruyha asicammādīni gahetvā parasenaṃ jinanti, na taṃ
acchariyaṃ, ahaṃ pana pacchato āgacchantassa kūṭagoṇassa muggarena sīsaṃ

bhinditvā taṃ palāpento viya maccheracittam madditvā pārutavattham dasabalassa adāsim, taṃ me macchariyam jitan”ti āha. Puriso gantvā taṃ pavattiṃ rañño ārocesi. Rājā āha- “amhe bhaṇe dasabalassa anurūpaṃ na jānimhā, brāhmaṇo pana jānī”ti vatthayugampi pesesi. Taṃ disvā brāhmaṇo cintesi- “ayaṃ mayhaṃ tuṅhī nisinnassa paṭhamam kiñci adatvā satthu guṇe kathentassa adāsi, satthu guṇe paṭicca uppanna mayhaṃ ko attho”ti tampi vatthayugam dasabalasseva adāsi. Rājā “kiṃ brāhmaṇena katan”ti? Pucchitvā, “tampi tena vatthayugam tathāgatasseva dinnan”ti sutvā aññāni dve vatthayugāni pesesi. So tānipi adāsi. Rājā aññānipi cattārīti evaṃ yāva dvattiṃsa vatthayugāni pesesi. Atha brāhmaṇo (2.0171) “idaṃ vadḍhetvā gahaṇam viya hotī”ti attano atthāya ekaṃ brāhmaṇiyā atthāya ekanti dve vatthayugāni gahetvā tiṃsa yugāni tathāgatasseva adāsi. Tato paṭṭhāya ca satthu vissāsiko jāto.

Atha naṃ rājā ekadivasam sītasamaye satthu santike dhammam suṇantaṃ disvā satahassagghanikaṃ attano pārutaṃ rattakambalam datvā āha- “ito paṭṭhāya idaṃ pārupitvā dhammam suṇāhī”ti. So “kiṃ me iminā kambalena imasmiṃ pūtikāye upanitenā”ti? Cintetvā, antogandhakuṭiyam tathāgatamañcassa upari vitānaṃ katvā agamāsi. Atha ekadivasam rājā pātova vihāraṃ gantvā antogandhakuṭiyam satthu santike nisīdi. Tasmiñca samaye chabbaṇṇā buddharasmiyo kambalam paṭihaññanti, kambalo ativiya virocāti. Rājā uddham olokento sañjānitvā āha- “bhante, amhākaṃ esa kambalo, amhehi ekasāṭakabrāhmaṇassa dinno”ti. Tumhehi, mahārāja, brāhmaṇo pūjito, brāhmaṇena ahaṃ pūjito. Rājā “brāhmaṇo yuttakaṃ aññāsi, na mayan”ti pasīditvā yaṃ manussānaṃ upakārabhūtaṃ, taṃ sabbaṃ aṭṭhaṭṭhakaṃ katvā sabbatṭhakaṃ nāma dānaṃ datvā purohitaṭṭhāne ṭhapesi. Sopi “aṭṭhaṭṭhakaṃ nāma catusaṭṭhi hotī”ti catusaṭṭhi salākabhattāni upanibandhāpetvā yāvajīvaṃ dānaṃ datvā sīlam rakkhitvā tato cuto sagge nibbatti.

Puna tato cuto imasmiṃ kappe koṇāgamanassa ca bhagavato kassapadasabalassa cāti dvinnaṃ buddhānaṃ antare bārāṇasiyam kuṭumbiyaghare

nibbatto, so vuddhimanvāya gharāvāsaṃ vasanto ekadivasam araṅṅe jaṅghavihāraṃ carati. Tasmiṅca samaye paccekabuddho nadītīre cīvarakammaṃ karonto anuvāte appahonte saṅgharivā ṭhapetuṃ āradḍho. So disvā, “kasmā, bhante, saṅgharivā ṭhapethā”ti? Āha. Anuvāto nappahotīti. “Iminā, bhante, karothā”ti sātakaṃ datvā, “nibbattanibbattaṭṭhāne me kenaci parihāni mā hotū”ti patthanaṃ paṭṭhapesi. Gharepissa bhaginiyā saddhiṃ bhariyāya kalahaṃ karontiyā paccekabuddho piṇḍāya pāvīsi.

Athassa (2.0172) bhaginī paccekabuddhassa piṇḍapātaṃ datvā tassa bhariyaṃ sandhāya “evarūpaṃ bālaṃ yojanasatena parivajjeyyan”ti patthanaṃ paṭṭhapesi. Sā gehadvāre ṭhitā taṃ sutvā, “imāya dinnaṃ bhattaṃ esa mā bhujātū”ti pattaṃ gahetvā piṇḍapātaṃ chaḍḍetvā kalalassa pūretvā adāsi. Itarā disvā, “bāle maṃ tāva akkosa vā pahara vā. Evarūpassa pana dve asaṅkheyyāni pūritapāramissa pattato bhattaṃ chaḍḍetvā kalalaṃ dātuṃ na yuttan”ti āha. Athassa bhariyāya paṭisaṅkhānaṃ uppajji. Sā “tiṭṭhatha, bhante”ti kalalaṃ chaḍḍetvā pattaṃ dhovivā gandhacuṅṅena ubbaṭṭetvā pavarassa catumadhurassa pūretvā upari āsittena padumagabbhavaṅṅena sappinā vijjotamānaṃ paccekabuddhassa hatthe ṭhapetvā, “yathā ayaṃ piṇḍapāto obhāsajāto, evaṃ obhāsajātaṃ me sarīraṃ hotū”ti patthanaṃ paṭṭhapesi. Paccekabuddho anumoditvā ākāsaṃ pakkhandi. Tepi jāyampatikā yāvatāyukaṃ kusalaṃ katvā sagge nibbattitvā puna tato cavitvā upāsako bārāṇasiyaṃ asītikoṭivibhavassa seṭṭhino putto hutvā nibbatti, itarā tādisasseva dhītā hutvā nibbatti.

Tassa vuddhippattassa tameva seṭṭhidhītaṃ ānayaṃsu. Tassā pubbe adinnavipākassa tassa kamma ānubhāvena patikulaṃ pavittāhamattāya ummārabbhantare sakalasarīraṃ ugghāṭitavaccakuṭi viya duggandhaṃ jātaṃ. Seṭṭhikumāro “kassāyaṃ gandho”ti pucchitvā “seṭṭhikaṅṅāyā”ti sutvā “nīharatha nīharathā”ti ābhataniyāmeneva kulagharaṃ pesesi. Sā eteneva nīhārena sattasu ṭhānesu paṭinivattitā cintesi- “ahaṃ sattasu ṭhānesu paṭinivattā. Kiṃ me jīvitena”ti? Attano ābharaṇabhaṅḍaṃ bhaṅḍāpetvā suvaṅṅiṭṭhakaṃ kāresi ratanāyataṃ vidatthivittataṃ caturaṅgulubbedhaṃ. Tato haritālamanosilāpiṇḍaṃ gahetvā aṭṭha uppalaḥatthake ādāya kassapadasabalassa cetiyakaraṇaṭṭhānaṃ gatā. Tasmiṅca khaṇe ekā iṭṭhakaṃ patīṭṭhapesi parikkhipitvā āgacchamānā ghaṭaniṭṭhakāya unā hoti. Seṭṭhidhītā vaḍḍhakiṃ āha- “imaṃ iṭṭhakaṃ ettha ṭhapethā”ti. Amma, bhaddake kāle āgatāsi, sayameva ṭhapehīti. Sā āruya telena haritālamanosilaṃ yojetvā tena bandhanaṃ iṭṭhakaṃ patīṭṭhapesi upari (2.0173) aṭṭhahi uppalaḥatthakehi pūjaṃ katvā vanditvā, “nibbattanibbattaṭṭhāne me kāyato candanagandho vāyatu, mukhato uppalaḥatthake”ti patthanaṃ katvā, cetiyaṃ vanditvā, padakkhiṇaṃ katvā agamāsi.

Atha tasmimīyeva khaṇe yassa seṭṭhiputtassa paṭhamaṃ gehaṃ nītā, tassa taṃ ārabha sati udapādi. Nagarepi nakkhattaṃ saṃghuṭṭhaṃ hoti. So upaṭṭhāke āha- “tadā idha ānītā seṭṭhidhītā atthi, kahaṃ sā”ti? “Kulagehe sāmī”ti. “Ānetha naṃ, nakkhattaṃ kilissāmā”ti. Te gantvā, taṃ vanditvā ṭhitā “kiṃ, tātā, āgatathā”ti? Tāya puṭṭhā taṃ pavattiṃ ācikkhiṃsu. “Tātā, mayā ābharaṇabhaṅḍena cetiyaṃ

pūjitaṃ, ābharaṇaṃ me natthī”ti. Te gantvā seṭṭhiputtassa ārocesuṃ. “Ānetha naṃ, piḷandhanaṃ labhissāmā”ti. Te ānayaṃsu. Tassā saha gharappavesena sakala-gehaṃ candanagandhañceva nīluppalagandhañca vāyi.

Seṭṭhiputto taṃ pucchi- “paṭhamaṃ tava sarīrato duggandho vāyi, idāni pana te sarīrato candanagandho, mukhato uppalagandho vāyati. Kiṃ etan”ti? Sā ādito paṭṭhāya attano katakammaṃ ārocesi. Seṭṭhiputto “niyyānikaṃ vata buddhānaṃ sāsanaṃ”ti pasīditvā yojanikaṃ suvaṇṇacetiyaṃ kambalakañcukena parikkhipitvā tattha tattha rathacakkappamāṇehi suvaṇṇapadumehi alaṅkari. Tesam dvādasahatthā olambakā honti. So tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā sagge nibbattitvā tato cuto bārāṇasito yojanamatte ṭhāne aññatarasmiṃ amaccakule nibbatti. Seṭṭhikaññā devalokato cavitvā rājakule jeṭṭhadhītā hutvā nibbatti.

Tesu vayappattesu kumārassa vasanagāme nakkhattaṃ saṃghuṭṭhaṃ, so mātaraṃ āha- “sāṭakaṃ me amma dehi, nakkhattaṃ kiḷissāmī”ti. Sā dhotavatthaṃ nīharitvā adāsi. “Amma thūlaṃ idan”ti. Aññaṃ nīharitvā adāsi, tampi paṭikkhipi. Aññaṃ nīharitvā adāsi, tampi paṭikkhipi. Atha naṃ mātā āha- “tāta, yādise gehe mayaṃ jātā, natthi no ito sukhumatarassa paṭilābhāya puññaṃ”ti. “Labhana-ṭṭhānaṃ gacchāmi ammā”ti. “Putta ahaṃ ajeva tuyhaṃ bārāṇasinagare rajjapaṭi-lābhampi icchāmi”ti. So mātaraṃ vanditvā āha- “gacchāmi ammā”ti. “Gaccha, tātā”ti. Evaṃ kirassā cittaṃ ahosi (2.0174)- “kahaṃ gamissati, idha vā ettha vā gehe nisīdissati”ti? So pana puññaniyāmena nikkhamitvā bārāṇasiṃ gantvā uyyāne maṅgalasilāpaṭṭe sasīsaṃ pārupitvā nipajji. So cā bārāṇasirañño kālaṅka-tassa sattamo divaso hoti.

Amaccā rañño sarīrakiccaṃ katvā rājaṅgaṇe nisīditvā mantayaṃsu- “rañño ekā dhītāva atthi, putto natthi. Arājakaṃ rajjaṃ na tiṭṭhati. Ko rājā hoti”ti mantetvā, “tvaṃ hohi, tvaṃ hohi”ti. Purohito āha- “bahuṃ oloketuṃ na vaṭṭati, phussarathaṃ vissajjemā”ti. Te kumudavaṇṇe cattāro sindhave yojetvā, pañcavidhaṃ rājakaku-dhabhaṇḍaṃ setacchattañca rathasmiṃyeva ṭhapetvā rathaṃ vissajjetvā pacchato tūriyāni paggaṇhāpesuṃ. Ratho pācīnadvārena nikkhamitvā uyyānābhimukho ahosi, “paricayena uyyānābhimukho gacchati, nivattemā”ti keci āhaṃsu. Purohito “mā nivattayitthā”ti āha. Ratho kumāraṃ padakkhiṇaṃ katvā ārohana-sajjo hutvā aṭṭhāsi. Purohito pārupanakaṇṇaṃ apanetvā pādatalāni olokeno “tiṭṭhatu ayaṃ dīpo, dvisahassadīpaparivāresu catūsu dīpesu esa rajjaṃ kātuṃ yutto”ti vatvā, “punapi tūriyāni paggaṇhātha punapi paggaṇhāthā”ti tikkhattuṃ tūriyāni paggaṇhāpesi.

Atha kumāro mukhaṃ vivaritvā oloketvā, “kena kammena āgatatthā”ti? Āha. “Deva, tumhākaṃ rajjaṃ pāpuṇāti”ti. “Rājā kahan”ti. “Devattaṃ gato sāmī”ti. “Kati divasā atikkantā”ti? “Ajja sattamo divaso”ti. “Putto vā dhītā vā natthī”ti. “Dhītā atthi deva, putto natthī”ti. “Tena hi karissāmi rajjan”ti. Te tāvadeva abhisekamaṇḍapaṃ katvā rājadhītaraṃ sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā uyyānaṃ ānetvā kumārassa abhisekaṃ akaṃsu.

Athassa katābhisekassa satahassagghanikaṃ vatthaṃ upahariṃsu. So “kimidaṃ, tātā”ti? Āha. “Nivāsanavatthaṃ devā”ti. “Nanu, tātā, thūlan”ti. “Manu-

ssānaṃ paribhogavatthesu ito sukhumataraṃ natthi devā”ti. “Tumhākaṃ rājā eva-
rūpaṃ nivāsesi”ti? “Āma, devā”ti. “Na maññe puññavā tumhākaṃ (2.0175) rājā,
suvaṇṇabhiṅgāraṃ āharatha, labhissāma vatthan”ti. Suvaṇṇabhiṅgāraṃ āha-
riṃsu. So uttāya hatthe dhovitvā, mukhaṃ vikkhāletvā, hatthena udakaṃ ādāya,
puratthimadisāya abbhukkiri, ghanapathaviṃ bhinditvā aṭṭha kapparukkhā uttā-
hiṃsu. Puna udakaṃ gahetvā dakkhiṇaṃ pacchimaṃ uttaranti evaṃ catasso disā
abbhukkiri, sabbadisāsu aṭṭha aṭṭha katvā dvattiṃsa kapparukkhā uttāhiṃsu. So
ekaṃ dibbadussaṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā “nandarañño vijite suttakantikā
itthiyo mā suttaṃ kantiṃsūti evaṃ bheriṃ cārāpethā”ti vatvā, chatthaṃ ussāpetvā,
alaṅkatapaṭiyatto hatthikkhandhavaragato nagaraṃ pavisitvā, pāsādaṃ āruya
mahāsampattiṃ anubhavi.

Evaṃ kāle gacchante ekadivasaṃ devī rañño sampattiṃ disvā, “aho tapassī”ti
kāruññākāraṃ dassesi. “Kimidaṃ devī”ti? Ca puṭṭhā, “atimahatī, deva, sampatti,
atīte buddhānaṃ saddahitvā kalyāṇaṃ akattha, idāni anāgatassa paccayaṃ
kusalaṃ na karoṭhā”ti? Āha. “Kassa dassāmi? Silavanto natthī”ti. “Asuñño, deva,
jambudīpo arahantehi, tumhe dānameva sajjetha, ahaṃ arahante lacchāmī”ti āha.
Rājā punadivase pācīnadvāre dānaṃ sajjāpesi. Devī pātova uposathaṅgāni adhi-
tṭhāya uparipāsāde puratthābhimukhā urena nipajjitvā- “sace etissā disāya ara-
hanto atthi, āgacchantu amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhantū”ti āha. Tassaṃ disāyaṃ
arahanto nāhesuṃ. Taṃ sakkāraṃ kapaṇaddhikayācakānaṃ adāsu.

Punadivase dakkhiṇadvāre dānaṃ sajjitvā tatheva akāsi, punadivase pacchi-
madvāre. Uttaradvāre sajjitadivase pana deviyā tatheva nimantentiyaṃ himavante
vasantānaṃ padumavatiyaṃ puttānaṃ pañcasatānaṃ paccekabuddhānaṃ jeṭṭhako
mahāpadumapaccekabuddho bhātike āmantesi “mārisā, nandarājā tumhe nima-
nteti, adhivāsetha tassā”ti. Te adhivāsetvā punadivase anotattadahe mukhaṃ
dhovitvā ākāsenā āgantvā uttaradvāre otariṃsu. Manussā gantvā “pañcasatā,
deva, paccekabuddhā āgatā”ti rañño ārocesuṃ. Rājā saddhiṃ deviyā gantvā
vanditvā pattaṃ gahetvā paccekabuddhe pāsādaṃ āropetvā tesāṃ dānaṃ datvā
bhattakiccāvasāne rājā (2.0176) saṅghatherassa, devī saṅghanavakassa pāda-
mūle nipajjitvā, “ayyā paccayehi na kilamissanti, mayaṃ puññena na hāyissāma,
amhākaṃ yāvajīvaṃ idha nivāsāya paṭiññaṃ dethā”ti paṭiññaṃ kāretvā uyyāne
pañca paṇṇasālāsātāni pañca caṅkamanasātānīti sabbākārena nivāsattānaṃ
sampādetvā tattha vasāpesuṃ.

Evaṃ kāle gacchante rañño paccanto kupito. “Ahaṃ paccantaṃ vūpasametum
gacchāmi, tvaṃ paccekabuddhesu mā pamajji”ti deviyā ovaditvā gato. Tasmīṃ
anāgateyeva paccekabuddhānaṃ āyusaṅkhārā khīṇā. Mahāpadumapacceka-
buddho tiyāmarattiṃ jhānakīlaṃ kiṭitvā aruṇuggamane ālambanaphalakaṃ āla-
mbitvā tṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi, etenupāyena sesā-
pīti sabbepi parinibbutā. Punadivase devī paccekabuddhānaṃ nisīdanaṭṭhānaṃ
haritūpalittaṃ kāretvā pupphāni vikiritvā dhūpaṃ datvā tesāṃ āgamaṃ oloka-
yanti nisinnā āgamaṃ apassanti purisaṃ pesesi- “gaccha, tāta, jānāhi, kiṃ
ayyānaṃ kiñci aphāsukan”ti? So gantvā mahāpadumassa paṇṇasālāya dvāraṃ

vivaritvā tattha apassanto caṅkamaṇaṃ gantvā ālambanaphalakaṃ nissāya ʒhitam disvā vanditvā, “kālo, bhante”ti āha. Parinibbutasarīraṃ kiṃ kathessati? So “niddāyati maññe”ti gantvā piṭṭhipāde hatthena parāmasi. Pādānaṃ sītalatāya ceva thaddhatāya ca parinibbutabhāvaṃ ñatvā dutiyassa santikaṃ agamāsi, evaṃ tatiyassāti sabbesaṃ parinibbutabhāvaṃ ñatvā rājakulaṃ gato. “Kahaṃ, tāta, paccekabuddhā”ti? Puṭṭho “parinibbutā, devī”ti āha. Devī kandantī rodantī nikkhamitvā nāgarehi saddhiṃ tattha gantvā sādhuḷitaṃ kāretvā paccekabuddhānaṃ sarīra-kiccaṃ katvā dhātuyo gahetvā cetiyaṃ patiṭṭhāpesi.

Rājā paccantaṃ vūpasamevā āgato paccuggamaṇaṃ āgataṃ deviyaṃ pucchi “kiṃ, bhadda, paccekabuddhesu nappamajji, nirogā ayyā”ti? “Parinibbutā devā”ti. Rājā cintesi- “evarūpānampi paṇḍitānaṃ maraṇaṃ uppajjati, amhākaṃ kuto mokkha”ti? So nagaraṃ agantvā uyyānameva pavisitvā jeṭṭhaputtaṃ pakkosāpetvā tassa rajjaṃ paṭiyādetvā sayaṃ samaṇakapabbajjaṃ pabbaji, devīpi (2.0177) “imasmiyaṃ pabbajite ahaṃ kiṃ karissāmi”ti? Tattheva uyyāne pabbajitā. Dvepi jhānaṃ bhāvetvā tato cutā brahmaloke nibbattiṃsu.

Tesu tattheva vasantesu amhākaṃ satthā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena rājagahaṃ pāvisi. Ayaṃ pippalimāṇavo magadharatṭhe mahātitthabrāhmaṇagāme kapilabrāhmaṇassa aggamaheṣiyā kucchimhi nibbatto, ayaṃ bhaddā kāpilānī maddaratṭhe sāgalanagare kosiyagottabrāhmaṇassa aggamaheṣiyā kucchismiṃ nibbattā. Tesam kho anukkamena vaḍḍhamānānaṃ pippalimāṇavassa vīsatime vasse bhaddāya soḷasame vasse sampatte mātāpitaro puttaṃ oloketvā, “tāta, tvaṃ vayappatto, kulavaṃso nāma patiṭṭhapetabbo”ti ativiya nippīlayiṃsu. Māṇavo āha- “mayhaṃ sotapathe evarūpaṃ kathaṃ mā kathetha. Ahaṃ yāva tumhe dharatha, tāva paṭijaggissāmi, tumhākaṃ pacchato nikkhamitvā pabbajissāmi”ti. Te katipāhaṃ atikkamitvā puna kathayiṃsu, sopi tattheva paṭikkhipi. Puna kathayiṃsu, punapi paṭikkhipi. Tato paṭṭhāya mātā nirantaraṃ kathe-tiyeva.

Māṇavo “mama mātaraṃ saññāpessāmi”ti rattasuvaṇṇassa nikkhasahassaṃ datvā suvaṇṇakārehi ekaṃ itthirūpaṃ

kārāpetvā tassa majjanaghaṭṭanādikamma-pariyosāne taṃ rattavatthaṃ nivāsā-
petvā vaṇṇasampannehi pupphehi ceva nānā-alaṅkārehi ca alaṅkārapetvā
mātaraṃ pakkosāpetvā āha- “amma evarūpaṃ ārammaṇaṃ labhanto gehe
vasāmi, alabhanto na vasāmi”ti. Paṇḍitā brāhmaṇi cintesi- “mayhaṃ putto
puñṇavā dinnadāno katābhinihāro, puñṇaṃ karonto na ekakova akāsi, addhā
etena saha katapuñṇā suvaṇṇarūpakapaṭibhāgā bhavissati”ti aṭṭha brāhmaṇe
pakkosāpetvā sabbakāmehi santappetvā suvaṇṇarūpakaṃ rathaṃ āropetvā,
“gacchatha, tātā, yattha amhākaṃ jātigottabhogehi samānakule evarūpaṃ
dārikaṃ passatha, imameva suvaṇṇarūpakaṃ, paṇṇākāraṃ katvā dethā”ti uyyo-
jesi.

Te “amhākaṃ nāma etaṃ kamman”ti nikkhamitvā, “kattha gamissāmā”ti?
Cintetvā, “maddaraṭṭhaṃ nāma itthākaro, maddaraṭṭhaṃ gamissāmā”ti madda-
raṭṭhe sāgalanagaraṃ (2.0178) agamiṃsu. Tattha taṃ suvaṇṇarūpakaṃ nhāna-
titthe ṭhapetvā ekamantaṃ nisīdiṃsu. Atha bhaddāya dhātī bhaddaṃ nhāpetvā ala-
ṅkaritvā sirigabbhe nisīdāpetvā nhāyituṃ āgacchantī taṃ rūpakaṃ disvā, “ayya-
dhītā me idhāgatā”ti saññāya tajjetvā “dubbinite, kiṃ tvaṃ idhāgatā”ti? Talasa-
ttikaṃ uggiritvā, “gaccha sīghan”ti gaṇḍapasse pahari. Hattho pāsāṇe paṭihato
viya kampittha. Sā paṭikkamitvā “evaṃ thaddhaṃ nāma mahāgīvaṃ disvā, ‘ayya-
dhītā me’ti saññaṃ uppādesiṃ, ayyadhītāya hi me ayaṃ nivāsanapaṭiggāhikāpi
ayuttā”ti āha. Atha naṃ te manussā parivāretvā “evarūpā te sāmīdhītā”ti
pucchiṃsu. “Kiṃ esā, imāya sataguṇena sahasaguṇena mayhaṃ ayyā abhirūpa-
tarā, dvādasahatthe gabbhe nisinnāya padīpakiccaṃ natthi, sarīrobhāseneva
tamaṃ vidhamati”ti. “Tena hi āgacchā”ti taṃ khujjaṃ gahetvā suvaṇṇarūpakaṃ
rathaṃ āropetvā kosiyagottassa gharadvāre ṭhatvā āgamaṇaṃ nivedayiṃsu.

Brāhmaṇo paṭisanthāraṃ katvā, “kuto āgatathā”ti? Pucchi. “Magadharaṭṭhe
mahātithagāme kapilabrāhmaṇassa gharato”ti. “Kiṃ kāraṇā āgatā”ti. “Iminā
nāma kāraṇenā”ti. “Kalyāṇaṃ, tātā, samajātigottavibhavo amhākaṃ brāhmaṇo,
dassāmi dārikan”ti paṇṇākāraṃ gaṇhi. Te kapilabrāhmaṇassa sāsanaṃ pahi-
ṇiṃsu- “laddhā dārikā, kattabbaṃ karothā”ti. Taṃ sāsanaṃ sutvā pippalimāṇa-
vassa ārocayiṃsu- “laddhā kira dārikā”ti. Māṇavo “ahaṃ na labhissāmi cintesīṃ,
ime laddhāti ca vadanti, anathiko hutvā paṇṇaṃ pesissāmi”ti rahogato paṇṇaṃ
likhi, “bhaddā attano jātigottabhogānurūpaṃ gharāvāsaṃ labhatu, ahaṃ nikkha-
mitvā pabbajissāmi, mā pacchā vippaṭisārīni aho”ti. Bhaddāpi “asukassa kira
maṃ dātukāmā”ti sutvā rahogatā paṇṇaṃ likhi, “ayyaputto attano jātigottabhogā-
nurūpaṃ gharāvāsaṃ labhatu. Ahaṃ nikkhamitvā pabbajissāmi, mā pacchā vippa-
ṭisārī aho”ti. Dvepi paṇṇāni antarāmagge samāgacchiṃsu. “Idaṃ kassa paṇṇan”-
ti? Pippalimāṇavena bhaddāya pahitanti. “Idaṃ kassa paṇṇan”ti? Bhaddāya
pippalimāṇavassa pahitanti ca vutte dvepi vācetvā, “passatha dāraṇaṃ kamma-
n”ti phāletvā araṇṇe chaḍḍetvā (2.0179) samānapaṇṇaṃ likhitvā ito ca etto ca
pesesuṃ. Iti tesu anicchamānānaṃyeva samāgamo aho.

Taṃdivasaṃyeva ca māṇavopi ekaṃ pupphadāmaṃ ganthāpesi, bhaddāpi
ekaṃ ganthāpesi. Tāni āsanamajjhe ṭhapetvā bhuttasāyamāsā ubhopi “sayanaṃ

āruhissāmā”ti samāgantvā māṇavo dakkhiṇapassena sayanaṃ āruhi. Bhaddā vāmapassena āruhitvā āha- “yassa passe pupphāni milāyanti, tassa rāgacittaṃ uppananti vijānissāma, imaṃ pupphadāmaṃ na allīyitabban”ti. Te pana aññamaññassa sarīrasamphassabhayena tiyāmarattiṃ niddaṃ anokkamantāva vitināmenti, divā pana hasitamattampi na hoti. Te lokāmisena asaṃsaṭṭhā yāva mātāpitāro dharanti, tāva kuṭumbaṃ avicāretvā tesu kālaṅkatesu vicārayiṃsu. Mahatī māṇavassa sampatti, ekadivasaṃ sarīraṃ ubbaṭṭetvā chaḍḍetabbaṃ suvaṇṇacūṇṇameva magadhanāḷiyā dvādasanāḷimattaṃ laddhuṃ vaṭṭati. Yantabaddhāni saṭṭhi mahātaḷākāni, kammanto dvādasayojaniko, anurādhapurappamāṇā cuddasa dāsagāmā, cuddasa hatthānikā, cuddasa assānikā, cuddasa rathānikā.

So ekadivasaṃ alaṅkataṃ assaṃ āruya mahājanaparivuto kammantaṃ gantvā khettakoṭiyaṃ ṭhito naṅgalehi bhinnaṭṭhānato kākādayo sakuṇe gaṇḍuppādakādipāṇe uddharitvā khādante disvā, “tātā, ime kiṃ khādanti”ti pucchi? “Gaṇḍuppādake ayyā”ti. “Etehi kataṃ pāpaṃ kassa hoti”ti? “Tumhākaṃ, ayyā”ti. So cintesi- “sace etehi kataṃ pāpaṃ mayhaṃ hoti, kiṃ me karissati satta-asītkoṭidhanaṃ? Kiṃ dvādasayojano kammanto, kiṃ yantabaddhāni saṭṭhi mahātaḷākāni, kiṃ cuddasa gāmā? Sabbametāṃ bhaddāya kāpilāniyā niyyātetvā nikkhamitvā pabbajissāmi”ti.

Bhaddāpi kāpilāni tasmim̐ khaṇe abhantaravatthumhi tayo tilakumbhe pattharāpetvā dhātīhi parivutā nisinnā kāke tilapāṇake khādamaṇe disvā, “ammā kiṃ ime khādanti”ti? Pucchi. “Pāṇake ayye”ti. “Akusalaṃ kassa hoti”ti? “Tumhākaṃ ayye”ti. Sā cintesi- “mayhaṃ catuhatthavatthaṃ nāḷikodanamattañca laddhuṃ vaṭṭati, yadi ca panetaṃ ettakena janena kataṃ akusalaṃ mayhaṃ hoti, bhavasahassepāni vaṭṭato sīsaṃ ukkhipituṃ na sakkā (2.0180), ayyaputte āgatamatteyeva sabbāṃ tassa niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmi”ti.

Māṇavo āgantvā nhatvā pāsādaṃ āruya mahārahe pallaṅke nisīdi, athassa cakkavattino anucchavikaṃ bhojanaṃ sajjayiṃsu. Dvepi bhuñjitvā parijane nikkhante rahogatā phāsukaṭṭhāne nisīdiṃsu. Tato māṇavo bhaddaṃ āha- “bhadde, tvaṃ imaṃ gharaṃ āgacchantī kittakaṃ dhanaṃ āharī”ti? “Pañcapaṇṇāsa sakaṭasahassāni ayyā”ti. “Etaṃ sabbāṃ, yā ca imasmim̐ ghare satta-asītkoṭiyo, yantabaddhā saṭṭhitaḷākādibhedā sampatti atthi, sabbāṃ tuyhaṃyeva niyyātemī”ti. “Tumhe pana ayyā”ti. “Ahaṃ pabbajissāmi”ti. “Ayyā ahampi tumhākaṃyeva āgamaṃ olokayamānā nisinnā, ahampi pabbajissāmi”ti. Tesāṃ ādittapaṇṇakuṭi viya tayo bhavā upaṭṭhahiṃsu. Te “pabbajissāmā”ti vatvā antarāpaṇato kasāyarasapītāni vatthāni mattikāpatte ca āharāpetvā aññamaññaṃ kese ohāretvā, “ye loke arahanto, te uddissa amhākaṃ pabbajjā”ti pabbajitvā thavikāsu patte osāpetvā aṃse laggetvā pāsādato otariṃsu. Gehe dāsesu ca kammakāresu ca na koci sañjāni.

Atha ne brāhmaṇagāmato nikkhamma dāsagāmadvārena gacchante ākappakuttavasena dāsagāmavāsino sañjāniṃsu. Te rudantā pādesu nipatitvā “kiṃ amhe anāthe karotha ayyā”ti? Āhaṃsu. “Mayaṃ, bhaṇe ‘ādittapaṇṇasālā viya tayo bhavā’ti pabbajimhā, sace tumhesu ekekaṃ bhujissaṃ karoma, vassasatampi

nappahoti, tumheva tumhākaṃ sīsaṃ dhovitvā bhujissā hutvā jīvathā”ti vatvā tesam rodantānaṃyeva pakkamiṃsu. Thero purato gacchanto nivattitvā olokeno cintesi- “ayaṃ bhaddā kāpilānī sakalajambudīpagghanikā itthī mayhaṃ pacchato āgacchati. Ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ kocideva evaṃ cinteyya ‘ime pabbajitvāpi vinā bhavituṃ na sakkonti, ananucchavikaṃ karontī”ti. “Koci vā pana manaṃ padūsetvā apāyapūraṃ bhavēyya. Imaṃ pahāya mayā gantuṃ vaṭṭati”ti cittaṃ uppādesi.

So (2.0181) purato gacchanto dvedhāpathaṃ disvā tassa matthake aṭṭhāsi. Bhaddāpi āgantvā vanditvā aṭṭhāsi. Atha naṃ āha- “bhadde, tādisiṃ itthiṃ mama pacchato āgacchantiṃ disvā, ‘ime pabbajitvāpi vinā bhavituṃ na sakkonti’ti cintetvā amhesu paduṭṭhacitto mahājano apāyapūraṃ bhavēyya. Imasmiṃ dvedhāpathe tvaṃ ekaṃ gaṇha, ahaṃ ekena gamissāmi”ti. “Āma, ayya, pabbajitānaṃ mātugāmo nāma malaṃ, ‘pabbajitvāpi vinā na bhavanti’ti amhākaṃ dosaṃ passanti, tumhe ekaṃ maggaṃ gaṇhatha, vinā bhavissāmā”ti tikkhattuṃ pada-kkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu pañcapatiṭṭhitena vanditvā dasanakhasamodhāna-samujjalaṃ añjaliṃ paggayha, “satasahassakappappamāṇe addhāne kato mitta-santhavo ajja bhijjati”ti vatvā, “tumhe dakkhiṇajātikā nāma, tumhākaṃ dakkhiṇa-maggo vaṭṭati, mayaṃ mātugāmā nāma vāmajātikā, amhākaṃ vāmamaggo vaṭṭati”ti vanditvā maggaṃ paṭipannā. Tesam dvedhābhūtakāle ayaṃ mahāpathavī “ahaṃ cakkavālagirisinerupabbate dhāretuṃ sakkontipi tumhākaṃ guṇe dhāretuṃ na sakkomi”ti vadanti viya viravamānā akampi, ākāse asanisaddo viya pavatti, cakkavālapabbato unnadi.

Sammāsambuddho veļuvanamahāvihāre gandhakuṭiyaṃ nisinno pathavīkampa-nasaddaṃ sutvā, “kassa nu kho pathavī kampaṭi”ti? Āvajjento “pippalimāṇavo ca bhaddā ca kāpilānī maṃ uddissa appameyyaṃ sampattiṃ pahāya pabbajitā, tesam viyogaṭṭhāne ubhinnampi guṇabalena ayaṃ pathavīkampo jāto, mayāpi etesaṃ saṅgahaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti gandhakuṭito nikkhamma sayameva pattacī-varaṃ ādāya, asītimahātheresu kañci anāmantetvā tigāvutaṃ maggaṃ paccugga-manaṃ katvā rājagahassa ca nālandāya ca antare bahuputtakanigrodharukkha-mūle pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Nisīdanto pana aññataro paṃsukūliko viya anisīditvā buddhavesaṃ gahetvā asītihatthā ghanabuddharasmiyo vissajjento nisīdi. Iti tasmīṃ khaṇe paṇṇachattasakaṭacakkakūṭāgārādippamāṇā buddharasmiyo ito cito ca vipphandantiyo vidhāvantiyo candimasahassasūriyasahassa-uggamana-kālo viya kurumānā taṃ vanantaraṃ ekobhāsaṃ akaṃsu. Dvattiṃsamahāpurisa-lakkhaṇānaṃ siriyā samujjalitatārāgaṇaṃ viya gaganāṃ, supupphitakamalakuvalayaṃ viya salilaṃ, vanantaraṃ virocittha. Nigrodharukkhasa nāma khandho seto (2.0182) hoti, pattāni nīlāni pakkāni rattāni. Tasmīṃ pana divase satasākho nigrodharukkho suvaṇṇavaṇṇo ahosi.

Iti yā sā **addhānamaggapaṭipannoti** padassa atthaṃ vatvā, “idāni yathā esa pabbajito, yathā ca addhānamaggaṃ paṭipanno. Imassa atthassa āvibhāvattaṃ abhinīhārato paṭṭhāya ayaṃ anupubbikathā kathetabbā”ti vuttā, sā evaṃ veditabbā.

Antarā ca rājagahaṃ antarā ca nāḷandanti rājagahassa ca nāḷandāya ca antare. Sathhārañca vatāhaṃ passeyyaṃ bhagavantameva passeyyanti sace ahaṃ sathhāraṃ passeyyaṃ, imaṃyeva bhagavantaṃ passeyyaṃ. Na hi me ito aññaena sathhārā bhavituṃ sakkāti. **Sugatañca vatāhaṃ passeyyaṃ bhagavantameva passeyyanti** sace ahaṃ sammāpaṭipattiyā suṭṭhu gatattā sugataṃ nāma passeyyaṃ, imaṃyeva bhagavantaṃ passeyyaṃ. Na hi me ito aññaena sugatena bhavituṃ sakkāti. **Sammāsambuddhañca vatāhaṃ passeyyaṃ bhagavantameva passeyyanti** sace ahaṃ sammā sāmañca saccāni buddhattā sammāsambuddhaṃ nāma passeyyaṃ, imaṃyeva bhagavantaṃ passeyyaṃ. Na hi me ito aññaena sammāsambuddhena bhavituṃ sakkāti ayamettha adhippāyo. Evaṃ dassaneva “bhagavati ‘ayaṃ sathhā, ayaṃ sugato, ayaṃ sammāsambuddho’ti nikkañkho ahaṃ, āvuso, ahosin”ti dīpeti. **Sathhā me, bhanteti** idaṃ kiñcāpi dve vāre āgataṃ, tikkhattuṃ pana vuttanti veditabbaṃ. Iminā hi so “evaṃ tikkhattuṃ sāvakattaṃ sāvesiṃ, āvuso”ti dīpeti.

Ajānaññevāti ajānamānova. Dutiyaṃpadeṃpi eseṃva nayo. **Muddhāpi tassa vipateyyāti** yassa aññaṃsa “ajānaṃyeṃva jānāmi”ti paṭiññaṃsa bāhirakassa sathhuno evaṃ sabbacetasaṃ samannāgato pasannacitto sāvako evarūpaṃ paramanipaccakāraṃ kareyya, tassa vaṇṭachinnatālapakkaṃ viya gīvato muddhāpi vipateyya, sattadhā pana phaleyyāti attho. Kiṃ vā etena, sace mahākassapatthero iminā cittappasādena imaṃ paramanipaccakāraṃ mahāsamuddassa kareyya, tattakapāle pakkhitta-udakabindu viya vilayaṃ gaccheyya. Sace cakkavāḷassa kareyya, thusamuṭṭhi viya vikireyya. Sace sinerupabbatassa kareyya, kākatuṇḍena pahaṭa-piṭṭhamuṭṭhi viya viddhaṃseyya (2.0183). Sace mahāpathaviyā kareyya, vātāhatabhasmapuñjo viya vikireyya. Evarūpopi pana therassa nipaccākāro saththu suvaṇṇavaṇṇe pādapiṭṭhe lomamattampi vikopetuṃ nāsakkhi. Tiṭṭhatu ca mahākassapo, mahākassapasadisānaṃ bhikkhūnaṃ sahasampi satahasampi nipa-cākāradassanena neva dasabalassa pādapiṭṭhe lomamattampi vikopetuṃ paṃsukūlacivare vā aṃsumattampi cāletuṃ sakkoti. Evaṃ mahānubhāvo hi sathhā.

Tasmātiha te kassapāti yasmā ahaṃ jānanto eva “jānāmi”ti, passanto eva ca “passāmi”ti vadāmi, tasmā, kassapa, tayā evaṃ sikkhitabbaṃ. **Tibbanti** bahalaṃ mahantaṃ. **Hirōtappanti** hirī ca ottappañca. **Paccupaṭṭhitaṃ bhavissatīti** paṭhamatarameva upaṭṭhitaṃ bhavissati. Yo hi therādīsu

hirottappaṃ upaṭṭhapetvā upasaṅkamati therādayopi taṃ sahirikā sa-ottappā ca hutvā upasaṅkamantīti ayamettha ānisaṃso. **Kusalūpasamhitanti** kusalasanni-ssitaṃ. **Aṭṭhiṃ katvā**ti attānaṃ tena dhammena aṭṭhikaṃ katvā, taṃ vā dhammaṃ “esa mayhaṃ attho”ti aṭṭhiṃ katvā. **Manasi katvā**ti citte ṭhapetvā. **Sabbacetasā samannāharitvā**ti cittassa thokampi bahi gantuṃ adento sabbena samannāhāra-cittena samannāharitvā. **Ohitasototi** ṭhapitasoto, ñāṇasotañca pasādasotañca oda-hitvā mayā desitaṃ dhammaṃ sakkaccameva suṇissāmīti evañhi te sikkhitabbaṃ. **Sātasahagatā ca me kāyagatāsati**ti asubhesu ceva ānāpāne ca paṭhamajjhānavasena sukhasampayuttā kāyagatāsati. Yo ca panāyaṃ tividho ovādo, therassa aya-meva pabbajjā ca upasampadā ca ahosi.

Saraṇoti sakilesa sa-iṇo hutvā. **Raṭṭhapiṇḍaṃ bhuñjinti** saddhādeyyaṃ bhuñjiṃ. Cattāro hi paribhogā theyyaparibhogo iṇaparibhogo dāyajjaparibhogo sāmiparibhogoti. Tattha dussīlassa saṅghamajjhe nisīditvā bhuñjantassāpi paribhogo **theyyaparibhogo** nāma. Kasmā? Catūsu paccayesu anissaratāya. Sīlavato apa-ccavekkhitaparibhogo **iṇaparibhogo** nāma. Sattannaṃ sekhānaṃ paribhogo **dāyajjaparibhogo** nāma. Khīṇāsavassa paribhogo **sāmiparibhogo** nāma. Iti khīṇāsa-vova sāmī hutvā anaṇo paribhuñjati. Thero attanā (2.0184) puthujjanena hutvā paribhuttaparibhogaṃ iṇaparibhogaṃyeva karonto evamāha. **Aṭṭhamiyā aññā uda-pādī**ti aṭṭhame divase arahattaphalaṃ uppajji.

Atha kho, āvuso, bhagavā maggā okkamāti maggato okkamaṃ paṭhamata-ramaṃ taṃdivaseyeva ahosi, arahattādhigamo pacchā. Desanāvārassa pana evaṃ āgatattā arahattādhigamo paṭhamamā dīpito. Kasmā pana bhagavā maggā okka-ntoti? Evaṃ kirassa ahosi “imaṃ bhikkhuṃ jāti-āraññikaṃ jātipaṃsukūlikaṃ jāti-e-kāsanikaṃ karissāmī”ti. Tasmā okkami.

Mudukā kho tyāyanti mudukā kho te ayaṃ. Imañca pana vācaṃ bhagavā taṃ cīvaraṃ padumapupphavaṇṇena pāṇinā antantena parāmasanto āha. Kasmā eva-māhāti? Tharena saha cīvaraṃ parivattetukāmatāya. Kasmā parivattetukāmo jātoti? Theram attano ṭhāne ṭhapetukāmatāya. Thero pana yasmā cīvarassa vā pattassa vā vaṇṇe kathite “imaṃ tumhākaṃ gaṇhathā”tivacanaṃ cārittameva, tasmā “paṭiggaṇhātu me, bhante, bhagavā”ti āha. **Dhāressasi pana me tvaṃ, kassapa, sāṇāni paṃsukūlāni nibbasanānī**ti, kassapa, tvaṃ imāni paribhogaji-ṇṇāni paṃsukūlāni pārupituṃ sakkhissasīti vadati. Tañca kho na kāyabalaṃ sandhāya, paṭipattipūraṇaṃ pana sandhāya evamāha. Ayañhettha adhippāyo-ahaṃ imaṃ cīvaraṃ puṇṇaṃ nāma dāsiṃ pārupitvā āmakasusāne chaḍḍitaṃ taṃ susānaṃ pavisitvā tumbamattehi pāṇakehi samparikiṇṇaṃ te pāṇake vidhunitvā mahā-ariyavaṃse ṭhatvā aggahesiṃ, tassa me imaṃ cīvaraṃ gahitadivase dasa-sahassacakkavāḷe mahāpathavī mahāviraṃ viravamānā kampittha, ākāso taṭa-taṭāyi, cakkavāḷadevatā sādhu-kāramadaṃsu, “imaṃ cīvaraṃ gaṇhantena bhikkhunā jātipaṃsukūlikena jāti-āraññikena jāti-ekāsanikena jātisapadānacāri-kena bhavituṃ vaṭṭati, tvaṃ imassa cīvarassa anucchavikaṃ kātuṃ sakkhissa-sī”ti. Theropi attanā pañcanaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāreti, so taṃ atakkayitvā “aha-metaṃ paṭipattiṃ pūressāmī”ti ussāhena sugatacīvarassa anucchavikaṃ kātu-

kāmo “dhāressāmahaṃ, bhante”ti āha. **Paṭipajjinti** paṭipannosmi. Evaṃ pana cīva-
raparivattanaṃ katvā ca therena pārutacīvaraṃ bhagavā (2.0185) pārupi, satthu
cīvaraṃ thero. Tasmīṃ samaye mahāpathavī udakapariyantaṃ katvā unnadanti
kampittha.

Bhagavato puttoti-ādīsu thero bhagavantaṃ nissāya ariyāya jātiyā jātoti bhaga-
vato putto. Urena vasitvā mukhato nikkhanta-ovādavasena pabbajjāya ceva upa-
sampadāya ca paṭiṭṭhitattā **oraso mukhato jāto**. Ovādadhammato jātattā ovādadha-
mmena ca nimmitattā **dhammajo dhammanimmito**. Ovādadhammadāyādaṃ nava-
lokuttaradhammadāyādameva vā arahatīti **dhammadāyādo**. **Paṭiggahitāni sāṇāni**
paṃsukūlānīti satthārā pāruṭaṃ paṃsukūlacīvaraṃ pārupanathāya paṭiggahitaṃ.

Sammā vadamāno vadeyyā Ti yaṃ puggalaṃ “bhagavato putto”ti-ādīhi guṇehi
sammā vadamāno vadeyya, mamaṃ taṃ sammā vadamāno vadeyya, ahaṃ eva-
rūpoti. Ettāvata therena pabbajjā ca parisodhitā hoti. Ayañhettha adhippāyo-
āvuso, yassa na upajjhāyo paññāyati, na ācariyo, kiṃ so anupajjhāyo anācariyo
nhāpitamuṇḍako sayamaṃgahitakāsāvo “titthiyapakkantako”ti saṅkhaṃ gato evaṃ
tigāvutaṃ maggaṃ paccuggamaṃ labhati, tīhi ovādehi pabbajjaṃ vā upasa-
mpadaṃ vā labhati, kāyena kāyaṃ cīvaraparivattanaṃ labhati? Passa yāva
dubbhāsitaṃ vacanaṃ thullanandāya bhikkhuniyāti. Evaṃ pabbajjaṃ sodhetvā
idāni chahi abhiññāhi sīhanādaṃ nadituṃ **ahaṃ kho, āvusoti-**ādimāha. Sesāṃ
purimanayeneva veditabbaṃ. Ekādasamaṃ.

12. Paraṃmaraṇasuttavaṇṇanā

155. Dvādasame **tathāgatoti** satto. **Na hetamaṃ, āvusoma, atthasaṃhitanti,** āvusoma,
etaṃ diṭṭhigataṃ atthasannissitaṃ na hoti. **Nādi**brahmacariyakanti maggabrahma-
cariyassa pubbhāgapaṭipadāpi na hoti. **Etañhi, āvusoma, atthasaṃhitanti,** āvusoma,
etaṃ catusaccakammaṭṭhānaṃ atthasannissitaṃ. **Etamaṃ ādi**brahmacariyakanti
etaṃ maggabrahmacariyassa ādi pubbhāgapaṭipadā. Dvādasamaṃ.

13. Saddhammappatirūpakasuttavaṇṇanā

156. Terasame (2.0186) **aññāya saṅghahiṃsūti** arahatte paṭiṭṭhahiṃsu. **Saddha-**
mmappatirūpakanti dve saddhammappatirūpakāni adhigamasaddhammappatirū-
pakaṅca pariyattisaddhammappatirūpakaṅca. Tattha-

“Obhāse ceva ñāṇe ca, pītiyā ca vikampati;

passaddhiyā sukhe ceva, yehi cittaṃ pavedhati.

“Adhimokkhe ca paggāhe, upaṭṭhāne ca kampati;

upekkhāvajjanāya ceva, upekkhāya ca nikantiyā.

“Imāni dasa ṭhānāni, paññā yassa paricitā;

dhammuddhaccakusalo hoti, na ca sammoha gacchatī”ti. (paṭi. ma. 2.7);-

Idaṃ vipassanāññāssa upakkilesajātaṃ **adhigamasaddhammappatirūpakaṃ**
Nāma. Tisso pana saṅgītiyo anāruḥhaṃ dhātukathā ārammaṇakathā asubhakathā

ñāṇavatthukathā vijjākaraṇḍakoti imehi pañcahi kathāvatthūhi paribāhiraṃ guḷha-
vinayaṃ guḷhavessantaraṃ guḷhamahosadhaṃ vaṇṇapiṭakaṃ aṅgulimālapīṭakaṃ
raṭṭhapālagajjitaṃ ālavakagajjitaṃ vedallapīṭakanti abuddhavacanaṃ **pariyattisa-
ddhammappatirūpakaṃ** nāma.

Jātarūpappatirūpakanti suvaṇṇarasavidhānaṃ ārakūṭamayaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ
ābharaṇajātaṃ. Chaṇakālesu hi manussā “ābharaṇabhaṇḍakaṃ gaṇhissāmā”ti
āpaṇaṃ gacchanti. Atha ne āpaṇikā evaṃ vadanti, “sace tumhe ābharaṇatthikā,
imāni gaṇhatha. Imāni hi ghanāni ceva vaṇṇavantāni ca appagghāni cā”ti. Te
tesaṃ sutvā, “kāraṇaṃ ime vadanti, imāni piḷandhitvā sakkā nakkhattaṃ kiḷitum,
sobhanti ceva appagghāni cā”ti tāni gahetvā gacchanti. Suvaṇṇabhaṇḍaṃ avikki-
yamānaṃ nidahitvā ṭhapetabbaṃ hoti. Evaṃ taṃ jātarūpappatirūpake uppanne
antaradhāyati nāma.

Atha saddhammassa antaradhānaṃ hotīti adhigamasaddhammassa paṭipattisa-
ddhammassa pariyattisaddhammassāti tividhassāpi saddhammassa antara-
dhānaṃ hoti. Paṭhamabodhiyañhi (2.0187) bhikkhū paṭisambhidappattā ahesuṃ.
Atha kāle gacchante paṭisambhidā pāpuṇitum na sakkhiṃsu, chaḷabhiññā ahesuṃ.
Tato cha abhiññā pāpuṇitum asakkontā tisso vijjā pāpuṇiṃsu. Idāni kāle
gacchante tisso vijjā pāpuṇitum asakkontā āsavakkhayamattaṃ pāpuṇissanti.
Tampi asakkontā anāgāmiphalaṃ, tampi asakkontā sakadāgāmiphalaṃ, tampi
asakkontā sotāpattiphalaṃ. Gacchante kāle sotāpattiphalaṃ pattum na sakkhi-
ssanti. Atha nesaṃ yadā vipassanā imehi upakkilesehi upakkiliṭṭhā āradhdama-
ttāva ṭhassati, tadā adhigamasaddhammo antarahito nāma bhavissati.

Paṭhamabodhiyañhi bhikkhū catunnaṃ paṭisambhidānaṃ anucchavikaṃ paṭi-
pattiṃ pūrayiṃsu. Gacchante kāle taṃ asakkontā channaṃ abhiññānaṃ, tampi
asakkontā tissannaṃ vijjānaṃ, tampi asakkontā arahattaphalamattassa.
Gacchante pana kāle arahattassa anucchavikaṃ paṭipattiṃ pūretum asakkontā
anāgāmiphalassa anucchavikaṃ paṭipattiṃ pūressanti, tampi asakkontā sakadā-
gāmiphalassa, tampi asakkontā sotāpattiphalassa. Yadā pana sotāpattiphala-
ssapi anucchavikaṃ paṭipadaṃ pūretum asakkontā sīlapārisuddhimatteva
ṭhassanti, tadā paṭipattisaddhammo antarahito nāma bhavissati.

Yāva pana tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ vattati, na tāva sāsanaṃ antarahitanti
vattum vaṭṭati. Tiṭṭhantu tīṇi vā, abhidhammapīṭake antarahite itaresu dvīsu tiṭṭha-
ntesupi antarahitanti na vattabbameva. Dvīsu antarahitesu vinayapīṭakamatte
ṭhitepi, tatrāpi khandhakaparivāresu antarahitesu ubhatovibhaṅgamatte, mahāvi-
naye antarahite dvīsu pātimokkhesu vattamānesupi sāsanaṃ anantarahitameva.
Yadā pana dve pātimokkhā antaradhāyissanti, atha pariyattisaddhammassa anta-
radhānaṃ bhavissati. Tasmim antarahite sāsanaṃ antarahitaṃ nāma hoti. Pariya-
ttiyā hi antarahitāya paṭipatti antaradhāyati, paṭipattiyā antarahitāya adhigamo
antaradhāyati. Kiṃ kāraṇā? Ayañhi pariyatti paṭipattiyā paccayo hoti, paṭipatti
adhigamassa. Iti paṭipattitopi pariyattimeva pamāṇaṃ.

Nanu (2.0188) ca kassapasammāsambuddhakāle kapilo nāma anārādhaka-
bhikkhu “pātimokkhaṃ uddisissāmī”ti bijaniṃ gahetvā āsane nisinno “atthi

imasmim vattantā”ti pucchi, atha tassa bhayena yesampi pātimokkho vattati, tepi “mayam vattāmā”ti avatvā “na vattāmā”ti vadiṃsu, so bijaniṃ ṭhapetvā uṭṭhāyāsanā gato, tadā sammāsambuddhassa sāsanaṃ osakkitanti? Kiñcāpi osakkitam, pariyatti pana ekanteneva pamāṇam. Yathā hi mahato taḷākassa pāḷiyā thirāya udakaṃ na ṭhassatīti na vattabbaṃ, udake sati padumādīni pupphāni na pupphissantīti na vattabbaṃ, evameva mahātaḷākassa thirapāḷisadise tepiṭake buddhava-cane sati mahātaḷāke udakasadisā paṭipattipūrakā kulaputtā natthīti na vattabbā, tesu sati mahātaḷāke padumādīni pupphāni viya sotāpannādayo ariyapuggalā natthīti na vattabbāti evaṃ ekantato pariyattiyeva pamāṇam.

Pathavīdhātūti dve satasahassāni cattāri ca nahutāni bahalā mahāpathavī. **Āpo-dhātūti** pathavito paṭṭhāya yāva subhakiṇhabrahmalokā uggataṃ kappavināsakaṃ udakaṃ. **Tejodhātūti** pathavito paṭṭhāya yāva ābhassarabrahmalokā uggato kappavināsako aggi. **Vāyodhātūti** pathavito paṭṭhāya yāva vehapphalabrahmalokā uggato kappavināsako vāyu. Etesu hi ekadhammopi satthu sāsanaṃ antaradhāpetuṃ na sakkoti, tasmā evamāha. **Idheva te uppajantīti** lohato lohakhādakaṃ malaṃ viya imasmim mayhamyeva sāsane te uppajanti. **Moghapurisāti** tucchapurisā.

Ādikeneva opilavatīti ettha **ādikenāti** ādānena gahaṇena. **Opilavatīti** nimujjati. Idaṃ vuttaṃ hoti- yathā udakacarā nāvā bhaṇḍaṃ gaṇhantī nimujjati, evaṃ pariyatti-ādīnaṃ pūraṇena saddhammassa antaradhānaṃ na hoti. Pariyattiyā hi hāyamānāya paṭipatti hāyati, paṭipattiyā hāyamānāya adhigamo hāyati. Pariyattiyā pūrayamānāya pariyattidharā puggalā paṭipattim pūrenti, paṭipattipūrakā adhigamaṃ pūrenti. Iti navacando (2.0189) viya pariyattiyādīsu vaḍḍhamānāsu mayhaṃ sāsanaṃ vaḍḍhati yevāti dasseti.

Idāni yehi dhammehi saddhammassa antaradhānañceva ʒhiti ca hoti, te dassento **pañca khoti-ādimāha**. Tattha **okkamanīyāti** avakkamanīyā, heṭṭhāgamanīyāti attho. **Satthari agāravāti-ādīsu agāravāti** gāvararahitā. **Appatissāti** appatissayā anīcavuttikā. Tattha yo cetiyaṅgaṇaṃ ārohanto chattaṃ dhāreti, upāhanaṃ dhāreti, aññato oloketvā kathaṃ kathento gacchati, ayaṃ **satthari agāravo** nāma.

Yo dhammassavanassa kāle saṅghuṭṭhe daharasāmaṇerehi parivārito nisīdati, aññāni vā navakammādīni karoti, dhammassavanagge nisinnō niddāyati, vikkhitto vā aññaṃ kathento nisīdati, ayaṃ **dhamme agāravo** nāma.

Yo therupaṭṭhānaṃ gantvā, avanditvā nisīdati, hatthapallatthikaṃ dussapallatthikaṃ karoti, aññaṃ vā pana hatthapādakukkuccaṃ karoti, vuḍḍhānaṃ santike anajjhīṭṭho katheti, ayaṃ **saṅghe agāravo** nāma.

Tisso pana sikkhā apūrentova **sikkhāya agāravo** nāma hoti. Aṭṭha samāpattiyo anibbattento tāsamaṃ vā pana nibbattanatthāya payogaṃ akaronto **samādhismiṃ agāravo** nāma. Sukkapakkho vuttavipallāseneva veditabboti. Terasamaṃ.

Kassapasamaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Lābhasakkārasamaṃyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1. Dāruṇasuttavaṇṇanā

157. Lābhasakkārasamaṃyuttassa (2.0190) paṭhame **dāruṇoti** thaddho. **Lābhasakkārasilokoti** ettha **lābho** nāma catupaccayalābho. **Sakkāroti** tesamaṃyeva sukātānaṃ susaṅkhatānaṃ lābho. **Silokoti** vaṇṇaghoso. **Kaṭukoti** tikhiṇo. **Pharusoti** kharo. **Antarāyikoti** antarāyakaro. Paṭhamaṃ.

2. Baḷisasuttavaṇṇanā

158. Dutiye **bāḷisikoti** baḷisaṃ gahetvā caramāno macchaghātako. **Āmisagatanti** āmisamakkhitaṃ. **Āmisacakkhūti** āmise cakkhu dassanaṃ assāti āmisacakkhu. **Gilabaḷisoti** gilitabaḷiso. **Anayaṃ āpannoti** dukkhaṃ patto. **Byasanaṃ āpannoti** vināsaṃ patto. **Yathākāmakaraṇīyoti** yathākāmena yathāruciyā yatheva naṃ bāḷisiko icchati, tathevassa kattabboti attho. **Yathākāmakaraṇīyo pāpimatoti** yathā kilesamārassa kāmo, evaṃ kattabbo, nirayaṃ vā tiracchānayoṇiṃ vā pettivisayaṃ vā pāpetabbo. Dutiyaṃ.

3-4. Kummasuttādivaṇṇanā

159-160. Tatiye **mahākummakulanti** mahantaṃ aṭṭhikacchapakulaṃ. **Agamā-sīti** “ettha addhā kiñci khāditabbaṃ atthi, taṃ maccharāyanto maṃ esa nivāreti”ti saññāya agamāsi. **Papatāyāti** papatā vuccati dīgharajjukabaddho ayakantako-sake daṇḍakaṃ pavesetvā gahito kaṇṇikasallasañṭhāno, ayakaṇṭako, yasmim̐ vegena patitvā kaṭāhe laggamate daṇḍako nikkhamati, rajjuko ekābaddho gacchateva. **So kummoti so** (2.0191) viddhakummo. **Yena so kummoti** udakasaddaṃ sutvā sāsakaṭṭhānaṃ bhavissatīti nivattitvā yena so atthakāmo kummo. **Na dānītvam̐ amhākanti** idāni tvam̐ amittahatthaṃ gato, na amhākaṃ santakoti attho. Evaṃ sallapantānaṃyeva ca nesaṃ nāvāya ṭhito luddo rajjukaṃ ākaḍḍhitvā kummaṃ gahetvā yathākāmaṃ akāsi. Sesamettha ito anantarasutte ca uttāna-meva. Tatiyacatutthāni.

5. Mīlhakasuttavaṇṇanā

161. Pañcame **mīlhakāti** gūthapāṇakā. **Gūthādīti** gūthabhakkhā. **Gūthapūrāti** anto gūthena bharitā. **Puṇṇā gūthassāti** idaṃ purimasseva atthadīpanaṃ. **Atimaññeyyāti** pacchimapāde bhūmiyaṃ ṭhapetvā purimapāde gūthassa upari āropetvā ṭhitā “ahamhi gūthādī”ti bhaṇantī atimaññeyya. **Piṇḍapāto cassa pūroti** aparopissa pattapūro paṇītapīṇḍapāto bhaveyya. Pañcamaṃ.

6. Asanisuttavaṇṇanā

162. Chaṭṭhe **kaṃ, bhikkhave, asanivicakkanti,** bhikkhave, kaṃ puggalaṃ matthake patitvā maddamānaṃ sukkāsanīcakkam̐ āgacchatu. **Appattamānasanti** anadhigatārahattaṃ. Iti bhagavā na sattānaṃ dukkhakāmatāya, ādīnavaṃ pana dassetuṃ evamāha. Asanīcakkāñhi matthake patitaṃ ekameva attabhāvaṃ nāseti, lābhasakkārasilokena pariyādiṇṇacitto nirayādīsu anantadukkhaṃ anubhoti. Chaṭṭhaṃ.

7. Diddhasuttavaṇṇanā

163. Sattame **diddhagatenāti** gatadiddhena. **Visallenāti** visamakkhītena. **Salle-nāti** sattiya. Sattamaṃ.

8. Siṅgālasuttavaṇṇanā

164. Aṭṭhame (2.0192) **siṅgāloti** jarasiṅgālo. Yathā hi suvaṇṇavaṇṇopi kāyo pūtikāyo tveva, taṃkhaṇaṃ gaḷitampi ca muttaṃ pūtimuttantveva vuccati, evaṃ tadahujātopi siṅgālo jarasiṅgālotveva vuccati. **Ukkaṇṭakena nāmā** Ti evaṃnāma-kena rogena. So kira sītakāle uppajjati. Tasmim̐ uppanne sakalasarīrato lomāni patanti, sakalasarīraṃ nillomaṃ hutvā, samantato phuṭati, vātabbhāhatā vaṇā

rujjanti. Yathā ummattakasunakhena daṭṭho puriso anavaṭṭhitova bhamati, evaṃ tasmim̐ uppanne bhamitabbo hoti, asukaṭṭhāne sotthi bhavissatīti na paññāyati. Aṭṭhamaṃ.

9. Verambhasuttavaṇṇanā

165. Navame **verambhavātā**ti evaṃnāmakā mahāvātā. Kīdise pana ṭhāne te vātā vāyantīti? Yattha ṭhitassa cattāro dīpā uppalinipattamattā hutvā paññāyanti. **Yo pakkhī gacchatī**ti navavuṭṭhe deve viravanto vātasakuṇo tattha gacchati, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Arakkhiteneva kāyenā**ti-ādīsu hatthapāde kīlāpento khandhaṭṭhim̐ vā nāmento kāyaṃ na rakkhati nāma, nānāvidhaṃ duṭṭhullakathaṃ kathento vācaṃ na rakkhati nāma, kāmavitakkādayo vitakkento cittaṃ na rakkhati nāma. **Anupaṭṭhitāya satiyā**ti kāyagatāsatiṃ anupaṭṭhapetvā. Navamaṃ.

10. Sagāthakasuttavaṇṇanā

166. Dasame **asakkārena cūbhayanti** asakkārena ca ubhayena. **Samādhī**ti arahattaphalasangamādhī. So hi tena na vikampati. **Appamāṇavīhārinoti** appamāṇena phalasangamādhinā viharantassa. **Sātatikanti** satatakāriṃ. **Sukhumaṃdiṭṭhivipassakanti** arahattamaggadiṭṭhiyā sukhumadiṭṭhiphalasangamāpatti-atthāya vipassanaṃ paṭṭhapetvā āgatattā vipassakaṃ. **Upādānakkhayārāmanti** upādānakkhaya-saṅkhāte nibbāne rataṃ. **Āhu sappuriso itīti** sappurisoti kathenti. Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

1-2. Suvaṇṇapātisuttādivaṇṇanā

167-168. Dutiyavaggassa (2.0193) paṭhame **sampajānamusā bhāsantanti** appamattakenapi kāraṇena sampajānameva musā bhāsantaṃ. “Sīlaṃ pūressāmī”ti saṃvihitabhikkhuṃ sinerumattopi paccayarāsi cāletuṃ na sakkoti. Yadā pana sīlaṃ pahāya sakkāranissito hoti, tadā kuṇḍakamuṭṭhihetupi musā bhāsati, aññaṃ vā akiccaṃ karoti. Dutiyaṃ uttānamevāti. Paṭhamadutiyāni.

3-10. Suvaṇṇanikkhasuttādivaṇṇanā

169. Tatiyādīsu **suvaṇṇanikkhassā**ti ekassa kañcananikkhassa. **Siṅgīnikkhasā**ti siṅgīsuvaṇṇanikkhassa. **Pathaviyā**ti cakkavāḷabbhantarāya mahāpathaviyā. **Āmisakiñcikkahetū**ti kassacideva āmisassa hetu antamaso kuṇḍakamuṭṭhinopi.

Jīvitahetūti aṭaviyaṃ corehi gahetvā jīvite voropiyamāne tassapi hetu. **Janapadaka-**
lyāṇiyāti janapade uttamitthiyā. Tatiyādīni.

Dutiyo vaggo.

3. Tatiyavaggo

1-2. Mātugāmasuttādivaṇṇanā

170-171. Tatiyavaggassa paṭhame **na tassa, bhikkhave, mātugā**moti na tassa raho ekakassa nisinnassa tena dhammena atthikopi mātugāmo cittaṃ pariyādātum sakkoti, yassa lābhasakkārasiloko cittaṃ pariyādātum sakkotīti, attho. Dutiyaṃ uttānamevāti. Paṭhamadutiyāni.

3-6. Ekaputtakasuttādivaṇṇanā

172-175. Tatiye **saddhā**ti sotāpannā. Sesametha uttānameva. Tathā catutthe pañcame chaṭṭhe ca. Tatiyādīni.

7. Tatiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

176. Sattame (2.0194) **samudayanti**-ādīsu saha pubbakammena attabhāvo kola-puttiyaṃ vaṇṇapokkharatā kalyāṇavākkaraṇatā dhutaguṇāvīkaraṇaṃ cīvaradhāraṇaṃ parivārasampattīti evamādi lābhasakkārassa samudayo nāma, taṃ samudayasaccavasena nappajānāti, nirodho ca paṭipadā ca nirodhasaccamaggasaccavaseneva veditabbā. Sattamaṃ.

8. Chavisuttavaṇṇanā

177. Aṭṭhame yasmā lābhasakkārasiloko narakādīsu, nibbattento sakalampi imaṃ attabhāvaṃ nāseti, idhāpi maraṇampi maraṇamattampi dukkhaṃ āvahati, tasmā **chaviṃ chindatī**ti-ādi vuttaṃ. Aṭṭhamaṃ.

9. Rajjusuttavaṇṇanā

178. Navame **vāḷarajjuyā**ti suttādimayā rajju mudukā hoti vāḷarajju kharā pharusā, tasmā ayameva gahitā. Navamaṃ.

10. Bhikkhusuttavaṇṇanā

179. Dasame **diṭṭhadhammasukhavihārā**ti phalasangāpattisukhavihārā. **Tesāham**massāti tesam aham assa. Khīṇāsavo hi lābhī puññasampanno yāgukhajjakādīni gahetvā āgatāgatānam anumodanam karonto dhammam desento pañham vissajjento phalasangāpattim appetvā nisīditum okāsam na labhati, tam

sandhāya vuttanti. Dasamaṃ.

Tatiyo vaggo.

4. Catutthavaggo

1-4. Bhindisuttādivaṇṇanā

180-183. Catutthavaggassa paṭhamamaṃ uttānameva. Dutiyādīsu **kusalamūlanti** alobhāditividhakusaladhammo. **Sukko dhammoti** tasseva pariyāyadesanā (2.0195). Ayaṃ panettha saṅkhepattho- yassa kusalamūlādisaṅkhātassa anavajjadhammassa asamucchinnattā devadatto sagge vā nibbatteyya, maggaphalāni vā adhigaccheyya, svāssa **samucchedamagamā** sabbaso samucchinno vinaṭṭho. Paṭhamādīni.

5. Acirapakkantasuttavaṇṇanā

184. Pañcame **parābhavāyāti** avaḍḍhiyā vināsāya. **Assatarīti** vaḷavāya kucchismiṃ gadrabhassa jātā. **Attavadhāya gabbhaṃ gaṇhātīti** taṃ assena saddhiṃ sampayojenti, sā gabbhaṃ gaṇhitvā kāle sampatte vijāyituṃ na sakkoti, pādehi bhūmiyaṃ paharantī tiṭṭhati, athassā cattāro pāde catūsu khāṇukesu bandhitvā kucchiṃ phāletvā potaṃ nīharanti, sā tattheva marati. Tenetaṃ vuttaṃ. Pañcamaṃ.

6. Pañcarathasatasuttavaṇṇanā

185. Chaṭṭhe **bhattābhihāroti** abhiharitabbaṃ bhattaṃ. Tassa pana pamāṇaṃ dassetuṃ **pañca ca thālipākasatānīti** vuttaṃ. Tattha eko thālipāko dasannaṃ purisānaṃ bhattaṃ gaṇhāti. **Nāsāya pittaṃ bhindeyyunti** acchapittaṃ vā macchapittaṃ vāssa nāsapuṭe pakkhipeyyaṃ. Chaṭṭhaṃ.

7-13. Mātusuttādivaṇṇanā

186-187. Sattame **mātupi hetūti** “sace musā bhaṇasi, mātaraṃ te vissajjessāma. No ce bhaṇasi, na vissajjessāmā”ti evaṃ corehi aṭaviyaṃ pucchamāno tassā corahatthagatāya mātuyāpi hetu sampajānamusā na bhāseyyāti attho. Ito paresupi e seva nayoti. Sattamādīni.

Lābhasakkārasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Rāhulasamyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1-8. Cakkhusuttādivaṇṇanā

188-195. Rāhulasamyuttassa (2.0196) paṭhame **ekoti** catūsu iriyāpathesu eka-vihārī. **Vūpakatṭhoti** vivekatṭho nissaddo. **Appamattoti** satiyā avippavasanto. **Ātāpī**Ti vīriyasampanno. **Pahitatto vihareyyanti** visesādhigamathāya pesitatto hutvā vihareyyaṃ. **Aniccanti** hutvā abhāvākārena aniccaṃ. Atha vā uppādavayavanta-tāya tāvakālikatāya vipariṇāmakotiya niccapaṭikkhepatoti imehipi kāraṇehi aniccaṃ. **Dukkanti** catūhi kāraṇehi dukkhaṃ dukkhamanaṭṭhena dukkhavatthuka-ṭṭhena satatasampīḷanaṭṭhena sukhapaṭikkhepenāti. **Kallanti** yuttaṃ. **Etam mamāti** taṇhāgāho. **Esohamasmīti** mānagāho. **Eso me attāti** diṭṭhigāho. Taṇhā-gāho cettha aṭṭhasatataṇhāvicaritavasena, mānagāho navavidhamānavasena, diṭṭhigāho dvāsaṭṭhidiṭṭhivasena veditabbo. **Nibbindaṃ virajjati**Ti ettha virāgava-sena cattāro maggā kathitā, **virāgā vimuccatīti** ettha vimuttivasena cattāri sāmā-ññaphalāni.

Ettha ca pañcasu dvāresu pasādāva gahitā, **manoti** iminā tebhūmakaṃ sammasanacāraccittam. Dutiye pañcasu dvāresu ārammaṇameva. Tatiye pañcasu dvāresu pasādavatthukacittameva, manoviññāṇena tebhūmakaṃ sammasanacāraccittam gahitaṃ. Evaṃ sabbattha nayo netabbo. Chaṭṭhe tebhūmakadhammā. Aṭṭhame pana **taṇhāti** tasmim tasmim dvāre javanappattāva labbhati. Paṭhamā-dīni.

9. Dhātusuttavaṇṇanā

196. Navame viññāṇadhātuvasena nāmaṃ, sesāhi rūpanti nāmarūpaṃ kathitaṃ. Navamaṃ.

10. Khandhasuttavaṇṇanā

197. Dasame (2.0197) rūpakkhandho kāmāvacaro, sesā cattāro sabbasaṅgāhi-kaparicchedena catubhūmakā. Idha pana tebhūmakāti gahetabbā. Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyaavaggo

1-10. Cakkhusuttādivaṇṇanā

198-199. Dutiye dasa uttānathāneva. Paṭhamādīni.

11. Anusayasuttavaṇṇanā

200. Ekādasame **imasmiñca saviññāṇake kāyeti** attano saviññāṇakakāyaṃ dasseti, **bahiddhā cāti** parassa saviññāṇakaṃ vā aviññāṇakaṃ vā. Purimena vā attano ca parassa ca viññāṇameva dasseti, pacchimena bahiddhā anindriyabaddharūpaṃ. **Ahaṅkāramamaṅkāramānānusayāti** ahaṅkāradiṭṭhi ca mamaṅkāraṭṭhā ca mānānusayā ca. **Na hontīti** ete kilesā kathaṃ jānantassa etesu vatthūsu na hontīti pucchati. **Sammappaññāya passatīti** saha vipassanāya maggapaññāya suṭṭhu passati. Ekādasamaṃ.

12. Apagatasuttavaṇṇanā

201. Dvādasame **ahaṅkāramamaṅkāramānāpagatanti** ahaṅkārato ca mamaṅkārato ca mānato ca apagataṃ. **Vidhā samatikkantanti** mānakoṭṭhāse suṭṭhu atikkantaṃ. **Santaṃ suvimuttanti** kilesavūpasamena santaṃ, kileseheva suṭṭhu vimuttaṃ. Sesamaṃ uttānamevāti. Dvādasamaṃ.

Dutiyo vaggo.

Dvīsipi (2.0198) asekkhabhūmi kathitā. Paṭhamo panettha āyācantassa desito, dutiyo anāyācantassa. Sakalepi pana rāhulasamaṃyutte therassa vimuttiparipācanīyadhammāva kathitāti.

Rāhulasamaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Lakkhaṇasamaṃyuttaṃ

1. Paṭhamavaggo

1. Aṭṭhisuttavaṇṇanā

202. Lakkhaṇasamaṃyutte (2.0199) yvāyaṃ **āyasmā ca lakkhaṇoti** lakkhaṇatthero vutto, esa jaṭilasahassabbhantare ehibhikkhūpasampadāya upasampanno āditta-

pariyāyāvasāne arahattaṃ patto eko mahāsāvako ti veditabbo. Yasmā pana lakkhaṇasampanna sabbākāraparipūrena brahmasamena attabhāvena samannāgato, tasmā “lakkhaṇo”ti saṅkhaṃ gato. Mahāmoggallāno pana pabbajitadivasato sattame divase arahattaṃ patto dutiyo aggasāvako.

Sitaṃ pātvākāsīti mandahasitaṃ pātu-akāsi, pakāsaya dasseti vuttaṃ hoti. Kiṃ pana disvā therō sitaṃ pātvākāsīti? Upari pāḷiyaṃ āgataṃ aṭṭhikasāṅkhalikaṃ ekaṃ petaloke nibbattaṃ sattaṃ disvā. Tañca kho dibbena cakkhunā, na pasāda-cakkhunā. Pasādacakkhussa hi ete attabhāvā na āpāthaṃ āgacchanti. Evarūpaṃ pana attabhāvaṃ disvā kāruṅṅhe kattabbe kasmā sitaṃ pātvākāsīti? Attano ca buddhañāṇassa ca sampattiṃ samanussaraṇato. Tañhi disvā therō “adiṭṭhasaccena nāma puggalena paṭilabhitabbā evarūpā attabhāvā mutto ahaṃ, lābhā vata me, suladdhaṃ vata me”ti attano ca sampattiṃ anussarivā- “aho buddhassa bhagavato ñāṇasampatti, ‘yo kammavipāko, bhikkhave, acinteyyo na cintetabbō’ti desesi, paccakkaṃ vata katvā buddhā desenti, suppaṭividdhā buddhaṃ dhammadhātū”ti evaṃ buddhañāṇasampattiñca anussarivā sitaṃ pātvākāsīti.

Atha lakkhaṇatthero kasmā na addasa, kimassa dibbacakku natthīti? No natthi, mahāmoggallāno pana āvajjento addasa, itaro pana anāvajjanena na addasa. Yasmā pana khīṇāsavā nāma na akāraṇā sitaṃ karonti, tasmā taṃ lakkhaṇatthero pucchi **ko nu kho, āvuso moggallāna, hetu, ko paccayo sitassa pātukammāyāti?** Therō pana (2.0200) yasmā yehi ayaṃ upapatti sāmaṃ adiṭṭhā, te dussaddhāpayā honti, tasmā bhagavantaṃ sakkhiṃ katvā byākātukāmatāya **akālo kho, āvusoti-ādimāha.** Tato bhagavato santike puṭṭho **idhāhaṃ, āvusoti-ādinā** nayena byākāsi.

Tattha **aṭṭhikasāṅkhalikanti** setaṃ nimmaṃsalohitaṃ aṭṭhisāṅghātaṃ. **Gijjhāpi kākāpi kulalāpīti** etepi yakkhagijjhā ceva yakkhakākā ca yakkhakulalā ca pacce-tabbā. Pākatikānaṃ pana gijjhādīnaṃ āpāthampi etaṃ rūpaṃ nāgacchati. **Anupatitvā anupatitvāti** anubandhitvā anubandhitvā. **Vitudenti** asidhārūpamehi tikhi-ṇehi lohatuṇḍakehi vijjhivā vijjhivā ito cito ca caranti gacchanti. **Sā sudam aṭṭassaram karotīti** ettha **sudanti** nipāto, sā aṭṭhikasāṅkhalikā aṭṭassaraṃ āturassaraṃ karotīti attho. Akusalavipākānubhavanatthaṃ kira yojanappamāṇāpi tādisā attabhāvā nibbattanti, pasādussadā ca honti pakkagaṇḍasadisā. Tasmā sā aṭṭhikasāṅkhalikā balavavedanāturā tādisaṃ saddamakāsīti.

Evañca pana vatvā puna āyasmā mahāmoggallāno “vaṭṭagāmisattā nāma evarūpā attabhāvā na muccanti”ti sattesu kāruṅṅhaṃ paṭicca uppannaṃ dhammasaṃvegaṃ dassento **tassa mayhaṃ, āvuso, etadahosi acchariyaṃ vata bhoti-ādimāha.** Tato bhagavā therassa ānubhāvaṃ pakāsento **cakkhubhūtā vata, bhikkhave, sāvakā viharanti**ti-ādimāha. Tattha cakkhu bhūtaṃ jātaṃ uppannaṃ etesanti **cakkhubhūtā,** bhūtacakkhukā uppannacakkhukā cakkhuṃ uppādetvā viharanti attho. Dutiyapadehi eseva nayo. **Yatra hi nāmāti** ettha **yatrāti** kāraṇavacanaṃ. Tatrāyaṃ atthayojanā- yasmā nāma sāvakopi evarūpaṃ ñassati vā dakkhati vā sakkhiṃ vā karissati, tasmā avocumha- “cakkhubhūtā vata, bhikkhave, sāvakā viharanti, ñāṇabhūtā vata, bhikkhave, sāvakā viharanti”ti. **Pubbeva me so,**

bhikkhave, satto diṭṭho Ti bodhimaṇḍe sabbaññutaññāṇapaṭivedhena appamāṇesu cakkavāḷesu appamāṇe sattanikāye bhavagatiyoniṭṭhitinivāse ca paccakkhaṃ karontena mayā pubbeva so satto diṭṭhoti vadati.

Goghātakoti (2.0201) gāvo vadhitvā aṭṭhito maṃsaṃ mocetvā vikkiṇitvā jīvikaṃ kappanakasatto. **Tasseva kammaṃ vipākāvasesenā** ti tassa nānācetanāhi āyūhitassa aparāpariyakammaṃ. Tatra hi yāya cetanāya narake paṭisandhi janitā, tassā vipāke parikkhīṇe avasesakammaṃ vā kammanimittaṃ vā ārammaṇaṃ katvā puna petādīsu paṭisandhi nibbattati, tasmā sā paṭisandhi kammaṃ sabhāgatāya ārammaṇasabhāgatāya vā “tasseva kammaṃ vipākāvaseso” ti vuccati. Ayañca satto evaṃ uppanno. Tenāha-

“tasseva kammaṣṣa vipākāvasesenā”ti. Tassa kira narakā cavanakāle nimmaṃ-sakatānaṃ gunnaṃ aṭṭhirāsiyeva nimittaṃ ahosi. So paṭicchannampi taṃ kammaṃ viññūnaṃ pākaṭaṃ viya karonto aṭṭhisaṅkhalikapeto jāto. Paṭhamam.

2. Pesisuttavaṇṇanā

203. Maṃsapesivatthusmiṃ **goghātakoti** gomāṃsapesiyo katvā sukkhāpetvā vallūravikkayena anekāni vassāni jīvikam kappesi, tenassa narakā cavanakāle maṃsapesiyeva nimittaṃ ahosi. So maṃsapesipeto jāto. Dutiyam.

3. Piṇḍasuttavaṇṇanā

204. Maṃsapiṇḍavatthusmiṃ **sākuṇikoti** sakuṇe gahetvā vikkiṇanakāle nippakkhacamme maṃsapiṇḍamate katvā vikkiṇanto jīvikam kappesi, tenassa narakā cavanakāle maṃsapiṇḍova nimittaṃ ahosi. So maṃsapiṇḍapeto jāto. Tatiyam.

4. Nicchavisuttavaṇṇanā

205. Nicchavivatthusmiṃ tassa orabbhikassa eḷake vadhitvā vadhitvā niccamme katvā kappitajīvikassa purimanayeneva niccammaṃ eḷakasarīraṃ nimittaṃ ahosi. So nicchavipeto jāto. Catuttham.

5. Asilomasuttavaṇṇanā

206. Asilomavatthusmiṃ (2.0202) so sūkariko dīgharattaṃ nivāpapuṭṭhe sūkare asinā vadhitvā vadhitvā dīgharattaṃ jīvikam kappesi, tassa ukkhittāsikabhāvova nimittaṃ ahosi. Tasmā asilomapeto jāto. Pañcamam.

6. Sattisuttavaṇṇanā

207. Sattilomavatthusmiṃ so māgaviko ekaṃ migañca sattiñca gahetvā vanaṃ gantvā tassa migassa samīpaṃ āgatāgate mige sattiyā vijjhivā māresi, tassa sattiyā vijjhanakabhāvoyeva nimittaṃ ahosi. Tasmā sattilomapeto jāto. Chaṭṭham.

7. Usulomasuttavaṇṇanā

208. Usulomavatthusmiṃ **kāraṇikoti** rājāparādhike anekāhi kāraṇāhi piḷetvā avasāne kaṇḍena vijjhivā māraṇakapuriso. So kira “amukasmīṃ padese viddho maratī”ti ñatvāva vijjhati. Tassevam jīvikam kappetvā narake uppannassa tato pakkāvasesena idhūpapattikāle usunā vijjhanabhāvoyeva nimittaṃ ahosi. Tasmā usulomapeto jāto. Sattamam.

8. Sūcilomasuttavaṇṇanā

209. Sūcilomavatthusmiṃ **sūtoti** assadamako. Godamakotipi vadantiyeva. Tassa patodasūciyā vijjhanabhāvoyeva nimittaṃ ahosi. Tasmā sūcilomapeto jāto. Aṭṭhamaṃ.

9. Dutiyasūcilomasuttavaṇṇanā

210. Dutiye sūcilomavatthusmiṃ **sūcakoti** pesuññakārako. So kira manusse aññamaññañca bhindi, rājakule ca “imassa imaṃ nāma atthi, iminā idaṃ nāma katan”ti sūcetvā sūcetvā anayabyasanaṃ pāpesi. Tasmā yathā tena sūcetvā manussā bhinnā, tathā sūcihi bhedanadukkhaṃ (2.0203) paccanubhotuṃ kamma-meva nimittaṃ katvā sūcilomapeto jāto. Navamaṃ.

10. Kumbhaṇḍasuttavaṇṇanā

211. Aṇḍabhārivatthusmiṃ **gāmakūṭakoti** vinicchayāmacco. Tassa kamma-sabhāgatāya kumbhamattā mahāghaṭappamāṇā aṇḍā ahesuṃ. So hi yasmā raho paṭicchanne ṭhāne lañjaṃ gahetvā kūṭavinicchayena pākaṭaṃ dosaṃ karonto sāmike assāmike akāsi, tasmāssa rahassaṃ aṅgaṃ pākaṭaṃ nibbattaṃ. Yasmā daṇḍaṃ paṭṭhapento paresaṃ asayaṃ bhāraṃ āropesi, tasmāssa rahassaṃ aṅgaṃ asayabhāro hutvā nibbattaṃ. Yasmā yasmim ṭhāne ṭhitena samena bhavitabbaṃ, tasmim ṭhatvā visamo ahosi, tasmāssa rahassaṅge visamā nisa-jjāva ahoṣīti. Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavaggo

1. Sasīsakasuttavaṇṇanā

212. Pāradārikavatthusmiṃ so satto parassa rakkhitagopitaṃ sassāmikaṃ phassaṃ phusanto mīḷhasukhena kāmasukhena cittaṃ ramayitvā kamma-sabhāgatāya gūthaphassaṃ phusanto dukkhamanubhavituṃ tattha nibbatto. Paṭhamaṃ.

2. Gūthakhādasuttavaṇṇanā

213. Duṭṭhabrāhmaṇavatthu pākaṭameva. Dutiyaṃ.

3. Nicchavitthisuttavaṇṇanā

214. Nicchavitthivatthusmiṃ yasmā mātugāmo nāma attano phasse anissaro, sā ca taṃ sāmikassa santakaṃ phassaṃ thenetvā paresaṃ abhiratiṃ uppādesi, tasmā kammaśabhāgatāya sukhasamphassā vaṭṭitvā dukkhasamphassaṃ anubhavituṃ nicchavitthī hutvā uppannā. Tatiyaṃ.

4. Maṅgulitthisuttavaṇṇanā

215. Maṅgulitthivatthusmiṃ (2.0204) **maṅgulinti** virūpaṃ duddasikaṃ bībhacchaṃ. Sā kira yakkhadāsikammaṃ karonti “iminā ca iminā ca evaṃ bali-kamme kate ayaṃ nāma tumhākaṃ vaḍḍhi bhavissati”ti mahājanassa gandhapupphādīni vañcanāya gahetvā mahājanaṃ duddiṭṭhiṃ micchādiṭṭhiṃ gaṇhāpesi, tasmā tāya kammaśabhāgatāya gandhapupphādīnaṃ thenitattā duggandhā, duddassanassa gāhitattā duddasikā virūpā bībhacchā hutvā nibbattā. Catutthaṃ.

5. Okilinīsuttavaṇṇanā

216. Okilinīvatthusmiṃ **uppakkaṃ okiliniṃ okirininti** sā kira aṅgāracitake nipannā vipphandamānā viparivattamānā paccati, tasmā uppakkā ceva hoti uḥhena agginā pakkasarīrā, okilini ca kilinnasarīrā, bindūnissā sarīrato paggharanti, okirini ca aṅgārasamparikiṇṇā. Tassā hi heṭṭhatopi kiṃsupapupphavaṇṇā aṅgārā, ubhayapassesupi, ākāsatopissā upari patanti. Tena vuttaṃ- “uppakkaṃ okiliniṃ okirini”ti. **Sā issāpakatā sapattiṃ aṅgārakaṭāhena okirīti** tassa kira rañño ekā nāṭakinī aṅgārakaṭāhaṃ samīpe ṭhapetvā gattato udakaṃ puñchati, pāṇinā ca sedaṃ karoti. Rājāpi tāya saddhiṃ kathaṅca karoti, parituṭṭhākāraṅca dasseti. Aggamahesī taṃ asahamānā issāpakatā hutvā acirapakkantassa rañño taṃ aṅgārakaṭāhaṃ gahetvā tassā upari aṅgāre okiri. Sā taṃ kammaṃ katvā tādisaṃyeva vipākaṃ paccanubhavituṃ petaloke nibbattā. Pañcamaṃ.

6. Asīsakasuttavaṇṇanā

217. Coraghātavatthusmiṃ so rañño āṇāya dīgharattaṃ corānaṃ sīsāni chinditvā petaloke nibbattanto asīśakaṃ kabandhaṃ hutvā nibbatti. Chaṭṭhaṃ.

7-11. Pāpabhikkhusuttādivaṇṇanā

218-222. Bhikkhuvatthusmiṃ (2.0205) **pāpabhikkhūti** lāmakabhikkhu. So kira lokassa saddhādeyye cattāro paccaye paribhuñjitvā kāyavacīdvārehi asaṃyato bhinnājīvo cittakeḷiṃ kiḷanto vicari. Tato ekaṃ buddhantaṃ niraye paccitvā petaloke nibbattanto bhikkhusadiseneva attabhāvena nibbatti. Bhikkhunīsikkhamānā-sāmaṇerasāmaṇerivatthūsupi ayameva vinicchayo. Sattamādīni.

Lakkhaṇasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Opammasaṃyuttaṃ

1. Kūṭasuttavaṇṇanā

223. Opammasaṃyuttassa (2.0206) paṭhame kūṭaṃ gacchantīti **kūṭaṅgamā**. Kūṭaṃ samosarantīti **kūṭasamosaraṇā**. **Kūṭasamugghātā**ti kūṭassa samugghātena. **Avijjāsamugghātā**ti arahattamaggena avijjāya samugghātena. **Appamattā**ti satiyā avippavāse ṭhitā hutvā. Paṭhamaṃ.

2. Nakhasikhasuttavaṇṇanā

224. Dutiye **manussesu paccājāyantī**ti ye manussalokato cutā manussesu jāyanti, te evaṃ appakāti adhippāyo. **Aññatra manussehī**ti ye pana manussalokato cutā ṭhapetvā manussalokaṃ catūsu apāyesu paccājāyanti, te mahāpathaviyaṃ paṃsu viya bahutarā. Imasmiṅca sutte devāpi manusseheva saṅgahitā. Tasmā yathā manussesu jāyantā appakā, evaṃ devesupīti veditabbā. Dutiyaṃ.

3. Kulasuttavaṇṇanā

225. Tatiye **suppadhaṃsiyānī**ti suviheṭṭhiyāni. **Kumbhatthenakehī**ti ye para-gharaṃ pavisitvā dīpālokena oloketvā parabhaṇḍaṃ haritukāmā ghaṭe dīpaṃ katvā pavisanti, te kumbhatthenakā nāma, tehi kumbhatthenakehi. **Suppadhaṃsiyo hoti amanussehī**ti mettābhāvanārahitaṃ paṃsupisācakā vidhaṃsayanti, pageva uḷārā amanussā. **Bhāvitā**ti vaḍḍhitā. **Bahulikātā**ti punappunaṃ katā. **Yānikātā**ti yuttayānaṃ viya katā. **Vatthukatā**ti patiṭṭhānaṭṭhena vatthu viya katā. **Anuṭṭhitā**ti adhiṭṭhitā. **Paricitā**ti samantato citā suvaḍḍhitā. **Susamāradhā**ti cittena suṭṭhu samāradhā. Tatiyaṃ.

4. Okkhāsuttavaṇṇanā

226. Catutthe **okkhāsatanti** mahāmukha-ukkhālīnaṃ sataṃ. **Dānaṃ dadeyyā**ti paṇītabhojanabharitānaṃ mahā-ukkhālīnaṃ sataṃ dānaṃ dadeyya. “Ukkāsatan”-tipi pāṭho (2.0207), tassa daṇḍadīpikāsatanti attho. Ekāya pana dīpikāya yattake ṭhāne āloko hoti, tato sataguṇaṃ ṭhānaṃ sattahi ratanehi pūretvā dānaṃ dadeyyāti attho. **Gadduhanamattanti** goduhanamattaṃ, gāviyā ekavāraṃ aggathanāka-ḍḍhanamattanti attho. Gandha-ūhanamattaṃ vā, dvīhi aṅgulīhi gandhapiṇḍaṃ gahetvā ekavāraṃ ghāyanamattanti attho. Ettakampi hi kālaṃ yo pana gabbhapa-riveṇavihārūpacāra paricchedena vā cakkavāḷaparicchedena vā aparimāṇāsu

lokadhātūsu vā sabbasattesu hitapharaṇaṃ mettacittaṃ bhāvetuṃ sakkoti, idaṃ tato ekadivasaṃ tikkhattuṃ dinnadānato mahapphalataraṃ. Catutthaṃ.

5. Sattisuttavaṇṇanā

227. Pañcame **paṭileṇissāmīti**-ādīsu agge paharivā kappāsavaṭṭiṃ viya nāmento niyyāsavaṭṭiṃ viya ca ekato katvā alliyāpento **paṭileṇeti** nāma. Majjhe paharivā

nāmetvā dhārāya vā paharivā dvepi dhārā ekato alliyāpento **paṭikoṭṭeti** Nāma. Kappāsavaṭṭanakaraṇīyaṃ viya pavattento cirakālaṃ saṃvellingakilañjaṃ pasāretvā puna saṃvellingento viya ca **paṭivaṭṭeti** nāma. Pañcamaṃ.

6. Dhanuggahasuttavaṇṇanā

228. Chaṭṭhe **daḷhadhammā dhanuggahāti** daḷhadhanuno issāsā. Daḷhadhanu nāma dvisahassathāmaṃ vuccati, dvisahassathāmaṃ nāma yassa āropitassa jiyābaddho lohasīsādīnaṃ bhāro daṇḍe gahetvā yāva kaṇḍappamaṇā ukkhittassa pathavito muccati. **Susikkhitāti** dasadvādasavassāni ācariyakule uggahitasippā. **Katahatthā** Ti yo sippameva uggaṇhāti, so katahattho na hoti, ime pana katahatthā ciṇṇavasābhāvā. **Katūpāsānāti** rājakulādīsū dassitasippā.

Tassa purisassa javoti evarūpo añño puriso nāma na bhūtapubbo, bodhisattas-seva pana javanahaṃsakālo nāma āsi. Tadā bodhisatto cattāri (2.0208) kaṇḍāni āhari. Tadā kirassa kaniṭṭhabhātaro “mayāṃ, bhātika, sūriyena saddhiṃ javissāmā” ti ārocesuṃ. Bodhisatto āha- “sūriyo sīghajavo, na sakkhissatha tumhe tena saddhiṃ javitun” ti. Te dutiyaṃ tatiyampi tatheva vatvā ekadivasāṃ “gacchāmā” ti yugandharapabbataṃ āruhitvā nisīdiṃsu. Bodhisatto “kahaṃ me bhātaro” ti? Pucchitvā, “sūriyena saddhiṃ javitunṃ gatā” ti vutte, “vinassissanti tapassino” ti te anukampamāno sayampi gantvā tesāṃ santike nisīdi. Atha sūriye uggacchante dvepi bhātaro sūriyena saddhiṃyeva ākāsaṃ pakkhantā, bodhisattopi tehi saddhiṃyeva pakkhanto. Tesu ekassa apatteyeva antarabhattachasamaye pakkhantaresu aggi uṭṭhahi, so bhātaraṃ pakkositvā “na sakkomī” ti āha. Tameṇaṃ bodhisatto “mā bhāyī” ti samassāsetvā pakkhapañjarena paliveṭṭetvā darathaṃ vinodetvā “gacchā” ti pesesi.

Dutiyo yāva antarabhattachā javitvā pakkhantaresu aggimhi uṭṭhahite tathevāha. Tampi so tatheva katvā “gacchā” ti pesesi. Sayaṃ pana yāva majjhanhikā javitvā, “ete bālāti mayāpi bālena na bhavitabban” ti nivattitvā- “adiṭṭhasahāyakaṃ bārāṇasirājaṃ passissāmī” ti bārāṇasiṃ agamāsi. Tasmīṃ nagaramatthake paribbhā-mante dvādasayojanaṃ nagaraṃ pattakaṭāhena otthaṭapatto viya ahosi. Atha paribbhāmantassa paribbhāmantassa tattha tattha chiddāni paññāyīṃsu. Sayampi anekahaṃsasahassasadiṃso paññāyī. So vegāṃ paṭisaṃharitvā rājagehābhimukho ahosi. Rājā oloketvā- “āgato kira me piyasaṃhāyo javanahaṃso” ti vātapānaṃ vivarivā ratanaṃ pīṭhaṃ paññāpetvā oloketto aṭṭhāsi. Bodhisatto ratana-pīṭhe nisīdi.

Athassa rājā saṃsāpākena telena pakkhantarāni makkhetvā, madhulāje ceva madhurapānakañca adāsi. Tato naṃ kataparibhogāṃ “samma, kahaṃ agamāsi” ti? Pucchi. So taṃ pavattīṃ ārocesvā “athāhaṃ, mahārāja, yāva majjhanhikā javitvā- ‘natthi javitena attho’ ti nivatto” ti ācikkhi. Atha rājā āha- “ahaṃ, sāmī, tumhākaṃ sūriyena saddhiṃ javanavegaṃ (2.0209) passitukāmo” ti. Dukkaraṃ, mahārāja, na sakkā tayā passitunti. Tena hi, sāmī, sarikkhakamattampi dassēhīti. Āma, mahārāja, dhanuggahe sannipātehīti. Rājā sannipātesī. Haṃso tato cattāro

gahetvā nagaramajjhe toraṇaṃ kāretvā attano gīvāya ghaṇḍaṃ piḷandhāpetvā toraṇassa upari nisīditvā- “cattāro janā toraṇaṃ nissāya catudisābhimukhā ekekaṃ kaṇḍaṃ khipantū”ti vatvā, sayaṃ paṭhamakaṇḍeneva saddhiṃ uppatitvā, taṃ kaṇḍaṃ aggahetvāva, dakkhiṇābhimukhaṃ gatakaṇḍaṃ dhanuto ratanama-ttāpagataṃ gaṇhi. Dutiyaṃ dviratanamattāpagataṃ, tatiyaṃ tiratanamattāpagataṃ, catutthaṃ bhūmiṃ appattameva gaṇhi. Atha naṃ cattāri kaṇḍāni gahetvā toraṇe nisinnakāleyeva addasaṃsu. So rājānaṃ āha- “passa, mahārāja, evaṃsīgho amhākaṃ javo”ti. Evaṃ bodhisatteneva javanahaṃsakāle tāni kaṇḍāni āharitānīti veditabbāni.

Purato dhāvanti aggato javanti. Na panetā sabbakālaṃ puratova honti, kadāci purato, kadāci pacchato honti. Ākāsaṭṭhakavimānesu hi uyyānānipi honti pokkharāṇiyopi, tā tattha nahāyanti, udakakīlaṃ kīlamānā pacchatopi honti, vegena pana gantvā puna puratova dhāvanti. **Āyusaṅkhārāti** rūpajīvitindriyaṃ sandhāya vuttaṃ. Tañhi tato sīghataraṃ khīyati. Arūpadhammānaṃ pana bhedo na sakkā paññāpetuṃ. Chaṭṭhaṃ.

7. Āṇisuttavaṇṇanā

229. Sattame **dasārahānanti** evaṃnāmakānaṃ khattiyānaṃ. Te kira satato dasabhāgaṃ gaṇhiṃsu, tasmā “dasārahā”ti paññāyīṃsu. **Ānakoti** evaṃladdhanāmo mudiṅgo. Himavante kira mahākuḷīradaho ahosi. Tattha mahanto kuḷīro otiṇṇotiṇṇaṃ hatthiṃ khādāti. Atha hatthī upaddutā ekaṃ kareṇuṃ sakkariṃsu “imissā puttaṃ nissāya amhākaṃ sotthi bhavissatī”ti. Sāpi mahesakkaṃ puttaṃ vijāyī. Te tampi sakkariṃsu. So vuddhippatto mātaraṃ pucchi, “kasmā maṃ ete sakkarontī”ti? Sā taṃ pavattimācikkhi. So “kiṃ mayhaṃ kuḷīro pahoti? Etha gacchāmā”ti mahāhatthiparivāro (2.0210) tattha gantvā paṭhamameva otari. Kuḷīro udakasaddeneva āgantvā taṃ aggahesi. Mahanto kuḷīrassa aḷo, so taṃ ito vā etto vā cāletuṃ asakkonto mukhe soṇḍaṃ pakkhipitvā viravi. Hatthino “yaṃni-ssāya mayaṃ ‘sotthi bhavissatī’ti amaññimhā, so paṭhamataraṃ gahito”ti tato tato palāyīṃsu.

Athassa mātā avidūre ṭhatvā “mayaṃ thalanāgā, tumhe udakanāgā nāma, nāgehi nāgo na viheṭhetabbo”ti kuḷīraṃ piyavacanena vatvā imaṃ gāthamāha-
 “Ye kuḷīrā samuddasmiṃ, gaṅgāya yamunāya ca;
 tesam tvaṃ vārijo seṭṭho, muñca rodantiyā pajaṃ”ti.

Mātugāmasaddo nāma purise khobhetvā tiṭṭhati, tasmā so gahaṇaṃ sithilama-kāsi. Hatthipoto vegena ubho pāde ukkhipitvā taṃ piṭṭhiyaṃ akkami. Saha akkamanā piṭṭhi mattikabhājanaṃ viya bhijji. Atha naṃ dantehi vijjhivā ukkhipitvā thale chaḍḍetvā tuṭṭharavaṃ ravi. Atha naṃ hatthī ito cito ca āgantvā maddiṃsu. Tassa eko aḷo paṭikkamitvā pati, taṃ sakko devarājā gahetvā gato.

Itaro pana aḷo vātātapena sukkhitvā pakkalākhārasavaṇṇo ahosi, so deve vuṭṭhe udakoghena vuyhanto dasabhātikānaṃ rājūnaṃ uparisote jālaṃ pasārāpetvā gaṅgāya kīlantānaṃ āgantvā jāle laggi. Te kīlāpariyosāne jālamhi ukkhipiya-

māne taṃ disvā pucchiṃsu “kiṃ etan”ti? “Kuḷira-aḷo sāmī”ti. “Na sakkā esa ābha-
raṇatthāya upanetuṃ, pariyonandhāpetvā bheriṃ karissāmā”ti? Pariyonandhā-
petvā pahariṃsu. Saddo dvādasayojanam nagaram avatthari. Tato āhaṃsu- “na
sakkā idaṃ divase divase vādetuṃ, chaṇadivasatthāya maṅgalabherī hotū”ti
maṅgalabheriṃ akaṃsu. Tasmīṃ vādite mahājano anhāyitvā apiḷandhitvā hatthi-
yānādīni āruyha sīgham sannipatanti. Iti mahājanam pakkosivā viya ānetīti **ānako**
tvevassa nāmaṃ ahosi.

Aññaṃ (2.0211) **āṇiṃ odahiṃsūti** aññaṃ suvaṇṇarajatādīmayaṃ āṇiṃ ghaṭa-
yīṃsu. **Āṇisaṅghāṭova avasissīti** suvaṇṇādīmayaṇaṃ āṇiṇaṃ saṅghāṭamatta-
meva avasesaṃ ahosi. Athassa dvādasayojanappamaṇo saddo antosālāyampi
dukkhena suyyittha.

Gambhīrāti pāḷivasena gambhīrā sallasuttasadisā. **Gambhīratthāti** atthavasena
gambhīrā mahāvedallasuttasadisā (ma. ni. 1.449 ādayo). **Lokuttarāti** lokuttara-a-
tthadīpakā. **Suññatappaṭisaṃyuttāti** sattasuññatadhammamattameva pakāsakā
saṃkhittasaṃyuttasadisā. **Uggahetabbaṃ pariyāpuṇitabbanti** uggahetabbe ca
pariyāpuṇitabbe ca. **Kavikatāti** kavīhi katā. Itaram tasseva vevacanaṃ. **Cittakkha-
rāti** vicitra-akkharā. Itaram tasseva vevacanaṃ. **Bāhirakāti** sāsanato bahibhūtā.
Sāvakabhāsītāti tesam tesam sāvakehi bhāsītā. **Sussūsissantīti** akkharacittatāya
ceva savanasampattiyā ca attamanā hutvā sāmaṇeradaharabhikkhumātugāma-
mahāgahapatikādayo “esa dhammakathiko”ti sannipatitvā sotukāmā bhavissanti.
Tasmāti yasmā tathāgatabhāsītā suttantā anuggayhamānā antaradhāyanti, tasmā.
Sattamaṃ.

8. Kaliṅgarasuttavaṇṇanā

230. Aṭṭhame **kaliṅgarūpadhānāti** kaliṅgaraghaṭikam sīsūpadhānañceva pādū-
padhānañca katvā. **Appamattāti** sippuggahaṇe appamattā. **Ātāpinoti** uṭṭhānavīriyā-
tāpena yuttā. **Upāsanasminti** sippānaṃ abhiyoge ācariyānañca payirupāsane. Te
kira tadā pātova uṭṭhāya sippasālam gacchanti, tattha sippaṃ uggahetvā sajjhāyā-
dīhi abhiyogaṃ katvā mukhaṃ dhovivā yāgupānāya gacchanti. Yāguṃ pivivā
puna sippasālam gantvā sippaṃ gaṇhitvā sajjhāyaṃ karontā pātarāsāya
gacchanti. Katapātarāsā samānā “mā pamādena ciraṃ niddokkamaṃ ahosī”ti
khadiraghaṭikāsu sīse ca pāde ca upadahitvā thokaṃ nipajjitvā puna sippasālam
gantvā sippaṃ gahetvā sajjhāyanti. Sāyaṃ sajjhāyaṃ karontā ca gehaṃ gantvā
bhuttasāyamāsā paṭhamayāmaṃ sajjhāyaṃ katvā sayanakāle tatheva kaliṅgaram
(2.0212) upadhānaṃ katvā sayanti. Evaṃ te akkhaṇavedhino vāavedhino ca
ahesuṃ. Idaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Otāranti vivaraṃ. **Āramaṇanti** paccayaṃ. **Padhānasminti** padhānabhūmiyaṃ
vīriyaṃ kurumānā. Paṭhamabodhiyaṃ kira bhikkhū bhattakiccaṃ katvāva kamma-
ṭṭhānaṃ manasi karonti. Tesam manasikarontānaṃyeva sūriyo atthaṃ gacchati.
Te nhāyitvā puna caṅkamaṃ otarivā paṭhamayāmaṃ caṅkamanti. Tato “mā ciraṃ
niddāyimhā”ti sarīradarathavinodanathaṃ nipajjantā kaṭṭhakhaṇḍaṃ upadahitvā

nipajjanti, te puna pacchimayāme vuṭṭhāya caṅkamaṃ otaranti. Te sandhāya idaṃ vuttaṃ. Ayampi dīpo tiṇṇaṃ rājūnaṃ kāle ekaghaṇḍinigghoso ekapadhānabhūmi ahoṣi. Nānāmukhe pahaṭaghaṇḍi pilicchikoḷiyaṃ osarati, kalyāṇiyaṃ pahaṭaghaṇḍi nāgadīpe osarati. “Ayaṃ bhikkhu puthujjano, ayaṃ puthujjano”ti aṅguḷiṃ pasāretvā dassetaḅbo ahoṣi. Ekadivaṣaṃ sabbe arahantova ahesuṃ. **Tasmāti yasmā kaliṅgarūpadhānānaṃ māro ārammaṇaṃ na labhati, tasmā. Aṭṭhamaṃ.**

9. Nāgasuttavaṇṇanā

231. Navame **ativelanti** atikkantavelaṃ kālaṃ atikkantappamaṇaṃ kālaṃ. **Kimaṅgaṃ panāhanti** ahaṃ pana kiṃkāraṇā na upasaṅkamissāmi? **Bhisamuḷā-**
lanti bhisañceva muḷālañca. **Abbuhetvāti** uddharitvā. **Bhīṅkacchāpāti** hatthipotakā. Te kira abhiṅhaṃ bhīṅkārasaddaṃ karonti, tasmā bhīṅkacchāpāti vuccanti. **Pasa-**
nnākāraṃ karontīti pasanhehi kattabbākāraṃ karonti, cattāro paccaye denti. **Dhammaṃ bhāsa-**
ntīti ekaṃ dve jātakāni vā suttante vā uggaṇhitvā asambhinnena sarena dhammaṃ desenti. **Pasannākāraṃ karontīti** tesam tāya desanāya pasannā gihī paccaye denti. **Neva vaṇṇāya hoti na balāyāti** neva guṇavaṇṇāya, na ñāṇabalāya hoti, guṇavaṇṇe pana parihāyante sarīravaṇṇopi sarīrabalampi parihāyati, tasmā sarīrassa neva vaṇṇāya na balāya hoti. Navamaṃ.

10. Biḷārasuttavaṇṇanā

232. Dasame (2.0213) **sandhisamalasaṃkaṭireti** ettha **sandhīti** bhinnagharānaṃ sandhi, **samaloti** gāmato gūthanikkhamanamaggo, **saṃkaṭiranti** saṅkāraṭṭhānaṃ. **Mudumūsinti** mudukaṃ mūsikaṃ. **Vuṭṭhānaṃ paññāyati** Ti desanā paññāyati. Dasamaṃ.

11. Siṅgālasuttavaṇṇanā

233. Ekādasame **yena yena icchatīti** so

jarasiᅅgālo icchiticchitaᅇᅇhāne iriyāpathakappanena sītavātūpavāyanena ca antara-
ntarā cittassādampi labhatīti dasseti. **Sakyaputtiyaᅇaᅇiᅇᅇᅇ**noti idaᅇ devadattaᅇ
sandhāya vuttaᅇ. So hi ettakampi cittassādaᅇ anāgate attabhāve na labhissatīti.
Ekādasamaᅇ.

12. Dutiyasiᅅgālasuttavaᅇᅇanā

234. Dvādasame **kataᅇᅇutā**ti katajānanaᅇ. **Kataveditā**ti katavisesajānanaᅇ.
Tatridaᅇ jarasiᅅgālassa kataᅇᅇutāya vatthu- satta kira bhātaro khettaᅇ kasanti.
Tesaᅇ sabbakaniᅇᅇᅇᅇ khettapariyante ᅇatvā gāvo rakkhati. Athekaᅇ jarasiᅅgālaᅇ
ajagaro gaᅇhi, so taᅇ disvā yaᅇᅇhiyā pothetvā vissajjāᅇesi. Ajagaro siᅅgālaᅇ vissa-
jjetvā tameva gaᅇhi. Siᅅgālo cintesi- “mayhaᅇ iminā jīvitaᅇ dinnamaᅇ, ahampi
imassa dassāmi”ti yāgughaᅇassa upari ᅇhapitaᅇ vāsiᅇ mukhena ᅇaᅇsitvā tassa
santikaᅇ agamāsi. Itare bhātaro disvā, “siᅅgālo vāsiᅇ haratī”ti anubandhiᅇsu. So
tehi diᅇᅇhabhāvaᅇ ᅇatvā vāsiᅇ tassa santike chaᅇᅇetvā palāyi. Itare āgantvā
kaniᅇᅇᅇᅇᅇᅇ ajagarena gaᅇitaᅇ disvā vāsiyā ajagaraᅇ chinditvā taᅇ gaᅇetvā aga-
maᅇsu. Evaᅇ jarasiᅅgāle siyā yā kāci kataᅇᅇutā kataveditā. **Sakyaputtiyaᅇaᅇiᅇᅇ**
ᅇᅇeti idampi devadattassa ācārameva sandhāya vuttanti. Dvādasamaᅇ.

Opammaᅇaᅇyuttavaᅇᅇanā niᅇᅇhitā.

10. Bhikkhusaᅇyuttaᅇ

1. Koltasuttavaᅇᅇanā

235. Bhikkhusaᅇyuttassa (2.0214) paᅇhame, **āvusoti** sāvakānaᅇ ālāpo.
Buddhā hi bhagavanto sāvake ālapantā, “bhikkhave”ti ālapanti, sāvakā pana
“buddhehi sadisā mā homā”ti, “āvuso”ti paᅇhamaᅇ vatvā pacchā, “bhikkhave”ti
bhaᅇanti. Buddhehi ca ālapite bhikkhusaᅅᅇho, “bhante”ti paᅇivacanaᅇ deti sāvaka-
kehi, “āvuso”ti. **Ayaᅇ vuccatī**ti yasmā dutiyajjhāne vitakkavicārā nirujjhanti, yesaᅇ
nirodhā saddāyatanamaᅇ appavattiᅇ gacchati, tasmā yadetaᅇ dutiyaᅇ jhānaᅇ
nāma, ayaᅇ vuccati “ariyānaᅇ tuᅇhībhāvo”ti. Ayamettha yojanā. “Dhammī vā
kathā ariyo vā tuᅇhībhāvo”ti ettha pana kammaᅇᅇᅇhānamanasikāropi paᅇhamajjhā-
nādīnipi ariyo tuᅇhībhāvotveva saᅅkhaᅇ gatāni.

Vitakkasahagatāti vitakkārammaᅇā. **Saᅇᅇāmanasikārā**ti saᅇᅇā ca manasikāro
ca. **Samudācarantī**ti pavattanti. Therassa kira dutiyajjhānaᅇ na paguᅇaᅇ.
Athassa tato vuᅇᅇhitassa vitakkavicārā na santato upaᅇᅇᅇᅇᅇᅇᅇ. Iccassa dutiyajjhā-
nampi saᅇᅇāmanasikārāpi hānabhāgiyāva ahesuᅇ, taᅇ dassento evamaᅇha.
Saᅇᅇapehīti sammā ᅇhapehi. **Ekodibhāvaᅇ karohī**ti ekaggaᅇ karohi. **Samāda-**
hāti sammā ādaha āropehi. **Mahābhiᅇᅇatanti** chaᅇabhiᅇᅇataᅇ. Sathā kira iminā

upāyena satta divase therassa hānabhāgiyaṃ samādhim vaḍḍhetvā theram chaḷa-
bhiññataṃ pāpesi. Paṭhamam.

2. Upatissasuttavaṇṇanā

236. Dutiye **atthi nu kho taṃ kiñci lokasminti** idaṃ ati-uḷārampi sattaṃ vā
saṅkhāraṃ vā sandhāya vuttaṃ. **Satthupi khoti** idaṃ yasmā ānandattherassa
satthari adhimatto chando ca pemañca, tasmā “kiṃ nu kho imassa therassa
satthu vipariṇāmenapi sokādayo nuppajjeyyun”ti jānanatthaṃ pucchati? **Dīghara-**
ttanti sūkarakhataleṇadvāre dīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasu-
ttantaṃ desitadivasato paṭṭhāya atikkantakālaṃ sandhāyāha. Tasmiñhi (2.0215)
divase therassa ime vaṭṭānugatakilesā samūhatāti. Dutiyaṃ.

3. Ghaṭasuttavaṇṇanā

237. Tatiye **ekavihāreti** ekasmiṃ gabbhe. Tadā kira bahū āgantukā bhikkhū
sannipatiṃsu. Tasmim pariveṇaggena vā vihāraggena vā senāsanesu apāpuṇa-
ntesu dvinnam therānaṃ eko gabbho sampatto. Te divā pāṭiyekkesu ṭhānesu nisī-
danti, rattiṃ pana nesam antare cīvarasāṇim pasārenti. Te attano attano pattapa-
ttaṭṭhāneyeva nisīdanti. Tena vuttaṃ “ekavihāre”ti. **Oḷārikenāti** idaṃ oḷārikāmma-
ṇataṃ sandhāya vuttaṃ. Dibbacakkhudibbasotadhātuvihārena hi so vihāsi,
tesañca rūpāyatanasaddāyatanasaṅkhātaṃ oḷārikaṃ ārammaṇam. Iti dibbaca-
kkhunā rūpassa diṭṭhattā dibbāya ca sotadhātuyā saddassa sutattā so vihāro oḷā-
riko nāma jāto. **Dibbacakkhu visujjhīti** bhagavato rūpadassanattāya visuddham
ahosi. **Dibbā ca sotadhātūti** sāpi bhagavato saddasuṇanattam visujjhi. Bhagava-
topi therassa rūpadassanattāñceva saddasuṇanattāñca tadubhayaṃ visujjhi.
Tadā kira thero “katham nu kho etarahi satthā viharatī”ti ālokaṃ vaḍḍhetvā
dibbena cakkhunā satthāraṃ jetavane vihāre gandhakuṭiyaṃ nisinnaṃ disvā
tassa dibbāya sotadhātuyā saddam suṇi. Satthāpi tatheva akāsi. Evaṃ te añña-
maññaṃ passiṃsu ceva, saddañca assosum.

Āraddhavīriyoti paripuṇṇavīriyo paggahitavīriyo. **Yāvadeva upanikkhepanamattā-**
yāti tiyojanasahassavitthārassa himavato santike ṭhapitā sāsapamattā pāsāṇasa-
kkharā “himavā nu kho mahā, ayaṃ nu kho pāsāṇasakkharā”ti evaṃ yāva upani-
kkhepanamattasseva atthāya bhavyeyyāti vuttaṃ hoti. Paratopi eseva nayo.
Kappanti āyukappaṃ. **Loṇaghaṭāyāti** cakkavāḷamukhavaṭṭiyā ādhāraṃ katvā
mukhavaṭṭiyā brahmalokaṃ āhacca ṭhitāya loṇacāṭiyāti dasseti.

Ime (2.0216) pana therā upamaṃ āharantā sarikkhakeneva ca vijjamānagu-
ṇena ca āhariṃsu. Kathaṃ? Ayañhi iddhi nāma accuggataṭṭhena ceva vipula-
ṭṭhena ca himavantasadisā, paññā catubhūmakadhamme anupavisitvā ṭhitatṭhena
sabbabyañjanesu anupaviṭṭhaloṇarasasadisā. Evaṃ tāva sarikkhakatṭhena āha-
riṃsu. Samādhilakkaṇam pana mahāmoggallānattherassa vibhūtaṃ pākaṭam.
Kiñcāpi sārīputtattherassa avijjamāna-iddhi nāma natthi, bhagavatā pana “eta-

daggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ yadidaṃ mahāmoggaḷāno”ti ayameva etadagge ṭhapito. Vipassanālakkaṇaṃ pana sārīputtattherassa vibhūtaṃ pākaṭaṃ. Kiñcāpi mahāmoggaḷānattherassāpi paññā atthi, bhagavatā pana “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ mahāpaññānaṃ yadidaṃ sārīputto”ti (a. ni. 1.189) ayameva etadagge ṭhapito. Tasmā yathā ete aññamaññaṃ dhuraṃ na pāpuṇanti, evaṃ vijjamānaguṇena āharīṃsu. Samādhilakkaṇasmiñhi mahāmoggaḷāno nipphattiṃ gato, vipassanālakkaṇe sārīputtatthero, dvīsupi etesu sammāsambuddhoti. Tatiyaṃ.

4. Navasuttavaṇṇanā

238. Catutthe **apossukkoti** nirussukko. **Saṅkasāyatīti** viharati. **Veyyāvaccanti** cīvare kattabbakiccaṃ. **Ābhicetasikānanti** abhicittaṃ uttamacittaṃ nissitānaṃ. **Nikāmalābhīti** icchicchitakkhaṇe samāpajjanasamatthatāya nikāmalābhī. **Akicchālābhīti** jhānapāripanthike sukkena vikkhambhetvā samāpajjanasamatthatāya adukkhalābhī. **Akasiralābhīti** yathāparicchedena vuṭṭhānasamatthatāya vipulalābhī, paguṇajjhānoti attho. **Sithilamārabbhāti** sithilavīriyaṃ pavattetvā. Catutthaṃ.

5. Sujātasuttavaṇṇanā

239. Pañcame **abhirūpoti** aññāni rūpāni atikkantarūpo. **Dassanīyo** Ti daṭṭhabbayutto. **Pāsādikoti** dassanena cittaṃ pasādetuṃ samattho. **Vaṇṇapokkharatāyāti** chavivaṇṇasundaratāya. Pañcamaṃ.

6. Lakuṇḍakabhaddiyasuttavaṇṇanā

240. Chaṭṭhe (2.0217) **dubbaṇṇanti** virūpasarīravaṇṇaṃ. **Okotimakanti** rassaṃ. **Paribhūtarūpanti** pamāṇavasena paribhūtajātikaṃ. Taṃ kira chabbaggiyā bhikkhū, “āvuso bhaddiya, āvuso, bhaddiyā”ti tattha tattha parāmasitvā nānappakāraṃ kīḷanti ākaḍḍhanti parikaḍḍhanti. Tena vuttaṃ “paribhūtarūpan”ti. Kasmā panesa evarūpo jāto? Ayaṃ kira atīte eko mahārājā ahosi, tassa mahallakā ca mahallakittiyō ca paṭikūlā honti. So sace mahallake passati, tesam cūḷaṃ ṭhapāpetvā kacchaṃ bandhāpetvā yathārucci kīḷāpeti. Mahallakittiyopi disvā tāsampi icchicchitaṃ vippakāraṃ katvā yathārucci kīḷāpeti. Tesam puttadhītādīnaṃ santike mahāsārajjam uppajjati. Tassa pāpakiriyā pathavito paṭṭhāya chadevaloke ekakoḷāhalaṃ akāsi.

Atha sakko cintesi- “ayaṃ andhabālo mahājanaṃ viheṭṭheti, karissāmissa niggaḥan”ti. So mahallakagāmiyavaṇṇaṃ katvā yānake ekaṃ takkacāṭiṃ āropetvā yānaṃ pesento nagaraṃ pavisati. Rājāpi hatthiṃ āruyha nagarato nikkhanto taṃ disvā- “ayaṃ mahallako takkayānakena amhākaṃ abhimukho āgacchati, vāretha vārethā”ti āha. Manussā ito cito ca pakkhandantāpi na passanti. Sakko hi “rājāva maṃ passatu, mā aññe”ti evaṃ adhiṭṭhahi. Atha tesu manussesu “kahaṃ, deva,

kahaṃ devā”ti vadantesu eva rājā saha hatthinā vaccho viya dhenuyā yānassa heṭṭhā pāvisi. Sakko takkacāṭiṃ bhindi.

Rājā sīsato paṭṭhāya takkena kilinnasarīro ahosi. So sarīraṃ ubbaṭṭāpetvā uyyānapokkharāṇiyaṃ nhatvā alaṅkatasarīro nagaraṃ pavisanto puna taṃ addasa. Disvā “ayaṃ so amhehi diṭṭhamahallako puna dissati. Vāretha vāretha nan”ti āha. Manussā “kahaṃ, deva, kahaṃ, devā”ti ito cito ca vidhāviṃsu. So paṭṭhamavippakārameva puna pāpuṇi. Tasmim̐ khaṇe sakko goṇe ca yānañca antaradhāpetvā ākāse (2.0218) ṭhatvā āha, “andhabāla, tvaṃ mayi takkavāṇijako eso”ti saññaṃ karosi, sakkohaṃ devarājā, “tavetaṃ pāpakiriyaṃ nivāressāmi”ti āgato, “mā puna evarūpaṃ akāsī”ti santajjetvā agamāsi. Iminā kammena so dubbaṇṇo ahosi.

Vipassīsammāsambuddhakāle panesa cittapattakokilo nāma hutvā kheme migadāye vasanto ekadivasaṃ himavantaṃ gantvā madhuraṃ ambaphalaṃ tuṇḍena gahetvā āgacchanto bhikkhusaṅghaparivāraṃ satthāraṃ disvā cintesi- “ahaṃ aññesu divasesu rittako tathāgataṃ passāmi. Ajja pana me imaṃ ambapakkaṃ atthi, dasabalassa taṃ dassāmi”ti otarivā ākāse carati. Satthā tassa cittaṃ ṇatvā upaṭṭhākaṃ olokesi. So pattaṃ niharivā dasabalaṃ vanditvā satthu hatthe ṭhapesi. Kokilo dasabalassa patte ambapakkaṃ patiṭṭhāpesi. Satthā tattheva nisīditvā taṃ paribhuñji. Kokilo pasannacitto punappunaṃ dasabalassa guṇe āvajjetvā dasabalaṃ vanditvā attano kulāvakaṃ gantvā sattāhaṃ pītisukheneva vītināmesi. Iminā kammena saro madhuro ahosi.

Kassapasammāsambuddhakāle pana cetiye āraddhe “kiṃpamāṇaṃ karoma? Sattayojanappamāṇaṃ. Atimahantaṃ etaṃ, chayojanappamāṇaṃ karoma. Idampi atimahantaṃ, pañcayojanaṃ karoma, catuyojanaṃ, tiyojanaṃ, dviyojanaṃ”ti. Ayaṃ tadā jeṭṭhakavaḍḍhakī hutvā, “evaṃ, bho, anāgate sukhapatiṃjaggitaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti vatvā rajjuṃ ādāya parikkhipanto gāvutamattake ṭhatvā, “eekaṃ mukhaṃ gāvutaṃ hotu, cetiyaṃ yojanāvaṭṭaṃ yojanubbedhaṃ bhavissati”ti āha. Te tassa vacane aṭṭhaṃsu. Cetiyaṃ sattadivasaṃsattamāsādhikehi sattahi saṃvaccharehi niṭṭhitaṃ. Iti appamāṇassa buddhassa pamāṇaṃ akāsīti. Tena kammena okoṭimako jāto.

Hatthayo pasadā migāti hatthino ca pasadamigā ca. **Natthi kāyasmim̐ tulyatā** Ti kāyasmim̐ pamāṇaṃ nāma natthi, akāraṇaṃ kāyapamāṇanti attho. Chaṭṭhaṃ.

7. Visākhasuttavaṇṇanā

241. Sattame (2.0219) **poriyā vācāyā**ti puravāsīnaṃ nagaramanussānaṃ vācā-sadisāya aparihīnakkharapadāya madhuravācāya. **Vissatṭhāyā**Ti asandiddhāya apalibuddhāya, pittasemhehi anupahatāyāti attho. **Anelagalāyā**ti yathā dandhamanussā mukhena kheḷaṃ gaḷantena vācaṃ bhāsanti, na evarūpāya, atha kho niddo-sāya visadavācāya. **Pariyāpannāyā**ti catusaccapariyāpannāya cattāri saccāni amuñcitvā pavattāya. **Anissitāyā**ti vaṭṭanissitaṃ katvā akathitāya. **Dhammo hi isinaṃ dhajoti** navavidhalokuttaradhammo isīnaṃ dhajo nāmāti. Sattamaṃ.

8. Nandasuttavaṇṇanā

242. Aṭṭhame **ākoṭitapaccākoṭitānī**ti ekasmiṃ passe pāṇinā vā muggarena vā ākoṭanena ākoṭitāni, parivattetvā ākoṭanena paccākoṭitāni. **Añjetvā**ti añjanena pūretvā. **Acchaṃ pattanti** vipprasannaṃ mattikāpattam. Kasmā pana thero evamakāsīti? Satthu ajjhāsaya jānanattham. Evaṃ kirassa ahosi “sace satthā ‘sobhati vata me ayaṃ kaniṭṭhabhātiko’ti vakkhati, yāvajīvaṃ iminā vākārena carissāmi. Sace ettha dosaṃ dassati, imaṃ ākāraṃ pahāya saṅkāracoḷaṃ gahetvā cīvaraṃ katvā dhārento pariyantasevā vasanto carissāmi”ti. **Assasīti** bhavissasi.

Aññātuñchenāti abhilakkhitesu issarajanagehesu kaṭukabhaṇḍasambhāraṃ sugandhaṃ bhojanaṃ pariyesantassa uñcho ñātuñcho nāma. Gharapaṭipāṭiyā pana dvāre ṭhitena laddhaṃ missakabhojanaṃ aññātuñcho nāma. Ayamidha adhippeto. **Kāmesu anapekkhanti** vatthukāmakilesakāmesu nirapekkhaṃ. **Āraññiko cāti**-ādi sabbaṃ samādānavaseneva vuttaṃ. **Kāmesu ca anapekkho**Ti idaṃ suttaṃ devaloke accharāyo dassetvā āgatena aparabhāge kathitaṃ. Imassa kathitadivasato paṭṭhāya thero ghaṭento vāyamanto katipāheneva arahatte patiṭṭhāya sadevake loke aggadakkhiṇeyyo jāto. Aṭṭhamaṃ.

9. Tissasuttavaṇṇanā

243. Navame (2.0220) **dummanoti** uppannadomanasso. Kasmā panāyaṃ evaṃ dukkhī dummano jātoti? Khatṭiyapabbajito hesa, tena naṃ pabbājetvā dupaṭṭasā-ṭakaṃ nivāsāpetvā varacīvaraṃ pārupetvā akkhīni añjetvā manosilātelena sīsaṃ makkhesuṃ. So bhikkhūsu rattiṭṭhānādivāṭṭhānaṃ gatesu “bhikkhunā nāma vivitto-kāse nisīditabban”ti ajānanto bhojanasālaṃ gantvā mahāpīṭhaṃ āruhitvā nisīdi. Disāvacarā āgantukā paṃsukūlikā bhikkhū āgantvā, “imināva nīhārena rajokinṇehi gatthehi na sakkā dasabalaṃ passituṃ. Bhaṇḍakaṃ tāva ṭhapessāmā”ti bhojanasālaṃ agamaṃsu. So tesu mahātheresu āgacchantesu niccalo nisīdiyeva. Aññe bhikkhū “pādavattaṃ karoma, tālavaṇṭena bijāmā”ti āpucchanti. Ayaṃ pana nisinnakova “kativassatthā”ti? Pucchitvā, “mayaṃ avassikā. Tumhe pana kativa-

ssatthā”ti? Vutte, “mayam ajja pabbajitā”ti āha. Atha nam bhikkhū, “āvuso, adhunā chinnacūḷosi, ajjāpi te sīsamūle ūkāgandho vāyatīyeva, tvam nāma etta-kesu vuḍḍhataresu vattam āpucchantesu nissaddo niccalo nisinno, apacitima-ttampi te natthi, kassa sāsane pabbajitosi”ti? Parivāretvā tam vācāsattīhi paharantā “kiṃ tvam iṇaṭṭo vā bhayaṭṭo vā jīvitum asakkonto pabbajito”ti? Āhaṃsu. So ekampi theram olokesi, tena “kiṃ mam olokesi mahallakā”ti? Vutte aññam olokesi, tenapi tatheva vutte athassa “ime mam parivāretvā vācāsattīhi vijjhanti”ti khattiyamāno uppajji. Akkhīsu maṇivaṇṇāni assūni sañcariṃsu. Tato ne āha- “kassa santikam āgatathā”ti. Te “kiṃ pana tvam ‘mayham santikam āgatā’ti? Amhe maññasi ghibyañjanabhaṭṭhakā”ti vatvā, “sadevake loke aggapuggalassa satthu santikam āgatamhā”ti āhaṃsu. So “mayham bhātu santike āgatā tumhe, yadi evam idāni vo āgatamaggeneva gamanam karissāmi”ti kujjhivā nikkhanto antarāmagge cintesi- “mayi imināva nīhārena gate satthā ete na nīharāpessati”ti dukkhī dummano assūni pavattayamāno agamāsi. Iminā kāraṇena esa evam jātoti.

Vācāsannitodakenāti (2.0221) vacanapatodena. **Sañjambharimakamsūti** sañjambharitam nirantaram phuṭam akamsu, upari vijjhimsūti vuttam hoti. **Vattā**ti pare yadicchakam vadatiyeva. **No ca vacanakkhamoti** paresam vacanam khamitum na sakkoti. Idāni tāva tvam iminā kopena iminā vuttavācāsannitodakena viddho. Atīte pana raṭṭhato ca pabbājītoti. Evam vutte, “katarasmim kāle bhagavā”ti? Bhikkhū bhagavantam yāciṃsu.

Satthā āha- atīte bārāṇasiyam bārāṇasirājā rajjam kāresi. Atheko jātimā, eko mātaṅgoti dve isayo bārāṇasim agamaṃsu. Tesu jātimā puretaram gantvā kumbhakārasālāyam nisīdi. Mātaṅgo tāpaso pacchā gantvā tattha okāsam yāci kumbhakāro “atthettha paṭhamataram pavitṭho pabbajito, tam pucchā”ti āha. So attano parikkhāram gahetvā sālāya dvāramūle ṭhatvā, “amhākampi ācariya ekarattivāsāya okāsam dethā”ti āha. “Pavisa, bho”ti. Pavisitvā nisinnam, “bho, kiṃ gottosi”ti? Pucchi. “Caṇḍālagottomhī”ti. “Na sakkā tayā saddhim ekaṭṭhāne nisīditum, ekamantam gacchā”ti. So ca tattheva tiṇasanthārakam pattharivā nipajji, jātimā dvāram nissāya nipajji. Itaro passāvattāya nikkhamanto tam urasmim akkami. “Ko eso”ti ca vutte? “Aham ācariyā”ti āha. “Re caṇḍāla, kiṃ aññato maggam na passasi? Atha me āgantvā akkamasi”ti. “Ācariya, adisvā me akkantis, khama mayhan”ti. So mahāpurise bahi nikkhante cintesi- “ayam paccāgacchantopi itova āgamissati”ti parivattetvā nipajji. Mahāpurisopi “ācariyo ito sīsam katvā nipanno, pādasamīpena gamissāmi”ti pavisanto puna urasmimyeva akkami. “Ko eso”ti ca vutte? “Aham ācariyā”ti āha. “Paṭhamam tāva te ajānantena katam, idāni mam ghaṭentova akāsi, sūriye te uggacchante sattadhā muddhā phalatū”ti sapi. Mahāpuriso kiñci avatvā pure-arūṇeyeva sūriyam gaṇhi, nāssa uggantum adāsi. Manussā ca hatthi-assādayo ca pabujjhimsu.

Manussā (2.0222) rājakulam gantvā, “deva, sakalanagare appabuddho nāma natthi, na ca arūṇuggam paññāyati, kinnu kho etan”ti? Tena hi nagaram parivīmaṃsathāti. Te parivīmaṃsantā kumbhakārasālāyam dve tāpase disvā, “imesam etam

kammaṃ bhavissatī”ti gantvā rañño ārocesuṃ. Raññā ca “pucchatha ne”ti vuttā āgantvā jātimantaṃ pucchiṃsu- “tumhehi andhakāraṃ katan”ti. “Na mayā kataṃ, esa pana kūṭajaṭilo chavo anantamāyo, taṃ pucchathā”ti. Te āgantvā mahāpurisaṃ pucchiṃsu- “tumhehi, bhante, andhakāraṃ katan”ti. “Āma ayaṃ ācariyaṃ maṃ abhisapi, tasmā mayā katan”ti. Te gantvā rañño ārocesuṃ. Rājāpi āgantvā mahāpurisaṃ “tumhehi kataṃ, bhante”ti? Pucchi. “Āma, mahārājā”ti. “Kasmā bhante”ti? “Iminā abhisapitomi, sace maṃ eso khamāpessati, sūriyaṃ vissajjessāmi”ti. Rājā “khamāpetha, bhante, etan”ti āha. Itaro “mādiso jātimā kiṃ eva rūpaṃ caṇḍālaṃ khamāpessati? Na khamāpemi”ti.

Atha naṃ manussā “na kiṃ tvaṃ attano ruciyā khamāpessasī”ti? Vatvā hatthesu ca pādesu ca gahetvā pādamūle nipajjāpetvā “khamāpehi”ti āhaṃsu. So nissaddo nipajji. Punapi naṃ “khamāpehi”ti āhaṃsu. Tato “khama mayhaṃ, ācariyā”ti āha. Mahāpuriso “ahaṃ tāva tuyhaṃ khamitvā sūriyaṃ vissajjessāmi, sūriye pana uggate tava sīsaṃ sattadhā phalissatī”ti vatvā, “imassa sīsappamāṇaṃ mattikāpiṇḍaṃ matthake ṭhapetvā etaṃ nadiyā galappamāṇe uduke ṭhapethā”ti āha. Manussā tathā akaṃsu. Ettāvatā saraṭṭhakaṃ rājabalaṃ sannipati. Mahāpuriso sūriyaṃ muñci. Sūriyasma āgantvā mattikāpiṇḍaṃ pahari. So sattadhā bhijji. Tāvadeva so nimujjitvā ekena titthena uttaritvā palāyi. Satthā imaṃ vatthuṃ āharitvā, “idāni tāva tvaṃ bhikkhūnaṃ santike paribhāsaṃ labhasi, pubbepi imaṃ kodhaṃ nissāya raṭṭhato pabbājito”ti anusandhiṃ ghaṭetvā atha naṃ ovaḍanto **na kho te taṃ tissa patirūpanti-ādimāha**. Navamaṃ.

10. Theranāmakasuttavaṇṇanā

244. Dasame **vaṇṇavādīti** ānisaṃsavādī. **Yaṃ atītaṃ taṃ pahīnanti** atīte khandhapañcake chandarāgappahānena taṃ pahīnaṃ nāma hoti. **Anāgatanti** anāgatampi khandhapañcakaṃ tattha chandarāgapaṭinissaggena paṭinissatṭhaṃ nāma hoti (2.0223). **Sabbābhibhanti** sabbā khandhāyatanadhātuyo ca tayo bhava ca abhibhavitvā ṭhitaṃ. **Sabbavidunti** taṃ vuttappakāraṃ sabbaṃ viditaṃ pākaṃ katvā ṭhitaṃ. **Sabbesu dhammesūti** tesveva dhammesu taṇhādīṭṭhilepehi anupaḷlitaṃ. **Sabbañjahanti** tadeva sabbaṃ tattha chandarāgappahānena jahitvā ṭhitaṃ. **Taṇhakkhaye vimuttanti** taṇhakkhayaśākhāte nibbāne tadārammaṇāya vimuttiyā vimuttaṃ. Dasamaṃ.

11. Mahākappinasuttavaṇṇanā

245. Ekādasame **mahākappinoti** evaṃnāmako abhiññābalappatto asītimahāsāvakānaṃ abhantaro mahāthero. So kira gihikāle kukkuṭavatīnagare tiyojanasatikāṃ rajjaṃ akāsi. Pacchimabhavikattā pana tathārūpaṃ sāsanaṃ sotuṃ ohita-soto vicarati. Athekadivasaṃ amaccasahassaparivuto uyyānakīlikaṃ agamāsi. Tadā ca majjhimadesato jaṅghavāṇijā taṃ nagaraṃ gantvā, bhaṇḍaṃ paṭisāmetvā, “rājānaṃ passissāmā”ti paṇṇākārahatthā rājakuladvāraṃ gantvā, “rājā

uyyānaṃ gato”ti sutvā, uyyānaṃ gantvā, dvāre ʘhitā, paṭihārassa ārocayiṃsu. Atha rañño nivedite rājā pakkosāpetvā niyyātitapaṇṇākāre vanditvā ʘhite, “tātā, kuto āgatathā”ti? Pucchi. “Sāvattitho devā”ti. “Kacci vo raṭṭhaṃ subhikkhaṃ, dhammiko rājā”ti? “Āma, devā”ti. “Atthi pana tumhākaṃ dese kiñci sāsanaṃ”ti? “Atthi, deva, na pana sakkā ucchiṭṭhamukhehi kathetun”ti. Rājā suvaṇṇabhiṅgārena udakaṃ dāpesi. Te mukhaṃ vikkhāletvā dasabalābhimukhā añjaliṃ paggaṇhitvā, “deva, amhākaṃ dese buddharatanaṃ nāma uppannaṃ”ti āhaṃsu. Rañño “buddho”ti vacane sutamatte sakalasarīraṃ pharamānā pīti uppajji. Tato “buddhoti, tātā, vadathā”ti? Āha. “Buddhoti deva vadāmā”ti. Evaṃ tikkhattuṃ vadāpetvā, “buddhoti padaṃ aparimāṇaṃ, nāssa sakkā parimāṇaṃ kātun”ti tasmimyeva pasanno satasahassaṃ datvā puna “aññaṃ kiṃ sāsanaṃ”ti? Pucchi. “Deva dhammaratanaṃ nāma uppannaṃ”ti. Tampi sutvā tatheva tikkhattuṃ paṭiññaṃ gahetvā aparampi satasahassaṃ datvā puna “aññaṃ kiṃ sāsanaṃ”ti? Pucchi. “Saṅgharatanaṃ deva uppannaṃ”ti. Tampi sutvā tatheva tikkhattuṃ paṭiññaṃ gahetvā aparampi satasahassaṃ (2.0224) datvā dinnabhāvaṃ paṇṇe likhitvā, “tātā, deviyā santikaṃ gacchathā”ti pesesi. Tesu gatesu amacce pucchi, “tātā, buddho loke uppanno, tumhe kiṃ karissathā”ti? “Deva tumhe kiṃ kattukā-mā”ti? “Ahaṃ pabbajissāmi”ti. “Mayampi pabbajissāmā”ti. Te sabbepi gharaṃ vā kuṭumbaṃ vā anapaloketvā ye asse āruya gatā, teheva nikkhamiṃsu.

Vāṇijā anojādeviyā santikaṃ gantvā paṇṇaṃ dassesuṃ. Sā vācetvā “raññā tumhākaṃ bahū kahāpaṇā dinnā, kiṃ tumhehi kataṃ, tātā”ti? Pucchi. “Piyasā-sanaṃ devi ānītan”ti. “Amhepi sakkā, tātā, suṇāpetun”ti. “Sakkā devi, ucchiṭṭhamukhehi pana vattuṃ na sakkā”ti. Sā suvaṇṇabhiṅgārena udakaṃ dāpesi. Te mukhaṃ vikkhāletvā rañño ārocitanayeneva ārocesuṃ. Sāpi sutvā uppannapā-mojjā teneva nayena ekekaṃ pade tikkhattuṃ paṭiññaṃ gahetvā paṭiññāgaṇa-nāya tīṇi tīṇi katvā navasatasahassāni adāsi. Vāṇijā sabbānīpi dvādasasatasahassāni labhiṃsu. Atha ne “rājā kahaṃ, tātā”ti, pucchi. “Pabbajissāmi nikkhanto devi”ti. “Tena hi, tātā, tumhe gacchathā”ti te uyyojetvā raññā saddhiṃ gatānaṃ amaccānaṃ mātugāme pakkosāpetvā, “tumhe attano sāmikānaṃ gataṭṭhānaṃ jānātha ammā”ti pucchi. “Jānāma ayye, raññā saddhiṃ uyyānakīlikaṃ gatā”ti. Āma gatā, tattha pana gantvā, “buddho uppanno, dhammo uppanno, saṅgho uppanno”ti sutvā, “dasabalassa santike pabbajissāmā”ti gatā. “Tumhe kiṃ karissathā”ti? “Tumhe

pana ayye kiṃ kattukāmā”ti? “Ahaṃ pabbajissāmi, na tehi vantavamaṇaṃ jivhagge ṭhapeyyan”ti. “Yadi evaṃ, mayampi pabbajissāmā”ti sabbā rathe yojāpetvā nikkhamiṃsu.

Rājāpi amaccasahassena saddhiṃ gaṅgāya tīraṃ pāpuṇi. Tasmiṅca samaye gaṅgā pūrā hoti. Atha naṃ disvā, “ayaṃ gaṅgā pūrā caṇḍamacchākiṅṇā, amhehi saddhiṃ āgatā dāsā vā manussā vā natthi, ye no nāvaṃ vā uḷumpaṃ vā katvā dadeyyuṃ, etassa pana satthu guṇā nāma heṭṭhā avīcīto upari yāva bhavaggā patthaṭā, sace esa satthā sammāsambuddho, imesaṃ assānaṃ khurapiṭṭhāni mā tementū”ti udakapiṭṭhena asse pakkhandāpesuṃ (2.0225). Eka-assassāpi khurapiṭṭhamattaṃ na temi, rājamaggena gacchantā viya paratīraṃ patvā purato aññaṃ mahānadiṃ pāpuṇiṃsu. Tattha aññā saccakiriyā natthi, tāya eva saccakiriyāya tampi aḍḍhayaḍḍhāraṃ nadiṃ atikkamiṃsu. Atha tatiyaṃ candabhāgaṃ nāma mahānadiṃ patvā tampi tāya eva saccakiriyāya atikkamiṃsu.

Satthāpi taṃdivasaṃ paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ olokento “ajja mahākappino tiyojanasatikaṃ rajjaṃ pahāya amaccasahassapari-vāro mama santike pabbajituṃ āgacchatī”ti disvā, “mayā tesāṃ paccuggamaṇaṃ kātuṃ yuttan”ti pātova sarīrapaṭijaggaṇaṃ katvā, bhikkhusaṅghaparivāro sāvattīyaṃ piṇḍāya caritvā, pacchābhattaṃ piṇḍapāṭapaṭikkanto sayameva pattacīvaraṃ gahetvā, ākāse uppatitvā candabhāgāya nadiyā tīre tesāṃ uttaraṇatitthassa abhimukhe ṭhāne mahānigrodharukkho atthi, tattha pallaṅkena nisīditvā parimukhaṃ satīṃ upaṭṭhapetvā chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjesi. Te tena titthena uttarantā ca chabbaṇṇabuddharasmiyo ito cito ca vidhāvantiyo olokontā dasabalassa puṇṇacandasassirikaṃ mukhaṃ disvā, “yaṃ satthāraṃ uddissa mayaṃ pabbajitā, addhā so eso”ti dassaneneva niṭṭhaṃ gantvā diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya onatā vandamānā āgamma satthāraṃ vandīṃsu. Rājā gopphakesu gahetvā satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi saddhiṃ amaccasahassena. Satthā tesāṃ dhammaṃ kathesi. Desanāpariyosāne sabbe arahatte patiṭṭhāya satthāraṃ pabbajjaṃ yāciṃsu. Satthā “pubbe ime cīvaradānassa dinnattā attano cīvarāni gahetvāva āgatā”ti suvaṇṇavaṇṇaṃ hatthaṃ pasāretvā, “etha bhikkhavo svākkhāto dhammo, caratha brahmacariyaṃ sammā dukkhassa antakiriyāyā”ti āha. Sāva tesāṃ āyasmantānaṃ pabbajjā ca upasampadā ca ahosi, vassasaṭṭhi-kattherā viya satthāraṃ parivārayiṃsu.

Anojāpi devī rathasahassaparivārā gaṅgātīraṃ patvā rañño atthāya ābhattaṃ nāvaṃ vā uḷumpaṃ vā adisvā attano byattatāya cintesi- “rājā saccakiriyaṃ katvā gato bhavissati, so pana satthā na kevalaṃ tesāṃyeva (2.0226) atthāya nibbatto, sace so satthā sammāsambuddho, amhākaṃ rathā mā udake nimujjiṃsū”ti udakapiṭṭhe rathe pakkhandāpesi. Rathānaṃ nemivaṭṭimattampi na temi. Dutiyatatiyana-dīpi teneva saccakārena uttaramānāyeva nigrodharukkhamūle satthāraṃ addasa. Satthā “imāsaṃ attano sāmike passantīnaṃ chandarāgo uppajjitvā maggaphalānaṃ antarāyaṃ kareyya, so evaṃ kātuṃ na sakkhissatī”ti yathā aññamaññe na passanti, tathā akāsi. Tā sabbāpi titthato uttaritvā dasabalaṃ vanditvā nisīdiṃsu. Satthā tāsāṃ dhammaṃ kathesi, desanāpariyosāne sabbāpi sotāpattiphale pati-

ṭṭhāya aññamaññe passimṣu. Satthā “uppalavaṇṇā āgacchatū”ti cintesi. Therī āgantvā sabbā pabbājetvā ādāya bhikkhunīnaṃ upassayaṃ gatā. Satthā bhikkhusahassaṃ gahetvā ākāseṇa jetavanaṃ agamāsi. Imaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ- “mahākappinoti evaṃ nāmaṃ abhiññābalappatto asītimahāsāvakaṇaṃ abhantaro mahāthero”ti.

Janetasminti janite pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārinoti** ye “mayaṃ vāsetṭhā gotamā”ti gottaṃ paṭisaranti paṭijānanti, tesaṃ khattiyo seṭṭhoti attho. **Vijjācaraṇasampānnoti** aṭṭhahi vijjāhi ceva pannarasadhammabhedenā caraṇena ca samannāgato. **Tapatīti** virocāti. **Jhāyī tapati brāhmaṇoti** khīṇāsavabrāhmaṇo duvidhena jhānena jhāyamāno tapati virocāti. Tasmim̐ pana khaṇe kāludāyitthero duvidhena jhānena jhāyamāno avidūre nisinno hoti. **Buddho tapatīti** sabbaññubuddho virocāti. Sabba- maṅgalagāthā kiresā. Bhātikarājā kira ekaṃ pūjaṃ kāretvā ācariyakaṃ āha- “tīhi ratanehi amuttaṃ ekaṃ jayamaṅgalaṃ vadathā”ti. So tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ sammasitvā imaṃ gāthaṃ vadanto “divā tapati ādicco”ti vatvā atthaṅgementassa sūriyassa añjaliṃ paggaṇhi. “Rattimābhāti candimā”ti, uṭṭhahantassa candassa añjaliṃ paggaṇhi. “Sannaddho khattiyo tapatī”ti rañño añjaliṃ paggaṇhi. “Jhāyī tapati brāhmaṇo”ti bhikkhusaṅghassa añjaliṃ paggaṇhi. “Buddho tapati tejasā”ti vatvā pana mahācetiyaṃ añjaliṃ paggaṇhi. Atha naṃ rājā “mā hatthaṃ otārehi”- ti ukkhittasmim̐yeva hatthe sahassaṃ ṭṭhapesi. Ekādasamaṃ.

12. Sahāyakasuttavaṇṇanā

246. Dvādasame (2.0227) **cirarattaṃsametikāti** dīgharattaṃ saṃsanditvā sametvā ṭṭhitaladdhino. Te kira pañcajāṭisatāni ekatova vicariṃsu. **Sameti nesam̐ saddhammoti** idāni imesaṃ ayaṃ sāsanaḍhammo saṃsandati sameti. **Dhamme buddhappavedite**ti buddhena pavedite dhamme etesaṃ sāsanaḍhammo sobhatīti attho. **Suvinītā kappinenāti** attano upajjhāyena ariyappavedite dhamme suṭṭhu vinītā. Sesam̐ sabbattha uttānamevāti. Dvādasamaṃ.

Bhikkhusaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti sārathappakāsiniyā saṃyuttanikāya-aṭṭhakathāya

Nidānavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.